

CZÉBELY LAJOS
JELEK EGY FÉLSZIGETRŐL

Kárpátaljai Magyar Könyvek
280.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó:
Dupka György

Megjelentetését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap

© Czébely Lajos
© Intermix Kiadó

Felelős szerkesztő: **Marczák Gergely**
Fedélterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
A könyv elektronikus változata:
www.kmml.org.ua (Adattár, könyvek)
Készült a Shark magánvállalkozásban

ISBN 978-615-5757-10-5
ISSN 1022-0283

CZÉBELY LAJOS

JELEK EGY FÉLSZIGETRŐL

*(Tanulmányok, cikkek,
emlékbeszédék válogatott gyűjteménye)*

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2019

SORSUNKHOZ SZEGEZVE

SORSUNKHOZ SZEGEZVE

Gondolatok Balla D. Károly

*Sorsomhoz szegezve*¹ c. kötetét olvasva

Ez a szerény külsejű, hatvanhárom versből összeállított kötet Balla D. Károly költői termésének legjavát tartalmazza. Az öt ciklusba rendezett versek mást mutatnak így együtt, mint első megjelenésük idején külön-külön. Így jobban kitárlkozik előttünk a költő lírai énje.

Örömmel vettem kezembe, ízlelgettem, boncolgattam a verseket, mert a különböző vélemények, irodalmi és filozófiai inspirációk, formai kölcsönvételek és önálló formák mögül erőteljesen kisugárzik világunk üzenete. Azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom: a lélek és az eszme

autonómiája ez a kötet. A komoly felelősségtudattal írt versekben ott találjuk sajátos nemzetiségi gondjaink, történelmi, kulturális hagyományaink, jövőnkhez, az élethez, a szabadsághoz való viszonyunk és egy sor etikai kérdés lírai értékelése mellett a kételkedést, valamint a kiútkeresés hittel teli akarását.

Nem könnyű feladat rátalálni a szeretett és gyűlölt, az édes és mégis idegen szülőföldről szellemi honfoglalásra induló költőnek az igazi hazára (*A város*). A félig-európai, félig-ázsiai város, a táj, a tenyérnyi szülőföld fizikai és szellemi fenyegetettsége állandó látomásként jelenik meg a versekben: „*Csak a reggelek irtózatosa / amikor idegen szavú papagájok / verik ki fejedből a legszébb álmot /...és eszmélkedve-tápaszkodva / látnod kell / hogy egy ölelésnyivel / ezen az éjszakán is / kisebb lett*” (*Szigeten*) Az immár örök hazául választott

¹ BALLA D. Károly, 1990: *Sorsomhoz szegezve. Versek*. Ungvár (Uzshorod), Kárpáti Kiadó.

táj a fagy fehér jégkeretében jelenik meg előtte, és „büszke gyászmadár” kering fölöttünk és tetemeink felett (*Fehér kertben; Reciprok szonett*). Kisebbségi érzésünk feszeng a sorok között. A babitsi mélységgel megfogalmazott nyugtalanságaink, a „*valami véget ért*” gyakori érzése kiütke-resésre ösztönzi a költővel együtt az olvasót is (*Nyugtalan éji csend; Ott belül*).

A közösségi lét lehetőségét egyéni áldozatvállalás nélkül nem teremthetjük meg. Ez lelkiismereti kérdés elsősorban. De a lelkiismeret felfalja az embert, mert maradásra bír. Tájadban, népedben, hitedben maradni legtöbbször nagyon nehéz, de felemelő: „*Elmenni volna könnyebb. De megköt / egy rög. Egy dal / amely imának har- / sány, indulónak halk. / halántékd / mögött a metronóm: az egyetlen / idő. Botod leszúrva maradsz. Vár / a hűség: nárszi ágy. Roppant katafalk*” (*Az egyetlen idő*). A költő nagyon jól tudja, hogy a passzív maradás kevés, a „*Hatalmas Test*”-tel szemben Verecke is kötelez. Balla D. Károly „*jegenyés vigyázzba*”-állásra biztat (*Tövisék közt*). Ez nem csak köteletség, de egyetemes emberi jog, ezért ösztökéli Erdély magyarjait a jaj-oszlopokon álló székelykaput ábrázoló képversében sírásra, a másikban pedig, amit Vári FABIÁN Lászlónak ajánl, így szól: „*A szót nem adjuk, csak ha nyelvünk vele tépik.*” (*Székelykapu; 1988; Kérdések és fogadalom*).

A kisebbségi megmaradás fogalma kitágul a költő verseiben. Hisz abban, hogy az ezredfordulón is segíthet rajtunk a visszatérés a természethez, az ésszel kiszámított jövőtlenség-érzést ellensúlyozza a költőnél a panteizmus. Megsértett kozmoszban, műtenyészet-közegben élve ellentmondásban vagyunk: vagy a nemzeti létünk forog kockán, vagy a fizikai. A kettő közötti egyensúlyt kell megtartani, mert a horizont fojtó hurokká szűkül, a mérget termelő és fogyasztó emberiség „édene” vár ránk (*Kék subogás; Aki látta; Üvegház; Hosszú, hosszú az éjjel; Bekerítve; Éden*).

Az eszmék sem mentenek meg, mert koronként változók és múlandók, a megoldást a természet örökérvényű rendjében találhatjuk meg (*Páfrány; Az eszme*). Talán újra visszaáll az eltorzított értékrend. Jelenünket az értékvesztés jellemzi, igazi értékeink feledésbe merülnek, csak sejtjük sorsunkat, nem hagyományainkkal manipulálunk, önös érdekeket szolgálunk ki, mármár lehetetlen helyzetbe hozva magunkat (*Esztergom; Manipuláció; Csak*).

A „*csukott szemű jövő*”-t ostromolva gyakran szembesül a költő az elmúlással is: „*– akkor elszorítja a torkod / az elfelejtett éjből átsugárzó jóslat, / feldereng a habot vető bölcs folyó, / zátonyon verődő védtelen jegek, / denevérek röpte, / konstelláló, kényes vonzatok / a rossz hatalmak szabta csonka pályán – / és elborít a rettenet...*” (*Kezembem gerellyel; Varázsgömb*). Még

gyötrődik az apokaliptikus vízióktól – „... és a mélyen rejlő mélyek mélye / iránylik a föld túlsó felére, / hol halott hangyák alszanak / egy erdei boly alatt” (*Mese helyett*) –, de a feladatot is megfogalmazza: csak úgy van értelme létezésünknek, ha minden tőlünk telhetőt megteszünk még ezen a parton (*Mezsgyék*).

A magatartás-etika ihleti több versét. A „színház a világ” felfogással szemben az álarc nélküli magatartást hirdeti, a halál előtti pillanatét, amikor az emberi elmét világosság önti el, hirtelen megnyugszik vagy lázad (*Tótágas*). Így lázad a költő, ha nem is a keresztény erkölcs ellen, de az azt prédikálók ellen, akik cselekedetükkel sokszor akadályozzák annak győzelemre jutását. Míg népek, vagy akár egyetlen ember is mások bűneiért viselnek keresztet, vagy bűnök biztosítanak életteret, nem jutunk egy lépéssel sem előbbre: „s rokkánó vállunkon tovább hordjuk / az öröklött büntetés-keresztet / s te nem teszed nemesebbé terhünk, / hogy ön-bűnű keresztet viseljünk...” (*Éva almája*). Önmérsékletre, az élet nagy dolgainak tisztelére és a bennük való megmártózásra biztat, miközben az orvul támadó belső veszélytől és a kívülről jövő rosszakarattól félti nemzedékét. Az emberiséget az őt állandóan veszélyeztető bajoktól csak a jóért folytatott küzdelem mentheti meg (*Mesék és mítoszok*). A gyilkos értelmet az okos érzellemmel állítja szembe, a világot nem a szelídek, jók menthetik meg, hanem a bűnösöknek kellene megváltozniuk: „Ősz van, / pereg a gerezd. / Magára szegez / a tagadott kereszt” (*Szorongás; Feszület; Aztán*). A dadaistákat is tetten éri, ahogy azok eljutnak a tagadás tagadásáig, náluk is győz az emberiséget megmentő értelem (*Akrosztichonok Tristan Tzara nevére*). A rosszat sohasem fogadhatjuk el. Szüntelen lázadásra, minden megrögződött szabály felrúgására, állandó lelki megújulásra, a Pilinszky által jelzett lelki megtisztulásra van szükségünk (*Valami sajtás; Fikciók felé; Felszakadt stigmák*). A költő elvezet minket addig a felismerésig, amely szerint a semmi minőségileg mindig tökéletesebb a valaminél. A teljesség igényével találkozunk minduntalan, amit a fel-felbukkanó kételyek csak erősítenek, mert a kétely az életrealitás egyik jele (*Régi verseimet olvasom*). Olykor a magányérzés is eluralkodik a költőn, a magány akkor támadja meg a lelket, ha már hűségünkre sem tart senki igényt (*Súlyosan*).

Filozófiai töprengések költőivé érlelt soraiban válaszadásra készíti a versolvasót: meddig mehet az ember a bűnben és az erényben? A Radnótit megidéző költeményben felvillan ez a határvonal: „Kifolyhat, de nem békül az agy, / roppan, de nem hajlik a gerinc” (*Intelem*).

A képet az érzés szüli, az érzéseket a külső világ. A költő eljut egy olyan pontig, ahol összegződik a sors- és létélmény, a látomás és a végső tapasztalat: „... *buborék-világban élünk s a hártják / mezején negatívba mártják / magukat a semmik: káosz ez a rend / gömbről gömbre csúszó időkéreg / s a körkörös burkokon kereng / kereng a szerkesztetlen lényeg*” (*Buborékok*).

Ez a versgyűjtemény sokat elárul Balla D. Károly művészet- és valóság-felfogásáról. Szerinte a valóság utánozhatatlan (*Lila sikoly*). A művészet feladata az értékelmutatás is, de értékeinket sajnos különféle saját filozófiák szolgálatába állítjuk, s így klasszikus kincseinkből nagyon gyakran áru lesz (*Michelangelo*). Az életjelenségek felületes szemlélete, a hitnélküliség, a hasztalanság, erőtlenség és gyávaság már nem leplezhető, még divatos eszmékkel sem. Kell lennie valahol egy ősigazságnak, amely a Mindenség természetéből adódik. Az önmagukban is negatív jelenségek elpusztítják önmagukat. Az élet, a szerelem is hitkérdés. Nem sajnálhatjuk időnket a dolgok lényegének megismerésére fordítani, mert nincs jogunk a tévedésre (*Gyorsfénykép vakuval*).

A költészet nem tükörképe a világnak, lehet több, lehet kevesebb, mert a legjobb tükör is torzít (*Tükrök között*). A költészetnek a lét alkotóelemeiből kell kiindulnia, hiszen a lényegtelennek látszó dolgokban is fellelhető a lényeg (*Diptichon*). Még álmaink is a valóság termékei, melyeket agyunk alakít újra valósággá (*A csend és álmain*). A költő a világ szeretése, gyűlölése, vagy közönnyel szemlélése helyett sajátjává teszi azt, és így válik eggyé versével (*Sárga ég alatt*), s mint a szenvedélytől fűtött hegymászó, örökösen a csúcstól ostromolja (*Indulások*). A hatalom nélküli erőt hirdeti, a szép hatalmát, a szabadság rendjét a káosszal szemben, mert csak ezek szüntethetik meg világunk eljellegtelenedését: „*Két véglet gigásza harcol itt / az igen és a nem, / törvénytelen gyermekei / ennek az is-is világnak*” (*Az igen és a nem*). „*Helyzetemet is kivégezték, / felakasztva csüng / helyem a világban: egy szék*” – olvashatjuk a közömbös jelen és a reménytelen jövő gondjaival magára maradt ember vallomását (*Holdponton*). De ez a szék archimédeszi pont is egyben: lehetőség, a megmaradást életető tűz parazsa. Annak hite, hogy dolgunk van a világon, a törekvés a lélek rendjére és a szellem szabadságára Balla D. Károly költészetének sarkköve: „*S nehogy csonkító létveszélytől üzve / botoljak kinn a hűlt hitek terén. / Hogy tűz ölel majd: lássak biztos jelt. / És hittel higgyem azt, ami elveszejt*” (*Hittel higgyem*).

A történelmen és a helytállás morális parancsán átszivárognak a köznapi kérdések is: hétköznapi gondjai, szituációi, a költő környezete, gyermekek,

családi mozzanatok. S talán még többre lenne szükség a körülötte levő világ konkrét üzenetéből, ezáltal még egyénibbé válna világlátása.

Balla D. Károly nyelvezetére a minél pontosabb kifejezésre való törekvés jellemző. Ez, szerencsére, igen ritkán teszi rideggé versbeszédét. Szókincse a városi intellektuális emberé. Költői képalkotásában fellelhető a modern líra valamennyi eszköze. Ezeknek elemzése külön írást igényelne. Kárpátaljai költőtársaitól elütő költészete az elvont gondolatiság és a hagyományos rímelési módok ötvözése, a tipográfiai lehetőségek felhasználása, a szöveg tudatos megszerkesztése helyi irodalmunk egyik legjelentősebb lírikusává avatja.

Ilyen gondolatokkal helyezem a szaporodó kárpátaljai verseskötetek mellé Balla D. Károly könyvét, amely eggyel több bizonyíték arra, hogy a költő sorsát sorsunkhoz szegezte. Azt is tudom, egyre többen vagyunk, akik nem szeretnénk, hogy költői hite és ereje megtörjön.

Kárpáti Igaz Szó, 1990. november 11.

„... A HŰSÉGRE GONDOL EGY KÁRPÁTALJAI”

(Vári Fábián László,
1991: *Széphistóriák*. Kárpáti Kiadó, Ungvár)

Vári Fábián László verseskötetének kiadásával az átkos emlékű kultúrpolitika adóságából törlesztett a Kárpáti Kiadó. A költő neve irodalmunknak az 1960-as évek végén induló nemzedékét fémjelzi. Még tizenévesen az akkori Forrás Stúdió tagjaival vállalt közösséget, akik a kisebbségi sors és az abból születő erkölcsi elvek, közösségi magatartásformák irodalmi megfogalmazását tűzték ki célul. A már fiatalon egyéni hangú versíró költészetének kibontakozásában nem segíti a „cenzúrárt kijátszani” kényszertaktika. Különösen olyan ember esetében, aki nem képes, de nem is akar *mindenáron közlésre szánt* szöveget létrehozni. Igaz, hogy hallgatni sem, ha egyszer van hasznos mondanivalója közössége részére.

*„Golyót kapott, eldőlt a zászló,
szédület száll a mező felett.
Mit keseregnél, embernyi László?
A csöndre fel senki sem esketett”*

– vall az indíttatásról *Majtény* című versében. És azóta sem hallgat, akarata és tehetsége „ködszurkálóvá” teszi. Verseivel már két évtizede folyamatosan jelen van a kárpátaljai magyar sajtóban és a magyarországi, romániai folyóiratokban, 1983-ban pedig Magyarországon megkapja a Kilencek díját.

Ez a most napvilágot látott első és egyben gyűjteményes kötete húsz év terméséből nyújt válogatást. Mindössze negyvenöt vers három ciklusban (*Napfogyatkozás; Széphistóriák; Kikerics*), de értékük nem a mennyiségben, még csak nem is az eszmék mélységében, hanem a kifejtés szemléletességében, erejében és evidenciájában van.

Megjegyzendő: a kötet cím csak részben körvonalazza a kiadvány tartalmát, mivel a széphistória a 16. század magyar reneszánsz irodalmában szerelmi történeteket örökített meg, itt pedig a történeti eseményeket megverselő énekes műfaj, a históriás énekek világával, illetve az azt idéző hangulattal is találkozunk (*Szervátiusz Tibor Dózsa-szobra előtt; NGS Balassi Bálint a végek végén; Majtény; Útban Törökország felé; Mikes Kelemen; Félegyházától Segesvárig*), sőt mindez kiegészül a kisebbségben élő ember lelki históriájává.

Talán ezért meghatározó tartalmi jegye Vári Fábrián László költészetének a veszélyeztettség tudata.

*„A légen át a lét ragyog,
s vacog az ember legbelül.
De fejfák szikár húrjain
A halál híre hegedül.”*

(Ünnepjő)

De nem kisebb gond az anyanyelv megőrzésének feladata sem:

*„... S ha nem mondtad elégszer,
hiába mondtad,
hogy ezerszer jaj
a nyelvahagyottnak,
mert biccen a szó már
a száj szögletén.”*

(Illyés Gyula fejfája előtt)

Szinte valamennyi versében ott izzik a nemzetiségi tudat és a közösségi lét összekapcsolásának gondja, a nemzet nagy történelmi fordulójának tanulsága (1914; *Majtény; Rodostó; 1848; Arad; Bem*). Nemzetünk nagyjainak gondolatait-gondjait kisebbségi létünk idejére is hasznosíthatónak tartja:

*„Jó rebellisek hitükben élnek, s nem
süvegelnek gyarló földi hatalmakat ők.
Nagy magas Istennek térdepelnek csak és
Losonczi Anna földi szerelme előtt.”*

(NGS. Balassi Bálint a végek végein)

Költői hitvallásnak méltó sorok húzódnak meg az egyre-másra előtérbe nyomuló természeti képek kavargásában. Ezekben a természeti képekben azonban a költő közérzete tárgyiasul, azon van a fő hangsúly.

*„Tán ünnepre készülünk megint.
Lelkünk tisztára hó sulykolja,
de felosztatva a gyász színeit,
miféle holdbéli alkonyat
ezüstözi az arcunkat újra?”*

Nyomasztó közérzet, fájdalmas képek: *havasok, hóhalál, jégzengés, jégvizes árok, koporsók, temetők, harcmesők, bársonyos gyász, lélek éjszakája, szemfödél, virrasztás, tébolyult harangok, halottas víz, akasztófa, siralom-völgy. Közben csillagok hullanak, az ég szép homloka beverve, bíborban haladokolnak fellegek, lidérces lángok lebegnek. Szegény, barbár, és deli legények, rebellisek és gubás parasztok folytatják örökös harcuk a poklok szolgálival, míg kerecsen- és vészmadár kering, vagy ordas leselkedik.*

A szorongás és a fenyegetettség olyan elemi erejű, hogy rávetül a természeti jelenségek leírásmódjától az egyéni sorsábrázoláson, akár a szerelmen át a szülőföld, a sorsunk ábrázolására:

*„Otthon zsibbadást hord az ájer,
a vetést véreső veri,
elhullatják virágaikat
az akasztófák ágai.*

*Hatalmas hittel hisszük mégis,
hamarost lesz majd visszaút,
és a tengertől visszakupunk
lobogót, várfalat, falut.”*

(Útban Törökország felé)

A szorongásnál azonban mindig erősebb a költő szerelme szülőföldünk, annak népe és sorsa iránt. Szerencsés alkat, mert nemcsak emlékeket, nosztalgiákat érez ezek iránt, hanem megvan benne a velük való azonosulás hajlama.

A kötet verseiben formailag is tetten érhető a hagyományörzés: a népdalok formai tisztasága, a balladák komor hangvétele, a kurucköltészet valamint a költőelődök termékenyítő hatása. Innen, a hagyomány felől, a népi felől indul a modern irányába. Embereszményei között ott szerepel Balassi, Mikes, Rákóczi, Petőfi, Ady, József Attila és Illyés mellett a doni hómezőkön elpusztult Elek bátyja, a halálba kényszerített Rimbaud, Jeszenyin és Majakovszkij is.

Remélem és hiszem is, hogy Vári Fábián László költészetéről még sok mélyrehatóbb elemzés születik majd. Ebben a rövid ismertetésben csak arra akartam a verskedvelők figyelmét felhívni, hogy egy eredeti látásmódú, szuggesztív erejű költő él közöttünk, aki egyéni és nemzetiségi fájdalmait izzó hőfokon képes megszólaltatni. S közben rájöttem: elfogult vagyok. Elfogult, mert mintha előző élet(em/ünk)ből valók lennének költői képei, mintha laktunk volna már ebben a világban. Lehet, hogy szüleink, nagyszüleink történetei, meséi elevenednek fel ezekben a versekben? Vagy történelemkönyvekben olvastuk volna? Mindegy. Ez Vári Fábián László világa. És a mienk. Szebbik arcunk.

*„Mindkét hazából kiárvulva,
csak hitünkben töretlenül,
lelkünk holdfehér vásznaira
Isten árnyéka nehezül.”
(Útban Törökország felé)*

Szerény ember, szerény költő. És szomorú. Szomorú, mert hasonult. Hasonult szeretett tájához, népéhez, annak sorsához. Verseiben lett önmaga. Szomorúan magyar Kárpátalján.

De költészete és emberi magatartása azt is példázza, hogy a teljes kisebbségi jogbiztosításért cserébe nyújtott állampolgári lojalitás a szülőföldhöz való hűséget jelenti, és nem az éppen fennálló kormányhoz vagy államformához.

Vári Fábián László versei segíthetnek a lélekromboló erők ösztüzének elfojtásában.

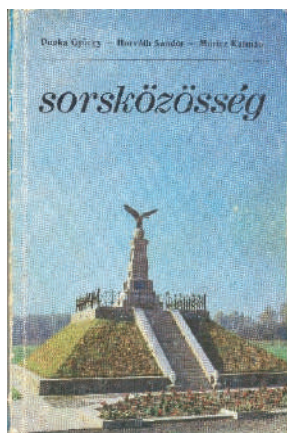
*„Nagyjó uram, a szolgálád ne vidd el,
hagyd meg hitét az ittmaradásra.
Lányomát leöntik halottas vízzel,
s kivert szeleknek lesz majd a társa.*

*Aki kuruc vagy, óvjad e népet
Pestistől, dühtől, éj közepétől. ...”*

Gát, 1991

AGGÓDÁS ÉS BIZAKODÁS

(Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán,
1990: *Sorsközösség*. Kárpáti Kiadó, Ungvár)

Nem könnyű munkára vállalkozott a három szerző, mikor elhatározta, hogy a 80-as évek kárpátaljai magyarságáról, a nemzetiségi viszonyokról készít helyzetjelentést. Már azért sem könnyű, mert 1944 után Kárpátalján a nemzeti lét kérdésében nem indult semmilyen vizsgálódás, sem önvizsgálat. A „felszabadítók” szemében legyőzött nép voltunk, a sajátunkban megijesztettek és idegenné váltak. A kárpátaljai kommunisták pedig, mint általában, illuzórikusan közelítettek ehhez az ügghöz: a világ internacionalizálódni fog, s ezáltal a nemzeti lét, a nemzeti hovatartozás

elhanyagolható. Ehhez évtizedeken át még gyanakvás is kapcsolódott: aki nemzetit mond, az reakciós.

Így most örülhetek ennek a könyvnek – gondolom, nem egyedül –, mert nem voltunk túlságosan elkényeztetve, és olyasminek is örülünk, ami a világ derűsebb tájain magától értetődő. Sajnos nálunk ez az egyetlen olyan összegző szándékú alkotás, amely számot vet a '44-es sorsforduló utáni korszak történelmi tapasztalataival, bemutatni igyekszik a kisebbségbe taszított magyarság szenvedéseit, magáratálálását, s magában hordja egy megnyugtató elrendezés csíráját.

A szerzőhármas szándéka az – amint azt az előszóban is olvashatjuk –, hogy a szociológiai elemzésen túl továbbgondolásra is ösztönözzön. Ez a kiadvány csak akkor tölti be küldetését, ha hozzásegít sorsgondjaink enyhítéséhez. A gondok természetükből adódóan csak szaporodnak. Ha a kiadvány

értékét emelő táblázatainak adatait összegezzük, azt látjuk, hogy több magyarlakta településen stagnál és csökken a magyarság száma, mint amennyiben növekszik, csaknem negyven körül azon magyarok is lakta települések száma, ahol nincs magyar nyelvű oktatás, míg a többségi nemzet létszáma rohamosan növekedik.

Az viszont megnyugtatóbb, hogy általában megerősödött az anyanyelvi oktatás, vannak középiskoláink, magyar nyelvű lapok, könyvkiadás, népszínház, rádió- és tévéadás, és az öntevékeny magyarságin intézmények is gyarapodnak, melyeknek munkáját egyre biztosabban koordinálja a KMKSZ, az a szövetség, amely rövid idő alatt a magyarság érdekvédelmi szervévé nőtte ki magát. De arra is figyelmeztet a könyv, hogy a nemzeti megmaradást szolgáló számos intézmény csak lehetőségeinket gyarapítja, melyeket nem mindig és jól használ ki a kárpátaljai magyar. Elég, ha csak a sok-sok orosz és ukrán nyelvű iskolába járó magyar gyereket, vagy a kivándorlókat említjük meg, nem beszélve a probléma hitbeli vonatkozásairól. Nem én találtam ki, de vallom, hogy csak hittel nem állíthatjuk talpra a kárpátaljai magyarságot, de hitevesztettséggel könnyen elveszíthetjük.

A könyvvel ismerkedve egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy Kárpátalja a Magyarország határain túli magyarság modellértékű vidéke (egy tömbben élők, szórványok, az ország 15 köztársaságában szétszórtan élők), s ha nem akarjuk, hogy a felmorzsolódásnak is model- lértékű tája legyen, nagy és kártartó munka vár ránk: egyénekre és szervezetekre egyaránt.

A könyvben olvasható tanulmányok a tények feltárásán és az adatok ismertetésén túl veszélyeinkre is figyelmeztetnek. Legnagyobb veszély az egyensúlyvesztésben és az önbizalmunk megbomlásában fenyeget. Különösen, ha nem mérjük fel, hogy mik voltunk, és minden történelmi terhünk ellenére mire vittük a jelenig.

A *Sorsközösség* hiányosságaival és erényeivel együtt ezt a célt szolgálja, ezért ott van a helye minden kárpátaljai tanár asztalán, ha nem lehet mindenkién. És az sem mellékes, hogy nemcsak a magyarok helyzetét mutatja be, hanem mintegy összehasonlításként mellé állítja a kárpátaljai ukránokét, oroszokét, románokét, cigányokét, németekét és zsidókéit.

Dupka György, Horváth Sándor és Móricz Kálmán tanulmányai megpróbálják átláthatóvá tenni és elemezni azt a sokrétű állapotot, amelyben a már Rákóczi idejében is kevert etnikumú Kárpátalja magyarsága él századunk 80-as éveinek végén. Láthatjuk, hogy az elmúlt 47 év megtette a magáét a merőben más hagyományokhoz szokott kárpátaljai magyarság gazda-

sági szokásaiban, vallásában és művelődése terén, és azt is tudjuk, hogy ezek a torzulások sokáig hatnak még.

De az is igaz, hogy külső és belső körülményeink odáig értek napjainkra, hogy beleszólhatunk és bele is szólunk abba, mi a terve velünk a történelemnek.

A könyv szerzőivel együtt aggódva a kárpátaljai magyarság jövőbeli sorsáért, Kárpátalja egész népének jövőjéért is aggódunk, vállalva azt a sorsközösséget, testvériséget, amit Németh László szavaival élve: „nem a politika csinált s a politika sem szaggathat el”.

Kárpátalja, 1991. május, II. évf. 8. sz.

EMLÉKEZÉS GÉRESSY LÁSZLÓ VISKI REFORMÁTUS LELKÉSZRE

Tisztelt gyülekezet!

Géressy László sírja mellett állva a róla való megemlékezésünket annak a meghatározásával kezdeném, hogy hol is a helye lelkészünknek Visk művelődés- és egyháztörténetében.

Géressy László abban a korszakban kezdte lelkészi pályáját Visken, amelyet a magyar egyetemes és művelődéstörténetben reformkornak nevezünk, és folytatta áldozatos munkáját az önkényuralom idején és a kiegyezés utáni korszakban. Nagy szerepe volt abban, hogy Bessenyei, Csokonai, Kazinczy, Berzsenyi, a két Kisfaludy és Vörösmarty költeményein keresztül a magyar függetlenség eszméje lelkészi és tanítói lakokon át eljussanak a viski parasztpolgárok hajlékaiba is. Abban is sokat segített, hogy a viskiek a gazdasági és politikai reformok hívévé váljanak, és úgy Széchenyi, mint Kossuth reformeszméi befogadókra találjanak itt, Magyarország keleti végein is. De nemcsak a nemzeti felbuzdulásnak és Visk gazdasági fellendítésének nagy szorgalmazóját kell tisztelnünk benne, hanem a hithű református papot, aki 36 évig (1834–1870) szolgálta a viski református egyházat. Igaz, hogy tevékenységének fénykora a szabadságharc utáni évekre esik, de már fiatal lelkészként is jelentős pozitív változásokat hozott gyülekezetünk életébe.

Most röviden ismerkedjünk meg életének fontosabb állomásaival:

Géressy László 200 évvel ezelőtt, 1804-ben született ősi református papi családban Beregrákoson, Géressy Imre lelkész fiaként. Felmenői között találjuk Buzinkay Mátyás (1632) hosszúmezei és Géressy Mihály (1640) máramarosszigeti papot. A sárospataki főiskolán folytatott tanulmányai befejezése után két évig Csepében és két évig Forgolányban lelkészkedett. Innen hívta el a viski gyülekezet. 36 évi, haláláig tartó lelkészi szolgálata mellett, mint a nagyközönség lelkes polgára, fáradhatatlanul tevékenykedett Visk anyagi és kulturális felemelkedéséért. Elsőként hirdette a különböző nyelvű és felekezeti

lakosság békés együttélésének, a szeretetnek és egymás megbecsülésének szükségességét. 1870-ben hunyt el. Felesége Lugossy Júlianna volt, a felsőbányai pap leánya, és a híres keletkutató, Lugossy László testvére. Viski szolgálatának negyedik évében esküdtek örök hűséget egymásnak Nagybányán.

Gyermekeik: László József (1839), Kálmán (1841), József Ferenc (1845), Johanna Júlianna (1847), János (1849), Júlianna (1852), Albert (1855), Ferenc (1858).

Géressy László lelkésznek 5 kiskorú gyermeke halt meg az akkor még részben rosszul képzett szülésznők miatt, de volt, aki otthoni balesetben. Felesége mindvégig hű segítője volt nemcsak a nagy család nevelésében, de lelkési munkájában is. Amint az emlékezők látják, ez a háromszögletű sír- emlék őrzi emlékét. Felirata egyszerű: *Géressy László (1804–1870)*. A sír- emlék bal oldalán fehér márványkő a következő felirattal: *Géressy Lászlóné Lugossy Júlianna 1814–1891*.

Géressy László gyermekei apjuk szellemiségéhez méltón viselkedtek. Kettő közülük országos hírűvé vált:

Géresi Kálmán (Visk, 1841. december 25.–Debrecen, 1921. január 23.): jogakadémiai tanár, történész. Debrecenben és Pesten tanult, 1864-ben papi vizsgát tett, majd segédtanár lett a budapesti evangélikus református gimnáziumban. Egyetemi hallgatóként Tisza István nevelője volt. 1873-ban és 1894-ben Oroszországban (Pétervár, Moszkva) folytatott történelmi és közoktatásügyi tanulmányokat. Főiskolai tanár és könyvtári felügyelő, majd jogakadémiai tanár Debrecenben. 1896-ban tankerületi főigazgató. Magyar történelmi és protestáns egyháztörténeti tanulmányokat írt. Rómer Flóris és Véghelyi Dezső hatására paleográfiával is foglalkozott. Fő művei: *Hunyadi Mátyás magyar király diplomáciai összeköttetései III. Ivan Vasziljevics orosz cárral*. Századok, 1879; *A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára: I-IV*. Budapest, 1881-1897.

Géressy Imre (1870–1873) Visken született 1844-ben. Öregedő apja mellett káplánkodott, annak halála után 4 évig volt viski lelkész. Innen Máramaroszigetre ment gimnáziumi tanárnak. Ott is halt meg, unokája, Géressy Júlianna 1995-ben, 9 évvel ezelőtt még élt Máramaroszigeten.

Özv. Kőváryné Géressy Ilona pedig tíz évig volt tanítónője a viski református iskolának (1886–1896). Ő volt az első tanítónő Visken. Innen Alsó-zsolcára ment, ott folytatta pedagógiai munkásságát.

Most szeretném felsorolni Géressy László lelkési tevékenységének azon főbb pontjait, amelyeket az általam ismert régi irományok meg-

örökítettek számunkra. Első, ami azonnal szembetűnik: a lelkész adakozókészsége. Már 1840-ben a szegény gyerekek iskoláztatására létrehozta az Intézeti alapot, melyre „ő maga ad először 40 forintokat”¹ (havi 25 Ft.- fizetés mellett). Az alapítvány távlati célja az volt, hogy kama-taiból felszereljük az osztályokat taneszközökkel, s ha kellő összegre emelkedik, egy új iskolát építsenek belőle. Ebben az esztendőben vált szét véglegesen az egyházi és a városi vezetés is.

Egész lelkészi tevékenysége folyamán a templom és az iskola anyagi helyzetének és tekintélyének megerősítésén fáradozik. Az ő ösztönzésére határozza el az egyháztanács 1842. november 14-én, hogy egy szép emeletes kőiskolát épít 3 tanteremmel, 3 tanítói lakással és egy nagyobb ülésteremmel, mert a Hátulsó utcai iskolák a reformkor idejére igen „rozogák” lettek. A közgyűlés azonban csak egy földszintes épületet szavazott meg, melynek tervét Géressy hamarosan el is készítette. 1844-től megkezdték kalákában a kő-, homok- és faanyag kitermelését. 1845-ben 50 köből meszet is vásároltak, és a mai Kölcsey Ferenc Középiskola helyén Mózer máramarosszigeti mérnök terve szerint szándékoztak felépíteni az épületet. Ezt a Tisza 1845-ös tavaszi áradása gátolta meg, amely amellet, hogy sok házat lakhatatlanná tett, elpusztította a vetéseket is. 1846-ban az akkor már alapvető élelmiszernek számító krumplinak rendkívül rossz termése okozott élelmezési gondokat. Így csak 1848. július 1-én nyílt lehetőség az építkezés elkezdésére, amit akkor már a szabadságharc miatt odáztak el. De a szabadságharc bukása ellenére töretlenül folytatta a nemes ügyet, az 1850-es évek elején felépült az új református iskola, amely az akkori megye egyik legkorszerűbb tanintézménye volt.

Az abszolutizmus időszakában is szorgalmazta a viski fiatalság továbbtanulását. Az ő ösztönzésére tanult tovább a viski református iskolából Krüzselyi Bálint, a későbbi író és jogakadémiai tanár, és saját gyermekei is.

Géressy László készítette el a már a szabadságharc idején javításra szorult templomtető renoválási tervzetét, amelyet a tanács 1859-ben elfogadott. A tervzet előirányozta egy kőtorony építését is, de csak foltozásra tellett a pénzből. 1867-ben aztán megépítették a huszártornyot galériával és négy fiatoronnyal, valamint zsindeleyzték a tetőt és újrameszelték a templomot.

Közben Géressy László vezetésével a felserdülő ifjakat „gyümölcsészetre” is oktatják a vasárnapi iskolában, ahova 15 éves korukig jártak a fiatalok. A

¹ Peleskey Sándor 1925: A Viski Református Egyház története. Beregszász, Kálvin Nyomda, 51.

legjobb sikerrel oltó iskolásokat Héder János vármegyei alispán 1862-ben pénzjutalomban is részesítette.

1862-ben pedig, látván, hogy nagy szükség van a lakosság önművelésére, ennek elősegítésére Géressy László, Hánka Márton, Héder János és Wittenberger mérnök segítségével Polgári Olvasdát (Olvasókör) hoztak létre. Ezek után 14 különféle hírlapot járattak, a kör könyveinek száma is évről évre gyarapodott.²

Az itt felsoroltak csak ízelítő Géressy tevékenységéből, hiszen minden szabad percét arra használta, hogy az egyháza, a községe múltjának írásbeli emlékeit felkutassa.

Szerencsénkre fennmaradt írásban Géressy László néhány felszólalása, amelyből következtethetünk a lelkész kifejezőmódjára, stílusára is. Tudjuk, hogy a stílust befolyásolja a közlő egyénisége, lelkiállapota, a hallgatóhoz való viszonya. A stílus maga az ember. A viski új városháza alapkövetéle 1868. július 18-án történt ünnepélyes keretek közt azon a telken, ahol a régi „város ház” állt. Géressy László ünnepi beszédében, melyet a *Máramaros* c. lap is közölt, már három felekezet és két nép összefogását kéri a község gazdasági és kulturális felemelkedése érdekében, hiszen a ruszinok és magyarok addig is békében éltek egymással. Ez a felszólalás örzi számunkra a lelkész stílusát is:

„Kedves polgártársaim! Három vallásfelekezet létezik e város kebelében. Kérem az Istent, hogy kösse össze ennek papjait, elöljáróit, híveit az egy Krisztusban való hit, szeretet és béke szent láncával; mert ha béke nincs, hiában építik ott a várost az építők, hiába őrzik az őrzők. Két nemzetiség lakja e várost: az ő s magyar és későbbben letelepedett orosz testvérek, kik szinte pár századon át békében éltek egymással, s kölcsönösen megosztották az élet terheit, örömeit és bánatait. ... Az idő int, s a vallás is parancsolja, hogy a szeretet karjaival öleljük a különböző vallású s nemzetiségű, de velünk a mellett ugyanazon szent korona s törvény alatt élő társainkat, mint az imádott magyar közhaza egyenjogú polgárait s honfiai. ... Orosz magyar testvérek! A hála s bizalom kössön titeket is e város ősi magyar lakosságához; s ne felejtsetek el, hogy a hely, hol a szép templomotok áll s díszeleg, e város ingyenvaló ajándéka a ti szomszéd templomokba járó eleiteknek, akkor mikor még csak 17 családból állott a ti most megnevekedett községeteknek kicsiny serege. ... Összes polgárai e városnak! Azt is tudtokra adom, hogy e ti várostok kül-

² Czébel Lajos, 2002: *Visk története*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár. 124. o.

sőképén sem oly egyszerű, sem oly igénytelen volt régen, mint jelenben. Szép épületekkel ékes városnak mondatik ez csak pár századdal is ez előtt; s hogy most oly elszaggatott, s rendetlen, azt bizonyosan a nagy árvizek okozták, melyekről fennmaradt régi leveleink oly érzékenyen panaszkodnak. ... S ha ti bennetek ez egészséges erő, összetartás, egyetértés szellemi művelődéssel, tudományos ismeretre való törekvéssel párosul: a ti városotok még nagyobb szerepre van hivatva, s e vidéken a nemzeti szabadság zászlóját ti lobogtathatjátok.”³

Elhangzott a Viski Református Temetőben 2004. október 3-án

³ Beszéd, melyet a viski újjárosház alapkövének letételekor (1868. július 18.) mondott Géressy László, ref. lelkész. – *Máramaros*, 1868, 47. sz.

A VISKI MAGYAR ISKOLA FENNÁLLÁSÁNAK 450. ÉVFORDULÓJÁN

(Előadás a 2006. november 11-i ünnepi megemlékezésen)

Először is egy kis magyarázattal tartozunk a viski magyar iskola történetével kapcsolatban azzal, hogy miért éppen 450 éves. A Viski iskolát ugyanis már az 1548-as esztendőben is említik,¹ de valójában hiteles adataink csak attól az időponttól állnak rendelkezésünkre, amikor a reformációt követően (1540-es évek végén) Szegedi Albert máramarosszigeti iskolaigazgató elkészíti az öt koronaváros kormányzati alapszabályzatát.² Ezt követően 1556-ban a viski városi tanácsot nemcsak az iskola fenntartására kötelezték, hanem a szegényebb iskoláskorúak ruhával és iskolaszerrel való ellátására is, ezzel is ösztönözve őket a tanulásra.³

A kifejezetten tanítószágra alkalmazott rektorok⁴ megjelenéséig (1627) maguk a lelkipásztorok tanítottak, jobbára télen. Tanteremül a napjainkban is működő református templomtól északra álló paplak egyik helyisége szolgált addig, míg fel nem épült közelében az az iskola, amely az 1675. évi nagy árvízig ezen a helyen működött. Egy kis épület volt két szobával, az egyikben lakott a tanító, a másik szobában folyt a tanítás. 1627-ig maguk a lelkipásztorok tanítottak: 1597-ig az a Pál pap, aki először plébános volt, majd a híveivel együtt protestáns lett, őt követte *Sárossy János* 1613-ig, utána a viski születésű *Viski János* lelkész 1625-ben bekövetkezett haláláig. *Szepsi P. Menyhért* lelkipásztorsága idején, 1627-ben foglalja el helyét az első rektor, *Szenci Miklós*. Ettől az időponttól valamennyi tanító nevét ismerjük.

¹ Bökényi Dániel, 1894. 178-179.

² BÖKÉNYI Dániel, 1894. 178-179.

³ PELESKEY Sándor, 1925. 6.

⁴ 1872-ig gyakorlat volt a református kollégiumokban, hogy a nagyobb diákok kimentek külső iskolába, *rektóriákra* 1-3 évre tanítani, hogy továbbtanulásukhoz pénzt gyűjtsenek. A rektórián a diákok általános lakást és teljes ellátást, „sorkosztot” kaptak.

A viski tanító a máramarosi egyházmegye (Huszt, Hosszúmező, Técső, Visk, Márama- rossziget és Remete) esperesének engedélyével szolgálhatott „*ha tisztében jól forgolódott két esztendeig, hanem ha hív szolgálatait megkívánván az eklézsia, az esperes engedhet harmadik esztendőt is*”, de tovább nem taníthatott egy helyen. 1796-ig 59 rektora volt a viski református iskolának. Az állami iskola beindításáig pedig még 29 rektor és 64 tanító.

A viski egyházat és az iskolát az ellenreformáció sem tudta ellehetetleníteni, mert a mohácsi vést követően Máramaros megye, majd a bécsi béke értelmében a mai Kárpátalja mind a négy megyéje az Erdélyi Fejedelemségnek lett átengedve. Az erdélyi református uralkodók Bocskaitól kezdve Bethlen Gáboron át I. és II. Rákóczi Györgyig sokban segítettek és emelni igyekeztek az egyház és az iskola jövedelmét. Viski Krüzselyi Bálint írja 1897-ben Máramarosszigeten megjelentetett *Hegyen-völgyön* című könyvében: “*Az iskolákra különös gondot fordítottak az erdélyi fejedelmek és előkelő urak. Rhédei Ferencről, akkor Máramaros főispánjáról is azt jegyzi meg 1664-ben Báthori Mihály debreceni pap, hogy a Vischi tanítót folyamatosan ő fizette és táplálta – irgalmas kezei által a gazdag kegyelmű Isten után.*”

A máramarosszigeti református egyház már a 16. század elejétől tartott fenn főiskolát, az 1625-ben a Visken tartott patriális szinóduson határozatot hoztak egy új iskola építésére: “*Szigeti uraim most ez egyúttal a közönséges pénzből építsék meg a Scholát. Ezután pedig a nemesség a hajdusággal és a város népe a sóvágókkal együtt értsenek mind az építésben mind a fizetésben.*”⁵ Ezek után már számos viski fiatal folytatta tanulmányait a szigeti református iskolában, amely a debreceni református kollégium partikulája volt. P. Szathmáry Károly írja: “*... Munkaszeretétét és nagyra, mivelődésre törekvő szellemét a nép megtartotta; innen van, hogy a viski ref. elemi iskola egyike az elsőeknek Máramarosban s a szigeti ref. lyceum rendszeren Viskről kap legtöbb ujonczot.*”⁶

A 17. század második felében és a 18. század elején az állami egység hiánya, az állandó háborús állapotok visszavetették Visk gazdasági és kulturális fejlődését. A II. Rákóczi György 1657-es sikertelen lengyelországi hadjárata után városunkba betörő lengyelek és tatárok elpusztították az iskolát is. Az áldatlan helyzetet tovább súlyosbította a Tisza 1675-ös pusztító áradása, amely elsodorta a település északi részét a parókiával és az iskolával együtt. Tulajdonképpen akkor került erre, a mostani Kölcsey Ferenc Középiskola telkére

⁵ Liber Ecclesiarum Máramarosiensium..., 1624. 14.

⁶ P. SZATHMÁRY Károly, 1864. 46.

az iskola és a fatemplom. A Rákóczi-szabadságharc idején már itt tanultak a fiatalok, de az azt követő 1717-es tatárjárás újra csak tönkretette az iskolaépületet és a templomot. Ebben a nehéz időszakban a lelkipásztorok és az iskola-mesterek kihagyás nélkül oktattak írásra, olvasásra, a nemzet történetére, a vallás hitigazságaira. 1648-tól a heidelbergi kátéra és a zsoldárok éneklésére.

A Rákóczi-szabadságharc leverése utáni szatmári béke biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlatát, így a viski református iskola viszonylag szabadon folytathatta tevékenységét. A 1717-es tatárpusztítás után felújított Hátulsó utcai iskolában egyre több viski gyerek szerzett elemi ismereteket. Visken valójában III. Károly protestánsok gyöngítését célzó *Carolina resolutio*-ja sem tudott érvényre jutni, hiszen a század első harmadában a lakosság még tiszta református volt. Csak a 19. század közepe táján telepedtek be a görög katolikus ruszinok és Mária Terézia idején a római katolikus németek.

A 18. század második felétől fokozatosan jelentkezik a felvilágosult abszolútizmus neveléspolitikájának hatása is. Mária Terézia Magyarországra vonatkozó „nevelési rend- szere”, a Ratio Educationis, a felvilágosodás számos haladó gondolata mellett minden iskolába bevezette a német nyelv tanítását azzal a nem titkolt szándékkal, hogy rövid idő alatt az egész ország területén közhasználatúvá váljon. Az osztrák kormánynak ezt a lépését a magyarság elnémetesítése felé a viski református iskola nem tekintette magára nézve kötelezőnek. Igaz, nehezen is lehetett volna érvényesíteni, mert nem volt németül tudó református tanító, a környezet ruszin tanítói abban az időben még magyar nyelven sem tudtak tanítani, a római katolikus iskolák (Huszt, Bustyaháza, Szlatina, Bocskó, Máramarossziget) pedig rendelet nélkül is német tannyelvűek voltak – írja Szabó Sándor.⁷ Pozitívnak tartjuk azonban azt, hogy kötelezővé tették minden gyermek számára 6 és 12 év között az iskolába járást. A magasabb fokú iskolák a négyéves anyanyelvi iskolára épültek. A viski tanulók továbbra is leginkább Máramarosszigeten tanultak tovább.

A 18. század 50-es éveiben végezte el elemi osztályait a viski iskolában *Méhes György*, aki innen került Szigetre, Kolozsvárra, majd Utrechtbe és Göttingenbe.

A 18. század végére a tanítói pálya Visken is önálló értelmiségi foglalkozássá vált, az egy-két évig tevékenykedő oktatók helyett a községben letelepedett családok tanítók vették át az irányítást.

⁷ SZABÓ Sándor, 1942. 29.

Az 1789-es évben a református gyülekezet 180 családból állott, iskolájának rektora *Kiss Bálint* 55 fiút, preceptora: *Jámbor János* szintén 55 fiút és lányt tanított.⁸ 1796-tól megvalósult a lányok és fiúk külön tanítása is. Az első viski leánytanító *Lőke Péter* volt, aki már 1796-tól 1817-ig (haláláig) itt tanított.⁹ 1800-tól kor szerinti csoportosításról is tudunk, a kisfiúknak külön tanítójuk van *Igyártó Péter* személyében.

Az 1780-as években már római és görög katolikus, valamint zsidó gyerekek is járnak a református iskolába. Ez kényszermegoldás volt, amely abból adódott, hogy még kevesen voltak ahhoz, hogy saját iskola fenntartásának költségeit biztosíthassák.

Ebben az időben már a tantárgyak száma is gyarapodott: a valláserkölcsi oktatás, magyar írás, olvasás és fogalmazás, számtantanítás és a latin nyelv alapjainak tanítása mellett állampolgári ismereteket is oktattak. Az iskolát az állam felügyelte ugyan, de továbbra is felekezeti iskola volt, fenntartása és gondozása az egyház, azaz a presbitérium feladata maradt.

A nemességükre és szorgalmukra büszke viskiek falusi kultúráját és többségük paraszti életmódját, ha még nem is nagy mértékben, de fokozatosan befolyásolja a polgárosodás. A lakosság egyre nagyobb rétegében erősödik a tudás igénye. 1815-től rendszeresen találkozunk az egyháztanácsí jegyzőkönyvekben az iskolalátogatás és az iskolaépületek állapotával foglalkozó kérdésekkel. „*A szülők nagy része szorgalmasan járatta gyermekét az iskolába, mert az egyháztanács a hanyagokat megbüntette már abban az időben is, mikor még híre-hamva sem volt a kötelező iskolába járásnak. 1819-ben az egyháztanács újra kimondta ezt a törvényt. 1820-ban pedig 4 iskolai inspektort választott a presbitérium, akik az iskola anyagi és szellemi ügyeit intézték. Később ezt a szerepet az iskolaszék vette át az egyházi tanáccsal közösen...*”¹⁰ A szóban forgó időszakban a *magyar nyelvet* már tantárgyként oktatják (a magyar hivatalos nyelvvé csak az 1843/44-es országgyűlés után lett). 1825-ben a Hátulsó utcai iskola három tantermében folyt az oktatás. Egyikben *Kása Dániel* rektor tanított 44 nagyobb fiút, a másikban *Ladányi Dániel* preceptor 45 kisebb fiút, a harmadikban *Burján Sámuel* leánytanító 44 kisebb és nagyobb leányt.¹¹

⁸ FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta – KÜLLŐS Imre – MOLNÁR Ambrus – P, SZALAI Emőke, 1999. 270.

Jámbor János preceptor nevét Peleskey nem említi.

⁹ PELESKEY Sándor, 1925. 45.

¹⁰ PELESKEY Sándor, 1925. 39.

¹¹ Uo. 45.

1824 után úgy a római, mint a görög katolikusoknak külön iskolájuk lett. A ruszin gyerekek az Oroszvég utcai új görög katolikus iskolában, a római katolikusok az imaházuk egyik helyiségben tanultak.

A tanítás a reformkorban is a gyakorlati élethez alkalmazkodott. A viskiek számára igen fontos és gazdaságos gyümölcsstermesztés megkedveltetéséről és tökéletesítéséről is gondoskodtak, ennek elméletét és gyakorlatát már 1830-ban az egyház faiskolájában tanítják a tanítók.

Az iskola anyagi helyzetének és tekintélyének megerősítéséhez nagymértékben hozzájárult *Géressy László* (1804–1870) lelkész, akinek ösztönzésére 1842. november 14-én az egyháztanács elhatározta, hogy egy szép emeletes kőiskolát épít 3 tanteremmel, 3 tanítói lakással és egy nagyobb ülésteremmel, mert a Hátulso utcai iskolák a reformkor idejére igen „rozogák” lettek. A közgyűlés azonban csak egy földszintes épületet szavazott meg, amelynek felépítése a szabadságharc miatt elodázódott.

A 19. század eleje viski iskolájának hírnevét öregbíti *Lassu István* (1797–1852), a statisztikai tudományok első magyar művelője, aki elemi iskoláit itthon végezte.

A szabadságharc idején a viskiek „hittel siettek” Kossuth zászlaja alá. A viski nép, valamint a tanítók hozzáállásáról vall egy értékes kordokumentum, a szabadságharcba siető *Czébel János* kisfiú-tanító teljes egészében megmaradt alábbi lemondó levele:

„tekintve vihar környezte Honunk’ állapotát, tudva azt hogy csak Honfainak lelkes akarataiban virulhat fel, honfainak hanyagsága ’s aluszékonysága pedig süedését sietteti; összevetve a Haza szent ügyét hivatalom szép de kis körével; meg gondolva hogy itt 50-60 gyermek; ott egy Honnak millioi igénylik személyemet, elhatároztam hogy a’ kisebbet a’ nagyobb ’s szentebb ügyért felcseréljem. –

Minél fogva hivatalomrol a’ tisztelt Egyháznak ezenel fel mondok azon ohajtással: küldje erre Isten minél előbb a’ béke magasztos áldását. – 1849 Febr. 15.

Czébel János”

A függetlenségi harc elbukása után elsőként a református egyház tért magához. 1851 tavaszától 1852 őszéig felépítette a két tanteremből és két

tanítói lakásból álló, abban az időben Máramarosban egyik legnagyobb számú iskolaépületet.

Az iskolák működését a szabadságharcot követően a nemzeti törekvéseket elfojtó iskolapolitika határozta meg. A protestáns egyházakkal együtt az iskolákat is országos szabályok alá vonták, s így szigorú állami felügyelet alá kerültek. De az 1854-ben szentesített Organisation-Entwurf (Szervezési Tervezet, 1849) korszerű újításaival magyarelles vonásai ellenére is nagyot lendített a magyar oktatásügyön. Kötelezővé tette a 6–12 éves gyermekek iskolába járását, az iskolát rendszertelenül látogató gyerekek szüleit pénzbírsággal, egyházközi munkával büntették. Az egyháztanács ítéleteit állami hatóságok hajtották végre.

A viski református iskola oktatási színvonalának emelésében nagy szerepe volt Batizi András técsői református lelkésznek, aki 1851. április 9-én a Halmiban tartott egyházmegyei összejövetelen a tanács elé terjesztette nagy körültekintéssel elkészített népiskolai szervezet- és tanítástervét, amelyben pontosan meghatározta a népiskola szervezetét és felettes hatóságait, az iskolaév tartalmát és az ünnepélyes évváró vizsgák megtartását. Felsorolja az iskolára vonatkozó kánonokat, megállapítja a tanulók osztályozását és a tanítandó tantárgyakat, felveszi „az ember- és egészségtant”, a leánytanulók részére a «női tant» (háztartástant). *„Elrendeli, hogy a tankötelesek minden év augusztus havában házról házra járva összeírassanak, valamint a felvételi, előmeneteli, mulasztási és anyakönyvi naplók pontos vezetését.”*¹²

1860-tól Géressy László vezetésével a felserdülő ifjakat is oktatják „gyümmölcésztre” a vasárnapi iskolában, ahova 15 éves korukig jártak a fiatalok. A legjobb sikerrel oltó iskolásokat Héder János vármegyei alispán 1862-ben pénzjutalomban is részesítette.¹³

Az abszolutizmus időszakában a viski református iskolában három olyan személy is tanult, aki később országos hírnevet szerzett: Géressy Kálmán, jogakadémiai tanár és öccse Imre a szigeti főiskolai tanár, valamint Krüszelyi Bálint, tanár, író szerkesztő.

1867 után a polgári jogrend gyorsütemű meghonosodása mellett az iskolarendszer ki- építése is felgyorsult. Az Eötvös-féle 1868. évi XXXVIII. tc. kimondta a tankötelezettséget, és elrendelte, hogy a korábbi népiskolákat hat évfolyamos népiskolává, és a rá épülő három évfolyamos ismétlő népiskolává kell továbbfejleszteni. A 6–12 évesek mindennapos, a 12–15 évesek

¹² SZABÓ Sándor, 1942. 29.

¹³ PELESKEY Sándor, 1925. 38-39.

a heti néhány órás ismétlőiskolát voltak kötelesek látogatni. Visken a vasárnapi iskolát fejlesztették ismétlő iskolává 1878-ban. Az állam olyan módon ügylte fel a három felekezeti iskolát, hogy szabadságot biztosított az iskolafenntartóknak. Igaz, ez a törvény még nem gondoskodott az ingyenességről, arról csak az 1908. XL. V. törvény határozott, s ettől kezdve csak beiratkozási díj volt az iskolában. A tankötelezettséget mulasztókat sem büntette ez a törvény. Kötelességet rótt azonban Visk előljáróságára: „A község tartozik az iskolát földgömbbel, térképpel, táblákkal, természetrajzi ábrákkal és minden szükséges elegendő számú taneszközökkel felszerelni” – írja a 30. paragrafus. Egyébként a felekezeti iskolák fenntartásának terhet a három egyház, közvetve pedig a lakosság viselte, ezek az intézmények csak a század végére váltak „államsegélyessé”.

A kiegyezés idejére a tanulók létszámához mérten a Hátulsó és a Nagy utcai iskolák kevésnek bizonyultak, ezért az egyháztanács és a közgyűlés 1883. évi rendelete értelmében a református templom mellé egy új iskolát építettek 797 Ft-ért, amelyből 300 Ft-ot az Intézeti Alap fedezett. Ebben a *kisszeresinek* elnevezett iskolában 1884. január 1-én kezdődött el a tanítás.

1888-ban az egyházmegye szigorúan utasította a viski egyházat még egy iskola felállítására. Az egyháznak sikerült megszereznie a Piac utcai kincstári kocsmát a hozzá tartozó telekkel együtt 3 995 Ft 2 krajcárért. Ebben a kocsmából kialakított iskolában 1891 szeptemberében kezdtek el tanítani.

A tantárgyak ebben az időben: természetrajz, Európa földrajza, irodalom szavalmányokkal, hittan, Máramaros megye rövid földleírása, számtan, földgömbtan, gazdaságtan, növénytan, természettan, magyar nyelvtan.

Ilyen volt az iskola helyzete a millenniumra, amelyet Visken több rendezvénnyel megünnepeleltek. Egyiken *Szilágyi István*, a Magyar Tudományos Akadémia képviselője, Arany János barátja bemutatta *Lassu István* életútját és méltatta tevékenységét, s többek között a következőket mondta: „*Legyenek is büszkéek ez őseikre a viskiek! Állítsák fiaik elé ezeket mint követendő pálya-képeket, hogy magasabbra törő szellem hatalma öveztesse magát folyvást a város népében. Él is bennem a hit, hogy ez nem lesz másképp, mert csak így léssen e nép részéről megérdemelve az általam képviselt Magyar Tudományos Akadémiának az a megkülönböztető figyelve, a mellyel ez ünnepélyünknek díszét a maga részéről is elhatározta. Én pedig örömmel teszek róla jelentést a megbízó tudós testületnek, hogy íme egy város Magyarország legszélső határ-vonalán, a mely a szellem munkásait megbecsüli, azoknak emléket állít, hogy maradék fiaimnak legyen buzdító táblájok, amely éreztesse*

velök, hogy egyedül a szellem hatalma az, a melyen időnek, viszontagságnak rontó ereje nincsen.”¹⁴

A 19. század végén egy tanteremben folyt a római, egyben a görög katolikus, ötben a református gyerekek oktatása. Erre az időre már mindhárom iskola államsegélyes lett. A tanköteles zsidó gyermekek (50-60) rendszeres tanításáról nem gondoskodtak, csak néhányan, akik a tandíjat fizetni tudták, jártak a református iskolába. Alkalmas épületek hiányában még mindig nem tudták teljesíteni az 1868–71-es népoktatási törvény minden tanköteles beiskoláztatásáról szóló rendelkezését.

A *Viski Állami Iskola* építése *Héder János* nyugdíjas járásbíró közbenjárására *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatási miniszter idején indult be. Ő írta alá a négy tantermes állami iskola szervezését kimondó rendeletet. Ennek eredményeképpen épült fel a Kandikó utcai és a Nagy utcai állami iskola. Az állami iskola tanítói állásaira 60 tanító pályázott. Közülük a miniszter *Almády Irént* és *Fábry Ilonát* nevezte ki, illetve áthelyezte *Fülöp Sándor* Tordaaranyos megyei állami tanítót és *Titli József* Szilágy megyei királyi tanfelügyelőséghez szolgálatra berendelt állami tanítót Viskre, és az utóbbit megbízta az iskola igazgatásával. Az intézetet a helyi lelkészekből, előjárókból és polgárokból álló *gondnokság* felügyelte *Kádas István* gyógyszerész elnökletével. Az új épületben 1900. szeptember 1-től kezdődött a tanítás. Az állami iskolát egyre több környékbeli – komorzáni (Comorzane), tartolci (Tircolt), kányaházi (Calinesti) – zsidó és román tanuló kereste fel, akiknek már nem jutott hely, ezért 1909. március 1-én kinevezték *Sütő Jolán* tanító-nőt, aki az erre a célra épített állandó bérházban tanítani kezdte őket. Az állami népi iskola 4 osztályos volt, amit a tanuló 10 éves korában fejezett be. Az 5. és 6. osztályt a felekezeti iskolában folytatták, majd ezt követte a 2 éves ismétlőiskola. A tankötelezettség 15 éves korig volt érvényben. Annak ellenére, hogy a templomba és az iskolába járás mulasztását büntették, a tankötelesek jelentős része az elemi 4. osztálya után abbahagyta a tanulást, mert szükség volt rájuk a mezőgazdasági munkáknál. Az iskola alapvagyonához tartozott egy 100 holdas erdő is. Ennek az árából egy nagyobb, földművelésre alkalmas ingatlant szándékoztak vásárolni, hogy önálló gazdasági ismétlőiskolát létesítsenek, melyben gyakorlati oktatást folytathattak volna, de ezt megakadályozta az első világháború. Ismétlőiskola egyébként működött. A növendékek előbb a községhez, majd az állami népiskolához tartozó

¹⁴ Máramarosi emlékkönyv, 1901. 108-109.

gazdasági iskolában heti 5-7 óraszámában a reáltárgyak ismétlésével és kórfonás mellett gazdasági ismeretekkel – különösen a gyümölcsstermesztés fejlesztésével – foglalkoztak. Ebben az iskolában a szükséges tanfolyamok elvégzése után *Csajkovich Károly* római katolikus kántortanító, később *Titli József* és *Csik Mihály* állami tanítók oktattak. Gyakorlati részlegként a Hátulsó utcai egy holdas községi faiskola szolgált. Ennek mintaszerű kezeléséért a nevezett tanítókat a földművelésügyi miniszter és a vármegyei gazdasági egyesület több ízben kitüntette.

Az első világháború kitöréséig úgy az állami, mint az egyházi iskolák működése zavar- talan volt.¹⁵

A sok viski áldozatot követelő első világháború után, 1918 novemberében Visken is megalakult a *tanácskormány*, ennek felszólítására az állami iskola tantestülete felesküdt a Tanácsköztársaságra. '19-ben románok szállták meg a községet, akik az iskolaüggyel szemben is érdektelenséget mutattak. Raktárrá alakították át a tantermeket, és a tanítás folyamatosságát csak a tanulóktól gyűjtött adományokkal lehetett fenntartani.

1920. szeptember 1-én a viski állami iskola tanítóit – *Fábry Ilona* kivételével, aki Magyarországra költözött – újra feleskették, ez alkalommal a Csehszlovák Köztársaságra. Titli József igazgató a kikötéssel maradt az iskolában, hogy annak vezetését bízzák „egy hivatalos nyelvet bíró emberre”.¹⁶ A csehszlovák hatóság politikai érdeke azt kívánta, hogy magyar tannyelvű állami intézmény ne legyen a nagyközségben. Ezért a hatalomváltást követően azonnal hozzáálltak az orosz (ruszin) állami iskola megszervezéséhez. Ezt a feladatot kitűnően oldotta meg *Pavuk Deziderij*, az Ungvári Iskolai Osztály által Viskre kinevezett magyarul is jól beszélő ruszin tanító.

1922. június 30-án *Szeverin Bocsek* iskolai referens utasítására bezárták a Nagy utcai állami magyar iskolát, és a magyar tanítóit nyugdíjazták. Ezzel megszűnt a magyar tannyelvű állami elemi iskola. Helyét az orosz–magyar állami elemi iskola foglalta el 3 orosz, 1 magyar és 1 cseh osztállyal.

Azok a sajtóból és kézikönyvekből ismert adatok, amelyek szerint Visken a cseh időben ukrán–magyar párhuzamos (az előbbi 8 osztállyal, 8 tanítóval, az utóbbi 5 osztállyal, 5 tanítóval) iskola működött,¹⁷ csak a cseh rendszer utolsó két évére érvényesek. 1928-ig az állami iskolának csak egy magyar osztálya volt. Az 1928/29-es tanévben nyitották meg a 2. magyar osztályt a 3

¹⁵ CZÉBELY Lajos, 1998. 42-47.

¹⁶ TITLI József, 1927. 61.

¹⁷ BOTLIK József—DUPKA György, 1993. 264.

ruszin nyelvű mellett, és a Nagy utca 122. sz. alatti épületben a magyar, a Kandikó utca 753. sz. alatti épületben pedig az orosz osztályok lettek elhelyezve. A magyar 3. osztály az 1931/32-es, a 4. pedig a következő tanévben indult, és így is maradt a visszacsatolásig. Ezzel szemben az orosz iskola 1931-re 4 osztályos, 1933-tól 5 osztályos, 1935-től pedig 6 osztályos lett.

Az oktatás részét képezte az államvédelmi nevelés, amelynek célja a rutinává való felkészítés volt. A 30-as évek második felében már 93 újonccal foglalkoztak. Az iskola adott helyet a tartalékos tisztek kiképzésének is a csehszlovák hadsereg részére.

A viski állami iskola sorsa is azt bizonyítja, hogy a megszállt területeken a cseh iskolarendszer kiépítése a magyar iskolák rovására történt. A község magyarsága egyáltalán nem sérelmezte, sőt természetesnek tartotta orosz tannyelvű osztályok megnyitását az állami iskolában, az aránytalanságot viszont nem tartotta igazságosnak, mert a lakosság nemzetiségi megoszlása nem indokolta az orosz osztályok túlsúlyát. A magyarság jogait csorbította az a szóbeli rendelkezés is, amelynek értelmében csak a római katolikusok és a reformátusok járhattak magyar iskolába. Ezáltal a magyar zsidók kénytelenek voltak ruszin osztályokba (vagy csehbe) járni.

A 30-as évek elejére konszolidálódik a helyzet az első csehszlovák köztársaságban, enyhül a magyar kisebbség sokoldalú elnyomása.¹⁸ A huszti járási tanfelügyelőségnek küldött kimutatásokból megtudhatjuk, hogy az 1930/31-es tanévtől a magyar 2. osztály is megnyílt az állami iskolában (az első osztályban 59, a másodikban 70 tanuló tanult). Az 1932/33-as tanévben már 271 magyar gyerekkel foglalkoztak az állami iskola első négy osztályában. A római katolikusok pedig továbbra is saját Piac utcai felekezeti iskolájukban tanultak, nem igényelték az állami oktatást, kivételt csak néhány család képezett, de ők az orosz tanítási nyelvű iskolába járatták gyermekeiket. Az állami iskola magyar osztályaiban csak református gyerekek tanultak. 1933-tól kezdődően itt fejezték be az első négy osztályt, az ötödiket és a hatodikat, valamint az ehhez kapcsolódó két éves ismétlőiskolát, melyben gazdasági irányú továbbképzésben is részesültek, a református iskola Nagy és Kisszer utcai épületében jártak.

Az egyházi iskolák autonómiájának addigi markáns körvonalai halványodni kezdtek. A cseh megszállás után tovább folytathatták működésüket, de nem részesültek állami támogatásban. A római katolikus iskola teljes ön-

¹⁸ BALLA Gyula, 1988. 322.

ellátásra kényszerítve komoly anyagi gondokkal küzdött, hisz a gyülekezet kis létszámú volt. A gyenge tanítói fizetés miatt nagy áldozatvállalás volt a tanítók és a szülők részéről is a gyerekek tanítása. A református gyülekezet továbbra is ugyanúgy köteles volt a lelkész, a tanító és a kántor ellátásáról gondoskodni, és az egyház tulajdonát, egyházi épületet, lelkészlakást, iskolaépületet felügyelni.¹⁹ Mindez meghaladta az egyház gazdasági erejét, annál is inkább, hogy a cseh állam jól fizette tanítóit, s ezt az összeget a felekezeti iskolák nem bírták állni, ezért sokszor nem tudták biztosítani a rendszeres tanítást.²⁰

Az egyházi iskolák tanítói inkább túlélésre, a magyar nemzeti értékek megőrzésére rendezkedtek be, és természetesen az ifjúság keresztény szellemenben való nevelésére. Mindezek mellett a község kultúréletét is ők szervezték meg és irányították a felekezeti egyletek fenntartásán és folyamatos működtetésén keresztül. Itt ki kell emelnünk *Csik István* református kántor-tanító-igazgató felbecsülhetetlen szerepét, aki kiválóan végezte úgy a református iskola irányítását, mint a kántori teendőket, valamint a területszerte híres énekkar vezetését. A római katolikusoknál *Csajkovich Béla* vállalta és folytatta ugyanezt nagy ambícióval és szaktudással, a ruszinok görög katolikus iskolájában, később az állami iskolában pedig *Hegedüs László*. Mindhárman jó barátságban, egymást segítve tevékenykedtek a közös cél érdekében: a viskiek szellemi színvonalának fenntartásában és fejlesztésében.

Sajnos a továbbtanulásra kész viski magyar fiatalok helyzete is jóval rosszabb volt, mint az első világháborút megelőző időszakban, mert Trianon után megszakadtak azok a szerves kapcsolatok is, amelyek a vidék lakosságát a szatmárnémeti, sárospataki, de főként a máramarosszigeti oktatási-művelődési központokhoz fűzték. Néhányan megpróbáltak kapcsolatot teremteni most már a Beregszászi Gimnáziummal (az 1921/22-es, 1926/27-es, 1929/30-as és az 1932/33-as tanévekben találunk viski tanulókat)²¹, de számuk elenyészően csekély volt.

A visszacsatolást követően, az 1939–1940. évi területrendezések után Máramarost (Ugocsa, Szatmár, Szabolcs megyékkel és Szatmárnémeti várossal együtt) a szatmárnémeti tankerülethez csatolták, iskoláinak felügyeletét pedig 18 tanügyi előadóra bízták.²²

¹⁹ *Református Kánonok*, 1923. 1. 14.

²⁰ Pál József, 1924. 151.

²¹ *A Beregszászi Gimnázium története 1864-1989*, 1929. 69., 71.

²² FEDINEC Csilla, 1998. 117.

Községünk állami iskolája 1939-től Viski Magyar Királyi Állami Népiscola elnevezéssel újra magyar tannyelvű lett. Ennek következtében a magyar hatóságok a cseh idők iskolájából több tanítót nem vettek át, és őket az „anyaországból” jött tanítókkal helyettesítették. Magyarul folyt a tanítás úgy a Kandikó utcai, mint a Nagy utcai állami elemi iskola épületében és természetesen a Piac utcai római katolikus és a Nagy és Kisszer utcai református iskolákban. Az Oroszvég utcában levő görög katolikus iskolában tanultak ruszin nyelven.

Az öt évig és néhány hónapig tartó magyar rendszerben a világháborús nehézségek ellenére a község iskolaügyében számos pozitív változás történt. Először is hozzáfogtak az 1940-ben törvény által is elrendelt²³ 8 osztályos népiscola megvalósításához, amit a cseh korszak alatt – hiába kötelezték – nem tudtak megvalósítani. A tanítás eredményességét egyre több új tankönyv megjelenése is elősegítette. A ruszin nyelvű tankönyveket Ungváron nyomtatták, kiadjuk a Kárpátaljai terület kormánybiztosi hivatala, illetve a Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941–1944) volt.²⁴

A magyar tannyelvű állami iskola első négy osztályát mindhárom felekezet számára kötelezővé tették, így a görög katolikus ruszinok négy évig magyarul tanulták a tantárgyakat az anyanyelvi órák kivételével. Igaz, a magyar gyermekek számára is bevezették a ruszin nyelv tanítását úgy az állami, mint a felekezeti iskolákban.

Javultak azonban a fiatalok továbbtanulási lehetőségei. Helyreállt az egykori szoros kapcsolatot Máramarosszigettel, jelentős számú viski diák tanult újra a szigeti gimnáziumban. A ruszinok számára Huszton nyílt gimnázium 1939-ben, a tanintézetben 730 tanuló tanult, közöttük viskiek is. Ezen kívül a munkácsi tanítóképző intézet és líceum is várta a továbbtanulást választó fiatalokat. Sokan jártak a szomszédos técsői állami polgári fiú- és leányiskolába. Hogy a zsúfoltság és a beutazás nehézségein enyhítsenek, 1943 szeptemberétől *Hadházy Antal* segédlelkész szervezésével Visken az erre a célra berendezett Velence utcai épületben (a mai gyógyszerár helyén) tanították a polgáris fiúkat és lányokat, vizsgáznuk azonban Técsőn kellett. Ez a lakosság részéről már rég áhított iskolatípus egy évet élt, fennmaradását lehetetlenné tették 1944 őszenek brutális eseményei.

A szovjet rendszer első lépésként megszüntette az egyházi iskolákat, az oktatás állami irányítás alá került. Az 1944/45-ös csonka tanévben ukrán

²³ 1940. XX. tc. 55.

²⁴ FEDINEC Csilla, 1998. 117.

nyelven folyt úgy-ahogy a tanítás. A magyar tanítók jelentős része már nem tartózkodott a községben. Egyeseket még korábban besoroztak, néhányuk elmenekült az oroszok elől, míg mások a Sztálini lágerekbe kerültek.

Miután 1945 júliusában létrejött a szovjet–csehszlovák egyezmény Kárpát-Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való egyesítéséről, az 1945/46-os tanévben visszaállítják a cseh időszak iskolarendszerét azzal a módosítással, hogy a Kandikó utcai állami iskolában és a vele szemben levő óvoda épületében (később a Velence utcai iskola épületében is) már nem ruszin, hanem ukrán nyelven folyt a tanítás.

Ebben a tanévben beindul az oktatás a magyar nyelvű elemi iskolában is. A tanórák a Nagy utcai egykori állami iskola és a református iskola épületeiben, valamint a Piac utcai iskolában (Kék Bolt) folytak *Szedlák Mihail* egykori csehszlovák, később magyar állami, a szóban forgó időben pedig szovjet tanító igazgatása alatt. Néhányan a „régii magyar” tanítók közül is taníthattak a hivatalos szervek „elnézésével”. Mindkét iskola tanítói szokatlanul nehéz helyzetbe kerültek, hiszen az új szovjet iskola materialista és ateista világnézetet kellett hirdessen, és ennek szellemében nevelő intézet lett, hogy a kommunizmus végleges megvalósítására képes nemzedéket neveljen.²⁵ A tanító munkahelyének megtartása érdekében ezen a vörös vonalon volt kénytelen oktatni megszakítás nélkül a 80-as évek közepéig. Vagy kioperálta magából az önálló gondolkodást és személyiséget (sokuknak sikerült is), vagy kettős életet kellett élnie. Mindez az új szocialista ember kialakítása érdekében történt. Hogy írmagja se maradjon a régi „idealista” nevelésnek, mindenki múltját számon tartották. 1946-ban, mikor már elkezdődött az életben maradt hadi- és civil foglyok hazatántorgása, hurcolták el *Csajkovich Béla* római katolikus kántortanítót, *Szakács Pál* volt magyar állami tanítót és leventeoktatót pedig az iskolai tanórától szállították el, annak ellenére (vagy azért), hogy ruszinnak vallotta magát. A nemzeti érzés és a vallásosság bárminemű megnyilvánulása burzsoá csökevénynek számított, s azt napon-ta nyíltan hirdették. A tanító nem járhatott templomba, mert elveszíthette állását, az ifjúság is csak titokban látogathatta az istentiszteleteket.

Mindezek mellett külön a magyar lakosságra még hatványozottabb lelki teher nehezedett azzal, hogy a hatalom bűnös népként kezelte, és az iskolát is felhasználta arra, hogy besuggerálja az ifjúság lelkébe a bűntudatot, és azt, hogy a szocializmus tisztább, nemesebb rendszer, amely biztosítja a

²⁵ Az OK(b)P Programja. 1919.

társadalmi igazságosságot és egyenlőséget. Ezért az új rendszernek hála és köszönet járt a magyarság részéről, köszönet azért, „hogya a kollektíven megbélyegzett magyarokból «szovjet magyarokká» válhatnak”.²⁶

1947-ben a magyar elemi beolvadt a 7 osztályos magyar tannyelvű általános iskolába. Elkezdődött az akkor még több mint félezer magyar nemzetiségű iskolás szovjet ideológiába való belenevelése. Azt is tudnunk kell azonban, hogy voltak ebben az időszakban is olyan tanítóink, akik belecsepegtették az iskolások szívébe az anyanyelv, a nemzeti kultúra és tudomány szeretetét.

1950-ben a két hétosztályos (ukrán és magyar tannyelvű) iskolában már 49 tanító 883 gyermeket tanított.²⁷ Ebből 498 tanuló magyar, 485 pedig ukrán iskolába járt. Az 50-es évek elejétől azonban a magyarság lehetséges beolvadását meggyorsító új jelenség kezdte nyugtalanítani a viski magyarokat. Egyre többen akadtak olyanok, akik látva a hatalom nyelvének hiányos ismeretéből adódó esélyegyenlőtlenséget, ukrán nyelven taníttatták gyermekeiket. Mivel magyar középiskolát nem nyitottak – csak a dolgozók esti középiskolájában nyílt egy magyar osztály 1957-ben²⁸ –, a továbbtanulásra vágyó magyar iskolások is csak a Viski I. Sz. Középiskolában utantulhattak tovább ukrán nyelven. Ekkor kezdődött el a magyar anyanyelvű gyerekek átszívárgása az 1. számú középiskolába. Ennek ellenére tíz év (1950–1960) átlagát tekintve évente 457 tanulója volt a magyar iskolának, 40 tanuló fejezte be a hét osztályt, de átlagosan minden évben 8 tanuló hagyta el anyanyelvi iskoláját és iratkozott át az ukrán tannyelvűbe. Csupán az 1956-os magyarországi forradalom idején szűnt meg pár évre (1957, 1958, 1959) az átvándorlás, de a 60-as évekre újra felerősödött.

A szovjet korszak kezdeti időszakában olyan személyek tanultak az iskolánkban, mint *Dr. Géczy József* fizikus, a Szovjet (majd az orosz) Tudományos Akadémia tagja, Fodó Sándor (1940–2005) nyelvész, polgárjogi harcos, akiknek neve Európa-hírvé lett.

A viski magyarság létfenntartási harcát a szovjet időben csaknem teljes egészében az iskolakérdés uralta, ami nem jelent egyebet, mint azt, hogy kisebbségi helyzetében tudatában volt az anyanyelvi oktatás jelentőségének, megértette, hogy az új magyar nemzedék áll vagy bukik a magyar iskola lé-

²⁶ KOZMA Endre, 1995. 19.

²⁷ *Az Ukrán SzSzK városainak és falvainak története*: (Kárpátontúli terület) Orosz nyelven: Kijev, 1982. 541.

²⁸ Hivatalosan ettől az évtől számítják a magyar tannyelvű középiskola szervezését Viskén, valójában csak 1964-ben nyílt meg.

tével. Szinte nem volt olyan nyugodtabb időszak, amely legalább átmenetileg biztosította volna a zavartalan magyar nyelvű oktatást. Először is az iskola helyszűkében szenvedett. Az egy műszakban történő tanításhoz legalább 14 tanteremre lett volna szükség, de annyit az állami szervek nem tudtak biztosítani még úgy sem, hogy a Piac utcai Kék boltnak nevezett épületet és annak udvarán levő elavult melléképületet a magyar tannyelvű iskola rendelkezésére bocsátották, amelyekben néhány alsós osztály és az iskolai könyvtár működött jó ideig. Az 1958. december 24-én elfogadott új iskolatörvény, amely szerint a 8 éves alapiskolához 2 (majd 3 éves középiskola kapcsolódott, majd ennek kötelezővé tétele az ukrán iskola elszívó erejének felerősödésével fenyegetett.

Az 1960/61-es tanévtől a mi általános iskoláink is nyolc osztályossá alakultak, s ez még inkább tanteremhiányt okozott a magyar iskolában. Ekkor erősödött fel a tantestület és a szülők középiskolát sürgető hangja. A magyarság kérését most az említett tanteremhiányra hivatkozva utasították vissza az illetékes járási és területi hatóságok, pedig a tanköteles gyerekek száma sem csökkent, és a tanítás színvonala is emelkedőben volt. Az oktatás minőségének javulását nagyban elősegítette az, hogy a hrucsovi időszakban felgyorsult a magyar nyelvű tankönyvek kiadása.

Mivel az állami szervek semmi hajlandóságot nem mutattak a magyar középiskola létrehozására, a szülők és a tantestület látott hozzá a feladat megoldásához. Elhatározták, hogy erre, a Nagy utcai egykori református köiskolára emeletet építenek, két tantermet a szülők önerőből szándékoztak elkészíteni, a másik kettőhöz a helyi kolhoz, illetve az állam segítségét kérték. Az elhatározást azonnal tett követte, s beindult a magyar iskola történetében egy addig és az óta is páratlan szülői összefogás. 1964 tavaszára a tantestület a szülőkkel karöltve színjátszó csoportot hozott létre, amellyel vendégszereplésre vállalkoztak Kárpátalja magyarlakta helységeiben. A darab Borka–Mihola *Karikagyűrrű* c. népszínműve volt, és még az év folyamán tizenöt alkalommal került bemutatásra a következő falvak közönsége előtt: Visk, Szlatina, Técső, Huszt, Tiszapéterfalva, Mezőkaszony, Verbóc, Gálóc, Palló, Nagyszőlős, Kis- és Nagydobrony. A szeptember végéig tartó előadásorozat tiszta jövedelme 1 813, 85 rubel volt, és ez a pénz szolgált alaptőkéül az építkezéshez. Abban az időben ez a jelentős összeg sem lett volna elegendő, ha nincs a közösség áldozatkészsége. Szülők, tanítók és diákok tettekeszségének és fizikai munkájának köszönhetően 1964 augusztusában lebontották a régi tetőszerkezetet, és novemberben már tető alatt

állt az új emelet. Az augusztus 17-től szeptember 3-ig tartó nagy kalákában naponként átlagosan 11 felnőtt (tanító és szülő) és 15 tanuló vett részt.

Mivel az iskola állami támogatásban is részesült, lehetőség nyílt a tanulók már régóta óhajtott étkeztetésének megoldására is. Az előző építkezéshez hasonlóan közmunkában épült fel 1965. október 11-től november közepéig naponta átlagosan 6 szülő és az őket segítő tanulók részvételével az iskolaudvar nyugati oldalán egy konyhát, étkezőtermet és gazdasági helyiséget magába foglaló épület, s így a tanulók étkeztetése is beindulhatott viszonylag kielégítő egészségügyi körülmények között.

A felsorolt tényezők lehetővé tették a *Viski 2. Számú Magyar Tannyelvű Középsiskola* megnyitását. Az 1964/65-ös tanévben kezdődött el a tanítás a 9. osztályban 27 tanulóval, és 1966 tavaszán ballagtak az első érettségizők. Ekkor kezdődött el az iskola felvirágzása úgy az oktatásban, mint az órákon kívüli tevékenységben. A műkedvelő színjátszó csoport is figyelemre méltó eredményeket ért el, az illetékes szervek népszínházzá nyilvánítását is ígérték.

A 60-as évek végére azonban nyilvánvalóvá vált, hogy sem az ukrán, sem a magyar iskola nem felel meg a korszerű követelményeknek, ezért a hivatalos szervek a községfejlesztési tervbe két új iskola felépítését vették be. Azonban csak az ukrán iskola készült el.

A magyar közösség ismét csak önmagára számíthatott. A helyzetet még az is súlyosbította, hogy a magyar iskola igazgatóját, *Antal Mihályt* és tanügyi vezetőjét, *Molnár Tibort* – kiknek jelentős szerepük volt az intézmény addigi fejlesztésében – leváltották.

Ennek ellenére az 1964-es építkezés tapasztalatainak birtokában az 1971-es szakszervezeti közgyűlésen a szülők elhatározták az iskola további bővítését, mert még mindig hat épületben, három különböző utcában, gyakran két váltásban folyt a tanítás megfelelő szaktermek és tanműhelyek nélkül.

1972. október 22-én az általános szülőértekezlet 246 résztvevője határozatban szólította fel a szülői tanácsot, hogy „intézkedjen az iskola továbbépítésével kapcsolatban”, és 23 tagú építési bizottságot választottak az előkészítési és kivitelezési munkák idejére.²⁹ Hét esztendőn át tartott a

²⁹ Az 1972. október 22-én megtartott szülői értekezlet jegyzőkönyve.

A szülői tanács tagjai: Becske Károly, Botos Imre, Hánka Sándor, Héder Lajos, Héder Sándor, Horváth József, Igyártó Béla, Mihalovics József, Munkácsi József, Munkácsi József, Pál Imre (Gy.), Petrik József.

Az építési bizottság tagjai: Ambrus Béla, Ambrus Ferenc, Bacsí István, Balázs Sándor, Csáka Sándor, Górné Rudolf, Igyártó József, Igyártó Károly, Igyártó Miklós, Juhos Sándor, Krüszely József, Lator Bálint, Máté József, Pál Imre (I.), Pál József, Petrécs Sándor, Sari József, Stók Rezső, Szirmay Lajos, Szup Gyula, Vadalma Ferenc, Varga Sándor, Véber Lajos.

szívós küzdelem engedélyekért, újabb és újabb tervekért, kilincselés és megálázkodás az állami hivatalok különböző szintjein. Mindez több ezer rubelt emésztett föl, a szülők nehezen megkeresett, titokban összegyűjtött és „rendeltetési helyére” eljuttatott pénze volt.

„1979 volt az az esztendő, mikor úgy tűnt, megtört a jég. Elkészültek az alapok, egy év múltán pedig magasba emelkedtek a téglafalak. Pontos nyilvántartást nem vezetett senki, abban azonban mindenki egyetért, hogy az emberek nagy kedvvel dolgoztak. A társadalmi munka hozzávetőlegesen 50 ezer rubelt tett ki.”³⁰ De az építkezés újra elakad, mert „sem a nagyközségi tanács végrehajtó bizottsága, sem a kolhoz vezetősége, de a huszti kerületi tanács végrehajtó bizottsága sem tekinti saját ügyének az építkezést.” Csak 1986-ra sikerült folytatni a munkálatokat: „Már-már úgy tűnt, kátyúba került az iskolaépítés szekere, mikor végül leszállították a hiányzó tetőszerkezetet. Viszont akkor a munkaeróvel volt a baj. Ám a nagyközségben megtalálták a kiutat. Társadalmi munkára szólította a tanács és az iskola igazgatósága a szülőket, akik nagy aktivitásról tettek tanúbizonyságot. Mire beköszöntött a tél, az objektum fellett már tető volt.”³¹ A magyar közösséget erősen próbára tevő két évtizedes küzdelem végül is meghozta gyümölcsét: 1990-ben az új épületszárnyban is megkezdődhetett a tanítás. Akkor már 23 tanterem, tornaterem, konyha és étkezdé állt a tanulók rendelkezésére egy fedél alatt. A viskiek mintegy 100 ezer rubel értékű társadalmi munkát fektettek az építkezésbe. Ezek után jelentősen javult az iskola anyagi bázisa is, amelyben nagy szerepe volt *Orbán Tamásnak*, a járási közoktatási osztály akkori vezetőjének.³²

Engedjék meg, hogy tisztelettel emlékezzünk azokra az igazgatókra, akik vagy szívügyből, vagy hivatali kötelességtudatból létrehozták ezt az iskolaépületet: *Antal Mihály, Bilaninac Emil, Nyáháj Jurij, Zsigmond Miklós* és *Molnár Tibor*. Természetesen köszönjük minden akkor és azóta itt dolgozó pedagógusnak, és elsősorban a viski népnek, akik a magyar nyelvű oktatás olyan lelkes híveivel, mint *id. Sari József* és mellette *Pál Imre, Botos Imre, Hánka Sándor, Mihalovics József, Goór Rudolf* és sok-sok nagyszerű viski magyar ember.

Az új magyar iskola megteremtéséért kialakult mozgalom egyben megakadályozta az iskola – ebben az időben a rendszer részéről „divattá” tett – nemzetközítését. Az is igaz azonban, hogy az ukrán iskolába való átván-

³⁰ BALOGH Balázs, 1983: Állva marad vagy leomlik? Kárpáti Igaz.SZó.. november 18.

³¹ A tanács aktívája. Kárpáti Igaz.SZó. 1986. február 21.

³² GYÖRKE László, 1991. 7.

dorlás tovább folytatódott. 1964 és 1980 között átlagosan évente 497 tanulója volt az iskolának, 24 körül volt az érettségizők száma minden évben, de mindemellett 15 év alatt 199 tanuló iratkozott át az ukrán tannyelvű iskolába, aminek hosszabb távon az lett a következménye, hogy jelentősen emelkedett a magyarság asszimilációját felgyorsító vegyesházasságok száma.

Az építkezés okozta kényelmetlenségek ellenére a 70-es évek viski magyar iskolája egyre jobb eredményeket mutatott fel. Sokan nyertek felvételt az Ungvári Állami Egyetemre, a Szovjetunió más felsőfokú intézményeibe és szakközépiskoláiba. A tanulók jelentős sportsikereket értek el a járási versenyeken. Az is igaz azonban, hogy az 1973-ban szervezett, a terület középiskoláit is bevonó Petőfi-est, majd az 1977-ben megrendezett Ady-est miatt nacionalizmussal vádoltak egyes tanárokat, de az 1989-es Petőfi-est már egy szabadabb politikai légkörben zajlott. Ez a légkör bizakodóvá tette a szülőket és a tanári kart egyaránt. Az iskola anyagi bázisa is megerősödött a rendszeresebb állami támogatásnak köszönhetően. 1990-re az ukrán iskolába való átvándorlás is megszűnt.

Területünk, sőt az országhatáron túl ismertté tették nevüket iskolánk egykori tanulói, olyanok, mint *Balázs István* fafaragó, iskolánk rajztanára, *Pál Lajos* népzeneész, az Európa-díj a Népművészetért kitüntetéttje és felesége *Jancsó Katalin* zenepedagógus, *Perdukné Lator Ilona* néprajzkutató, *Becske József* költő, s ezen kívül sok-sok tanító, orvos, üzletember, vállalkozó, jó mesteremberek, mindenki, aki becsülettel megállja a helyét az életben.

Megrendítő és gyümölcöző volt az az összefogás, amelyet az 1998-as árvíz idején tapasztaltunk úgy az anyaország, mint ukrainai szervezetek részéről. Iskolaépületünk állagát megerősíthettük, technikai felszereltségét gyarapíthattuk, amelynek koordinátora *Forgon László* igazgató úr, *Szeles Emma* asszony, tanügyi vezető és *Sari József* szervező-igazgató úr volt, és természetesen az egész tantestület, aki mindvégig helytállt. Mindnyájuknak köszönet bárminemű segítségért, azoknak is, akik el tudtak ma jönni, és azoknak, akik nem. Csupán azért nem olvasom fel mindegyik szervezet vagy személy nevét, mert nagyon sok időt venne igénybe.

Van még egy szomorúbb kötelességem, hallgassák meg a következő névsort: *Antal József, Antal Mihály, Balogh Margit, Balogh Miklós, Bonka Ilona, Bonka Miklós, Csík Etelka, Csík István, Deák Zsolt, Fodó Ilona, Fodó Natália, Forgon Elemér, Hánkáné Lingvai Ilona, Hegedüs Ferenc, Molnár Tibor, Molnárné Krüzsely Katalin, Néma Nelli, Nyahaj Jurij, Pikolc Károly, Pál Károly, Poól József, Szedllák Mihály, Tihanyi István, Tudósi Anna,*

Zernyev Darja, Zsigmond Miklós. Valamennyien iskolánk pedagógusai 1945 után, akik már eltávoztak az élők soraiból. Adózzunk emléküknöknek egy perces néma felállással.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ukrajna függetlenné válásával, szabadabb politikai viszonyok között telt el az a másfél évtized, amelyet Önök jól ismernek. 1993-tól iskolánk hivatalosan is Kölcsey Ferenc nevét viseli, ez áll kétnyelvű pecsétjén is. Tanulóink hitéletét a református és római katolikus egyház gondozza. Ez megnyugtató. Gondunk azonban van bőven most is, anyagi nehézségektől kezdve oktatási és nevelési problémákig. Ezek leküzdésében természetesen sokat segít a járási tanfelügyelőség *Ruszin Pavlo* irányításával, a magyar társadalmi szervezetek: a KMKSZ, amelynek szinte mindannyian tagjai vagyunk, az UMDSZ, s legfőképpen a KMPSZ, hiszen a szakmai és nemzetiségi problémáinkat is ennek a szervezetnek segítségével tudjuk nyilvánosságra hozni, és ha lehetőség van rá, orvosolni. Céljával, egy magyar tankerület létrehozásával, mi is azonosultunk.

Engedjék meg, hogy ezt az iskolatörténeti összefoglalót azzal zárjam, hogy mi olyan országról álmodunk Babits soraival élve, „*Mely nem ismer se kardot, se vámot, s mint maga a lélek oszthatatlan.*” Sajnos, ez még nem valósult meg. A világ, az európai, az anyaországi és az itthoni helyzetet tekintve még mindig nem ennek létrehozásán fáradozik. Mi pedig csak újra Reményik Sándort idézhetjük: „*a nyelv ma nekünk végső menedékünk*”. Ennek tudatosítására és újraélésére hivatott ez a mai rendezvény is.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Irodalom:

1. *A Beregszászi Gimnázium története 1864-1989.* Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990.
2. A tanács aktívája. *Kárpáti Igaz Szó.* 1986. február 21.
3. *Az Ukrán SzSzK városainak és falvainak története: (Kárpánton túli terület).* Orosz nyelven: Kijev, 1982.
4. BALLA Gyula, 1988: *Kárpátaljai magyarság 1918-1988. -- Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről.* Medvetánc könyvek, Budapest.
5. BALOGH Balázs: *Állva marad vagy leomlik? Kárpáti Igaz SZÓ.* 1983. november 18.
6. *Beregszászi Állami Reálgyimnázium Értesítője az 1928-29. tanévről.* Pecsátnya „Szvoboda” Uzshorod -- 1929.
7. BOTLIK József—Dupka György, 1993: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest.

8. BÖKÉNYI Dániel, 1894: *Máramaros vármegye tanügyének múltja és jelene*. Máramaros-sziget, Máramarosi Részvényny.
9. CZÉBELY Lajos, 1998: *A viski magyar iskola története az egyházi iskoláktól a Kölcsey Ferenc Középiskoláig*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár.
10. FEDINEC Csilla, 1998: *Adalékok Kárpátalja iskolatörténetéhez (1938-1944)*. – Dr. DRÁVICZKI Sándor: Tanítóképzés Észak-Kelet Magyarországon. – Szemelvények Kelet-Magyarország és Kárpátaljai iskolatörténetéből. MPTIK, Nyíregyháza, 1998.
11. GYÖRKE László: Ébredezés a végeken. Visk -- emberközelből. *Határszél Zenit*. 1991. március 8.
12. KOZMA Endre: Áldozat a fennmaradásért (Kárpátaljai magyar iskolaügy 1986-1989). *Kárpátaljai Szemle*, 1995. 4. sz. 19.
13. Liber Ecclesiarum Máramarosensium, inceptus Anno Dni nostri Jesu Xti 1624. 4-rét, 14.
14. *Máramarosi emlékkönyv*, 1901: Hazánk ezeréves fennállása emlékére vármegyénkben rendezett ünneplések és az 1901-ik évben Máramaros-Szigeten tartott gazdasági és ipari kiállítás leírásával Máramaros-Szigeten : Berger M. Ny.
15. Pál József: 1924. ápr. 1-i levél Szentimrey Józsefnek. Tiszántúli Református Egyházke- rület levéltára. Sárospatak I. 22. a. 1 /1924/ 151.
16. PELESKEY Sándor, 1925: *A viski református egyház története*. Beregszász, Kálvin Nyomda.
17. P. SZATHMÁRY Károly, 1864: *A Tisza bölcsője*. – A Tisza bölcsője. Szerk. Benedek András. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1996.
18. *Református Kánonok. A Csehszlovák Köztársaság Szlovenszko és Podkarpatszka Rusz területén levő Egyetemes Református Egyház törvényei*. 1923. 1.
19. SZABÓ Sándor, 1942: *A Máramaros–Ugocsi ref. Egyházmegye a magyar nemzetnevelés szolgálatában*. Nagyszőlős, (Kézirat).
20. TITLI József, 1927: *A viski magyar tannyelvű állami népiskola történelme az 1900. évtől 1920-ig*. Hely nélkül, 1927. dec. 31. (Kézirat).

*Elhangzott a Viski Kölcsey Ferenc Középiskola
dísztermében 2006. november 11-én*

TÖPRENGÉSEIM EZERKILENC SZÁZÖTVENHATRÓL

Sokszor elgondolkodom azon, hogy milyen hatásokra kristályosodik ki az emberben egy társadalmi esemény megítélése. Különösen akkor, ha abban közvetlenül nem vett részt, mert nem az ő életében zajlott, hanem korábban. Nyilván az átélők, a szemtanúk, a korabeli közvélemény szóban vagy írásban megfogalmazott értelmezése, ítélete hat, és látja el az eseménnyel kapcsolatos tényekkel az agyat és érzelmekkel a szívet.

1956 októberében töltöttem be az ötödik életévemet, olvasni még nem tudtam, csak a nyomtatott nagybetűket. Nem nagyon fogtam fel a különbséget a *rend* és a *rendszer* szavak jelentése között sem, mint az a szovjet beszpekás tiszt, aki azon az őszi éjszakán bedübörgött a régi zsindeletetős kis házunk földeltes szobájába egy helyi besúgóval, aki a nagyember által küldött kisember magabiztosságával úgy mozgott a lakásban, mint a sajátjában, s közben többször is azt hazudta, hogy ő csupán tolmács. A tiszt szónoki hanghordozással elmondta a magáét, amit a tolmács a következőképpen fordított magyarra: apámat most letartóztatja és bekíséri, mert azelőtt egy órával a magyar iskola egyik nagyobb termében az ott jelenlevő sokaság előtt a *rendszert* szidta. Apám azonnal rájött a dolog nyitjára. Az iskolai rendezvény második része táncmulatság volt, amelyen zenésztársaival együtt játszott, és mivel a legények felhevültségükben duhajkodásba kezdtek, hogy az ne fajuljon verekedéssé, apám abbahagyta a zenélést, és néhány keresetlen szóval illette a *rendet*. A *rendszert* természetesen nem szidta, hiszen alig telt el néhány év szibériai hadifogsága óta, ahonnan azzal a nem titkolt és később gyakran hangoztatott véleménnyel tért haza, hogy „fiam, örök Szovjetunióra vagyunk ítélve.” (Életem egyik legnagyobb fájdalma, hogy nem érte meg a birodalom felbomlását.) Természetesen ez a felismerése a szóban forgó estén kialakult helyzeten mit sem segített. Segített viszont az a pénz, amit a játékért kapott. Miután az összeg átvándorolt apám kezéből

a tolmács zsebébe, tisztázódott a félreértés. És elmentek. Mi maradtunk. A gyengécske villanygő alig világította be a szobát, de bennem felfénylett a kérdés: *ilyen fontos az, mit mondanak?*

Van még egy emlékem ebből az időből. Benyitottam az élelmiszerüzletbe, hogy cukorkát vásároljak. Párnacukrot. Mi, gyerekek azért hívtuk párnacukornak, mert párnaalakú volt, jó édes, kívülről kakaóval beszórva, belül marmelád, és ami a fő, olcsó. Az elárusító szép szőke orosz nő volt, mindenkire mosolygott. Én még nem tudtam oroszul, ő sem beszélt magyarul, ezért miután átadtam kopejkáimat, rámutattam a párnacukros ládikára. Míg egy kétes tisztaságú papírból zacskót csavart és kimerte az édesseget, az üzlet sarkában féldecizgető férfiakkal flörtölt, és nem vette észre, hogy amint betúrte a zacskó tetejét, pár szem cukorka a piszkos pultra hullt. Óvatosan rácsúsztottam a tenyerem a ragadós párnácskákra, azzal a szándékkal, hogy magammal vigyem, hiszen az enyéim. De az elárusító azonnal felfigyelt mozdulatomra, és barátságosan megszólalt. Szavait az egyik vásárló fordította le: – Vedd el nyugodtan, neked adom. Éreztem, lángba borul arcom. Meg szerettem volna magyarázni a boltos néninek, nem ő adja nekem, mert az már az enyém, én kifizettem. De nem tudtam oroszul, a rajtam nevetgélő férfiakról pedig félttem, így felkaptam a zacskó cukorkát, és szó nélkül kirohantam az üzletből. Azóta mindig elpirulok, ha nyelvi nehézségeim támadnak, és akkor is, ha képtelen vagyok anyanyelvemen megfogalmazni érzéseimet. Ilyen is előfordul magyar emberrel mifelénk. És egy felismeréssel is gazdagodtam: *abhoz, hogy valami a sajátod legyen, nem elég csak kifizetni, a környezetekben élők jóváhagyására is szükség van.*

Mint már említettem is, abban a gyermekidőmben még nem tudtam olvasni, de már ismertem Bornemissza Gergely és Vica történetét, meg Dobót, Mekcseyt, Sárközit és a többieket. Ezt Katónak, unokanővéremnek köszönhetem az utcabeli, velem egyívású gyerekekkel együtt. Ő kerítette valahonnan azt a megviselt *Egri csillagok* kötetet, amelyből a nyári szünetben hangosan felolvasott. Mi körülültük a konyhaasztalt és hallgattuk. Ha szép idő volt, lassabban jutottunk előre a történetben, de ha eső esett vagy borús volt, csaknem egész nap részesei lehettünk a 16. századi eseményeknek. Nem tudom, társaim mennyire, de én teljesen azonosultam Gergővel. Éjszaka arról álmodtam, hogy Dobó nekem ajándékozza azt a szép kis kardot, és nekem mondja azt is: „Az a fő, hogy ne féljen a legény.” Ettől a megállapítástól csupán egy hajszálnyira volt ama másik: *Ne félj, csak higgy!* Van még egy mondat a regényben, amely gyakran szemem előtt lebeg ma

is. Nem is mondat, kinyilatkoztatás. Török Bálint kiszabadítására készülve íratta Gergely a kardjára: „*A hazáért!*”

Kérdezhetné a Tisztelt Olvasó, mi köze a fenti emlékszilánkoknak az ’56-os magyar forradalomhoz.

Az, hogy az említett mondatok gyermekszívem gyémántjai lettek, gyakran hosszú időn át megbújtak lelkem mélyén, de mikor gondjaim, nehézségeim támadtak, olyankor teljes ragyogásukkal megjelentek. Most is, hogy ötvenhatra gondolok.

A 80-as évek végén tudatosodott bennem, hogy mégiscsak szerencsés csillagzat alatt születtem. Én soha életemben sem apámtól, sem a családban, de még a környezetemben élőkől sem halottam azt, hogy ’56-ot ellenforradalomnak, polgárháborúnak vagy népfelkelésnek neveztek volna. Odahaza mindig csak FORRADALOM volt. Igyekeztem is minél többet megtudni róla. Nem nagy eredménnyel. Az iskolában nemigen emlegették. Naiv, gyermeki hittel arra számítottam, hogy létezik egy könyv, amelyben minden igazul le van írva. Hozzá is jutottam egy brossurához a Szikra Kiadótól, amelyben azonban az ellenforradalom kegyetlenkedéseiről olvashattam, ahogy lekuporodtam a bejárati lépcsőre és nyomban belemélyedtem. Apám odajött hozzám, elkérte és átlapozgatta. – Ennek a tizedrésze sem igaz – mondta komoly kétségeket támasztva bennem a könyvekkel szemben.

Hetek, hónapok és évek multával mégiscsak bővültek ismereteim ’56-ról. Igaz, még mindig nem könyvekből. Tapasztalásokért nem kellett megszíre mennem a szovjet Kárpátontúlon. Saját szülőföldemen, másoké lett hazámban, idegen nyelvbe szigetelve számtalan méreg emésztette az én lelkemet is. Hol volt még Márai *Mennyből az angyala*? Mégis egyre gyakrabban szembesültem a vers alapkérdésével: „*Ilyen nagy dolog a szabadság?*” Igen, a legnagyobb. Minden emberben olthatatlan vágy él a szeretetre, az igazságra és a szabadságra – súgta belülről Bornemissza Gergő. Honnan, honnan nem, és mikortól fogva, a többiek hangja is csatlakozott, a számomra akkor még névtelen budapesti fiúké és lányoké. Több mint harminc évig kellett várnom, hogy megismerjem nevüket, akkor is csak a politikai okokból kivégzettékét. Most is szégyellem, hogy előbb ismertem meg Albert Camus írását, aki a halál erőivel szembeni felemelkedés hatalmas mozgalmát üdvözölte a forradalomban, mint a magyar írókét. Előbb az angol, amerikai, argentinai, bolgár, brazil, görög, holland, hondurasi, kanadai, kenyai, lengyel, lett, német, norvég, maláj, olasz, orosz, spanyol, szerb, szlovák, thaiföldi, ukrán, uruguayi (csak akik hirtelen eszembe jutnak) írók, költők írásait

a forradalomról, mint Pongrác Gergely nevét. És csak később Bandit, a tizenhárom éves Varga Jánost, Falábú Jancsit, Zsuzsát és Pufit, Jutkát, Dokit, Halász Jánost és Gazdag Sándort, akinek az orosz katona golyója a bal szeme alatt jött ki, a második, az egészen közlől jövő pedig a légsövére irányult. Életben maradt. Nem élte túl azonban a két gyerek, Bodnár István és Éva, az ikrek, akiket 1959 decemberének egyik hajnalán akasztottak fel. És sokan, sokan, nagyon sokan nem éltek túl.

Vagy talán csak ŐK éltek túl?

Több volt az, mint büszkeség, ami eltöltötte lelkem, mikor tudomásomra jutott a kárpátaljai '56-osok tevékenysége: a nagyszőlősi, a mezőkaszonyi, a gálócsi és az ungvári fiatal ellenállóké. Szellemi vezérükről, Gecse Endréről, református lelkészről, akit az ungvári börtönben vallatás közben vertek agyon, már korábban hallottam, hiszen a szülőhelyemhez közeli Huszton szolgált.

Minél többet tudtam meg a forradalomról, annál inkább szerettem volna tudni a teljes igazságot. Kik voltak többen '56-ban, azok, akik az emberarcú szocializmusért emeltek fegyvert, vagy azok, akik bíztak a magyar nép lelki erejében, és önálló magyar életet akartak egy szabad Magyarországon. De csak a kételyeim gyarapodtak, miként ősz hajszálaim. Az különösen érthetetlen volt számomra, hogy a bevallottan kommunista párttagokat és a párthoz önként csatlakozókat, sőt a kivégzősortüzet vezénylőket is ugyanúgy kivégezték, mint a forradalmárokat. Ezért és nagyon sok más egyébért én személy szerint sohasem tartottam a forradalmat az emberarcú szocializmusért folytatott küzdelemnek, és ma sem tartom, annak ellenére, hogy Nagy Imre ízig-véríg szocialista volt. Mert ő is azért lett '56-ban az, aki, mert az események hatására lett a nemzet érdekében gondolkodó és cselekvő politikussá. Megértette, hogy hova tartozik. Ezért nem lenne szabad a pártoknak pártreklámra felhasználni a megemlékezéseket, különösen azoknak, akik számára a nemzet fogalma a reakció fogalmával azonos.

A szeretet legnagyobb fokának megnyilvánulását érzem az '56-os forradalomban. Pártok, sőt politika fölötti (ha ilyen egyáltalán lehetséges napjainkban) hitet a jóban. A tizennyolc éves Kósa Feri vértanúsága a példám, aki a hátán cipelt a kötözőhelyre egy pártházban megbesült ÁVH-s nőt, és 1958 nyarán felakasztották, mert nyakában géppisztoly volt.

A 70-es évek elején lettem magyartanár, és „éig érő” gondot okozott a magyar irodalom tanítása. Nem csupán azért, mert előírták, hogy kikről és mit tanítsak, hanem a fals értékrend miatt: hogy csak azok a legtehetsége-

sebb írók, akik eljutnak a szocializmus igenléséig. És voltak legeslegtehetségesebbek: a választottak. Már általános iskolás koromban sokat töprengtem a Petőfi-hasonlaton, hogy „*olyan fekete a világ, mint a kibérlett lelkiismeret*”. Megrendítettem a hasonlat, de nem értettem. Most már értem.

Mint kisebbségi magyart arra is megtanított az '56-os forradalom, hogy a hetvenes évekbeli, sőt a mai kiábrándultságomban is állandóan önvédelemre rendezkedjek be egy istentelen, de kötelező világnézet ellen, és arra is: nem lehet hosszú időközön át egy felnőtt népnek csupán az irodalomban országa, a valóságban is lennie kell.

A forradalom évfordulóin már több mint egy évtizede nem kapcsolom be a rádiót és a tévét sem. Magam elé rakom az 1956-ról szóló könyveimet, és a forradalom hőseinek neveit olvasom. Semmi egyebet nem olvasok, csak a neveket. A Pesti Srácokra, az utcai harcok résztvevőire gondolok büszkén és szeretettel, és azokra a magyar emberekre, akik szerteszét a nagyvilágban szintén emlékeznek, vagy már rég belehaltak a honvágyba.

Ők az én népem. Jobb híján a hazám is.

Visk, 2006 augusztusa.

Együtt, 2006/3, 4–7. o.

VÉLETLEN TALÁLKOZÁS

Czóbel Minkáról sokáig csak annyi értesülésem volt, amennyit a lexikonokban olvastam. Először akkor figyeltem fel nevére, mikor az egyetemi felvételimre készülgettem. A felkészülés részben abból állt, hogy lázasan böngésztem a költők, írók életrajzát. Az lódította meg képzeletemet, hogy a költőnő családneve hasonlít az enyémmre, annál is inkább, mert a történelemtanárom, aki Ung megyei volt, Cébelnek ejtette nevem, eltérően a szülőfalumban megszokott Cébejtől.

Évek múltával röstelkedve gondoltam ebbéli hiúságomra, és arra is, hogy több mint három évtizedes tanári pályámon egyszer sem szóltam diákjaim előtt Róla, akit Szepesi Attila nő-Verlaine-nek nevez, és akinek helye sokak szerint a magyar klasszikusok között volna.

De a költészetben, mint az élet más dolgaiban is, csupán a rangsort állítják fel emberek, a halhatatlanságot nem a halandók osztogatják. Mint ahogy az sem emberi szándék vagy közbenjárás eredménye volt, hogy Czóbel Minka *Királylányok holdvilágánál...* című verse, ez a misztikus álmkép, első olvasásra a „tértelen-térbe” rántott, és bebizonyította számomra, hogy „nem múltó idő” is van. Elborított a vágy: ilyen verseket kellene írni. Aztán a hétköznapok robotja egyre távolabb lökdöste tőlem ezt a mese-dráma-vallomás költeményt, csak az üteme-lüktetése maradt meg bennem, meg egy furcsa, fájó érzés a szépség magányáról. Vagy a magány szépségéről?

Mikor a *Quo vadis?* című versemet írtam, ezt a víziót a huszonegyedik század emberének semmibe vezető útjáról, a *Királylányok holdvilágánál* ritmusa dobolt a lelkem mélyén.

Sokszor gondolok arra is, hogy a poétaasszonyt valószínűen azért büntette az Isten hosszú élettel, mert ez az „anarcpusztai boszorkánynak” is nevezett titokzatos varázsló valamikor ifjú korában néhány versével túl közel került hozzá.

Visk, 2007. április 30.

EMLEKBESZÉD FODÓ SÁNDOR SÍRKÖVÉNEK FELAVATÁSÁN

Tisztelettel köszöntök minden vendéget és viski lakost, akik fontosnak tartják, hogy jelen legyenek Fodó Sándor síremlékének felavatásán.

Majdnem két és fél éve, hogy egy meleg májusi napon Fodó Sándor hűlt tetemét e temető kertbe kikísértük. Akkor a kárpátaljai magyarság gyásza borult koporsójára. Megsírattuk benne mindazt, aki volt, azt, ami most erre a szerény, de tartósabb síremlékre fel van írva, és azt is, amit nem lehet felírni. Akkor gyászoltunk. Most, amidőn síremlékét avatjuk föl, amelyet a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség állíttatott, emlékezünk. Akkor csak Fodó Sándor koporsóját láttuk, most egész pályája tárul föl előttünk, és ugyanazon eszmék és érzések rezegnek át lelkünkön, melynek az elhunyt képviselője volt.

Nehéz, de szép pálya az övé. Nincs messze innen a régi családi telek, ahonnan Fodó Sándor elindult, hogy küldetését teljesítse. Sorskérdések iránti fogékonysága is ide vezethető vissza. A magyarságáért három évig sztálini légerekben raboskodó apa, az értelmes, olvasott és sokat tapasztalt anya, valamint a református környezet határozzák meg fejlődésének irányát, és saját vallomása szerint a népi írók: Sinka István, Németh László, Veres Péter, Illyés Gyula, Kodolányi János és a többiek. A magyar és világirodalom nagyjainak megismerésében, valamint a református hit és filozófia megértésében nagy szerepe volt egykori népfőiskolás barátainak, Krüzsely Erzsébetnek és idősebb Sari Józsefnek. Hatással volt későbbi nézeteinek kialakulására az akkori viski magyar tannyelvű általános iskolának az otthoni és a szűkebb környezetében tapasztalt dolgokkal és átélt eseményekkel teljesen ellentétes tananyaga, majd az ukrán tannyelvű középiskolában folytatott ta-

nulmányai során tapasztalt magyarellenesség – a „visszafizetjük az ezeréves elnyomást” hangulat –, ami Sándor szavai szerint tragikomikus volt, hiszen 15 osztálytársa közül csak ketten voltak ukrán anyanyelvűek.

Növekedvén egyre több információhoz jut azonban a szovjet országos állapotokról is. Mivel agilis, gyakorlati fiú, kamaszfővel eljut az ország különböző részeibe. Nyelvtudásának köszönhetően magukkal viszik a csuhékosárt fonó és azzal kereskedő viski asszonyok tolmácsnak, ügyintézőnek. A katonai behívó előtti bő egy évig aranyásó volt, s ez idő alatt – amiről nem mindig beszélt szívesen – az úgynevezett „szovjet nép” olyan szellemi, morális, szexuális és egyéb nyomoráról szerezhetett tudomást, ami teljesen szovjet- és kommunistaellenessé tette. Nagy Imre rádióbeszéde 1956 októberében, amelyet 16 évesen hallgatott végig, csak megerősítette ebben.

Mindezeknek természetes következménye lett az a felismerés, hogy magyar anyanyelvünk, és általában a magyar kultúra olyan értéket képvisel, amelyet nem szabad ennek, a társadalom tagjait osztályokra lefokozó, durva, az ember lelki életét semmibe vevő rendszernek martalékul hagyni. Ezért tanulni kell, és másokat tanítani.

Kodolányi János *Suomi, a csend országa* című könyvének hatására a rokon népekhez vágyik Karéliába, de miután megtudja, hogy ott nincs finnugor szak, katonai szolgálat előtt felvételt nyert az észtszázgi Tartui Állami Egyetemre. Ariste professzor tanácsára két évig orosz szakos volt levelező tagozaton, ezalatt megtanulta az észti nyelvet, közben katonai szolgálatát teljesítette a tengerészetnél, és azután szakosodott a finnugor nyelvekre.

Jellemformáló hatással volt Sándorra a kis Észtország, amely a legdemokratikusabb, legeurópaiabb zuga volt a totalitárius rendszerű hruscsovi, majd brezsnyevi Szovjetuniónak. Nemcsak minőségi oktatásáról volt híres a tartui intézmény, de teret engedett a polgári filozófiának, tudománynak, nem csupán a marxista szemléletnek. Csodálattal töltötte el az észtek megmaradásukért folytatott kitartó küzdelme, akik, mint Csanádi Imre Észt c. versében, önmagukat építették parttá jelképesen az áradat ellen. Nem véletlenül voltak egy véleményen Tartuban a zsidó orosz szakos világhírű Lotmann professzorral, vagy az észti tanárnővel, Pálmeossal, az észtekkel együttérző orosz Igor Csernovval, az örmény Rafik Papajannal, akit később örmény nemzetvédő tevékenységéért tartóztattak le, vagy Garik Szuperfinnel, aki Szolzsenyicin és Szaharov társaságához tartozott, és a *Hronyika Tekuscsih Szabityij (Folyó események krónikája)* című szamizdat egyik szerkesztője volt.

De bármennyire szerette az észteket, hazavágyott. Így fogadta el a fiatal ungvári magyar tanszék meghívását, ahol – mivel nyelvész volt – a bevezetés a nyelvtudományba és az általános nyelvészet című tantárgyakat adta elő.

1967-től 1972-ig tanított az ungvári egyetem magyar szakán, ahol a tanítás, a hivatás mellett egyre inkább előtérbe kerül Fodó Sándor küldetéstudata, amit Németh László szavai segítségével fogalmazott meg, és gyakran hangoztatott is: „a kárpátaljai magyarság szellemi organizátora akarok lenni.” És valóban az is lett.

Miben is nyilvánult ez meg? Először is állandó segítőkészségével a magyar és más szakos diákok iránt tanulásukban és egyéb nehézségeikben. Másodszor pontosságra való törekvésében a tudományban, és igazságra az életben.

A legfontosabb számára természetesen a kárpátaljai magyarság ügye, a kisebbségi magyarság jövője, az *Együttel*, az alkotó ifjúság Forrás Stúdiójával és Kovács Vilmostal való közösségvállalása, a CSEMADOK mintájára szervezett műkedvelő mozgalom a magyar szakon, a magyarelles jogszértések elleni mindennapi egyéni harca, majd a csoportos küzdelem megszervezése és vezetése (az első és második Beadvány), és az ezért való meghurcoltatások vállalása. Mert szerinte nem az anyagi egzisztencia az igazi, hanem a léleké. Ilyen szempontból Fodó Sándor élete sikertörténet, még akkor is, ha az 1972-es Beadvány után elbocsátják az ungvári egyetemről.

A tartui egyetemen kap állást, de akkor már egy évnél tovább nem tudott Kárpátaljától távol élni, inkább fűtő itthon, majd korrektor a *Kárpáti Igaz Szónál*. És miután 1989-ben sikerült létrehozni a KMKSZ-t, egy valóban tömeges magyar érdekvédelmi szervezetet, új nehézségek jelentkeztek, szembe kellett szállni a kárpátaljai magyarság egység-

nek megbontására irányuló szándékokkal is. Megillette volna, hogy az ukrán parlamentben képviseljen minket, de ellenlábasai meghiúsították ezt. A KMKSZ-t azonban kitartó híveinek segítségével mégis sikerült megőrizni.

Hiszem, hogy a maiaknak, akik a kárpátaljai és egyben az egyetemes magyarság ügyének további képviselőit vállalkoztak, a Fodó Sándor-jelenség

segít. Mert folytatása van az ügynek. Sándor a kezdet. Ehhez azonban meg kell szüntetni bizonytalanságunkat, amely „olyan – miként azt a 19. században Hobbs, a filozófus írta –, mintha az éjszakát kellene a nappaltól elválasztatnunk azzal a hosszú szürkülettel szemben, amikor már nincs éjszaka, de még nappal sincs. És noha bizonyos, hogy pontos elválasztó vonalat meg nem is vonhatunk, annyit mégis megmondhatunk, hogy az ügyünk a választóvonal melyik oldalán fekszik.”

Minket, sokszor méltatlan tanítványokat, harcostársakat, utódokat Fodó Sándor emléke arra tanít, abban erősít meg, hogy az értelmiség szerepe a közösség szolgálata. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy 1526 óta Magyarországnak nem volt független államisága. Amikor végre függetlenné vált, elveszítette területének és lakosságának kétharmadát. Azóta az elszakított részekben a magyar lakosság szabadságharca folyik. Nálunk, Kárpátalján is. Tehát a kárpátaljai magyar értelmiség és nem értelmiség feladata ezt a harcot folytatni, természetesen, ha lehet, humánus és törvényes eszközökkel.

Kívánom, hogy ez a síremlék ne csak a hálás utókor Fodó Sándorra való emlékezésének jele legyen, hanem figyelmeztető jel is – és ebben, gondolom, egyetértenek velem a hatalom képviselői is –, hogy míg a kárpátaljai magyarság helyzete nem rendeződik megnyugtatóan, még igen sok tenni-valónk van.

Ez a síremlék figyelmeztessen tehát: ébredjete! Veszélyben a föld, amiért őseink küzdöttek. Elprédáljuk örökségünk, s ami évezredekig a miénk volt, átjátsszuk másoknak. Egy nagy kultúra utolsó fennmaradt örökösei vagyunk, és egyre csak fogyunk. Vigyázzatok! Minden oldalról bekerítenek benneteket. Keltsük fel a többieket, s mentjük, ami menthető. Tartsuk tisztában ezt a síremléket, mert itt, ebben az anyaországtól elszakított, de igen szeretett hazánk földjében drága nemzetünk egyik hűségese fia nyugszik.

Elhangzott 2007. október 7-én a viski református temetőben.

KOVÁCS VILMOS MÁSIK ÚTJA

Nézd a barázdabillegetőt. Egyensúlyozgat a nedves köveken, s az egyensúlyt csak röptében leli meg. Ilyen a szó – míg nem lendül imává.

(Francis Jammes: *Méditations*)

2007-ben, amikor a kárpátaljai értelmiségiek, irodalommal foglalkozók és irodalomkedvelők Kovács Vilmos kettős – születésének nyolcvanadik, halálának harmincadik – évfordulójára emlékeztek, belső kényszert éreztem, hogy én is szóljak a Vilmos közelében eltöltött egy évtizedről. Azonban meglepetéssel tapasztaltam, hogy nem is olyan egyszerű felidézni a csaknem négy évtizeddel korábban történeteket, meg aztán a dolgok jelentése és súlya is megváltozott azóta.

Csupán annyi volt: alig tíz év. 1967 őszén láttam őt először a viski öreg templom kőfallal övezett kertjében. Arra, hogy milyen céllal látogatott Máramarosba és a stílusában évszázadok folyamán jócskán megsértett, a gótikát mégis messzire sugárzó templomunkba, nem emlékszem. Nem egyedül jött, vele volt két későbbi egyetemi tanárnőm, Benkő Katalin és Gortvay Erzsébet. Az egyháztanács néhány tagjával, köztük apámmal, aki akkor kántori szolgálatot teljesített, beszélgettük. Nem tudtam odafigyelni beszélgetésük tárgyára, mert a találkozás jóleső izgalma öntötte el zsigereimet.

Én azelőtt élő íróval nem találkoztam, de Kovács Vilmos nevével már igen. *Az öreg béres* c. versét többször is elszavalták nagyközönség előtt a viski székgyár apám által vezetett színjátszó társulatából. A *Holnap is élünk*re pedig a már abban az időben is működő saját szanatórium vörös sarkában bukkantam az orosz, ukrán és magyar nyelvű brosúrák között, amikor a

Szovjetunió különböző részeiből gyógyulni vagy pihenni érkezett háborús veteránok, munkahősök számára játszani hívták meg kis zenekarunkat. Két éjszaka és egy nap alatt olvastam el. A regény körül örvénylő vitákról azonban csak jó tíz hónap múlva értesültem, 1968 augusztusában, miután az ungvári egyetem magyar szakos hallgatója lettem, és a már 1967-től működő Forrás Ifjúsági Stúdió tagjai (Balla Gyula, Balla Teréz, S. Benedek András, Dupka György, Ferenczi Tihamér, Fodor Géza, Füzesi Magda, Györke László, Fábíán László és Zselicki József) maguk közé fogadtak. Leginkább Stumpf Benedek Andrással, Fábíán Lászlóval, Zselicki Józseffel, Györke Lászlóval és Fodor Gézával erősödött barátsággá kapcsolatunk. Mindez éppen az írógéppel sokszorosított *Együtt* című diáklap beszüntetése után történt egy évvel.

Ha nem is volt korai a Stumpf Benedek András vezetésével és Balla Gyula, Györke László, Punykó Mária és több diaktársuk közreműködésével elkezdett szamizdatakción, de rossz időben történt (csak később jöttem rá, hogy a Szovjetunióban minden önálló cselekvés rossz időben történik), 1966–67-ben. Épp 1967 májusában, a Szovjet Írószövetség IV. kongresszusán fordul a tanácskozáshoz Szolzsenyicin a cenzúrát elítélő levéllel. Ez év nyarán az egyetem pártbizottsága, éberségét bizonyítandó, leállította az *Együtt*-folyamatot.

Később sokszor elgondolkodtam azon is, mi lehetett az oka annak, hogy a fiúkkal félszóból megértettük egymást. Valószínű, az otthonról, az egykori Ungból, Beregből, Ugocsából és Máramarosból hozott gondolkodásmód. Mindannyian protestáns családokból jöttünk, ráadásul Györke Laci apja református lelkész volt, Benedek András pedig „hetedízigen prédikátorok fia”. Mindez nemcsak erős magyarságtudatot, de a hagyománytisztelettel párhuzamosan az új jelenségek megismerésének szüntelen vágyát is jelentette. Mindnyájunk családját érintette a sztálini retorzió és a földi szocializmus mindennemű nyomorúsága, s így lelkünk mélyén már gyermekkorunkban rendszerellenesek lettünk, és így váltunk képmutatókká a világ felé, mert látszólag igazi pionírok, komszomolok stb. voltunk (vagy nem voltunk).

Kovács Vilmos esetében teljesen más volt az indíttatás. Nemcsak azért, mert jó két évtizeddel idősebb volt tőlünk, hanem, mert az ő apja már fiatal korában elfogadta azt a marxista vagy messianisztikus baloldali eszmét, amely szerint az öröknek tűnő úr-szolga viszonyt, ezt az örök emberi problémát egy forradalmi elmélet és gyakorlat az egész emberiségre és annak történelmére kiható módon véglegesen megváltoztathatja, és ha megváltoz-

tathatja, akkor köteles is ezt tenni. Ez a hit uralta a családi légkört Gáton, és Vilmos is ebben nőtt fel. A szocializmustól remélte képességeinek szabad és tetszőleges kifejlesztését. Társadalmi igazságosságot és szabadságot remélt az új rendszertől, amelyben az ő felelősségvállalása is szükséges. Olyannyira így érzett, hogy 1944 őszén tizenhét éves fejjel felkérkedik a nyugat felé tartó szovjet tankok egyikére, de a katonák elutasítják. Forradalmi romantikával átitatott lélekkel részt akar venni Európa felszabadításában.

De mindezt már meg is írták, ha jól emlékszem. Számomra fontosabb annak a kérdésnek tisztázása, hogy a gyökeres társadalmi átalakulás eszménye, amely – valljuk be őszintén – meghatározta az első három verseskötetének alaphangját (a harmadik 1962-ben jelent meg), hogyan alakul át az író környezetének erős kritikájává az 1965-ben megjelent regényében, a *Holnap is élünk-ben*. Felfedezhető-e életművében annak a nagy változásnak a nyoma, amely kimondatta, vagy leírta vele: „*Uram, emeld fel csontig nyűtt testem!*”

Keveset tudok Vilmosnak apjához fűződő viszonyáról, de azt igen, hogy hitt az apai örökségben. De nem összetettebb-e ez az örökség, mint amilyenek általában gondoljuk?

Vilmos skizmaként hordozza szívében az apja emlékét. Nemcsak azért, mert házkutatásokkal tartották stresszben gyermekkorának gáti otthonát és annak lakóit, hanem azért is, mert mind a csehszlovák, mind a magyar hatóságok (hiába ácsolt a felszabadító magyar csapatok számára díszkaput) – kommunista párttagsága miatt – megfigyelés alatt tartották. A legérthetlenebb a leendő költő és apja számára azonban az általuk felszabadítóként tisztelt szovjetek viselkedése volt: akik munkatáborba hurcolták az apját. Jó lenne ismerni azoknak az „élményeknek” tartalmát, amelyről a testileg és lelkileg összetört apa beszámolt a családnak hazatérte után. Vagy nem is beszélt azokról, nem akarta a fiait kiábrándítani? Az azonban tény: azért vitték el többezer sorstársával együtt, mert magyar volt. Azt pedig, hogy az apát milyen gondolatok kínozták az alatt a kevéske idő alatt, amit a láger után itthon tölthetett, már csak a sírdombja őrzi.

Nem véletlen tehát, hogy az író *Holnap is élünk* c. regényének mélyén húzódó, de itt-ott a felszínre is törő egyik fontos gondolata a kárpátaljai magyarság nemzeti sérelme. Tagadhatatlan, hogy Vilmos a szocializmus jegyé-

ben akarta átalakítani a világot, de az is, hogy egyre inkább szembe találja magát a szovjet szocializmus nemzetiségellenes megnyilvánulásaival.

De jelen van egy egyetemesebb probléma is a regényben: a főhős, vagy ha úgy tetszik az író „szabad lelkiismeretének” kérdése. A lelkiismeret szabadsága életünknek abba a tartományába tartozik, ahol a külső hatalom és erőszak nem árthat. A vallás – vagy inkább istenhit – is ilyen, de arról később, mert Kovács Vilmos regénye megírásának idején és még évekkel utána is ateista. Legalábbis írásai ezt sugallják. Lelkiismeretének szabadságát viszont őrzi, mint ahogy Somogyi Gábor is, s ezzel kilóg a társadalomból, mert a Szovjetunióban volt ugyan törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, de a hatalomnak és kiszolgálóinak nem volt szüksége rá. Egyébként is, akinek a lelkiismerete nem szabad, annak a törvény sem adhat szabad lelkiismeretet.

Be kell vallanom, most sem tartom megnyugtatóan hitelesnek a *Holnap is élünk* záró részét. Talán a hős teljes bukását hiányolom? De ugyanígy vagyok a kárpát-ukrajnai magyar próza legszebb alkotásának kikiáltott *Kiskarácsony* című novellájával is: erőltetettnek és kissé idétlennek tartom ennek a kivételes költői tisztasággal megírt műnek a csattanóját.

Egy olyan korban és egy olyan rendszerben, amikor és ahol csak a szocialista realizmusnak engednek teret, a regényíró maga is, önkakaratára ellenére, elveszett egyén egy idegen tömegben. A tömeg irányítói pedig eleve gyanakvással nézik az írókat. Vilmos is csak úgy tudott regényével kifejtetni alapvetően haladó tevékenységet, hogy a társadalom egészét nem kívülről ragadta meg, mint olyan tömeget, amelyet az elszigetelt egyén szemével néz, hanem belülről, mint amihez maga is hozzátartozik.

Az azonban nem kétséges, hogy Kovács Vilmos művészetének célja a valóság leleplezése volt, mint ahogy az sem, hogy a *Holnap is élünk* nem hagyta hidegen a befogadót. Lázba hozta, sőt beindította világgépalkotó igényét azoknak is, akik nem olvasták, csak közvetve értesültek a műben felvetett gondolatokról.

Ebben a pillanatban is úgy állunk, hogy a szakma többé-kevésbé megfogalmazta az esztétikai (vagy nem is annyira esztétikai) véleményét a könyvről, de nem ismerjük az értelmező-műélvező közönség teljes körét, esetleg azoknak olvasatát. Mit olvasunk ki egyenként a műből, attól függően, ki és mikor olvasta el? A másik kérdés az, hogy aki Kovács Vilmos regényét olvassa, vagy olvasni fogja, annak meg kell, meg kell majd tanulnia az akkori kárpátaljai (szovjet) kultúra sajátosságait. Ha ezt nem teszi, fel tudja-e fedezni, hogy mi az a több a regényben, mint ami tárgyilag jelen van benne?

Mit is akart az olvasónak elmondani? Mi lett belőle? Lehet, hogy más, amit akart? Számtalan kérdés vár még megválaszolásra, s az új nemzedékek számára mindegyik izgalmas feladat lehet.

Mindenesetre, mint minden hasznos regényre, a *Holnap is élünk*re is érvényes Félicien Marceau francia esszéista megállapítása, amely szerint „... a fény, amivel ezek a regények megajándékoznak minket, megmarad, nem huny ki, mert nem merőleges, hanem szétszórt, mint a lámpa, amelyet a könyv megvilágosítására tettünk oda, de az egész asztalt bevilágítja.”

A regény megjelenése körüli és utáni hercehurca nyilván befolyásolta Vilmos emberi és művészi magatartását. Ezt nemcsak a *Csillagfény*nél c. kötetből kitaruló új lelkület erősíti meg, de az is, hogy egyre nagyobb érdeklődéssel fordult az írással próbálkozó fiatalabb nemzedék felé. Azonban bárki taglalta ezt a témát, mindig Vilmos befolyása kerül előtérbe, senki sem szól arról, hogy netalán a fiatal írónemzedék is formált a mesteren.

A Forrás tagjai közül leginkább Stumpf Benedek András volt Kovács Vilmosra hatással. Ez nem véletlen, hisz Béni fejében már egyetemi diákévei elején összeállt a Vilmossal közösen írt és a szegedi *Tiszatájban* 1970-ben megjelent *Magyar irodalom Kárpát-Ukraj-nában* c. tanulmány anyaga, és ezen kívül minden, ami az elszakított nemzettrész történelmét, kultúrtörténetét illeti. Benedek András jól tudta, hogy kárpátjai magyar irodalom nincsen, hiszen Trianonig Ungnak, Beregnek, Ugocsának és Máramarosnak önálló magyar kultúrélete nem volt. Azonban az 1944-től újra elszakított és szovjet fennhatóság alá került nemzettrész megmaradása érdekében – ha kényszermegoldásként is – létre kellett hozni egy látszólag ebben a régióban gyökerező magyar irodalmat, mert azt, hogy mi, kárpátjaiak, a magyar nyelvterületen létrejött két évezredes magyar kultúrának valamennyire részesei vagyunk, meg sem lehetett említeni. És mivel egyelőre ez a helyzet változtathatatlanak tűnt, az olvasók és írók tekintetében sivár és reménytelen viszonyok közepette külön tradíciót kellett teremteni. Ezt az örökséget hozza felszínre Benedek András „ősi kolostorok, történelmi várak, gótikus templomok tájékaról, a vidéken előforduló nótázó igricek, ferde kucsmájú kurucok, magas homlokú hitvitázók, humanisták egykori jelenlétéből”, valamint a két világháború cseh uralom alatti évtized magyar irodalmi termésének átértékelésével.

Benedek András mindenkit számon tartott, és igyekezett személyesen megismerni, aki a kárpátaljai magyar kultúra újrateremtésében számításba jöhetett. Előfordult, hogy a legfontosabb dolgaink közepette eszébe jutott, hogy találkozót ígért a költő Ferenczi Tihamérnak, akit szembe- tegsége korlátozott többek között az utazgatásban is, s azonnal otthagytott csapat-papot, és meglátogatta Tihamért Badalóban. A vidék Kazinczyja volt. Szellemi értékek után kutatott a múltban és a jelenben. Ars poeticája

már ott húzódik Illyés Gyula *Ditirambus a nőkhez* c. verséből általa szerkesztett szavalókórusban. Az alkotás az ungvári tévé akkortájt éledező magyar adásába is bekerült. Az első tévéfellépés okozta izgalommal fújtuk:

*Nem a kövek és nem a fémek,
Nem amik állják az időt!
Hanem a gyékény, a nád, a kéreg.
Nem az örök-élet-ígéret,
Hanem a törekenyek s engedők:
a fű, a lősz, a sás
lett tiltakozás.*

Ez az illyési gondolat bukkan fel később Kovács Vilmos *Két találkozás* c. írásában is, amellyel a 70 éves költő előtt tisztelegett a Kortárs 1972. novemberi számában.

Folytassuk onnan, hogy 1967-től működni kezdett a Kovács Vilmos, Fodó Sándor és Benedek András által fűtött kohó. Benedek András jól látta, hogy egy kisebbség kultúra nélkül, önálló hagyományértelmezés nélkül nem fog fennmaradni. Ezért szerkesztette az *Együtt* című szamizdat folyóiratot, megszervezte, majd összetartotta az első félelem nélkül felnőtt

írógenerációt, amely fórumot talált és teremtett magának. Fodó Sándor az Ungvári Állami Egyetem magyar tagozatának bázisán hozott létre egy magyar együttest (énekkar, férfi és női kamarakórus, tánckar, kis népi zenekar és szavalókórus), amellyel bejártuk Kárpátalja magyar anyanyelvűek által lakott nagyobb településeit. Mindenütt hihetetlen lelkesedéssel fogadtak a magyar szóra és dalra kiéhezett emberek.

Mindkét szerveződés – amellett, hogy egy jelentős diákközösséget kövacsolt össze (az egyetem többi fakultásán tanuló magyar nemzetiségű fiatalok is egyre nagyobb érdeklődést tanúsítottak a műkedvelő mozgalom iránt) – egy még jelentősebb réteg figyelmét terelte a kárpátaljai magyarság problémái felé.

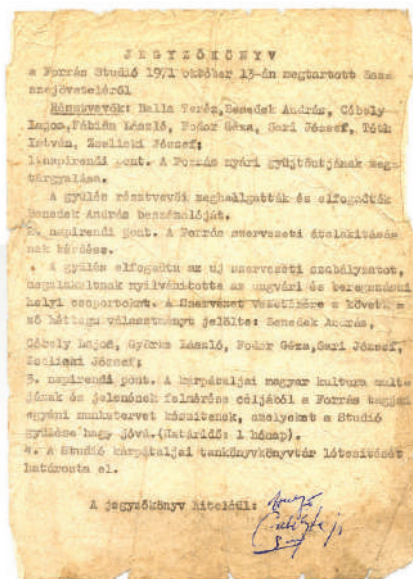
Közben a Forrás Stúdió is új tagokkal bővült, Benedek András megkért, hogy szóljak Pál Lajosnak, aki a zeneképző utolsó évfolyamára járt, látogassa meg összejöveteleinket. Lajos részt is vett néhány találkozón, de mivel akkortájt a kijevi konzervatórium felvételit célozta meg, hamarosan elmaradt. Ekkor kezdtük el a szovjet éra alatt kiadott magyar nyelvű tan- könyvek összegyűjtését, tele is lett az akkor Gorkijról elnevezett utca 19. szám alatti kvártélyunk (Sari Józseffel együtt béreltük) ócska tankönyvekkel. Hogy mi lett később a sorsa e kiadványoknak, már nem tudom. Vilmos örömmel konstatálta a ténykedésünket. Jónak tartotta azt az elképzelést, hogy értékelni kell az addigi tankönyvtermést, és a tapasztalatok birtokában látni hozzá az újak megírására, amikor sor kerül majd rá.

1971 nyarán, mialatt a népköltészeti gyűjtéseinket végeztük, a *Kárpáti Igaz Szóban* megjelent *Elidegenedés?* című cikk tárta a nyilvánosság elé a Forrás Irodalmi Stúdió tagjainak „bűneit”. Az ott felsorakoztatott okfejtésből mára csak annyi maradt bennem, hogy a cikk szerzője az életigenlő verset hiányolja a fiataloktól, sokallja a „borúlátó, destruktív szellemű, olykor morbid” verset, s mindezt legfőképpen azért, mert az ifjúság eme elkeseredése csak megjártzott. Az ez év szeptemberében elkészült válasz, amely főleg Vilmos munkája volt, s amit I. Beadványnak nevezünk, vitát keltett magán a Forráson belül is, hiszen az új tagokkal gyarapodott (és nem megszűnt) közösség több tagja, ha egyetértett is a beadvány tartalmával, kevesellte a csupán irodalompolitikai kérdések felvetését, és sokallta benne a személyeskedést. Fodó Sándor tanácsára – aki minden fontosabb kérdésben kikérte

Vilmos véleményét (a fordítottja is igaz) – bővült ki a fogalmazvány a magyar nyelv használatával foglalkozó, és egy a kárpátaljai magyarság kulturális életét koordináló testület szükségességét szorgalmazó oldalnyi szöveggel.

Tekintet nélkül arra, hogy mindez a szocializmus megtisztításának jegyében történt, az illetékes szervek – mind a KISZ vezetése, mind a Területi Pártbizottság – részéről nagy volt a felhördülés. Ezek után már mindnyájan (Vilmos is belátta) egyetértettünk abban, hogy elodáz- hatatlanná vált a helyi magyarság sérelmeinek teljes felsorolása. 1972 tavaszára elkészült a II. Beadvány, amelyben a sérelmek felsorolásán kívül azok a kérések is megtalálhatók, amelyek teljesítése nélkül sem akkor, sem most nem képzelhető el a kárpátaljai magyarság megmaradása és fejlődése. A Beadványhoz titokban gyűjtött 1660 aláírás sok munkával járt, de sikerrel végződött, hiszen az aláírt példányok végül is eljutottak rendeltetési helyükre. Mindenkinek megvolt a saját körzete, feladata. Fábián Lacival Ugocsában, főképpen Nagyszőlősen gyűjtöttük az aláírásokat. Emlékeim szerint a Beadvány kéréseire válaszként kapott retorzió (S. Benedek kirúgása a Kárpáti Kiadóból és Fodó menesztése az egyetemről, a Forrás tagjainak megbuktatása, vagy tanulási joguk felfüggesztése, a falujáró műkedvelés megszüntetése stb.) és Vilmos önkéntes távozása a Kárpáti Kiadóból egyikünknek sem vette el túlságosan a kedvét. Bárhogyan is igyekeztek megbélyegezni, nem tartottuk magunkat törvénytörtőknek. Úgy véltük, sem az irodalmi műhely életben tartása, sem a nemzeti kultúrát némiképpen továbbélhető műkedvelés, sem a nyári Bereg, Ugocsa, Máramaros megyei sátorozások, népköltészeti gyűjtések nem ártnak a szovjet ideológiának. Egyszerű, maguktól érthető dolgokra vágytunk. Én legalábbis olyan állapotról álmodtam, amilyen Jugoszláviában volt, ahol nem számítottak tabunak olyan kérések, hogy a kisebbség nyelve hivatalos nyelv legyen az állami szervezetben, hogy az érintettek igazgassák a számukra fontos intézményeket, vagy, hogy komoly állami funkciókat az önkormányzatok lássanak el. (Ne feledjük, hogy a múlt század hatvanas éveinek vége felé járunk, amikor enyhülés következett be Jugoszlávia központi kisebbségpolitikájában, amelynek folytatásaként az 1974-es alkotmány széleskörű, korábban soha nem látott autonómiát adott a Vajdaságnak és Koszovónak.) Tudtuk azt is, hogy vannak velünk együttérző magyarok, különösen az értelmiségiek köréből (hiszen akikkel csak találkoztunk: Bessenyei György, Hársfalvi Péter, Jobbágy Károly, Mező András, Sebestyén Árpád, Szokolczai Lajos, Vekerdi József és még érdemes lenne átgondolni, milyen sokan voltak), de az anyaország hatékony közjogi segítségére identitásunk megőrzéséhez nemigen számíthattunk.

Az is egyre jobban elkésérített bennünket, hogy sokan, akik az ügyel látszólag azonosultak, segítettek annak lebonyolításában, vagy aláírták a beadványt, később feletteseik által megijesztve egyre-másra jöttek panaszaikkal, azzal vádoltak, hogy bajba kevertük őket. Vilmos kedélyállapotán is jelentkezett a változás, ami nem csoda, hiszen tanúja voltam egyik Beregszászba való utazásunkkor, miként csukódtak be előtte egyes addig magukat barátjának valló személyek ajtajai. Láttam Vilmos máskor határozott, tiszta tekintetén az elbizonytalanodást. Nem is az fájt, hogy kevesebb lett a barát, hisz nyilván a félreállók nem voltak igazi barátok, hanem az, hogy egy magyar nemzetiségnek nevezett embercsoport, bizonyos erkölcsi közösségben élő emberek nem vállalják azt a próbát, amit ki kell állniuk, hogy megmaradjanak azok, akik voltak. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy megírja 1975-ben *A nagy valóságot*, ami engem személyesen igen felháborított. Közvetlen az írás magyarul való megjelenése után egy esőre hajló napon találkoztól beszélünk meg a beregszászi Korzón, s én akkor elhatároztam, hogy kifejezem rosszállásomat *A nagy valóság* megjelenése miatt, de amint összenéztünk, elszégyelltem magam, s lemondtam a tervemről. Hát ki is vagyok én, hogy mások felett ítélkezsem?

A Forrás Stúdió 1971. október 13-i összejövetelének jegyzőkönyve

1972-ben egy árnyalattal sötétebbé vált körülöttem is a világ, Fábián Lacit bevonultatták a szovjet hadsereg németországi hadseregcsoportjába sorkatonai szolgálatra, Béni már egy fél éve katonáskodott, Györke Lacit is szovjet katonai mundérba öltöztették, majd Fodor Gézát is. Fodó Sándor Észtországba utazott egy évre (igaz, nem bírta ki annyi ideig, s hamarosan hazatért), de megígértette velem, hogy lehetőleg minden nap meglátogatom Vilmost, mert nincs túl jó lelkiállapotban. Egyre gyakrabban vetődött fel ezekben a hónapokban a súlyosan, igazságtalanul és sokszor megbántott romániai magyar költő, Szabédy László neve, aki a magyar egyetem megszüntetése elleni tiltakozásul a vonat elé vetette magát, és aki Vilmoshoz hasonlóan magyar őstörténet-kutatásba fogott. Egyszóval féltettük Vilmost. Én teljes időzavarban voltam (erre jóval később jöttem rá), hiszen nem tudtam, hogy a Szabédy-ügy már 1959-ben lezárult. Jelen idejűnek hittem. Tényleg időzavar volt a fejemben, ezért tartottam telitalálatnak Vilmos fia, Gáti Kovács István 1989-ben megjelent regényének címét. Az *Időzavar* c. regény elolvasása nélkül szegényebb lenne a Kovács Vilmosról kialakult képem.

Az is nehezítette helyzetünket, hogy szinte valamennyien a jelen problémái elől való menekülésnek véltük Kovács Vilmosnak a magyar őstörténetben való elmélyedését. „Most nem ezt kellene csinálni” – mondogattuk, de ezt azért Vilmos előtt egyikünk sem hangoztatta. Én pedig ígéretemhez híven vagy egyedül, vagy Sari Jósikával, leggyakrabban Zselickivel, sűrűn látogattam Vilmost. Hűségesen végighallgattuk lelkes előadásait a honfoglaló magyarságról, az akkor még újszerűnek tűnő nyelvi rokonításait az iráni török népekkel. Néha, ha ideje engedte, Vilmos felesége, Éva is leült közénk. Lassan megértettem, hogy mindaz a szakmai és egzisztenciális sérelem, ami a hetvenes évek elejére összegyűlt Vilmos életében, arra a felismerésre juttatta, hogy ha a brezsnyevi korszak magába olvasztó, elnyelő hatalma megfojt, elfojt minden ellenállást, akkor meg kell fogadni Németh László tanácsát: „az idő rügyei megsaltak, rágjakot gyökereket.” Ezért fordulhatott a kezdek felé, azokhoz, akik évszázadokkal előttünk jártak.

Ha egyedül csöngettem be hozzá, szívesen fogadott, asztalán az elmaradhatatlan kávé, hamutálka és az akkurátus betűivel teleírt kéziratok mellett az épp használatban lévő szakirodalom kisebb-nagyobb halmaza.

Igyekezett meggyőzni, ha kétségeim támadtak a nyelvészti bizonyításai-
val szemben. Sok mindent nem értettem még akkor, meg amúgy is a finn-
ugor nyelvrokonítás tudományát tanultam az egyetemi előadásokon. De
előfordult, hogy teljesen másféle dolgokra terelődött a szó. Leginkább az
irodalomra. Számomra akkor még kevésbé ismert kisebbségi sorsban alko-
tó írókról, költőkről tartott kiselőadásokat. Megtudtam, ki Tőzsér Árpád,
Nagy Pál, Tolnai Ottó, Székely János, Szemlér Ferenc és Méliusz József.
Frissítően hatottak ezek az órák reám, aki az egyetemi előadásokon Szauder
József és Szabolcsi Miklós ideológiának alárendelő szempontjai szerint ta-
nultam a magyar irodalmat. Azóta már tudom, hogy értékrendjük nem
a szabad ember értékrendje volt. De beszélt Vilmos André Frénaud-ról, a
misztikumot ostromló francia költőről, a költészet és az élet összekapcsolá-
sán fáradozó Jean Rousselot-ról, az antifasiszta, de magát a szocializmussal
el nem kötelező Hans Magnus Enzensbergerről. Jól ismerte a kortárs szov-
jet irodalmat: Szemjon Kirszanovot, az odesszai, szójátékokat és groteszk
elemeket kedvelő orosz költőt, a grúz Miha Kividzét, az abház, de oroszul
író vers- és prózaíró Bulat Okudzsavát, az azerbajdzsán, de erősen szovjet
költőt és drámaíró Rza Raszult, és természetesen a merész tér- és időbe-
li asszociációk költőjét, az orosz Andrej Voznyeszenszkijt. Említette még
Vera Bogusz- lavszkáját, Bagrat Sinkubát és Mihail Lukanyint is, akiket,
bizonyára szégyen, de ma sem ismerek.

Meleg szavakkal szólt Annus Józsefről, Fogarasi Máriáról, Kertész Lász-
lóról, aki méltatta a *Csillagfénynél* és leginkább Ilia Mihályról, látszott az
arkifejzésén, hogy ezek a nevek szép emlékeket támasztottak benne.

Így, emlékezés közben megjelenik előttem Vilmos könyvespolca is. Nem
volt sok könyve, de jól megválogatott. Az alsó polcon állt Jávor Ottó *Talaj-
víz* című kötete. Ennek a diákjai számára is oly kedves székesfehérvári iroda-
lomtanárnak hatása sokkal nagyobb volt Vilmosra, mintsem gondolnánk.
Nem csupán a *Hozsanna néked* c. verséhez választott mottót a *Talajvíz* c.
elbeszélésből, de a kötet írásainak túlságosan magányukba zárkózó szereplői
is rokonságot mutatnak a *Holnap is élünk* szereplőivel.

Miután befejeztem az egyetemet, s Kovács Vilmos szülőfalujában, Gá-
ton jutottam tanári álláshoz, találkozásaink megritkultak. Igaz, eleinte
csaknem minden héten meglátogattam Ungváron. Ha Fodó Sándorhoz

mentem, feltétlen benéztem hozzá is. De közösen S. Benedek Andrással, Fábíán Lászlóval és Györke Lászlóval (kis beregszászi csoportunkkal) is gyakran tettük tiszteletünket nála. Később ő is rendszeresen meglátogatta idősebb öccsét, Emilt, az iskola igazgatóját Gáton, és a Beregszászban élő fiatalabbikat, Miklóst. Váratlanul rátörő betegsége mindnyájunkat elke- serített, de ungvári műtétje után bizakodók voltunk. Közelgő 50. születésnapja előtt arról beszélgettünk, hogy valahol a szabadban, a barátokkal is meg kellene megünnepelnünk ezt a jubileumot. Zselicki Józsi azonnal szólt: Kisgejőcön a kertjük rendelkezésünkre áll, sőt, ha elromlana az idő- járás, ott a lakásuk, és közel is van Ungvárhoz, ne kelljen Vilmosnak sokat utazni. 1977. június 5-én délutánra gyűltünk össze. Míg a szabad tűzön főtt az enniváló, Vilmos felesége, Éva és Zselicki felesége, Magda a kony- hában tevékenykedett, mi, férfiak borozgattunk, s közben beszélgettünk. Igaz, már rég nem a rokon Kis-Kovács Jánosról, Kun Béla egykori testőre életéről tervezett dokumentumregényről. Hol volt az már? Inkább Héro- dotoszról, Hérodotosznak a szkítákra vonatkozó leírásáról, amely szerint a szkíta rabságban nem tartható, inkább az életét adja fel.

Később énekeltünk. Zselicki áthozott valahonnan a szomszédból egy harmonikát és a nyakamba akasztotta. Ott folytattuk, ahol Fábíán Laci behívásakor öt évvel azelőtt Tiszaújlakon abbahagytuk. Főleg népdalokat, népballadákat énekeltünk a kárpátaljai gyűjtésből, és természetesen magyar nótákat. Vilmos váratlanul arra kért, hogy játsszam el Rákóczi megtérését. Hozzá is fogtam, s ő dalolni kezdett:

*Fülembe csendül egy nóta még,
Ott szunnyadott már a szívembe rég.
A dajkanóták emléke kél,
Egy árva népről bús dalt regél.
A hársfák lombja szomorúan rezdül,
Lassú sóhajtás száll, miként a szél.
Hazámba vágyom, Duna-Tisza partja vár,
Szebb ott az álom, szebben dalol a madár.*

*Csak most születtem, most érzem én,
Csinált a jókedv, nem igaz e fény.
Latorca partján a nóta más,
Leányok ajkán galambsírás.*

*Legények ajkán csatakürtök hangja,
Sodor, mint orkán, vihar, zokogás.
Hazámba vágyom, Duna-Tisza partja vár,
Szébb ott az álom, szébben dalol a madár.*

Őszintén szólva meglepett, hogy nem csak a dallamát, de a pontos szövegét is ismerte Kacsóh Pongrác, Pásztor Árpád és Sassy Csaba daljátéka részletének.

Estére elromlott az idő. Nem emlékszem, hogy ezek után még találkozunk volna.

Többször végig- és átgondoltam ezeket az éveket, de sem beszélgetéseinkben, sem Vilmos verseiben vallásos hitre még utalást sem találtam. Inkább ördögöt említett a keresztben, mint hogy hitéhez támaszt keresett volna Istenben. Még a kereszténység előtti isteneket is szívesebben emlegette, bizonyára magához illőbb társaságnak tartotta őket. Talán csak egy verse kivétel. Balla D. Károly észrevétele szerint a *Csillagfény* c. kötet *Éjszaka* c. versében láthatjuk megjelenítve eszme (Isten) és matéria (Mindenség) szembenállását, utóbbinak az előzőhöz képest másodlagos voltát. Még a számomra oly kedves írásában, a már említett, a 70 éves Illyés Gyulát köszöntő *Két találkozásban* is, amelyben a költészet, mint tudós varázslat mellett tesz hitet, az Egész igazát vigyázó Uram-embert emlegeti és sehoh az Uram-Istent.

Ezért hatott revelációként, mikor – már Vilmos halála után – elolvastam a *Testamentumot*. Egy eddig rejtett valami vált nyílttá ebben a versben. Nem a korban volt rejtett, hanem Vilmosban magában. Az, hogy a nagybeteg költő utolsó nagy versében harcostársainak érdekében akar szólni, szinte jelképes, de megdöbbenően új Kovács Vilmost és életművét ismerve az, hogy Istenhez fordul segítségért.

Ez a vers bizonyítéka annak, hogy Kovács Vilmosnak mind a költőnek, mind az embernek van egy másik útja is.

Jelenits István szerint a létben tájékozódó ember számára a világ szó fogalompárja az Isten. Kovács Vilmos ebben az utolsó versében beismeri, hogy bármilyen esendőek vagyunk, valljuk, hogy Isten képére teremtettünk („Ismerd fel bennem halandó másod...”). Sőt, még tovább is lép: a

teremtésből a költő is kap egy részt („... megjártam én is a poklod, / ha teremtésed csodája hívott, / kiosztva részem.”). Azzal, hogy Istent magunkhoz hasonlóknak gondoljuk, éppen a világgal szemben, mert a világgal szemben valónak érezzük önmagunkat is, létrejön a másik fogalompár: az Isten és az ember.

Kovács Vilmos *Testamentum* című költeménye bizonyítéka annak, hogy a költő élete végén Isten közelébe kerül annak bizonyosságául, hogy nemcsak a hit, hanem az elmélyülő értelem is elvezet Istenhez.

Együtt, 2011/3, 47–59. o.

VÁGYAK ELTÖRLÉSE

2011 augusztusának második felében, nem jegyeztem meg, pontosan melyik napon, leemeltem egyik kedvenc Kosztolányi-kötetemet a polcról, pontosabban az *Európai képeskönyv* címűt. Ha én Kosztolányihoz menekülök, annak komoly oka van. Mikor megoldhatatlannak tűnően összetorlódnak a tenni-valók, vagy, ha gondjaimból semmilyen kilátás nem dereng a láthatáron, akkor szoktam kedvenc íróimhoz fordulni segítségért. Arra pontosan emlékszem azonban, hogy akkor is elegendő okom volt rá. Nem csupán az, hogy tanítványaim esélyei a felsőfokú végzettség megszerzésére jócskán megcsappantak az új ukrainai érettségítörvények miatt, hanem, hogy ez magával hozta egy, az ifjúkoromból ismerős, sőt, azt is mondhatom, egész életemet idegesítően végigkísérő jelenségnek a rossz hangulatát. Ez a jelenség nem más, mint a magyar anyanyelvű tanulók átvándorlása az ukrán tannyelvű (vagy annak idején az orosz) iskolákba. Feleségem is (alsós tanítónő, s az idén az első osztályt kell, hogy beiskolázza) nyugtalan. Az a kérdés izgatja, lesz-e elegendő kisdíák ahhoz, hogy a viski magyar iskolában két első osztály induljon. Már hetek óta érdeklődünk a jövődóbeli kis elsősök iránt. Közben óva int engem attól, hogy valakit rábeszéljek a magyar iskolára, maga sem teszi, mert „megverte azt a Jóisten, ha egy magyar szülőt arra kell agitálni, hogy magyar iskolába adja gyermekét” – mondja. Igaza van. Lássuk, mi lesz ennek a vége. Természetesen nem nyugszom meg. Arra gondolok, hogy mióta eszemet tudom, sohasem mentek simán a dolgok, a felvételizés időszaka közeledtével évről évre jelentkeztek a problémák: engedik-e tanulóinkat magyar nyelven felvételizni? Ha szerencsésebb esetben igen, akkor kérvényezni kell külön minden jelentkezőnek, vagy netalán törvénybe van iktatva, és automatikusan megillet ez a jog minden tanulót? Több mint hat és fél évtized nem volt elég, hogy megnyugtatóan elrendezzék a magyar nyelvhasználat ügyét Kárpátalján.

Ezért a Kosztolányi-könyv, amit véletlenül nyitottam ki a 170. oldalon a *Magyaróra a berlini egyetemen* című írásnál, amely először a Pesti Hírlapban

jelent meg épp nyolcvan éve (pontosabban 1931. augusztus 23-án). Az írás arról szól, hogy a berlini egyetem magyar intézete ingyenes magyar nyelvtanfolyamot szervezett, amelyre több mint ötszáz németajkú ember jelentkezett. Az író elámult ezen, valamint a tanulók igyekezetén, és erre a követ- keztetésre jutott: „... ezek a hívő, áhítatos lelkek nem a magyar nyelvet tanulmányozzák, hanem engem, aki magam vagyok ez a nyelv... Alázat tölt el.” Ezt olvasva arra gondoltam, hogy ilyen alázat kellene, hogy eltöltsön minden embert, akinek nyelvét tanulják, akkor talán könnyebben menne a nyelvtanulás is.

De nem ezért való ez az írás. Amint vissza akartam tenni helyére a könyvet, kihullott belőle egy kétrét hajtogatott A4-es lap, azaz, amint utóbb kiderült, kettő. Fénymásolatukat mellékelem, a szövegek magyar fordítása megírásuk sorrendjében itt következik:

*SZKP KB-nak /a XXIV pártkongresszust
előkészítő bizottságnak/*

*Másolat: az UKP KB-nak, az SZSZKSZ és
USZSZK Felső- és Középfokú
Oktatásügyi minisztereinek*

*Az Ungvári Állami Egyetem rektora 1971. február 24-én kelt parancsával
Fodó Sándor Lajosovicsot, a magyar nyelv és irodalom tanszék előadóját elbo-
csátotta állásából.*

*Mi, a filológiai fakultás magyar, ukrán és orosz szakos diákjai Fodó Sán-
dor Lajosovicsot jó pedagógusnak és előadónak, kitűnő közösségi embernek is-
merjük, aki nagy tekintélynek örvend a diákok körében.*

*Sándor Lajosovics számunkra az ügy áldozatkész szolgálatának példája,
aki nem nézve személyes érdekeit, erejét és idejét nem kímélve dolgozott a rá-
bízott feladatok eredményes elvégzéséért.*

*Sándor Lajosovics arra tanított, hogy becsületesek legyünk, szívünkön vi-
seljük ügyeinket, az internacionalizmus, a barátság és testvériség szellemében
nevelt minket, ezért megérdemelten szerették és tisztelték a fakultás nemcsak
magyar, de ukrán és orosz szakos diákjai is.*

*Meg vagyunk győződve arról, hogy Fodó Sándor Lajosovics a szóbeszéd
és valami gonosz félreértés áldozata. Nem értjük, mért titkolja előlünk az*

egyetem vezetősége a Sándor Lajosovics elbocsátásával kapcsolatos tényeket. Hiába kértük már többször is, hogy nyílt pártgyűlésen tisztázzuk az ügyet, mindez nem történt meg a mai napig.

Drága elvtársak!

Nagyon kérjük Önöket, segítsenek az ügyet tisztázni, és eljutni addig a pontig, hogy az igazság diadalmaskodjon, mert akkor – s ebben biztosak vagyunk – őt visszahelyezik munkakörébe.

Az UAE filológiai fakultásának diákjai:

Aláíráások: Ágnesz Nyina, Lőrinc Hajnalka, Szabó Éva, Tóth István, Kósa Mária, Herceg Ákos, Sari József, Dóri Anasztázia, Kis Zoltán, Fábíán László, Bacai Magda, Csellovszki Mária, Fülöp Anikó, Tuba Ernő, Demes László, Morvai Ildikó, Zseliczki József, Hánka Sándor, Fábíán Magda, Komári Árpád, Úr Erzsébet, Balla József, Zloczki Jutka, Nagy Lajos, Gajdos Mária, Galló Júlia, Janotti Mária, Komárnicki Kamilla, Andor Ágnes, Kristofori Olga, Szántó Erzsébet, Orémusz Erzsébet, Bakura Sándor, Füzesi Balázs, Czébely Lajos, Móricz Kálmán, Fodor Géza, Zombori Magda, Sárközi Judit, Lebovics Zsuzsa, Tóth Erzsébet, Homoki Éva, Szanyi Katalin, Iván Ibolya, Varga Etelka, Keselja Dmitro, Penzenstadler Anikó, Demjén László, Balogh Béla, Dudla Katalin, Kuberka ?, Pataki Gyöngyi, Báthori Ilona, Tóth Mária, Csepa ?, Pojda Iván, Bakos Mária, Sáradi Irén, Kovács Ágnes, Matola Mikola, Grencser Erzsébet, Vágner László, Csató ?, Tóth Mária, Gál József, Horváth Gyula, Pásztor Erzsébet.¹

KIJEV UKP KB

KIJEV FELSŐ- ÉS KÖZÉPFOKÚ OKTATÁSI MINISZTERIUMA

Mélyen elkeserít minket, hogy tanárunk, Fodó, munkából való elbocsátásával kapcsolatos közös levelünkre semmilyen választ nem kaptunk Önöktől. Ráadásul, levelünket kivizsgálás végett azokhoz irányították, akiknek cselekedeteit ebben a kérdésben nem tartjuk igazságosnak. Különféle kihallgatásokra és fenyegetésekre került sor a vezetőség részéről. Elkezdődött a Fodót kompromittáló rágalmak rendszeres terjesztése. Ez év április 22-én tartatott meg a magyar szak diákjainak és tanárainak a vezetőség által alaposan előkészített gyűlése, amelyen a fő kérdés nem Fodó elbocsátásának ténye volt, hanem az

¹ Az aláíráások orosz nyelvűek, előfordulhat, hogy a magyar eredetijük helyesírásába hiba csúszott. Némely diák keresztnévére sem emlékszem pontosan.

általunk írt levél ártalmosságának bebizonyítása. Fodó a gyűlésen egyáltalán nem volt jelen. Bennünket nem győz meg az a kitaláció, hogy Fodó önkényesen elhagyta a munkahelyét, mert számunkra ismeretes, hogy távozását a tanszékvezető és a dékán engedélyezte, kérvényét két válaszhatározattal a mai napig a dékáni hivatalban őrzik.

Az összejövetelen felszólaló diákok: Zselicki, Fábián, Ágnesz és Nagy nyilvánították, hogy Fodó munkából való elbocsátását nem tartják sem megalapozottnak, sem igazságosnak, és kifejezték értetlenségüket azzal szemben, miért büntetendő az a tény, hogy mi Önökhöz az egyetem vezetőségének tetteit elítélő levéllel fordultunk.

A gyűlés után kialakuló helyzet azt sejteti velünk, hogy az egyetem vezetőségének a gyűlésről tett jelentésében előfordulhat a diákság véleményének meghamisítása is. Senki a szóban forgó ülésen a felszólaló diákok közül nem tartotta helyénvalónak az egyetem vezetőségének tetteit ebben a kérdésben, ezért kérjük Önöket, hogy itt helyben tisztázzuk a problémát meghallgatva minket is, akik jól ismerjük Fodót mint tanárt és embert.

Az UÁE magyar szakának diákjai

Postai elismervény

Táviratfelvétel: 2001

Kijev UKP KB

Szavak száma: 230. Kategória 2 a dr.

Összeg: tíz rub. 50 kop.

Feladva: 11 óra Aláírás _____

Diáktársaim bíztak meg annak idején, hogy gépeljem le a két szöveget és küldjem el a rendeltetési helyükre. Így maradhatott nálam, és a gyakori költözködéseim ellenére nem veszték el ezek a napjainkban már kordokumentumként kezelhető írások.

Egy sokunk számára feledésbe merült eseményről van itt szó, amelynek jobb megértéséhez fel kell elevenítenem az Ungvári Állami Egyetem Filológiai Kara magyar szakos diákjainak négy évtizeddel ezelőtti életét. Annál is inkább szükség van erre, mert az ügyről akkor senki sem tudósított. A korabeli sajtó, természetesen az ungvári sem említhette, hiszen teljesen állami (párt-) ellenőrzés alatt állott. Pedig annak idején sem volt, és ma sem mindennapi esemény egy fiatal előadó eltávolítása az egyetemről. Négy évtized távlatából sem könnyű tárgyilagosan elemezni a történeteket, hiszen egyrészt

elfogult vagyok, mert jómagam is részese voltam azoknak, másrészt csupán azt írhatom le, amit emlékezetem és a szóban forgó papírok megőriztek.

A Fodó Sándor elbocsátása körüli hercehurca az ungvári egyetem önálló magyar nyelv és irodalom tanszéke működésének hatodik évében kezdődött. Akkoriban a magyar szakon tanuló diákok száma 90 körül volt. Olyan városi és falusi fiatalok készültek értelmiségi pályára, akik már szovjet iskolákból kerültek ki, de ugyanakkor a gazdasági helyzet és az érdekek elsődlegességét hangsúlyozó marxista világnézet mellett többségük lelkében még elevenen élt a család, a hagyomány és a vallás tisztelete. Tudtak ugyan a szovjet megszállók magyar lakosság ellen elkövetett ’44-es és az azt követő bűneiről, de a szüleikhez hasonlóan nem beszéltek róla. Sőt, nagy részük lojális volt a rendszerrel szemben is, a szocializmusban látta képességei kibontakoztatásának lehetőségét.

Ebben az időben a magyar szakon csak szigorúan a szaktantárgyakat adták elő magyarul, a többi tudomány előadása orosz vagy ukrán nyelven, az előadók nyelvtudásának megfelelően folyt. Az általánosan kötelező tantárgyak, közöttük a pszichológia, nevelélmélet, a logikai-filozófiai stúdiumok nem magyar nyelvűségét majd később a szakmai-pedagógiai munkánk sínylette meg. A tanszék vezetője már akkor is (1966-tól) Lizanec Petro² volt, tanáraink: Zékány Imre³, Gortvay Erzsébet⁴, Vaszócsik Vera⁵, Kótyuk Ist-

² Lizanec Petro (Izvor, 1930. július 2. –): a filológiai tudományok doktora, magyar-ukrán nyelvi kapcsolatokkal foglalkozik. Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének vezetője és az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karának dékánja.

³ Zékány Imre (Nagybocskó, 1928. november 5.–Ungvár, 1991. január 20.): nyelvész, a filológiai tudományok kandidátusa, az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének docense, tanár. 1948-ban érettségizett Aknaszlatinán. Egy évi szlatinai vándorkodás után felvételizett a huszti tanítóképzőbe. Az ungvári tanítóképzőben kapott pedagógusi képzést 1951-ben. Magyar nyelv és irodalom szakos tanárként tért vissza Aknaszlatinára. 1953-ban jelentkezett az Odesszai Tanárképző Főiskolára, 1958-ban itt kapott német szakos diplomát. 1959-től a Tartui Állami Egyetem finnugor szakának aspiránsa. 1964-ben védte meg kandidátusi értekezését. Disszertációjának témája: *A magyar nyelv hatása a kárpátontúli román nyelvjárásokra*. 1962-től az Ungvári Állami Egyetemen dolgozott. Először az idegen nyelv szakon tanított németet, majd az 1963-ban induló magyar tanszék első tanára lett. Nyelvészeti, nyelvtörténeti és nyelvművelő munkái jelentek meg az egyetemi kiadványokban, a *Kárpáti Igaz Szóban* és a *Kárpáti Kalendariumok*ban. A régió magyar lakosságának személynévanyagát is vizsgálta.

⁴ Gortvay Erzsébet (Ungvár, 1935. szeptember 16.–Kincseshomok, 2013. augusztus 20.): a filológiai tudományok kandidátusa, irodalomtörténész, egyetemi tanár, tanszékvezető. Az Ungvári Állami Egyetem orosz filológiai szakán annak a két évfolyamnak az egyikén diplomázott 1959-ben, amelynek a végzőseit magyar iskolákba szánták. 1959–1961 között fordítóként dolgozott a *Kárpátontúli Ifjúság* c. megyei lapnál, majd Moszkvában egyéves újságírói tanfolyamot végzett, 1962-től 1963-ig a *Kolhozélet* c. ungvári járási lap egyik szerkesztője. 1963-tól az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének magyar irodalom tanára, docense volt. Disszertációját 1973-ban védte meg. Kutatási területe a XIX. századi magyar irodalom, orosz–magyar irodalmi kapcsolatok, a kárpátaljai magyarság irodalmi és művelődési élete, civil szerveződése. Munkásságát 1988-ban Makarenko-éremmel, 1993-ban pedig Berzsenyi-díjjal jutalmazták.

⁵ Vaszócsik Vera (Nagyszőlős, 1932. március 9.–): irodalomtörténész, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének docense, a filológiai tudományok kandidátusa.

ván⁶, Fodó Sándor⁷, majd később Horváth Katalin⁸ voltak, Hegyes Angéla⁹ pedig a főlaboráns. Volt még egy kedves óraadó tanárnőnk, Kulinné Benkő Katalin¹⁰, aki a régi magyar irodalom világában kalauzolt bennünket.

Fodó Sándort, aki Tartuban tanult, Lizanec Petro hívta meg, mint nyelvész a tanszék bővítésének szándékával Ungvárra. Fodó maga így szól erről: „Végül is úgy döntöttem, hogy Ungvárott van a helyem (...) Akármennyire szerettem őket (az észteket – a szerz.), nem tudtam volna ott megtalálni a helyemet, nekem Kárpátalja a természetes közegem. Így hát hagytam magam rábeszélni.”¹¹

1967 szeptemberében foglalta el állását, mint az ungvári tanszék kinevezett előadója, nyelvészeti tantárgyakat kapott, bevezetést a nyelvtudományba és általános nyelvészetet. Az akkor 27 éves egyetemi előadó és diákjai között nem a megszokott tanár–diák viszony alakult ki, inkább barátainak, később

⁶ Kótyuk István (Nagyvár, 1934. január 11.–) A huszti tanítóképzőben szerzett elemi iskolai tanító oklevelet. Az 1950-es években Huszton indult, majd Ungvárra áthelyezett tanárképző főiskola magyar szakán folytatta tanulmányait, ám a főiskolát megszüntették, a diákok az Ungvári Állami Egyetemen tanulhattak tovább; a magyar szakos hallgatók – köztük Kótyuk István is – az orosz nyelv és irodalom szakon. Dolgozott a megyei rádió magyar szerkesztőségében, a tankönyvkiadóban, majd az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékének oktatója lett 1993-ig, nyugdíjba vonulásáig. 1997-től a Beregszászban létrejött II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára lett, s máig is mondattant oktat a magyar szakos hallgatóknak. 1973-ban védte meg kandidátusi disszertációját *Az ungi magyar nyelvjárások ukrán jövevényszavai* címmel. Hogy közel négy évtizeddel ezelőtti kutatási eredményei ma sem avultak el, jelzi, hogy érkekezése 2007-ben a Nyíregyházi Főiskola jóvoltából ismét megjelent. Dialektológiai kutatásait Lőrincze Lajos-emlékéremmel ismerték el, műfordításaiért is több elismerésben részesült. Élete során több területen alkotott maradandót: kutatásai, műfordításai, lexikológiai, lexikográfiai munkássága, oktatói tevékenysége egyaránt kiemelkedő.

⁷ Fodó Sándor (Visk, 1940. február 26.–Ungvár, 2005. május 11.): nyelvész, egyetemi tanár, polgárjogi harcos.

⁸ Horváth Katalin (Tiszakeresztúr, 1945. május 30.–) Iskoláit Tiszakeresztúron, Tiszaujlakon, Nagyszőlősen végezte. 1969-ben az Ungvári Állami Egyetem Filológiai Karának magyar tagozatán filológus, magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet szerzett. 1970 decemberétől az ungvári egyetem magyar tanszékének asszisztense, adjunktusa, docense. Mai magyar nyelvet, szociolingvisztikát, szöveg- és általános nyelvészetet tanít. 1977-ben Észtországban a tartui egyetemen védte meg kandidátusi értekezését (*A kárpátaljai Tisza menti magyar nyelvjárások hangtani rendszere*).

⁹ Hegyes Angéla az ungvári egyetem magyar tanszékének első oktatói (Gortvay Erzsébet és Zékány Imre) mellett 1966-tól laboráns. Több tudományos értekezés szerzője, ma is aktívan tevékenykedik a tudományos pályán. Az Udvari István által szerkesztett Magyar–ukrán szótár (Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. Nyíregyháza, 2005) szerkesztői munkatársa.

¹⁰ Benkő Katalin (Beregszász, 1937. március 18.–Ungvár, 2006. október 12.): a Kárpáti Kiadó szerkesztője, majd az Ungvári Magyar Tankönyvszerkesztőség szerkesztője, vezető szerkesztője, műfordító, tankönyvíró.

Az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszékének megnyitásától óraadó tanár volt 1970-ig a magyar szakos diákok nagy meglepedésére

¹¹ *Aki mérges pattanás volt a szerkesztőség testén*. Interjú Fodó Sándorral. Készítette Balla Gyula. *Magyarok Kárpátalján* (Csukás István, Gyurkovics Tibor, Hernádi Gyula, Szakonyi Károly, Végh Antal). Új Idő Kft., 1989. 150.

elvtársainak (a szó szoros értelmében) tekintette őket, s már ez sem igen tett a tanszék egyes munkatársainak, de az egyetem felsőbb vezetésének sem. Fodó Sándor először az 1967 novemberében a *Kárpátontúli Ifjúság* c. lap szerkesztősége keretében megalakuló *Forrás Irodalmi Stúdió* tagjaival barátkozott meg, az akkor már egyetemista Balla Gyulával¹², Bús Ilonával¹³, Györke Lászlóval¹⁴, Punykó Máriával¹⁵, Stumpf Bénivel¹⁶. A stúdió elnöke, Zselicki József¹⁷, valamint több tagja, Fábíán László¹⁸ is, 1968-tól tanult a

¹² Balla Gyula (Eszeny, 1948. december. 8.–Budapest, 2000. június. 10.): kárpátaljai magyar költő, irodalom- és művelődéstörténész. Csapon érettségizett 1966-ban, négy szemeszert az ungvári egyetem magyar nyelv és irodalom szakán hallgatott, utána az ELTE-n folytatta tanulmányait, itt szerzett magyar szakos diplomát 1973-ban az Állami Gorkij Könyvtárban, az MTA Kelet-európai Irodalmak Tanszéki Kutatócsoportjánál és az Országos Széchenyi Könyvtár Magyarágkutató csoportjában dolgozott. A kárpátaljai magyar szellemi életet és a magyar–ukrán művelődési kapcsolatokat kutatta. E témában jelentek meg kritikái és tanulmányai.

¹³ Bús Ilona (1945–): a hetvenes években települt át Magyarországra. *Pusztafa* c. regényében a Szovjetunióban nemzetiségként élő magyarság – mindenekelőtt a parasztság – életének színvonalas bemutatásával találkozunk.

¹⁴ Györke László (Beregújfalu, 1947. február 25.–): újságíró, a *Kelet Magyarország Napilap* munkatársa. Beregszászban érettségizett, 1970-ben kap diplomát az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán. Szépprózai írásai 1967-től jelennek meg, áttelepülése után, a nyolcvanas években már Magyarországon is. Kárpátalján elismert irodalomkritikus volt.

¹⁵ Punykó Mária (Beregszász, 1947. november 13.–): néprajzi gyűjtő, szerkesztő. Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett magyar szakos tanári diplomát 1970-ben. Ez évtől 1995-ig a Beregújfalui Általános Iskola tanára. 1993-tól az *Irka*, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség gyermeklapja főszerkesztője. Szakmai elismerései: A Magyar Néprajzi Társaság Sebestyén Gyula Emlékérme (1994); Kármin-díj (1998); Külhoni Magyarágért Díj (2012).

¹⁶ Stumpf Benedek András (Munkács, 1947. február 1.–Budapest, 2010. szeptember 8.): Arany János-díjas író, költő, irodalomtörténész. Ungváron szerzett magyar szakos tanári diplomát. Az *Együtt* c. folyóirat alapító főszerkesztője volt 1965-től 1967-ig, 1967 és 1971 között a Forrás Stúdió tagja, szervező irányítója a stúdió néprajzi gyűjtőútjainak. 1976-ban települt át Budapestre. Az Országos Széchenyi Könyvtár Könyvtárudományi és Módszertani Központjának propagandistája lett. 1979-től az Állami Gorkij Könyvtár, majd az Országos Idegennyelvű Könyvtár nemzetiségi osztályának vezetője volt. 2002-től az Új Folyam főmunkatársaként dolgozott. A művelődéstörténet tudósaként több fontos művében tárta fel Kárpátalja magyar kultúrájának azon maradványait, amelyekre a kárpátaljai magyarság jövőjének emelletei épülhetnek.

¹⁷ Zselicki József (Kisgejőc, 1949. február 27.–): költő, tanár. Ungváron végezte középiskolai tanulmányait, egy évig esztergályos. 1967-től a *Kárpátontúli Ifjúság* c. lap munkatársa. Alapító tagja és elnöke az 1967 novembere és 1972 februárja között működő *Forrás* ifjúsági irodalmi stúdióinak. Az Ungvári Állami Egyetem magyar szakán szerzett diplomát 1973-ban. Kisebb-nagyobb megszokásokkal 1966-tól publikál. Több verse ukránul is megjelent.

¹⁸ Vári Fábíán László (Tiszaújlak, 1951. március 16.–): költő, kritikus. Néprajzi és műfordítói tevékenysége is számottevő. A Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagja. A nagyszőlősi magyar középiskolában érettségizett 1968-ban. Még az évben sikeresen felvételizett az Ungvári Állami Egyetem bölcsészkarára, magyar nyelv- és irodalom szakra. Ungváron tagja lett a Kovács Vilmos szellemi irányítása alatt működő *Forrás* Stúdióinak, és később bekapcsolódott az első kárpátaljai magyar polgárjogi mozgalomba. Emiatt retorziók érték, 1972-ben meg kellett tanulmányait szakítani, mert besorozták a szovjet hadsereg németországi hadseregcsoportjába sorkatonai szolgálatra. A szovjet hadseregben való nemzetiségi létet később *Tábori posta* című regényében elevenítette fel. Leszerelése után, 1975-től a beregszászi vasgyárban dolgozott, levelező tagozaton folytatta tanulmányait. 1978-ban diplomázott. 1976-tól 1997-ig a mezővári középiskolában magyar nyelvet és irodalmat tanított, majd a

magyar szakon, Balla Teréz¹⁹, Fodor Géza²⁰, Dupka György²¹ még később. Ettől függetlenül valamennyien felhívták magukra a figyelmet a hatalom által keltezt felhajtással az *Együtt* című, írógéppel sokszorosított folyóirat körül. Fodót, aki épp tanúja lett az *Együtt* betiltásának, Észtország után meglepte a lelkiismereti szabadságnak ez a durva megsértése. Nem hitte el, hogy jó szándékú, művészi alkotásra képes tehetséges ifjakat megfoszthatnak a közlés ilyen kezdetleges lehetőségétől is. Gyűlt a sérelem, miként József Attila írja: „... fogamban az idegen anyag”, és egyre inkább orvoslásra várt.

Korábban, 1968 őszén, amikor Fodó Sándor egy szép, tágas szobát bérelt Magdus néninél, hol egy másik szobában három fizikus egyetemi hallgatóval én is laktam, sokat beszélgettünk esténként. Gyakran esett szó a Pozsonyban már 1949-ben megalapított Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesületéről (a Csemadokról) is, amelynek épp az egyetemre való

beregszási magyar főiskola tanára lett. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) alapító tagja, 1992–1996 között pedig a Szövetség egyik alelnöke volt. 1994 és 1998 között a KMKSZ bereg-szászi középszintű szervezetét irányította. A Magyar Írószövetségnek 2001-től választmányi, 2007-től elnökségi tagja. Jelenleg a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának és az *Együtt* című folyóirat szerkesztőbizottságának az elnöke. Több kitüntetéssel és díjjal ismerték el munkásságát. József Attila-díjas (2003) és 2011-ben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje kitüntetését.

¹⁹ Balla Teréz (Nagypalád, 1951. december 25.–): költő. Tiszapéterfalván érettségizett, utána a bereg-szászi *Vörös Zászló* és az ungvári *Kárpáton túli Ifjúság* c. lapokban publikálta verseit. Az Ungvári Állami Egyetem magyar szakán tanult. Egy ideig Joskar-Olában a Mari Tudományos Kutatóintézet nyelvészeti osztályának munkatársa volt. A nagybereg-i középiskolában tanított. Egy ideje Magyarországon, Miskolcon él.

²⁰ Fodor Géza (Dercen, 1950. október 6.–): író, pedagógus. Munkácson fejezte be a középiskolát, utána egy gépgyárban dolgozik. 1970-ben felveszik az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom szakára. Tagja a Forrás Stúdióknak, 1973-tól behívják két évre katonának Belorussziába. Leszerelése után 1976 őszétől folytatja egyetemi tanulmányait. 1978-tól pedagógus. Közben két évig Ungváron és Munkácson mérnök-ként tevékenykedett. Versei 1967-óta jelennek meg. Bakos Kis Károly írja róla: „Fodor Géza a költészet titkosírásának alapos ismerője, rejtelmek tudója, gyakorlott mágus.” Magyar Művésztért Díjas.

²¹ Dupka György (Tiszabökény, 1952. április 11.–): író, költő. 1969-ben érettségizett Tiszapéterfalván. Katonai szolgálata után, 1974-től az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán folytatta a tanulmányait. 1979-ben a Kárpáti Igaz Szónál helyezkedett el. 1981-től a József Attila Irodalmi Stúdió társelnöke Balla D. Károly és Horváth Sándor mellett. 1986-tól a Kárpáti Kiadó munkatársa, és tagja az Ukrán Újságíró-szövetségnek, 1988-tól pedig a József Attila Alkotóközösség társelnöke. 1989-től a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség egyik alapító tagja, felelős titkára és elnökségi tagja. Majd 1992-től az Intermix Kiadó vezetője. A KMKSZ választmányi tagja, az ungvári középszintű szervezet alelnöke 1995-ig. 1993-tól a Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közösségének alapítója, 1994-től az Ungvári, 1998-tól pedig a Kárpátaljai Vállalkozásfejlesztési Központ vezetője. 1990-ben a Magyar Írószövetség rendkívüli, 1992-től rendes tagja, egyben a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának 1998-ig elnöke, és 1999-től titkára. Dupka György 1968 óta publikál. Munkáit gyakran közlik Magyarországon. Fordít oroszból és ukránból, ír publicisztikát, szociográfiát, folkloort gyűjt; gyakran jelentkezik tény- és adtafeltáró cikkekkal a vidék irodalmi, művelődési, történelmi, gazdasági stb. múltjából, jelenéből. A kárpátaljai magyarság múltjával és jelenével kapcsolatosan közel 15 könyve jelent meg.

feljutásom évében módosították elnevezését, ezt követően Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége név alatt folytatta az ottani magyarság egészére kiterjedő áldásos tevékenységét.

„Minden áron el kell érni – mondta Sándor –, hogy a Beregszászi Népszínház helyett egy a helyi anyagot is színpadra vivő magyar népdal- és néptáncgyűttes járja Kárpátalja településeit, hogy fejlessze a magyarság anyanyelvi kultúráját. Később ez a szervezet irányíthatná a kárpátaljai magyarság közművelődését és védené érdekeit.” Azután elmagyarázta, hogy mivel a szovjet állam nagy figyelmet fordít a műkedvelő mozgalomra, ezért már az egyetemen el lehetne kezdeni ezt a munkát a magyar szakosok körében, hiszen már itt némi jártasságot szereznének a diákok a műkedvelés terén, amelyet majd jól kamatoztathatnának munkahelyükön, leginkább a falvakban, de a kárpátaljai kisvárosokban is. Sokszor elmarasztalta a Beregszászi Népszínházat, nem is a játék minőségéért, inkább a műsorpolitikájáért. S ha beletekintünk a szóban forgó társulat krónikájába, a 60-as évek végéig Heltay–Kacsó János *vitéz* c. daljátékán kívül valóban nem is találunk figyelemre méltó darabot: néhány operetten (I. Dunajevszkij *Szabad szél*, Olekszandrov–Matvejev *Veled együtt*, Kálmán Imre *Marica grófnő*) kívül kétes értékű orosz színművek magyar fordításait (A. Szimukov *Nyugalmaszott kapitány*, L. Juhvid–O. Rjabov *Esküvő Malinovkában*, O. Kolomijec *Vad angyal*, V. Kanivec *Férjhez megy az anyám*) és Balla László szocialista realista színműveit (*Influenza*, *Lüktető napok*, *Az utolsó század*) játszották.

Volt egy jó tulajdonsága Fodó Sándornak: amit elképzelt, azonnal meg is akarta valósítani. Már 1969-ben hozzálátott a műkedvelés megszervezéséhez. Így született meg Stumpf Béni vezetésével egy kitűnő szavalókórus, Árpa István²² pedig betanította a vegyes kar és a férfi, valamint a női kamarakórus műsorát. A népi zenekar létrehozásánál az ungvári zeneképzőben tanuló viski barátaim segítettek. Primásnak megnyertük Galambosi

²² Dr. Árpa István (Ungvár, 1925. augusztus 9.–Ungvár, 2001. július 18.): zenetanár, zenekutató, zenei szakíró, tankönyvszerkesztő, zenei néprajzkutató. *Értelmiség családban született. Az általános és középiskolát, majd a zeneművészeti szakiskolát Ungváron végezte. Tanulmányokat folytatott az Ungvári Állami Egyetemen, később felvételizett a Lemberg-i Zeneművészeti Főiskolára. A diploma megszerzése után zenetanár az Ungvári Zeneművészeti Szakiskolában. Egy időben az Ungvári Közművelődési Szakközépiskola óraadó tanára, az Ungvári Állami Egyetem vendégtanára. 1984-ben a Magyar Tudományos Akadémián zenetudományi kandidátusi fokozatot, 1985-ben a bölcsész tudományok doktora címet, 1986-ban művészettörténet-kandidátusi címet szerzett Moszkvában. Alapító tagja és egyben elnöke a Zádor Dezső Zenei Társaságnak, alapító tagja a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének. Érdeklődési és kutatási területe: közművelődés, közoktatás, zenepedagógia, zene, néprajz és folklór. A Nemzetközi Kodály Társaság tagjává választja. Árpa István 1995-ben megkapta a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének nívódíját.*

Péttert,²³ nagybögösünk Kadét Pál²⁴ lett, brácsán Molnár Gábor²⁵ játszott, valamint a zenekar tagja lett még a szlatinai Rusznák László²⁶ hegedűs és Orosz Viktor²⁷ csellós is. Mivel a cél nem a magyar nóta, hanem a magyar népdaldalkincs terjesztése volt, helyi gyűjtés híján Sándor Ádám Jenő népdalfeldolgozásokat kerített valahonnan, amelynek szólamokra való szétírásai éjfélig tartottak zenekari vagy más próbák után a filológiai kar 18-as termében. És egy alkalommal, amint a színpadon próbáltunk, felcsilant Kadét Pali szeme, az ajtó felé tekintettem, s azonnal értettem, hogy Fodó megkerítette a zenekar számára a legszükségesebb embert. Márton István²⁸ bácsi, a zeneszerző lépett be, s ezután csaknem minden zenekari próbán megjelent. Segíteni járt, felismerte az ügy fontosságát. A legtöbbet mégis Sztankaninec János (Emil)²⁹ bajlódott a néptánchoz nemigen szokott diáklábakkal, de eredményesen, s így a legmutatósbabak mégiscsak a fergeteges magyar táncaink lettek. Nagy lelkesedéssel készültünk – egyelőre – az egyetemi diákok műkedvelő seregszemléjére. Az 1969-70-es tanév második szemeszterében az egyetem műkedvelő-csoportjainak seregszemléjén másodiknak zárkózott fel a filológiai fakultás (nagyreszt a magyar szak műsorának köszönhetően) az orvosi kar mögé, ami igen nagy teljesítménynek számított, hiszen az orvostanhallgatók – anélkül, hogy valaki hangosan ki merete volna mondani – a szovjet rendszerben is elitrétegnek számítottak. Erre az időre a magyar szakos diáklányok szülői segítségével fellépőruhát készítettek maguknak tánchoz, énekléshez

²³ Galambosi Péter abban az időben az ungvári zeneképző tehetséges hegedűse volt, további sorsáról nem tudok semmit.

²⁴ Kadét Pál nagybögös. Az Ungvári Zenei Szakiskola befejezése után elvégezte a Kijevi Zeneakadémiát. Hangszerének mestere volt, elismert zenész és zenepedagógus. Fialaton hunyt el.

²⁵ Molnár Gábor (Ungvár, 1949. jún. 21.–) brácsaművész, zenetanár. Sokáig az ungvári Magyar Melódiák: Magyar Kamaraegyüttes brácsása volt. 1992–1994 között a Sajószentpéteri Általános Iskola ének-angol tanára, majd 1994-től a Szolnoki Szimfonikus Zenekarban játszik.

²⁶ Az aknaszlatinai Rusznák László hegedűművész lett. Az élet és a munka messzire, az Északi-tenger partjáiig sodorta. A németországi Wilhelmshavenben él, évente egyszer, ha csak teheti, hazalátogat Aknaszlatinára.

²⁷ Orosz Viktor csellóművész, Ukrajna Nemzeti Filharmóniája Szimfonikus Zenekarának csellistája Kijevben.

²⁸ Márton István (Zsófiafalva, 1923–Ungvár, 1996) Kárpátalja egyetlen hivatásos magyar zeneszerzője. Kántorcsaládban született. Beregszászban érettségizett, közben egy Horaček nevű cseh magántanár tanította játszani hegedűn és zongorán. Gazdag életművéből népdalfeldolgozásai a legismertebbek. Újraalapítója és haláláig vezetője volt az ungvári Magyar Melódiák: Magyar Kamaraegyüttesnek. Még életében elnyerte az Ukrajna Érdemes művésze címet.

²⁹ Sztankaninec János egyike azoknak a magyar koreográfusoknak, akik az 1950-es években Ungváron a Kárpátontúli Területi Népművészetek Házában a vidék művelődési házaiban dolgozó koreográfusokat készítették fel a tánctanításra.

külön, s az őszi, técsői kolhozban végzett egyhónapi almaszedésünkért kapott pénzt nem osztottuk szét, hanem ruhákat, a zenekar számára pedig hangszereket vásároltunk belőle. Az 1970–71-es tanévben a jókedvű fáradozás eredményeképpen létrejött műsor Kárpátalja magyar közönsége elé kívánczozott.

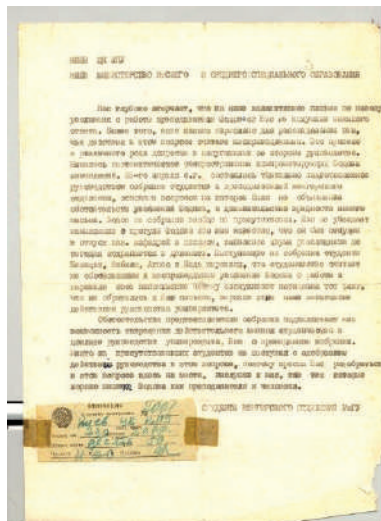
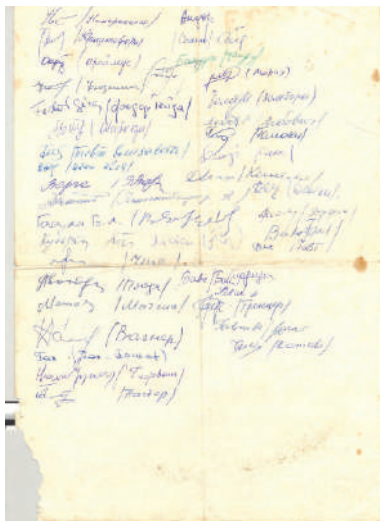
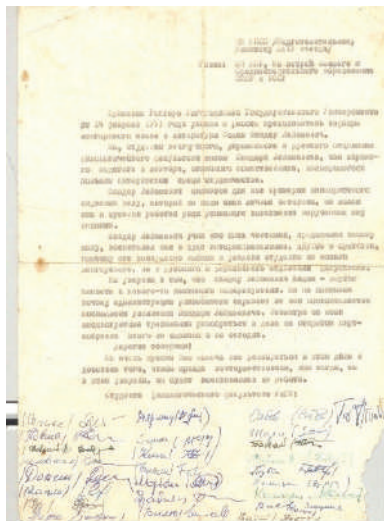
Fodó Sándor jóval későbbi visszaemlékezésében így ír erről: *„Együttesünk bejárta fél Kárpátalját, s a magyar szóra kiéhezett kárpátaljai magyarság hibetetlen lelkesedéssel fogadta. Ez volt a baj.”*³⁰A legemlékezetesebbek a viski, a técsői, a beregszászi (itt csak a gyerekeknek hirdették meg) és zápszonyi előadások voltak. Az utolsóról, a zápszonyi műsorunkról így ír Fodó: *„Volt egy fú-vokálegyüttes, ezek kuruc dalokat, meg Kossuth-nótákat énekeltek, többek között a Kossuth Lajos azt üzenté-t, de azt előadtuk már máskor is, és nem volt baj. Zápszonyban viszont az történt – véletlenül? –, hogy mire oda értek a fiúk, hogy éljen a magyar szabadság, akkorára az egész terem állva énekelte velünk. Mondanom sem kell, hogy még haza sem értünk Ungvárra, ott már tudta mindenki, és megkezdődött ellenem a hajszá.”*³¹ Mindez így történt, sőt, az is, hogy az együttest felszámolták. De a ruhákat nem engedték elkobozni, mint ahogyan Fodó emlékszik, hanem az ungvári magyar tannyelvű iskola (akkor 10. Sz. Zalka Máté Középiskola) tanulóinak ajándékoztuk épp azért, mert az egyetem vezetősége kérte beszolgáltatásukat. Az együttes motorjának, Fodó Sándornak eltávolítása sem 1972-ben, hanem az itt bemutatott iratok szerint 1971-ben történt. A rektori elbocsátó parancson 1971. február 24-i keltezés áll, a vád pedig az volt, hogy Fodó két hétre önkényesen Magyarországra távozott. Tehát lógott a munkából. A valóság pedig az, hogy aki ismeri az akkori szovjet viszonyokat, tudja, hogy külföldre utazni sem lehetett olyan egyszerűen, nemhogy lógni. Ma már mindenki tudja, miért volt Fodó Sándor szállka a hatalom szemében. A kesztyűt felvette, nyíltan harcolt az igazáért a nyilvánosság bevonásával, önmaga védelmét felvállalva a bíróságon is. De nem győzhetett. 1972-ben ténylegesen megvált az egyetemről.

A diákság zöme tanárához méltón viselkedett, azonnal kiállt Fodó Sándor védelmében. Nem akárkinek, amint a levélen jól látható, egyenesen a 24. pártkongresszust előkészítő bizottságnak, az ukrán központi

³⁰ FODÓ Sándor, 2001: *Adalékok a kárpátaljai magyarság politikai küzdelmeihez.* – Gyógyító évtized. Segítő jobb Egészségügyi-Humanitárius Alapítvány. 144.

³¹ U.o., 11. lábjegyzet, 150. o.

bizottságnak és az oktatással foglalkozó minisztereknek küldik üzenetüket. Míg a válasza várnak Balla László cikket ír *A nagy szovjet család kis közössége* címmel, amelyben Lenin a nemzetek önrendelkezési jogáról szóló könyve megjelenésének kapcsán azt írja, hogy az egyetemen tanuló magyar tollforgatók számára korlátlan publikálási lehetőség nyílik, de azok nemzeti elzárkózása, a szovjet irodalom iránti csökkent érdeklődé-

se és Magyarország irodalmi életének rossz, egyoldalú figyelése miatt találkoztunk ritkán a *Kárpáti Igaz Szóban* nevükkel. De a szerző emellett még uszít is. Hiszen az írószövetség pártszervezetét, az egyetem magyar tanszékét hibáztatja a fiatalság viselkedéséért. Most már az említetteknek is színt kell vallaniuk. A Balla-cikk megjelenése (1971. március 21.) után pontosan egy hónappal, április 22-én (Lenin születése napján!) összehívják a filológiai fakultás tanárait és diákjait, és a „szovjet etikethez” híven nem a Fodó Sándor elleni hajszáról, hanem a diákok viselkedéséről, a levél elküldésének botrányosan helytelen voltáról beszél az egyetem vezetése. A jelenlevő diákok (Fodót nem hívták meg) és a nevükben felszólaló Zselicki József, Fábíán László, Ágnesz Nyina, valamint Nagy Lajos bátran kiállnak a levélben megfogalmazottak mellett, sőt, amikor látják, hogy a diákok véleményére az egyetem vezetősége és a tanárok többsége nem reagál, újabb levél megírását szervezik, amelyben az ügy tisztázását kérik, nem pedig a levélírók megfeleltetését. Erre az írásra azonban hiába vártuk a választ, helyette a szünidőnk viszonylagos nyugalma megzavaró, a tavaszi események izgalmát újra feltámasztó írás jelenik meg Szent István napján, azaz 1971. augusztus 20-án a KISZ-ben, az *Elidegenedés?*. Ezt a cikket követte az I. Beadvány, de az már más történet.

Ezek jutottak eszembe, mikor a két elsárgult lapot nézegettem. Nem volt már kedvem Kosztolányihoz sem. Arra gondoltam, hogy annak idején is szívesebben foglalkoztam volna az éppen aktuális tudományokkal. De hiszen foglalkoztam is. Jut eszembe, hogy egy éjszakába nyúló próba után ballagtunk Sándorral hazafelé. Még meleg volt a kora őszi este, s a Korzón haladva felvilágosítást kértem a Sapir–Whorf-elméletről. Általános nyelvészetből tanultuk róla, ukránul hallgattuk az előadást, és sok mindent nem értettünk, de a gyakorlati foglalkozást Sándor vezette, ezért is kértem segítségét. Elmondta, hogy e szerint az elmélet szerint az anyanyelv nemcsak a gondolataink megfogalmazásának eszköze, hanem meghatározza a gondolataink milyenségét is. A más-más anyanyelvűek másként szemlélik a világot, és másképp is elemzik a világot, más alapokra épül az észjárásuk. – Hát akkor miért nem gondolkozhatok én úgy, ahogy a természet diktálja? – kérdeztem. Elnevette magát, és azt mondta: – Látod, minden gondolatunk ugyanoda jut vissza.

Most, évtizedekkel az események után látszik, hogy milyen nehezen, s milyen nagy erőbefektetéssel lehet még kicsinyke kis eredményt is elérni a nemzetiségi kérdések terén olyan közegben, amelyet nem a békés egymás mellett élés szándéka ösztönöz a közös dolgaink rendezésére, mint ahogy azt hazugon hangoztatták szünet nélkül, hanem a hatalom érdeke.

Fodó Sándor védelmében a diákok által fogalmazott és aláírt, majd a felettes szervekhez elküldött levél egyik fontos előzménye a kárpátaljai magyarok 1972-es II. Beadványának.

Együtt, 2012/5, 52–67. o.

LEVÉL S. BENEDEK ANDRÁS NÉ ROZSNYAI LÍVIÁNAK

Kedves Lívia!

Jól tudod, hogy elég ritkán találkoztam Bénivel. Nem emlékszem, milyen évet írtunk, csak azt tudom, hogy már a 2000. esztendőn túl jártunk, amikor meglátogatott minket egy turistacsoporttal. A viski református templomban találkoztunk, és megkért, hogy beszéljek a hely nevezetességeiről. Természetesen bemutatott – ahogy illik – a jelenlevőknek. De mikor oda ért a bemutatásban, hogy ki is vagyok neki, elakadt, nem találta a szót. Rámnézett segítséget kérően, de én sem találtam a megfelelő kifejezést. Megrendültünk mindketten. Nem is erőlködünk tovább. Azt is láttam azonban, hogy az ősi templompadokban ülő barátai észrevették vívódásunkat. Közben Budapesten, majd Fodó Sándor temetésekor találkoztunk Visken. Utoljára 2008. május 17-én a Viski Tájházban, a Kárpátalja Szövetség kihelyezett ülésén. Az iskolaudvaron készített fényképen azonban nem vagyok rajta, mert óráam volt valamelyik osztályban, és le akartam tudni, hogy semmilyen körülmény ne zavarjon majd, ha leülünk beszélgetni. Óráim után siettem a konferenciára, amelyre a viski tájházban került sor, és amit mi halkan végig is beszélgettünk. Remélem, Katona Tamásék így utólag megbocsátják nekünk.

Béni nevét először Fodó Sándortól hallottam, és ő is mutatott be egy másnak minket 1968 augusztusában. Ekkor a negyedik évfolyamot kezdte el az ungvári egyetem magyar szakán, és én büszke voltam, hogy szóba állt velem. Pedig semmi okom nem volt rá, hogy kisebbségi érzésem legyen, mert már első perctől adott az ember szavára, az enyéimre is, s nagyvona-

lú volt mindenben. Ami viszont nyugtalanított: akár társaságban voltunk, akár kettesben, soha nem engedte, hogy az ételért, italért én fizessek. Sok időmbe tellett, míg természetessé vált számára az én hozzájárulásom is a költségekhez. Ez inkább már akkor volt, amikor látta, hogy nincs hol laknom, és felajánlotta: lakjunk együtt a Gorkij u. (Szobránc u.) 19. sz. alatti, az udvaron külön álló egyszobás lakásban. Az *Együtt* folyóirat kálváriájáról és a Béni szerepéről ennek a magánkiadványnak a létrehozásában és szerkesztésében, és az akkor még javában működő Forrás Irodalmi Stúdió programjáról és gyakorlati tevékenységéről minden nap szó volt, hiszen egy évfolyamon tanultam Fábián Lászlóval, Zselicki Józseffel, egy év múlva magyar szakos diák lett Balla Teréz, majd Fodor Géza, Füzesi Magda is, akiknek már iskolás koruktól megjelentek versei, gyakran fellátogattak Ungvárra, a stúdió-összejövelekre. Györke László Béni testi-lelki jóbarátja volt, mindketten beregszásziak, ugyanúgy az eszenyi Balla Gyula, aki azonban csak 1970-ig, Magyarországra való áttelepüléséig volt gyakori vendég körünkben. Valamennyien jó barátok lettünk. Igazi stúdiótagoknak azonban azok számítottak, akiket Kovács Vilmos ajánlására bevettek a készülő *Szilaj nádparipán* című versantológiába (Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, (Vári) Fábián László, Ferenczi Tihamér, Fodor Géza, Füzesi Magda, Kecskés Béla, Zselicki József), amely soha nem jelent meg. Ezek közül ketten (Balogh Balázs, Kecskés Béla) koruk és más egyebek miatt nem tartották magukat közénk valóknak. Ma is bátran elmondhatom, hogy ennek a társaságnak, ha irodalomról és művelődéspolitikáról volt szó, Béni volt a lelke. Természetesen nem vonom kétségbe Kovács Vilmos és Fodor Sándor szerepét sem.

Már sokszor elgondolkodtam azon, mi is tartott minket össze. Talán az, hogy kifelé tartván a kamaszkorból egyre inkább észrevettük, hogy az elcsatolt területek – így Kárpátalja – magyarsága morzsolódik a többség érdektelensége, sokszor ellenséges magatartása miatt. És az is egyre jobban megnyilvánult, hogy a második világháború utáni korszakváltás Magyarországon sem a magyar szellem által kidolgozott értékrendszer alapján következett be, hanem a magyarságot elnyomó szovjet nagyhatalom, valamint a hazai kommunista kiszolgálók igényei szerint. Ráadásul mindannyiunk családjából elhurcoltak valakit 1944-ben, vagy katonafogolyként járták meg a szovjet fogolytáborokat, mint apám is, aki 1947-ben tért csak haza Vorkutából. A Stumpf családnak sem volt könnyű a sorsa, ők első perctől a szovjet hatalom végéig, amit már szerencséjükre nem itt éltek meg, a hata-

lom szemében reakciós, nem kívánatos személyek voltak. Alig múlt Béni két éves, mikor 1949 májusában a helyi katonai hatóságok 36 órás határidővel a családját kiutasították a kiemelt városból, Munkácsról, s lakásukat elkobozták. Beregszászba költöztek, az ún. hétkerületben találtak egy elég megviselt állapotú házat. Itt élt a nagy család. Viselte sorsát gerinctörés és megalázkodás nélkül mind Alberta néni, mind Jenő bácsi és az öt fiú. Valamennyit volt szerencsém ismerni. A nagycsaládban felnövők szorgalmával igyekeztek a nélkülözés közepette megteremteni egzisztenciájukat. Árpit, Imrét és Jencit azért is becsültem, mert kitűnő zenészek voltak. Béni sem maradt el az említettektől. Már szinte gyermekfejjel tudatosan készült a magyar művelődés Kárpátalján fellelhető értékeinek megmentésére. Láta, hogy az anyaországban is betiltatott a nemzeti irodalom sokszínűsége, száműzettek a nemzetfenntartó kulturális közegekből a polgári értékek. Kárpátalján még rosszabb volt a magyarság helyzete. Ebben találkozott véleményük Kovács Vilmosttal, aki köztudottan baloldaltól indult. Fodó Sándorral Béninek hasonló gondolatai nem voltak, hiszen Sándor református identitása és Béni protestantizmusa egy töről fakadt. Györke Laci is református lelkész fia volt, nehéz sorsú, komoly, megfontolt fiatalember, akire nagy szükségünk volt, hisz én is és Béni is hajlamosak voltunk belefeledkezni az éppen aktuális tennivalóba, legyen az munka, vagy szórakozás. Érdekes, hogy most, a napokban olvashattam Laci írását – így fel is elevenítette bennem önmagát és az együtt töltött időket – a Kárpátalja 2012. november 23-i számában *Teljesen szubjektív emlékezés a lélektipró gyermekkorra* címmel. Györkét azért említem, mert nemcsak egy városból valók voltak Bénivel, de mindkét család a megtűrt kategóriába tartozott (vagy még abba sem) a SZU-ban. Ebben az írásban említi Laci Béni gyakori tragikomikus mondását, amely sok mindent érzékeltet helyzetükből: „könnyű neked, pap az apád.”

De visszatérve az egyetemi évekhez, 1968 őszén, amikor megismerkedtünk, Béni már nem dolgozott a *Kárpáti Igaz Szónál*. Azelőtt csaknem két évig revíziós szerkesztője volt a lapnak, közben nappali tagozaton tanult. Szabadidőnkben olykor-olykor felvitt Kovács Vilmoshoz a régi megyeház épületébe, ahol a Kárpáti Könyvkiadó kapott helyet. Ezekon a tompított hangerejű beszélgetéseken hallottam először a szovjet szamizdatokról, tamizdatokról. *Zsorez Medvegyev Liszenko tündöklése és bukása* c. írásáról, amelyben felhívta a figyelmet a biológia, a genetika, a mezőgazdasági tudományok gyalázatos sorsára a SZU-ban. Egyre gyakrabban látogattuk meg a kiadóban Vilmost, s ez feltűnővé vált ebben a nem éppen veszélytelen kör-

nyezetben. Vilmos arra kért bennünket, hogy inkább nála, otthon találkozzunk, ha megbeszélhatalónk van. Fodó Sándor is felajánlotta a lakását. Sándornak információi voltak az ebben az évben meginduló *Hronyika Tyekuscsih Szobityij* c. szamizdatról. Ekkor jelent meg Szolzsenyicin *V krugyepervom* c. regénye külföldön, ami ellen azonnali támadás indult. Izgalmas volt megtudni, hogy Lev Kopelev kiállt Szolzsenyicin mellett, s ezért elbocsátották kutatói állásából. Ezen kívül Bécsben megjelentetett egy cikket (*Lehet-e Sztálint rehabilitálni?*), ami nagy port kavart. Mindezek a hírek reményt keltő izgalommal töltöttek el. Talán mégis elindulhat egy enyhülési folyamat, amely a kárpátaljai magyarság helyzetén is változtat. Valószínű, hogy a társaim, Fábíán Laci, Fodor Géza, Györke Laci, Sari Józsi, Zselicki Józsi is így remélték, azonban mégsem csupán az ország kül- és belpolitikai helyzete volt terítéken ezeken a találkozókon, hanem a kárpátaljai magyar irodalom állapota, és egyre gyakrabban az itteni magyarság helyzete általában. Ha Vilmosra volt szükségünk, Sándor is jött velünk a Proszpektre (az Október 40. évfordulója elnevezésű sugárúton lakott), de sokszor Sándornál gyűltünk össze, ahova Vilmos azonban csak rendkívüli esetben jött el.

A második szemeszterben (1969 januárjában) Fodó Sándor már hozzálátott a műkedvelés megszervezéséhez a filológiai fakultáson, segítséget igényelt a dalok és a tánckör kíséreténél, majd egy népi zenekar létrehozását terveztük el, amit sikerült is megvalósítani. Béni az irodalmi részt állította össze, Györke Laci szavalt, Fábíán táncolt és énekelt. Valamennyien szívügyünknek tekintettük a műkedvelést, hiszen egy CSEMADOK-szerű szervezetről álmodoztunk Sándor ihletésére, amely majd Kárpátalja magyarsága művelődési életének szervezője lesz.

Az első tanév utáni nyári szünidőm nagy részét Visken töltöttem, nyelvgyűjtés volt a feladatunk. A viski tájszavak feljegyzése Sari Józsefre, Fábíán Lászlóra és rám volt bízva. Már nem emlékszem, hány, de lehetetlenül sok tájszót kellett összegyűjtenünk. Mindenesetre nem ültünk tétlenül. Mire visszautaztam Ungvárra, Béni már a Kárpáti Kiadóban dolgozott. A *Szilaj nádparipán* című versantológia megjelentetéséről még mindig csak szó volt, a könyv kiadására csak ígéret érkezett. Napvilágot látott viszont a *Lenint éneklük a Kárpátok* c. antológia, egy fekete-fehér és színes fotókkal ellátott illusztris kiadvány fűzött keménykötésben. Nem tudom pontosan, hogy kik, de azt tudom, hogy Vilmossal és Bénivel az élen jó néhány Forrás-tag is részt vett a kötetben szereplő versek magyarításában, hiszen magyarrá fordított kiadvány volt. A végén az is kiderült, hogy az

említett „alkotómunka” nem folyt lelkiismeret-furdalás nélkül. Ezt onnan tudtam meg, hogy Fábíán Lászlót kerestem valamilyen oknál fogva, és sehol nem találtam. Végül a kiadóban tájékoztattak, hogy a fiúk kikapták az ominózus kiadványért a honoráriumot, és alighanem a „Kijev”-hez címzett vendéglőben lesznek. Néhány lépésre, a régi megyeház alatt terpeszkedett a vendéglő. Hatalmas nyári terasza is volt, de akkor a fiúk a főépületben, az egyik asztalánál ültek. A portás nem engedett be, mert nem akartam helyet foglalni és rendelni valamit, ezért a markába nyomtam egy rubelt (30 kopek volt akkoriban egy nagy adag borscs leves), és kihívtam Lacit. Tőle tudtam meg, hogy közös megegyezés alapján most isszák el a tisztességtelenül szerzett pénzt. Már a kristálypoharak talpait törik lefelé halkán, hogy elfogyjon a honorárium az utolsó kopejkáig anélkül, hogy berúgnának, mert „ebül szerzett jószág ebül vész el”.

Ekkor Béni már átköltözött a Gorkij u. (Dombalja u.) 19. sz. alá. Az épület udvarának nagy vaskapuja volt, az udvart egy hatalmas vadászkutya őrizte. Okos jószág volt, csak az idegeneket ugatta. Egy báránnyal együtt birtokolták az udvart, s hogy a dúsgyapjú barinak mi volt a funkciója, máig titok. Gerának (a Geraszim orosz keresztnév becézett alakja) hívtuk a házigazdát, aki oroszul beszélt. Vele együtt élő felesége és anyósa német volt, de jól beszéltek magyarul is. Az udvar hátulsó zugában volt egy egyszobás rozoga épület, ide költözött be Béni több száz könyvével, nagy halom kéziratával, írógépestül. Az alacsony szoba valamennyi falát még az ajtó fölött is deszkából készült könyvespolcok borították, azokat mind Béni mesterkedte. A polcokat zsúfolásig rakta könyvekkel, szigorú rendszerben. A szoba bútorzata egy szétnyitható rekamié és néhány szék volt, de rengetegen elférünk benne. Az egész Forrás Stúdió. Nem véletlenül mondta egy későbbi alkalommal belépve az ajtón Kiss Gyula tanár úr, aki Tóth István gyámja volt, és Istvánt (aki éjszaka nem jelent meg otthon) kereste a Béni-lakban: „íme a tudomány fellegvára.” Nem tudom, viccelt-e, vagy gúnyolódott, de a számunkra egy kissé az volt, a tudomány fellegvára, és egy kicsit az otthon helyettesítő meleg fészek is.

Visszagondolva az 1969–70-es tanévben Béni igen sokat dolgozott (mindig irigyeltem munkabírását). Először is ez volt utolsó éve az egyetemen, közben a Kiadónál a vezető szerkesztői állást töltötte be, de a Forrástagokkal is tartotta a kapcsolatot: összegyűjtötte kézírataikat, véleményezte őket, akit kellett, meglátogatott. Stúdió-összejöveleteket rendszeresen szervezett. Így ismerkedtem meg én is Füzesi Magdával, Dupka Györggyel és

másokkal. Akkor nagy eredményként könyveltük el a Kárpáti Kalendárium Irodalmi Mellékletének létrehozását, és ekkor készült a *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában* c. tanulmány is, amely az 1970-es Tiszatáj októberi és decemberi számában látott napvilágot. Ennek az anyagát tulajdonképpen Béni hozta. Ezen kívül egy a kultúra, tudomány és technika újdonságait bemutató folyóiratot is beindított *Kaleidoszkóp* címmel. Ennek a kiadványnak csak néhány száma jelent meg. Anyagának nagy része fordítás volt, jómagam és a fiúk is fordítottuk néhány cikkét. Ezzel is az volt a célja Bélinek, hogy ha majd megerősödne a lap, egyre több kárpátaljai anyagot helyez majd el benne. Hogy mi lett a sorsa ennek a kísérletnek, már nem emlékszem.

Béni diplomázásának idején mi (Fábián László, Herczeg Ákos, Nyigriny Szabolcs, Sari József, Zselicki József és én) a második évfolyamot fejeztük be. Tóth István, aki az utánunk következő évfolyam diákja volt, valószínű jól érezte magát közöttünk, velünk maradt. Ákos és Szabolcs más utakon járt. Természetesen az évfolyamtársakat és a műkedvelés által egyre szorosabb kapcsolatban élő egyetemi társaknak sokaságát nem kell összetéveszteni az irodalmi stúdió tagjaival (Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, Dupka György, Fábián László, Ferenczi Tihamér, Fodor Géza, Füzesi Magda, Punykó Mária, Zselicki József). Az ungvári magyar szak diákjai – nagyrészt Fodó Sándornak köszönhetően – egyre inkább felismerték helyüket és céljukat a kárpátaljai magyarság életében. Ha akadt is néhány tanár vagy diák, aki – miután a belügyi szervek beszervezték – jelentgetett, valójában itt ébredt öntudatra a háború utáni nemzedék először, és az ő hatásukra terjedt el a többi fakultás magyar ajkú diákjai között is ez az életszemlélet. Amikor ezt állítom, nem hagyhatom említés nélkül azt sem, hogy a legnagyobb szerepe az identitástudat kialakulásában azonban az otthonról hozott útravalónak volt.

Visszatérve a fő gondolatmenethez: ebben az időben Bénnel való találkozásaink mindennaposak voltak. Már a reggelinél összejöttünk néhányan, és a Korjatovics téri vásárcsarnok második szintjén fogyasztottuk el pelmenyi (húsos derelye) és bulyon (csontleves) adagunkat. Az utóbbihoz jutott főtt zöldség is bőségesen, hiszen már protekciónk volt, törzsvendégként kezelt a talponálló vezetője. Megbeszélve az aktuális tennivalókat mindenki sietett a maga dolgára, hacsak nem volt szünnap, vagy ünnepnap. Olyankor nyáron rövidet, télen pedig forralt bort is ittunk. Az egyetemi előadások után felkerestük Vilmost, de gyakrabban Sándort. Álmodoztunk, tervezgettük a jövőt. Inkább a kárpátaljai magyarságét, mint a sajátunkat. Valószínű, nem

könnyítettük meg a dolgát sem Évának, Vilmos feleségének, sem Editnek, Sándor feleségének (fiatal házaspár volt, és ott volt Eszterke is), de akkor, elég felelőtlenül, nem gondoltunk erre.

1970 nyarán a második évfolyam utáni kötelező népköltészet-gyűjtési gyakorlaton voltunk. Én Fábián Lacival jártam Bereget, majd Ugocsát. Akkor még régi típusú, nagyméretű, nehéz orsós magnetofont cipeltünk magunkkal, én pedig a harmonikámat is. A munka lassan ment, de nagyon szép emlékeim fűződnek hozzá. A Forrás Stúdióknak akkor már kidolgozott terve volt, hogy a soron következő nyár folyamán alaposabb népköltészeti gyűjtést szervez, különös figyelemmel a népballadákra. A Forrás Stúdió népköltészeti gyűjtőútjára 1971 nyarán került sor.

Az 1970. év amúgy az országban Lenin 100. születésnapjának jegyében zajlott, s ez minden józanul gondolkodó embernek az agyára ment. De ebben az évben tudtuk meg azt is, az örökös titkolózás ellenére, hogy valamikor nyáron Zsorez Medvegyev biológus a szovjet tudósok nyomására kiszabadul az elmeegógyintézetből (persze azonnal elhagyja az országot). Nekem ez azért volt nagy újság, mert azt nem tudtam, hogy a bolondokházába zárták. Egyébként információval el voltunk látva, legalábbis a főbb eseményekről. Fodó rendszeresen tájékoztatott az észtországi és a SZU belső történetéről. Vilmosnak is voltak barátai Moszkvában, neve is ismert volt, hiszen 1963-ban megjelent verseinek orosz nyelvű válogatása *Veszennyya burja (Tavaszi viharok)* címmel. Sándor sokat beszélt Jurij Lotmanról, a világhírű észtországi tanáráról, akinek akkor jelent meg a *Sztruktura hudozsesztvennovo tyekszta (A művészi szöveg struktúrája)* c. könyve, amely érdeklődésünk középpontjába került, hiszen irodalmároknak készültünk.

Közben ki kellett költöznöm az Ung-parti diákszállóból, ahol az 1969–70-es tanévben laktam Sari Józsival, Zselicki Jósikával, Tuba Ernővel és Huszti Vaszillal (a későbbi neves ukrán költővel) együtt. Béni sietett segítségemre, felajánlotta, hogy osztozzunk meg a kisházában, míg nem találok egy megfelelő kiadó helyiséget, mert neki már több szabad ideje lett, hiszen lediplomázott, és így gyakrabban járt haza, Beregszászba. Munkahelye a kiadóban volt továbbra is. Egy alkalommal a háziasszony magához hívott, kedves, idős, szőkére festett hajú nő volt, és akkor őszintén elbeszélgettünk. Elmondta, hogy arra gondolt, kiadná az egyik kihasználatlan nagyszobát, ha tudok egy lakótársat keríteni. Sari József földim és barátom ajánkozott, s így 1970 szeptemberétől már onnan látogattuk az egyetemi foglalkozásokat.

Fodó Sándor könyvtára után most a Bénéi állt rendelkezésemre, hiszen egyre több feladattal bízott meg, évfolyammunkákat is írtunk pénzért, gyorsan gépelt, ezért én diktáltam neki az előre összeállított és megszerkesztett szakdolgozatokat. Ha el kellett utaznia, nálam hagyta a lakáskulcsát is. Bármilyen fárasztó volt a napja (gyakran késő estig dolgozott), lefekvés előtt az újonnan vásárolható világirodalmat olvasta, olykor még krimi is, pihe-nésül. Én itt ismerkedtem meg Sylvia Plath-tal, John Osborne-nal, Allan Sillitoe-val, Semprun-nel és a francia „új regény” képviselőivel. Itt olvastam el Lévi-Strauss *Szomorú trópusokját*, John Barth és Thomas Pynchon nyelvi kísérlettel alakított regényeit. De valójában a szovjet neoavantgarde képviselőinek (Jevgenyij Jevtusenko, Andrej Voznyeszenszkij, Bella Ahmadulina, Bulat Okudzava) írásaival is itt találkoztam magyar fordításban. Néhány modern realista művet is Bénéi könyvtárából ismertem meg, olyanokat, mint Csingiz Ajmatov *A versenyő halála*, Romain Gary *Lédi L.* c. regénye, és ugyanennek az írónak Émile Ajar néven írt, a társadalom peremvidékén élőkről szóló regényei. Legtöbbször, ha kettesben voltunk, beszélgetéseink tárgyát is az olvasottak képezték. Akkor már a posztmodern is a témák közé furakodott, de nem a mai értelemben. A kifejezést megalkotója, Charles Olson szerint próbáltuk felfogni, aki az ezután következő korszakra értette a posztmodern fogalmát, egy olyan közvetlen világra, amely a gyökereit az archaikusban és az emberiség nagy hagyományaiban fogja keresni.

Mindezt csupán azért írom le, mert, ha a korparancs, az itt és most parancsa nem kényszerít a kisebbségi helyzetünkkel való állandó törődésre, akkor, valószínű, sok más egyéssel foglalkoztunk volna.

1968-ban az anyaországi irodalomban színre lépő új nemzedékből leginkább a kilenceket ismertük, az *Elérhetetlen föld* (1969) című antológia eljuttott hozzánk is, de főleg Kiss Anna, Kis Benedek, Mezey Katalin és Utassy József verseit kedveltük. Természetesen a többieket is, csak most nem jut eszembe hirtelen, s nem is akarom az írást utánanézésel megszakítani. Emlékszem azonban, hogy Nádas Péter, Petri György, Hajnóczy Péter már később, fiatal tanár koromban lettek olvasmányaim. A magyar prózában a paradigmaváltás inkább a hetvenes évekre esett. Az azonban biztos, hogy ebben az időben már közszájon forgott az a felismerés, hogy a magyar irodalom nemcsak az akkori Magyarországon létezik, hanem annak határára túl is. Ezt bizonyítja a szegedi *Tiszatáj*, ahol Bénéi és Vilmos tanulmánya megjelent. Szerencsénk volt, mert épp 1970-ben lett főszerkesztője Havasi Zoltán, aki szabad kezet adott a két korábbi szerkesztőnek, Ilia Mihálynak

és Kovács Sándor Ivánnak, az olvasószerkesztő pedig Annus József volt. Nekik volt köszönhető, hogy a lap nyitottá vált többek között a határon túli magyarság sorskérdéseire, természetesen csak addig, míg el lehetett mind- ezt szerencsésen fogadtatni „a szomszédos szocialista országokkal való kapcsolattartásként”. Minden esetre úgy emlékszem vissza, hogy mindazokra, akiket a *Tiszatáj* közölt (Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Kormos István, Nagy László, Kiss Benedek, Utassy József, de Mészöly Miklós, Tandori Dezső, Tolnai Ottó, Weöres Sándor is) felnéztünk. Az a jelenség is jótékonyan hatott a fiatal kárpátaljai tollforgatókra és irodalmá- rokra, hogy a magyar irodalmi élet korábbi túlságosan főváros-centrikussága egyre inkább oldódott. Egyre több lett a figyelemre méltó vidéki író és természetesen más művész is.

Az 1971. esztendő már az elején rosszul kezdődött. Béni és Vilmos is egyre többször volt ideges, sok szó esett a kiadóban uralkodó ellenséges hangulatról, nagy viták zajlottak a *Tiszatájban* 1970 decemberében megje- lent *Kárpát-Ukrajnai magyar irodalom története* c. tanulmányuk kapcsán. Nemcsak a kiadó vezetősége és néhány munkatársa fejezte ki nemtetszését az ügyben, de egyre jobban hallaták hangjukat a vezető megyei pártfunkci- onáriusok is. A *Kortárs* 1970. novemberi számában megjelent *Két találkozás* c. írása is túl sok volt egyesek számára. Sándor feje felett is gyülekeztek a sö- tét fellegek. Míg az egyetemen egyre inkább örültünk a műkedvelésben elért sikereinknek, új erővel jártunk a próbákra, és a múlt őszi Técsői lázi alma- szüretelésünk honoráriumából ruhákat és hangszereket is vásároltunk, nem gondoltuk, hogy a párt ennyire éberen őrködik felettünk, és már folynak az előkészületek az együttes felszámolására. A Forrás Stúdió tagjai a nyári népköltészeti gyűjtőútjukat tervezték, amikor az Ungvári Állami Egyetem rektora 1971. február 24-én kelt parancsával Fodó Sándort, a magyar nyelv és irodalom tanszék előadóját elbocsátotta állásából. Erről részletesebben a *Vágyak eltörlése (Együtt, 2011/5)* című írásomban olvashatsz. Az eset Bényt és Vilmost is mélyen érintette, hiszen Vilmos nagyon fontosnak tartotta, hogy Fodó Sándor az egyetemen maradjon, Béni pedig egyik legerősebb támaszát látta Sándorban, aki abban az időben energikus, friss, mindent elintézni tudó fiatalember volt. Az elbocsátás sem ijesztette meg, a rektori parancsra válaszul beperelte az egyetemet, a perben saját védelmét is elvál- lalta, hetekig a törvénykönyveket bújta, még népszerűbbé téve ezzel magát az egyetemi diákság körében. Izgalmas idők következtek. Túl izgalmasak. Bosszantott minket Sándor helyzete. Ahol tudtam, igyekeztem segíteni.

Feleségének, Editnek is, aki negyedikes volt, Eszterke a lányuk még kicsi, óvodás. A foglalkozásokat is látogatni kellett, szigorúan vették. Bármí áron le kellett adnom a vizsgákat is, hogy nyugodtan vehessek részt a nyári gyűjtőúton. Március 21-én ráadásul megjelent Balla László *A nagy szovjet család kis magyar közössége* című írása, amelyben a szerző buzdítja az írószövetség helyi szervezetét, az ungvári egyetem magyar tanszékét és a saját lapját a *Kárpáti Igaz Szót*, hogy tegyenek meg mindent azért, hogy a fiatal írónemzedék vegye komolyan az irodalom társadalmi, tudatformáló szerepét.

Bénit és Vilmost bőszítette az említett írás, érezték, hogy ellenük irányul, hisz az MSZMP irodalompolitikája is fel volt említve a cikkben (TTT), de mondhatni nagyobb baj nélkül elértük a nyarat. Közben Béni hétvégeken haza járt, és néha engem is magával vitt. Ebben az időben ismerkedtem meg – én, a máramarosi – közelebről Beregszászsal, de akkor még inkább csak a Stumpf családdal. Jenő bácsitól kaptam az első Bibliát, amikor egyik születésnapomon vendégül láttak, Jenci és Árpi után, akiket, mint kitűnő zenészeket és embereket volt szerencsém már Ungvárról ismerni, hiszen ott laktak. A szelíd, vallásos Imrét és a mindenről radikális véleménnyel bíró Istvánt is megszerettem. Alberta néni, ez a kedves, idős úrinő, akinek hollandok voltak ősei – ha jól emlékszem –, és angol volt az anyanyelve, úgy bánt velem, mint saját gyermekével. Alberta néni öt magyar fiút nevelt fel, s amikor befejeztem látogatásomat náluk, és elköszöntem, még megkérdezte: „Lajoska, ne készítsék magának egy kis juzsenál?” Sohasem felejttem el szelíd, jóságos arcát.

A harmadik évfolyam befejezése után hazautaztam Viskre. Néhány napi otthonlét után csomagoltam, és Fodó Sándorral valamint Sari Jóskával kerekpárra ültünk. Úgy beszéltek meg a Forrás tagjaival, hogy Salánkon, ahol a kisvasút keresztezi a Borzsa folyót, találkozunk, és ott verjük le sátrainkat először. Szerencsésen összejöttünk, jó hangulatban megebédeltünk a gyönyörű természeti környezetben. Este együtt ültük körül a tábortűzet: Béni, Fábíán Laci, Fodó Sándor, Györke Laci, Sari József, Zselicki József és én. Leginkább késő délután, vagy este gyűjtöttünk, és mondhatom, sikeresen. A napi tennivalót Béni tervezte meg, s mi örömmel végeztük a munkát. Sándor nem volt állandóan velünk, de ha tehetett, néhány napra kiköltözött hozzánk a Borzsa-partra, majd később a tiszaujhelyi Tisza-partra. Mert ott is gyűjtöttünk. Hétféteken kikerékpározott ide, a Tisza partjára Csada Mária, későbbi feleségem, Füzesi Magda, aki már akkor szép, kiforrott verseket írt, egy sajátos, egyéni költői világot lehetett nála felfedezni. És a lakossággal

is nagyon jó baráti viszony alakult ki. Én a tiszaujhelyi népköltészeti gyűjtésen szembesültem igazán azzal, amit már régen és mindannyian tudtunk, hogy a görög katolikus felekezetű magyarokat a személyigazolványukban ukrán nemzetiségűnek tüntették fel. Tiszaujhely lakossága zömében görög katolikus és kisebb arányban református volt. Természetesen az adatközlők személyi adatait is rögzítettük, több személyi igazolvány is megfordult kezünkben, s így fehéren-feketén olvashattuk a református magyaroknál a *vengr*, a görög katolikus felekezetűeknél pedig az *ukrajinyec* beírást. Képzeltük, mennyire meghamisították ezzel a statisztikai adatokat, hiszen Ugocsában, Beregben és Ungban több ezer görög katolikus magyar élt. Ott és akkor újra eszembe jutott gyermekkorom egyik meghatározó élménye. A szovjet államhatár menti települések iskoláiban működtek egy „Júnije druzjá pogrányicsnyikov” elnevezésű szervezetet, amelynek automatikusan én is tagja lettem. Visk a szovjet–román határzónába esett. Már nem emlékszem, hányadikos voltam (kb. 1962-63-ban történt), de az biztos, hogy elküldtek ennek a szövetségnek egy Nagybocksó közelében szervezett rendezvényére. Miután odaértem, kisebb csoportokat alakítottak a több száz iskolásból, a névsorok összeállításakor velem kapcsolatban az egyik szervező megemlítette, hogy magyar vagyok. Az egyik sorstársamnak, egy ukrán kislánynak azonnal kicsúszott a száján: fasiszta? A felnőttek is zavarba jöttek. Annyi eszem már volt, hogy sem ezt a kislányt, sem az ukránokat, vagy oroszokat soha nem hibáztattam ezért, tudtam, hogy az állampolitika sulykolja (sajnos az iskolák segítségével) még mindig beléjük, hogy a magyarok fasiszták. De Tiszaujhelyen, jól emlékszem, valahogy ez jutott eszembe.

A jól végzett munka örömeivel váltunk el a népköltészeti gyűjtésünk végeztével, Fábián Laci szülei (már egyik sem él) vendégül láttak Tiszaujhlakon, a jó vasárnapi ebéd után délután fél háromkor indult ki-ki saját otthona felé, én Viskre Sari József barátommal, s hat órákor már otthon szálltunk le a kerékpárról.

Nem sokáig élveztem a falusi nyugalmat, az augusztus 20-i *Kárpáti Igaz Szóban* még otthon elolvastam Balla László *Elidegenedés?* c. írását. Nyugtalan lettem, s Ungvárra vágytam, hogy ott mégis megbeszéljük a fiúkkal, mi a teendő. Nagyon úgy nézett ki: a Forrás Irodalmi Stúdió megszüntetésére törnek. Átfutott agyamon a gondolat, hogy a József Attila Irodalmi Stúdió létrehozása ez év májusában valószínűleg szintén ezt szolgálta. Amellett, hogy módfelett bosszantott a cikk, amelyben a már azelőtt is unos-untalan emlegetett helyes útról volt szó megint, természetesen is tartottam az

efféle kirohanást Balla Lászlótól. Mind otthon, mind a kárpátaljai (akkor még kárpáton túli) településeket látogatva mindenütt a magyarság megosztottságával szembesültem. A mezőkön és a gyárakban, az értelmiség között is sokan voltak olyanok, akik elfogadhatatlannak és igazságtalannak tartották a szovjet rendszert, csak sínylődtek, de kész voltak az áldozathozatalra. És voltak az alkalmazkodók, csupán az egyéni érvényesülésüket szem előtt tartók. Tudom, azóta sokkal csiszoltabb, körültekintőbb vélemények, „igazságok” is kialakultak, de a külhoni magyarság megosztottságának a lényege ez maradt.

Sokat beszélgettünk ezekről a dolgokról Bénivel és a fiúkkal is. Jómagam azt vettem észre, hogy a szovjetellenességünk 1968 után egyre erősödött. Mindemellett sok-sok kortársunkban a marxizmus, a szocializmus rokonszenvet keltett, hiszen mindig azt hangoztatta, hogy igazságot akar teremteni, megvédi a társadalom nagyobb részét a társadalmi önzéstől, a tőkés kizsákmányolástól. De azt nem vették figyelembe, hogy ennek fejében milliók életét tette tönkre. Minden teremtő szabadságot megszüntettek, a szolidaritás eszméjét az egyéniség bedarálásává változtatták. Közben minket, akikre kettős nyomás nehezedett (nemzetiségi és politikai), minduntalan meg akartak győzni a szocialista rendszer igazáról. Súlykolták az ifjúságba a kilátást, a jövőképet: a nemzetek először felvirágoznak, majd közelednek, és végül összeforrnak szovjet néppé. Szovjet néppé azonban nem akartak lenni egyetlen köztársaság lakosai sem. Egy kijevi fiatalember, ha hinni lehetett szavainak, Ivan Franko, neves ukrán író unokája, rohángált Ungvár utcáin, együttgondolkodókat keresett a nemzetiségek képviselői között a nemzetiségi jogokért való fellépéshez. (Vajon most hol van? Hogyan viszonyul az ukrán nyelvtörvényhez?) A lényeg az, hogy a kárpátaljai magyarság köreiben is erősödött az ellenzéki hang. Csöndes baráti és családi beszélgetésekkor gyakran előtérbe került újra 1956. Még a magyar kommunisták is, akikben volt egy kis nemzeti érzés, a szocializmus demokratizálásáról álmodoztak.

Nem így azok, akiknek komoly tapasztalatai voltak a szovjet rendszer természetéről, mint például apám is, aki csaknem három évig volt hadifogoly Szibériában. Ők nem álmodoztak a kommunizmus bukásáról. „Örök Szovjetunióra vagyunk ítélve, fiam” – mondogatta sokszor. Megértettem, hogy az effajta mentalitás nem igen gyorsítja fel a polgárjogi mozgalmat. Egyikünk szüleje sem helyeselte, ha hangot adtunk az ellenzékiességünknek. Jenő bácsi sem (elég volt a lelkiességével járó terheket elviselnie), Fábíán La-

cinak az édesapja is féltette Lacit (verseit is elégette egy alkalommal). Apám is figyelmeztetett, hogy tanulmányaimat ne veszélyeztessem. Az is igaz azonban, hogy mikor bukásra álltam, s értesítették erről, nem szólt nekem egy szót sem, rám bízta, oldjam meg egyedül a kérdést. Arra is emlékszem, hogy nyugat után sem áhítoztunk túlságosan, azzal azonban mindannyian tisztában voltunk, hogy bármilyen versengés folyt vele, a nyugati polgári demokrácia rendszere akkorra már rég bebizonyította, hogy mind gazdasági, mind szociális téren jóval többet tud nyújtani, mint a vele örökösen versenyben álló szocialista rendszer.

A kárpátaljai magyarság prominens képviselőinek az *Elidegenedés?*-hez való viszonyulása sok mindenről árulkodott. Béni és Vilmos személyük elleni támadást is láttak az írásban (név szerint a lapszerkesztő Lengyel Vaszilt, a magyar kiadást irányító Fejes Jánost, Balla Terézt, Zselicki Józsefet, Fábrián Lászlót és Bénit bírálta az írás, egyedül Füzesi Magdát illette jó szóval), Sándort leginkább a magyarszakosok és a fiatal magyar értelmiségiek nem éppen derűs kilátásai keserítették el.

Minden esetre az 1971/72-es tanév eleje az *Elidegenedés?*-re írt válasz jegyében, azaz az I. Beadvány elkészítésével kezdődött. Ezt *A tűz nem alszik ki...* alcímmel ellátott írást ma már bárki elolvashatja Botlik József–Dupka György *Ez hát a hon...*(Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918—1991, Mandátum – Universum, 1991) c. könyvében, de a müncheni *Nemzetőr* 1983 szeptemberi és decemberi, valamint az 1984 januári számaiban is. A beadványt Vilmos és Béni fogalmazta. Ők öntötték formába azt a részt is, amelyet Fodó Sándor szorgalmazott, sokallva a személyeskedést, valamint szükségesnek tartva a nem csupán irodalmi, hanem általánosabb magyar kisebbségi problémák felvetését is. A megbeszélések és maga a beadvány megírása Vilmos lakásán történtek. Vagy a Korzón, vagy az Október 40. évfordulója sugárúton gyülekeztünk, és együtt kopogtunk be Vilmos lakásába, hogy ne terheljük a családot a többszörös ajtónyitogatással. Arra csak a beadvány célhoz juttatását követő retorziók után gondoltunk, hogy mennyire feltűnő lehetett ez a gyakori csoportos látogatás Vilmosnál.

Elkezdődött egy idegbajos világ, mert kiderült, hogy a Szovjetunióban sem szép szóval, sem erőszakkal, sem ésszel, sem türelemmel nem lehet semmilyen hasznos dolgot véghezvinni a kommunista párt irányítása nélkül. Valamennyien a rendszer ellenségei lettünk, sajnos még ismerőseink és egyes tanáraink is elfordultak, ha Vilmossal vagy Sándorral láttak együtt. Bénit

elbocsátották a munkából, nem sokkal később, megutálva a fojtó légkört, Vilmos is otthagya munkahelyét. De lehet, hogy volt ebben egy kis szolidaritás is. Ez nem lett volna nagy baj, de ha jól emlékszem, Béni ekkor betegedett meg. Minden nap meglátogattuk a kórházban, néha egy nap többször is, leginkább Fábián Lacival. Azonban, betegsége ellenére, kézbesítették behívóját, és be kellett vonulnia a Szovjet Hadseregbe. Nehéz, nem Béninek való helyre került, börtönőr lett tulajdonképpen. Keveset beszélt róla később is. Mi pedig nehezen tudtuk elképzelni napjainkat Béni nélkül, amúgy is nagyon sok tennivalónk volt. Készült a II. Beadvány, amely már egyenesen a kommunista párt politikai bizottságának és a legfelső tanács elnökségének lett címezve. Főleg Fodó Sándor munkája volt, de Kovács Vilmos is kivette belőle a részét bőségesen. Ezt a kárpátaljai magyarság sérelmeit és kéréseit is felsoroló írást előkészítő munka előzte meg, hiszen pontos adatok és indoklások sürgősen kellettek érveléseinkhez. Mivel nem voltak előzetes felmérések sem a népesedésről, sem a társadalom szerkezetéről, a társadalmi mobilitásról, az iskolázottságról, az egészségi állapotról, a devianciáról, nem beszélve az elidegenedésről, szinte mindegyikünk kapott feladatot. Különösen Béni ismereteire és az általa gyűjtött anyagra volt nagy szükség. Sajnos, mire beindult az aláírásgyűjtés, már nem vehetett részt benne a hadseregbe való behívása miatt, de az első három aláíró között Kovács Vilmos és Fodó Sándor neve mellett az övé is ott volt. 1972 januárjában a tanév első szemeszterét záró vizsgáinkat kellett letennünk. Harmadikként követtem felelésben Lacit azon a vizsgán. Még most is előttem a jelenet, ahogyan minden igyekezete ellenére – elfogultság nélkül mondom, nem felelt rosszul – megbuktatták. Tudatában volt helyzetének, de nem bírta ki, hogy nagy dörrenéssel be ne vágja az ajtót maga mögött, miután közölték vele, hogy megbukott. Hamarosan behívták őt is a hadseregbe, akárcsak néhány hónappal azelőtt Bénit. Katonabúcsút is tartottunk Újlakon, a családi házában, amely jókedvűen kezdődött, de a válás pillanatához közeledve igen komor hangulatúvá vált. Ezzel a jelenettel nyitja egyébként Laci *Tábori posta* című regényét.

Később Györke Lacit és Fodor Gézát is mundérba bújtatták. Béni 1973 közepén szerelt le, s úgy is mondhatnám: ezzel barátságunknak egy új szakasza kezdődött el.

Magamról nem volt szándékomban írni, de kénytelen vagyok, mert mégiscsak a saját életem eseményei által tudom úgy-ahogy feleleveníteni Béni alakját. Friss diplomával a kezemben állást keresem, s mivel a gecsei

iskola (ide szólt a kinevezésem) igazgatója 1973 nyarán nem tudott alkalmazni (felesége tanította a magyart), a szovjet törvények szerint szabadon kilincselhettem. Sari József barátommal és sorstársammal próbáltunk állást találni, de hiába. Hírünk mindenütt megelőzött. Már megkezdődött a tanév, s mi még mindig vagy a területi, vagy a beregszászi járási oktatási osztályon töltöttük az időt, hiába. Végül levelet küldtünk az oktatásügyi minisztériumba, ami sikert hozott. Hosszú történet. Egy szó mint száz, Gáton elfogadott az igazgató, akit te is ismertél, Kovács Emil, Kovács Vilmosnak, a költőnek öccse. Sari Józsi pedig a Szőlősi járásban, Batáron kapott állást. Mindezt csupán azért mondtam el, mert se szállás, se egy nyugodt sarok nem állt rendelkezésemre, hogy óráimra készüljek, pedig már egy hét eltelt a tanévből. Ekkor ajánlotta fel Béni a dolgozósobájának fekvőhelyét. Ezt a dolgozósobát ő maga építette nem sokkal azelőtt (a házukat toldotta meg), hogy az ungvári lakását átadta Fodó Sándornak, és hazaköltözött Beregszászba. Innen jártam be a munkahelyemre néhány napig, míg Gáton az állami gazdaság irodaépületében egy kis szobához nem jutottam. Béninek viszont nem volt munkája, sokat kellett ügyeskednie, hogy előkerítse azt a kis pénzt, amire szüksége volt, hogy ne legyen terhére Jenő bácsinak és Alberta asszonynak. Ebben az időben képezte át magát fényképésznek. Eleinte nehezen ment, de egy-két hónap múltán már kitűnő fényképek kerültek ki a keze alól. Közben minden nap találkoztunk, megbeszéltük az új politikai és az irodalmi eseményeket. Ha tehette, Fodó Sándor is felkeresett, és tartotta bennünk a lelket, ecsetelgetve a II. Beadvány következményeként történő vélt vagy valós pozitív változásokat. Akkoriban Sándor fűtő volt az ungvári vonatállomáson, Béni pedig, hogy legyen hivatalos állása, jelentkezett a Beregszászi Városi Mozinál, ahol kertészt kerestek. Fel is vették. Közben engem megismertetett Beregszász történelmével, ha tehetjük, meglátogattuk Kárpátalja nevezetességeit: templomokat, kastélyokat, várakat és egyéb műemlékeket. Ha itthon volt Balla Gyula, akkor ő is velünk jött, mi pedig meglátogattuk őt Eszenyben, a családi házban, ahol akkori feleségével, Gábor Zsuzsával szálltak meg.

Lassan megismertem a hetedik kerületet is Beregszászban, Béni gyermek- és kamaszkorának színhelyét, amelyről a legjobban Horváth Sándor – aki maga is hétkerületi volt – tudott írni. „S a Hétkerületről még nem is szóltam. Tény, ilyen helymegjelölés a hivatalos életrajzokban nincs is. Nem is lehet, mert azt, hogy hol, melyik dimenzióban, melyik galaktikában ke-

resendő, csak kevesen tudják. Csak azok ismerik igazán e csodálatos tartományt, akik a múlt század közepén-derekán a Vérke-parti város gyárai, gőzmozdonyok füstjétől édeskés levegőjével edzették tüdejüket. S csak azok értik igazán a lexikon szikár megállapítását: 1974-ben kertész, 1975–76-ban utazó fényképész, akik ilyen vidéken álmodták végig (már ha hagyta a fekete autó motorzúgása) a hrucsovi, brezsnyevi édent „ – emlékezik Bénire 60. születésnapján.

De folytassam 1974-től. Béni kezdeményezésére március első napjában szerszámokkal felszerelve kiutaztunk (Béni, Györke Laci és én) a Munkács melletti Podheringre. 125 évvel azelőtt áprilisban itt verték vissza a magyar honvédek a Galícia felől támadó császáriakat. Ezen a Trianonig Örhegyaljának nevezett helyen 1901-ben emlékoszlopot állítottak. Ezt az emlékoszlopot úgy benőtte a bozót a szovjet rendszer idején, hogy látni sem lehetett. Többórás fárasztó munkával kiirtottuk a karvastagságúra nőtt bokros részeket, míg végre teljes szépségében megjelent előttünk az obeliszk. A fáradtságos munka után jól esett a friss sör, amelyet az emlékművel szembeni munkácsi sörgyár udvarán ittunk. Beszélgettünk, s nekem eszembe jutott az az eset, amikor Fodó Sándorral talán 1970. szilveszter éjszakáján együtt köszöntöttük az új évet Sándor Szobránc utcai lakásán. Miután a vendégek szétszéledtek, az előzetes megbeszélés szerint felkerekedtünk, sárga bronzfestékkel, terpentinnel, ecsetekkel felszerelve indultunk el az akkor Újraegyesülés terén (ma Petőfi tér) található iskolához (most művészeti iskola), amelynek falán a Gyöngyösi Társaság által állított Petőfi-emléktábla volt igen elhanyagolt állapotban, az írás szinte kiolvashatatlan volt rajta, mert már a szovjet éra kezdetén lemeszelték. Megtisztítottuk a márványlapot, és a vésett szöveget kifestettük bronzfestékkel. Felváltva végeztük a munkát, mert nagyon hideg volt, és fáztak az ujjaink. Már világosodott, mikor befejeztük, az emberek dolgaikat intézni siettek, egyesek megjegyzést is tettek: „Jó, hogy eszetekbe jutott már!” – mondták. Valószínű arra gondoltak, hogy felső utasításra tettük olvashatóvá az emléktáblát.

Mikor a podheringi emlékművet tisztítottuk, senki nem látott, nem is szólt hozzánk. Azt terveztük, hogy március 15-én itt ünnepeljük meg nemzeti ünnepünket. Így is történt.

Általában minden évben megünnepeltük március 15-ét. Leginkább Györke Lacinál gyűltünk össze, lemezeket hallgattunk, beszélgettünk a kárpátaljai és az anyaországi kulturális eseményekről, új könyvekről. Laci-

nak volt egy kotyogósa, amellyel igen finom kávé tudott főzni, egy régi kézi darálóval őrlötte meg a kávé. Térde közzé fogva tekerte, mi pedig néztük és vitatkoztunk. Laci és én cigarettáztunk, Béni soha. Irigyeitük érte. 1975-től Fábían Laci is mindennapi társunk lett, mert leszerelése után Beregszászban jutott munkához a vasgyárban, dekoratőrként dolgozott. 1976. március 15-én is együtt voltunk a naplóbejegyzésem szerint: „Táncpróba után Györkénél nemzeti ünnepet ülünk. Versek is hallgatunk lemezzről. Itt van Fábían Laci is. Ráadásul születésnapja is van. Vörösborral koccintunk.”

Más napokon, ha összejöttünk, a magyarországi irodalmi élet eseményeit beszéltük meg, a *Kortárs*, Új írás, Élet és Irodalom és más lapok friss anyagait elemeztük, akkor könnyen hozzá lehetett jutni az anyaországi újságokhoz, folyóiratokhoz. Olykor meglátogattuk Drávai Gizi nénit, vagy Horváth Anna nénit. Nem mindig éreztem jól magam náluk, mert sokszor valami eredetieskedést vártak el tőlem, mint máramarosítól, s ennek a várakozásnak én nemigen tudtam eleget tenni. Az én problémámra pedig náluk sem találtam választ. Névlegesen arra, hogy meddig lehet elmenni a hatalom szolgálatában, hogy az ne váljon árulássá.

Kedves Lívia, tudom, hogy 1974-ben kötöttetek házasságot, de arra már nem emlékszem, hogy előtte, vagy utána mutatott be nekem Béni. Úgy rémlik, hogy a megismerkedésünk Beregszászban történt, a Méhes-ház közelében, de ez nem biztos. 1975-ben Béni végre álláshoz jutott, a Munkácsi Közszolgálatási Vállalat fényképésze lett, de igyekezett a maga számára is mindent megőrkíteni, különösen a néprajzi értékeket és a műemlékeket.

Ma már úgy tűnik, hogy a század hetedik évtizedének közepére már lezajlott az az idegbajos világ, amelyet a II. Beadványnak nevezett kérvény gerjesztetett, csitult lelkemnek a Sándornál átélt házkutatás keltette felháborodása, Vilmos „eltévélyedésének” nyilvános beismerése. Helyesebben egy kicsit megnyugodtunk, mivelhogy túl nagy változást nem hozott a harcnak lelkesedéssel teli kezdete. Az okosabb, átgondoltabb folytatáshoz kellett felkészülnünk.

Előfordult, hogy Bénivel olyan dolgokról is elbeszélgettünk, ami csak jóval később ért meg bennem. Arról például, hogy az irodalomnak, ugyanúgy, mint a többi művészetnek, az abszolút Igaznak, Jónak, Szépnek, Erkölcnek hirdetése lenne a feladata, mi pedig hányszor megtagadjuk mindezeket, hiszen nemzeti, faji, vagy osztályérdekek szolgálatába szegődünk. És sok más egyéb lényeges dolog volt beszélgetésünk tárgya, ami vagy megmaradt valahol az időben, vagy nem.

Azt tudom, hogy 1976. május 17-én Béni megkapta az útlevelét. Őszintén mondom, sajnáltam. Azaz magamat sajnáltam, bizonyára, hogy itt maradtam a két Lacival. Igaz, néhány év múlva Györke is áttelepült. Lassan idomultam a helyzetemhez, s örömmel töltöttek el Béni eredményei. Az is igaz, hogy állandóan figyelemmel kísértem a sorsát, ha nem is beszéltem róla senkinek.

Kedves Lívia, bizonyára sok minden eszembe fog még jutni a közösen megélt dolgokból, mert írás közben, váratlanul csillannak fel újabb emlékek, de nem kínozzom tovább magamat, sem másokat. Béni barátom beteljesítette küldetését, és hiszem azt is, hogy azóta már elnyerte méltó jutalmát.

Visk, 2013. augusztus 7.

EMLÉKE A KERTNEK

Minden ember életének egyik fő meghatározója a gyermekkor. Református családban nőttem fel, s mivel apám 1956-tól kántori szolgálatot teljesített a Viski Református Egyházban, hajlékunkban mindennapos volt az éneklés. A könnyebb zsoltárokat és dicséreteket már egészen kicsi koromban el tudtam énekelni. Emellett megismerkedtem a református egyház alapvető hittételeit tartalmazó a heidelbergi kátéval. Az iskola, melyet kíváncsiságom, majd az ebből fakadó tudásvágyam miatt nagyon szerettem, nem könnyítette meg sem lelki, sem szellemi fejlődésemet, hiszen a szovjet oktatásban nyoma sem volt a transzcendencia elismerésének. Zsákutcába kerültem. Kétkedővé lettem, nem tudtam eldönteni, hogy a tapasztalat és tanulás által lehet-e mindent megismerni, vagy van egy akaratunkon kívül álló tényező is, amely segít értelmet találni a világban és felfogni az Istent. Igaz, lelkemmel és értelmemmel is az utóbbi felé húztam. Ezt a vívódást és a templomok kiüresedésétől való félelmemet örökítettem meg egyik, 60-as évek végéről fennmaradt kamaszkori verspróbálkozásomban.

A templomban

*Végre kinyílt az ajtód előttem,
most már halkan és is bemehetek,
eddig az öreg diófa alól
Barnán suhanó szemmel néztelek.*

*Betértem nem tudva, hol is az Isten,
de bensőmben nyugalom, béke leng.
Hátam a hűvös templomfalnak vetem,
köröttem az ősök árnya kereng.*

*Fent a toronyból lőtték ki valaha
nyíllal a támadó tatár szemét,
kopott ruhájú, szikár prédikátor
Innen sugározta Kálvin szellemét,*

*a lelkes gyülekezet innen sietett
hittel Kossuth zászlaja alá,
zord szeleket hozó háborús időkben
a férfi családját e helyen hagyá.*

*Végre kinyílt az ajtód. Beléptem.
Por ül az orgonaszípek során,
s érzem, hófelhő jön majd énekelni,
s hópéhely csillog majd a hangok taraján.*

Szerencsére nem következtek be a vers utolsó versszakában feltörő gondolatok, bizonyítékául annak, hogy a vallás nem szándékos emberi alkotás, és, ha az elpusztítására irányuló erős törekvés ellenére is fennmarad, akkor jó és igaz.

Természetesen nem ilyen egyszerű mindez, különösen napjainkban, amikor a vallás legfontosabb elemeit, az elkötelezettséget és a közösségi részvételt támadja a modernitás, aminek a képviselői mindent megtesznek a vallás és a civilitás szétválasztásáért. Épp a „lélektől lélekig” gondolatot támadják ezzel. Talán Tóth Árpád is ettől „a roppant, jeges úrtól” féltette embertársait.

Én is félttem felebarátimat és jómagamat is, minden lelki kiüresedéstől, de bízom abban is – mert sokszor tapasztaltam és tapasztalom –, hogy nagyon sok ember gondolkozik hasonlóan, nagyon sok ember kapaszkodik a szeretetbe, és ezáltal a Gonosz ellen harcolók seregét bővíti. Azoknak pedig, akik nem az ősi nemzettudatban, a vallásos hitben, hanem még mindig a marxista embertípusban, vagy az amerikai olvasztókemence zagyvalékában látják a nemzet (nemzetek) újjászületését, figyelmébe ajánlom Bay Zoltán világhírű magyar fizikusnak, a Debreceni Református Kollégium egykori diákjának következő sorait: „A világnak a lényege a törvényeiben van. Az anyag, a tér és az idő is következményei ezeknek a törvényeknek, és nem előtte járói. Először vannak törvények, és azok szerint jön létre a természet. A Biblia szerint: «Kezdetben vala az ige.» Az a magasan a mienk felett álló

értelem, mely a természet törvényeiben nyilvánul meg, aminek parányait igyekszünk ellesni, a lényege a világnak. A kép megnyugtató, mert azt jelenti, hogy részesei vagyunk a végtelenségnek, eredményei egy Végtelenül Magas Értelemnek, s ezért nincs okunk csüggedni.”

Ezek a mondatok segítettek hozzá a vallás és a tudomány kibéküléséhez bennem, mert addig mind a tudományokkal, mind a hit kérdéseivel való foglalkozásom során a kettő kibékíthetetlenségének hangoztatásával találtam magam szembe.

A másik igen fontos dolog, amellyel magyartanárként az irodalom vagy a nyelv órákhoz készülve, de a szoros élethelyzetekben is – például kisebbségi életünkben – minden nap találkozom, az a vallás és az anyanyelv ügyének természetszerű összekapcsolódása. Gondolom, ma már senki sem vonja kétségbe, hogy a reformáció terjedése és megerősödése nyomán borult virágba az anyanyelvű kultúra és az irodalom. De anélkül, hogy túlhangsúlyoznám a kultúrprotestáns szemléletet, el kell árulnom, értetlenül állok azon kálvinista atyámfiai vallásosságával szemben, akik gyermekeik vagy unokáik anyanyelvét elcserélik az állam nyelvéért, nem magyar tannyelvű iskolába íratva őket.

Az egész teremtés az ember felé összpontosul, hiszen a Teremtő képmásai vagyunk. Ez felelősség. Jó lenne – legalább néha – erre is gondolni! Arra, hogy van „egy a föld közepén zárt kert emléke, és amelynek néha, estefelé belelegezzük illatát.” Olyankor egy kicsit rövidebbé válik az út lélektől lélekig.

Kálvincsillag, 2012. 14–16. o.

BARANGOLÁS A VISKI REFORMÁTUS TEMETŐBEN

A viski temető az északi kapuból

A viski református temetőnek két bejárata van: az északi és a déli. Látogatásunkat az északi kaputól kezdjük, melyen belépve, a főúttól jobbra, egy kényelmes út vezet a régi sírkertbe. Az út bal oldalán, a negyedik sorban nyugat felé, egy gúlában végződő, vasból öntött síremlék tűnik szemünkbe. Felirata egyszerű: **Géressy László (1804–1870)**. A viski református egyházat 1834–1870 között szolgáló lelkésről van szó, aki a reformkor szellemét őrizte és oltotta bele a viskiekbe, egyéb múlthatatlan érdemei mellett. Fia, Géressy Kálmán jogakadémiai tanár, történész, színháztörténész volt Debrecenben. A síremlék bal oldalán fehér márványkő a következő felirattal: **Géressy Lászlóné Lugossy Júliánna 1814–1891**. Róla azt kell tudnunk, hogy a felsőbányai prédikátor, Lugossy József (a híres orientalista, Lugossy László testvére) leánya volt.

Még ebben a sorban nyugat felé hatalmas szürke márványoszlop emelkedik **Székelyhidý József** *Visk város volt főjegyzője 1839–1897 és neje*

Derczeny Júliánna 1852–1887 felirattal. Egy sír kihagyásával fekete márványsíremléken a következő felirat áll: *A. B. F. R. A. / Itt nyugszik / Csomár Géza / ref. lelkipásztor / 1910–1977 / „Mert nekem mind életemben, / mind halálomban nyereségem a Krisztus.” Fil. 1:21*

Csomár Géza Tiszteletes úr Forgón Pál (a későbbi püspök) elhurcolása után lett viski lelkész, és 26 évig szolgálta a gyülekezetet.

Hagyományos viski férfi és női fejfa

Egy sorral északra egy kettévált fekete márvány síremléket találunk, felirata: *Itt nyugszik Peleskey Sándor lelkipásztor neje Horváth Berta élt 24 évet meghalt 1918. dec. 7-én.* Annak a Peleskey Sándornak (1887–1958) a felesége nyugszik itt, aki 16 évig szolgált Visken, ő írta meg a viski református egyház történetét, a csehek üldözték el. A Szatmár megyei Ombódon halt meg.

Ha tovább lépkedünk ezen a soron nyugat felé, **Tusa Menyhért** (1885–1943) és neje, **Biki Juliska** (1887–1926) közös márványsíremlékéhez érünk. Tusa tiszteletes úr 18 évig szolgálta hűséggel a gyülekezetet a cseh rendszer idején. Fiuk, Sándor, sokáig a Gáti Középiskola tanítója volt.

A papok sírhelyeitől elbúcsúzva az összekötő út végén egy sudár fenyő és egy almafa között messziről látható egy műalkotás, Stec Miklós, Ukrajna Érdemes Népművésze munkája, amely méltó emléket állít **Balázs István** viski fafaragónak. A magyar népi motívumokkal gazdagon díszített gyönyörű síremléken a következő szöveg szerepel:

A. B. F. R. A.
Itt nyugszik Balázs István
fafaragó-tanár
1948. VI. 18. – 2012. X.23.

Hazát nem cserél az ember,
amiként arcot sem.
Mindkettőt őseink hagyták ránk
s a hűség kötelez.

Sinkovits Imre

Balázs István síremléke (Stec Miklós alkotása)

Ettől a remekműtől néhány lépéssel keletre található a Burez család sírhantjai, közöttük

Burez Bálint (1884–1974) községi bíró, viski gazdálkodó. Az első világháború idején, 1914-ben vonult be katonai szolgálatra, az összeomláskor őrmesterként szerelt le. A szerb, orosz és olasz hadszíntéren küzdött. Megsebesült. Számos kitüntetéssel ismerték el hősiességét. A nagy-

és a kisezüst éremmel József királyi főherceg, mint hadseregpáncsnok, személyesen tüntette ki. A Trianon utáni cseh hatalom, mint a rendszer számára megbízhatatlant, magyarsága miatt megfosztotta a bírói és az *erdőbirtokossági* elnök tisztétől. Ennek ellenére a Visk polgárai több ízben megválasztották községi bírónak. Mindvégig a visszacsatolás ügyét szolgálta. Hűségéért a visszacsatolás után a magyar vezetéstől birtokot kapott Baranyában. Az 1944-es hadi helyzet, a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg katonáinak és partizánjainak kegyetlenkedése azonban hazakényszerítette. Családjával szekérrel tették meg a nehéz utat, ami a felesége életébe került. Bezdanban temették el, mai napig is ott nyugszik. Itthon épp a szovjet hatóság bosszúhadjárata tartott azok ellen, akik a magyar rendszerben valamilyen állami hivatalt vállaltak. Így fordult a KGB és kiszolgálói figyelmé Burez Bálint felé. A község egykori vezetője Técsőre menekült. Mikor titokban hazajött, elfogták, s többször is megverték. A legmegalázóbb mégis az volt, amikor végig kellett mennie Visk utcáin két milicista kíséretében, nyakában szégyentáblával, és parancsra azt kiabálta: „Én vagyok a legbitangabb!” A megaláztatásokat méltósággal viselte. A megpróbáltatások ellenére szép kort ért meg, 90 éves korában hunyt el.

A temető északi kerítése mentén nyugatra haladva találunk egy koszorúkkal gazdagon borított, még frissnek tűnő sírhanthot, a hagyományos viski fejfán a következő felirattal: *Itt nyugszik Sari József / Élt 94 évet / Meghalt 2015. X-hó. 11. / Gyászolják szerettei / Béke poraira.* Id. Sari József nevét Kárpátalján mindenki összeköti a magyarság érdekeiért folytatott küzdelemmel. A veszprémi népfőiskola egykori tanulója fáradhatatlan és lelkes szorgalmazója volt a viski magyar tannyelvű középiskola létrehozásának, valamint egyik frontembere az iskolaépület csaknem 20 évig tartó felújításának. Nagy szerepe volt a viski református egyház életében is, ahol több mint 40 éven át tevékenykedett: az egyház jegyzője volt, közben négy évig egyházkerületi főjegyző is. Nevét a kárpátaljai magyar polgárjogi mozgalom szervezői között is ott találjuk, a KMKSZ egyik alapító tagja volt.

Tovább sétálva nyugatra **Csík István** Balázs István által készített faragott fejfája vonja magára a látogató figyelmét. Közvetlenül mellette fekete márványemlékoszlop áll a következő szöveggel: *Itt nyugszik / Csík István / ref. tanító / 1901–1983 / és felesége / Sedivi Etelka / ref. tanítónő / 1908–2005 / „Ama nemes harcot megharcoltam...” / Gyászolja szerető / Családjá / Béke poraira.* Csík István emlékét a temetőn kívül is őrzi

egy emlékmű a Viski Kölcsey Ferenc Középiskola Nagy utcai homlokzata előtt. Balázs István növénymotívumokkal gazdagon díszített, fából faragott emlékművén egy hatalmas szárnyú sas karmában tartott pajzson ez áll: *Csik István / ref. tanító igazgató / 190. X. 1. – 1983. IV.11. „Hazátokért, Magyarorszáért, a magyar népért, erőtöket és életeteket nem kímélve, minden tehetségeteket és rendíthetetlenségeteket latba vetve, állhatatosan és hűségesen munkálkodjatok – és nemcsak iskoláitokban.”* Állíttatta a KMKSZ viski alapszervezete és a Kölcsey Ferenc Középiskola tanszervelete.

Tovább haladva nyugat felé egy patinás fehér márványoszloptorzó, s a felirat rajta: *ABAFRA / Itt nyugszik / Héder Márton / élt 24 évet / Megh. 1915 május hó 19. / Ellenséges golyó által / Béke hamvain / A haza védelmében történt a halála / szülei és testvére fájdalmára.* A temetőkert több első világháborús síremléket őriz.

Amint elérjük a temető nyugati kerítését és visszafordulunk kelet felé, két hatalmas tuja árnyékában **Molnár Tibor** faragott fejfája magaslik, mellette fekete márvánnyal borított sírhely a következő felirattal: *Itt nyugszik / Molnár Tibor / igazgató-tanár / 1939–1998 / és neje / Molnár Tiborné / szül. Krüzsely Katalin / tanárnő / 1940. 04. 25.–2002. I. 5. / „Aki eleget tett a maga korának az minden következőknek él.” / Kazinczy Ferenc.* Molnár Tibor kémiantanár volt a viski magyar iskola első szabadon választott igazgatója (1988) a szovjet rendszer idején. A gálócsi születésű tanár, aki az 1970-es évek polgárjogi mozgalmának is aktív résztvevője volt, így vallott választott hazájáról és hivatásáról: *„Nem itt születtem, de sorsközösséget vállaltam a viskiekkel. Itt találtam értelmes feladatokat a magam számára, amelyekhez erkölcsi ösztönzést az erős akarató, gyökereikhez ragaszkodó emberektől kapok. Úgy érzem szükség van itt rám.”*¹

Folytatva utunkat kelet felé, jobbra találhatjuk **Ladányi Pál** 1848–49-es honvéd sötétszürke márvány sírkövét a következő felirattal: *Itt nyugszik / Ladányi Pál / A viski református egyháznak 22 éven át lelkésze, / s máramaros ugcsoi / egyházmegye főjegyzője / és tanács bírója. / Meghalt 1894-ben / élete 68^{ik} évében. / Az igazak emléke áldott. / Péld. X. 7. / Ez emléket állították vólt hívei, / barátai és hálás gyermekei.*

Ladányi Pál Fertősalmáson született, tanulmányai után Gárdonyban lett rektor, itt érte a szabadságharc kezdete. Önkéntes lett, Nagy Sándor Jó-

¹ BORNEMISSZA Eszter: A Misánya tovább él. KISZ. 1989. szeptember 22.

zsef csapatához került. 13 ütközetben vett részt, köztük Budavár ostromában, a pákozdi csatában és Debrecenben. Ott volt a fájdalmas világosi fegyverletételnél is, ahonnan bujdosolva jött haza. Apja mellett segédlelkész és egy időben tanító Szőlősgyulán. Apja halálát követően a gyulaiak megválasztották lelkészüknek, majd 1874-ben a viskiek meghívták papjuknak. 20 évig szolgált Visken hívei nagy meglepetésére.

Ha újra elindulunk az északi bejárat felől, s most már egyenesen haladunk, az út bal oldalán, az első sor második sírhelyénél álljunk meg egy pillanatra. A sötétszürke műmárványból készült sírjelre ráillesztett fekete márványablán ezt olvashatjuk: „*Itt nyugszik / Krüzsely Erzsébet / élt 76 évet. / 1919–1995 / Béke poraira.*”

Krüzsely Erzsébet viski gazdálkodók családjában született, a Beregszászi Gimnáziumban tanult, 1938-ban cserkészvezetői oklevelet szerzett, majd Debrecenben zöldkeresztes védőnőnek készült. Értesülve az oroszok bejöveteléről, Debrecenből visszatért Viskre. Kuláktalanításkor szinte mindenüket elvették, és helyzetét tovább súlyosbodó tüdőbaja is igen megnehezítette. Beregszászba járt kezelésre, de reményt csak a műtét jelentett. Közben viski lakásán valóságos kis népfőiskola alakult ki, egy „sziget” azok számára, akiknek idegen volt a ’45 utáni társadalmi rend. Ennek a szellemi műhelynek nemcsak viski tagjai voltak, hanem Kárpátalja különböző helyiségeiből is eljöttek megvitatni a kárpátaljai magyarság, sőt az egész magyar nemzet legjelentősebb problémáit, az irodalom, a hit, illetve a vallás kérdéseit. Krüzsely Erzsébet szellemiségét az 1943-as szárszói találkozó formálta, ahol megismerkedett az akkori irodalmi élet nagyjaival, közöttük Németh Lászlóval és Sinka Istvánnal. 1958-ban Munkácsra, Pázsit József tiszteletes családjánál talált otthonra, a munkácsi kórházban pedig megismerkedett haláláig hű társával és gondozójával, Nagy Margittal. Munkácsra sem apadt a tanítványok serege. Krüzsely Erzsébet Munkácsról is visszatért Viskre, miként egykor Debrecenből, de akkor már véglegesen.

Ha ettől a sírtól egyenesen nyugat felé haladunk, **Fodó Sándor** (aki szintén Krüzsely Erzsébet tanítványa volt) síremlékéhez érünk. A temetésekor állított, Balázs István által faragott fejfa mellé új, fekete márvány síremlék is került, amely őrzi a régi viski fejfa formáját, és a férfi fejfák szokásos örvény díszítése is rajta van. A felírás a következő: *ABFRA / Itt nyugszik / Fodó Sándor / egyetemi tanár / a KMKSZ alapító elnöke / 1940. II. 26.–2005. v. 11. / Állította a KMKSZ.*

Fodó Sándor sírja

Folytassuk tovább utunkat nyugat felé, s néhány lépés megtétele után, balra az ötödik sorban egy kettősfenyő alatt, faragott fejfa magaslik népi és zenei motívumokkal (levél, páva, lant, harmonika). A fejfa felirata a következő: *Pál Kari / zenész-tanár / 1941–1985.*

Pál Károly nevéhez több minden kapcsolódott: számtalan zenésztanítványa mellett az ő nevéhez fűződik a Rajkó-zenekar megszervezése is. A magyar iskola énektanára volt, a tanulói énekkarnak, valamint a tánc csoportnak vezetését is ellátta, nem lebecsülendő eredménnyel. A viski fúvózenekar létrehozását és vezetését is vállalta, sok-sok fiatalnak adva ez által elemi zenei alapismeretet. Elévülhetetlen érdemei voltak a viski zeneiskola megteremtésében és működtetésében is. Pál Karinak a titkát nem tudjuk megfejteni. Már kisfiúként versenyre kelve zenélt a nagyokkal, s miután zenei iskolázottságot is szerzett Ungváron, Kandikó utcai szülőházát Visk zenei életének központjává tette. Nyilván volt Pál Karinak valami isteni kapcsolata a zenével és a harmonika gombjaival is, azért hangzott minden egyszerű és bonyolult, népi és klasszikus, komoly- és könnyűzenei dallam olyan magától értődő szépséggel az előadásában, hogy aki hallotta, soha nem felejt el. És volt Pál Karinak egy nagy szerető szíve, amelybe belefért Visk nagyközség magyar és ruszin népének nép- és műzenei világa. A sok-sok – mára eltűnő – szórakozási alkalom ének- és táncrendje. És volt szorgalma és nagy akarata a tanulásra. Együtt kelni és feküdni a muzsikával bárhol (legyen az lakodalom, vagy színpad), igényes dallamvezetés és igényes harmónia-megoldások. Szent teher, de súlyos teher ez az agynak és a szívnek. Talán ezért a korai halála is.

Ugyanezen a fejfán olvasható legalul: *Pál Károlyné / szül. Becske Irén / 1953–1992.*

Szomorúfűz a női és örvény motívum a férfi fejfán

A déli bejárat kapujától vezető út mindkét oldalán sűrűn sorakoznak a sírhantok. Itt már alig találunk hagyományos fejfákat. Az úton haladva, a temető közepe táján jobbra három hatalmas fenyőfa mellett egy rendhagyó síremlék áll. A hétágú kopjafának is mondható jel a hét Csüri-testvér emlékéét őrzi: *Csüri Bálint* primás (1894–1957), *Csüri Géza* kontrás (1895–1955), *Csüri Béla* cimbalmos (1899–1959), *Csüri Árpád* kontrás (1903–1959), *Csüri József* bögös (1908–1954), *Csüri Dezső* brácsás (1911–1970), *Csüri Gyula* tercprimás (1911–1987). A nevek alatt a felírás: Állították a hét Csüri testvér emlékéét kegyelettel őrző viskiek.

A Csüri fiúk apjuktól sajátították el a muzsikálás művészetét, s hamarosan a megye leghíresebb zenészei lettek. Sőt, mikor a 30-as évek gazdasági válsága belgiumi kivándorlásra készítette őket, a szénbányában töltött nehéz órák után ott is szívesen játszottak. Összeforrott játékkukra és kifinomult zenéjükre felfigyeltek a belga rádió szerkesztői, és rádiószerreplésre hívták meg őket. Sorsuk jobbra fordult, de a szülőháza hívásának nem tudtak ellenállni. Hazatérésük után általuk élt a magyar népi és népies muzsika Visken, míg szép sorjában meg nem haltak.

Sétánk vége nem jelenti a viski református temető által őrzött személyek és történetek végét, hiszen ahány fejfa vagy sírhant, annyi regény, annyi élet, annyi kincs. A viski református temetőben, mint minden közösség temetőjében, a nagyközség egy részének történelme él.

ADALÉKOK A VISKI REFORMÁTUS EGYHÁZ 16-17. SZÁZADI TÖRTÉNETÉHEZ

(A reformáció 500. évfordulójára)

Az egyház története a hitújításig

A régi korokból kevés adatunk van a máramarosi Viskről és környékéről, különösen, ami a település lakóinak hitéletét illeti. Szerencsénk mégis, hogy Peleskey Sándor,¹ a viski református gyülekezet lelkésze a 20. század második évtizedének elején megírta a viski református egyház történetét.² Ez a ma már felbecsülhetetlen értékű dolgozat nemcsak a református egyház-, de a falutörténet kútforrása is. Ezen kívül jelen sorok írója *Visk története* c. monográfiájában,³

¹ Peleskey Sándor (Ombód, Szatmár m., 1887–Ombód, 1958): református lelkész, író. Régi ref. családban született, ősei 1620-tól apai-anyai ágon papok és tanítók voltak. A debreceni kollégiumban végezte tanulmányait. A kollégium ösztöndíjasaként a bázeli egyetemen tanult. Hazatérve Mezőtúron és Hódmezővásárhelyen káplánkodott. Később a debreceni reformátusok tanítóképző intézetének tanára lett. Innen jött 1913. március 28-án Viskre, ahol 14 évig szolgált, s végül a csehek üldözötése elől 1927-ben Szatmárhegyre költözött rendes lelképásztornak. Volt egyházmegyei tanácsbíró, egyházkerületi jegyző, konventi és zsinati tag, az egyházi lapok főmunkatársa. Az 1925. szeptember 10-én Losoncon megalakult *Református Irodalmi Társaság* alelnökévé, valamint a losonci teológiai szeminárium gyakorló teológia tanárává választották. Felesége Horváth Berta volt, aki fiatalon, huszonnyéves korában Visken halt meg „járványos tüdőlobban”, Bede László máramarosszigeti ref. lelkész és Jákob István kántor temették el. Amikor addigi fornájában megszűnt a nagykarolyi egyházmegye, a királyhágó-melléki egyházkerülethez tartozó romániai részen az első esperesek közé tartozott, 1940-től börvelyi, 1950-ig nagydobosi lelkész. Amikor pedig az erdélyi kerületben, felsőbb egyházi jóváhagyás nélkül, 1928. május 1-től 1931 közepéig – először Kigalambfalván, majd 1929-től Balázsfalván – megjelent a *Református Lelkészek Lapja* Derzsi Endre lelképásztor-főszerkesztő irányításával, a lap királyhágó-melléki társzerkesztője Peleskey Sándor volt. Művei: *A viski református egyház története*, Kálvin Nyomda, Beregszász, 1925; *Tévelygők. A millenisták – bibliatanulók, az adventisták – szobatosok, a baptisták – újrakereszteltek tévelygéseiből*. Kálvin kny. Nagyvárad, 1933.

² PELESKEY Sándor, 1925: *A viski református egyház története*. Kálvin Kiadó, Beregszász.

³ CZÉBELY Lajos, 2002: *Visk története*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár.

valamint a viski magyar iskola történetét⁴ feldolgozó könyvében is kitér a település vallási életére.

A vidék történetével foglalkozó irodalom szerint a magyarok 985. évi bejövetelét megelőzően a későbbi Máramaros területén elszórtan avar, szláv, esetleg bolgár telepek feltételezhetők.⁵ Témánk szempontjából azonban fontosabbak azok a források, amelyekből megtudjuk, hogy Ugocsa megye (amelyhez akkor még Visk tartozott) eredetileg magyar királyi vadászterület volt, ahol a 12. század második felében erdőispánság jött létre. Az itt létrehozott települések II. Géza vagy III. Béla idején szász telepésekkel töltődtek fel. A tatárjárást követően Sásvár megye helyébe lépett Ugocsa megye, mely igen korán, a 13. század végére nemesi megyévé alakult.⁶ Az ispánság területén létrehozott települések lakói keresztények voltak, hiszen Visket is templomával (1270) együtt említik először.⁷

Az okiratok bizonyítják, hogy a terület a 12. század végéig az erdélyi püspökséghez tartozott, ekkor azonban III. Béla, majd II. András Ugocsa tizedét az egri egyháznak adományozta. V. István 1271. évi oklevele szerint a tizedet szintén az egri püspökség élvezte. A 13. század végén, 1288. október 27-én IV. László pedig a már Borsa nembeli Kopasz ugocsai ispán által beszedett tizedet visszaadta az erdélyi püspökségnek. III. András, utolsó Árpád-házi királyunk, halála előtt két évvel a viski várat a hozzá tartozó faluval és hatalmas birtoktesttel együtt Máramaroshoz csatolta, létrehozva ezzel egy új vármegyét, amelynek Visk lett a központja. III. András az erdélyi püspökséghez való tartozást erősíti meg 1299. augusztus 10-i oklevelében, amely szerint Máramaros az erdélyi egyházmegyéhez tartozott és tartozik. A megerősítést az egri püspökség azonban nem vette tudomásul.⁸ Ezért az erdélyi püspök jegyzője, Miklós főesperes, kanonok a püspök nevében fellebbezett az apostoli szentszékhez, törvénytelennek tartva az egri püspök részéről a Máramaros feletti egyházi joghatóság és papi tized

⁴ CZÉBELY Lajos, 1998: *A viski magyar iskola története az egyházi iskoláktól a Kölcsey Ferenc Középiskoláig*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár.

⁵ A bolgár jelenlétet törekszik erősíteni Gjurov Alexander bolgár szerző könyve, (Gjurov, 2001) amelyben tiszta és nyomon követve azon végvárat, melyeket a bolgárok akkori államuk határainak megvédésére építettek, vagy ugyanazzal a céllal a római korból maradtakat bővítették, a keleti bolgár határt védő várak között (Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt mellett) Visket is említi.

⁶ A megye kialakulására l. Kristó, 1988. 492-497.; Szabó, 1994.; Kristó, 1999. 410-411.

⁷ Szentpétery Imre, 1943. 168.

⁸ Mihályi János, 1901. 3.

királytól való kieszközölését.⁹ Az említett fellebbezésnek előzménye, hogy már a 12. század elejétől a kunok-tatóroktól való védekezés céljából katonai igazgatás alatt állott Magyarország egész keleti széle Brassótól Máramarosig.¹⁰ Az Árpád-ház kihalása után azonban Máramaros, s így Visk is, az esztergomi érsekség egri püspökségének tartozékává vált. „Boleszló esztergomi érsek 1326-os oklevelében megerősíti az öt város plébánosait az általuk »iam ab antiquo« gyakorolt *ius archidiaconale*-ban és a tizedszedés jogában.”¹¹ Úgy látszik azonban, hogy nem volt könnyű megszakítani a kapcsolatot az erdélyi püspökséggel, mert még egy 1346. július 11-én kelt okmányból is arról értesülünk, hogy „az egri káptalan tanúsítja, hogy Benedek szigeti lelkész és máramarosi vikárius esküt tett arra, hogy a jövőben az egri, mint megyei püspökének hű alattvalója lesz, és az erdélyi vagy más püspököt feljebbvalójának el nem ismeri. György, viski lelkész hasonlóképp eskü alatt fogadá, hogyha Benedek pap esküjét meg nem tartaná, őt a püspöknek feljelenti.”¹²

Róbert Károly uralkodásával Visk történetének olyan új fejezete kezdődött, amely több évszázadra kihatással volt lakóinak életére. A király 1329. április 26-án kelt oklevelében¹³ Visk (ugyanúgy Huszt, Técső és Hosszúmező) magyar és szász hospesait a szőlősivel azonos jogokban és szabadságban részesíti. A mai nyelven autonómiának is nevezhető jogállás egy sor privilégium mellett „*tisztviselőik és papjuk szabad választását*” is tartalmazza.¹⁴ Miután 1352-ben Nagy Lajos Szigetet is koronavárosi rangra emelte, kialakult a terület egyházi szervezete az egri püspökség keretében önálló archidiaconátussal, benne plébániákkal az öt koronavárosban. „Hosszúmező, Sziget, Técső és Visk szellemi fészke az akkori megyének, míg a huszti vár a hadászat főpontjával szolgál” – állapítja meg Várady.¹⁵ A viski lelkészek közül kettőnek nevét ismerjük ebből az időből: 1346-ban György, 1373-ban János (Johannes) a plébános.

⁹ A Szent Ágoston szerzetesek gyulafehérvári konventjének 1300. január 6-i igazolása. – Mihályi János, 1901, 1.

¹⁰ Mihályi János szerint Laczkfi András, Lajos király nápolyi helytartója, a moldvai tatárok elleni hadjárat győztes vezére még 1349-1350-ben is a következő titlust viselte: *Comes Siculorum, de Bistercia, de Marmorisio et de Brassau*. – Mihályi János, 1901, 6.

¹¹ S. Benedek, 2001, 62.

¹² Mihályi János, 1901, 23.

¹³ Az eredeti okmánylevelet a régi kőtemplomunk sekrestyéjében tartották egészen az 1669-es nagy tűzvész idejéig, valószínű, a lángok martaléka lett. (A szerz.)

¹⁴ Mihályi János, 1901, 8-11.

¹⁵ Várady Gábor, 1997, 25.

A hitújítás évei

A kezdetek

A 16. század elejének legfontosabb eseménye a viskiek számára a kornak a kereszténység elterjedése óta legnagyobb szellemi forradalmával, a reformációval kapcsolatos. Luther vallása Erdély felől hódítja meg Máramarost. A reformáció Erdélyben 1520-ban jelentkezik „szebeni kereskedők által, kik Német és Szászországokba járván fel az időben kereskedni, Luther’ vallást illető munkáit lehozták az árukkal együtt honukba. – Ez időben jövének bé még két szerzetesek Ambrus és Surdaster János, szilesiai fik, kik Vittenbergben Luthert hallgatták, ezek a’ szebeni főbíróf Penflinger Márkot egyszersmind szász nemzet’ grófját Luther év. hittanjára téríték.”¹⁶ A hitújítás meglepően gyorsan teret hódít a Máramaros megyei Visken is. A források szerint ez a viski és a nagyszebeni szászok abban az időben még élő kapcsolatának köszönhető. Peleskeynél olvashatjuk: „Ezt e korban élő viski emberek nevei és e korabeli okmányok, levelek igazolják. A viski szászok: Burez, Klos, Gross stb. a szebeni szászok neveivel azonosak”¹⁷ Ebben az időben a koronavárosokban csak magyarok és elmagyarosodott szászok laktak, Visken megközelítőleg 400-500 fő.¹⁸ A reformáció kezdetének Visken Peleskey¹⁹ is a máramarosi koronavárosokkal foglalkozó irodalomban széles körben elterjedt 1524. évet tartja Debreceni Ember Pálra hivatkozva: „... cuius prima semina in oppido Visk einsem districtus A. 1524 per M. Ramasius etcetera...”²⁰ Ma már ez az időpont túl korainak tűnik.

Ha utánajárunk Nagyszeben város két reformátora, Ramasi Mátyás (Ramaschi, Ramasius, Ramasy) és Surdaster (Szurdaster) János ténykedésének, megtudjuk, hogy a két Sziléziából származó prédikátor már 1521-ben együtt hirdette Luther tudományát Szebenben. 1523-ban Szalkay László esztergomi érsek maga elé idézte őket felelőségre vonásuk végett, de később szabadon bocsátotta. Máshol azt olvashatjuk, hogy levélben dorgálta meg őket újításukért az érsek. Ezt követően „Surdaster Visk vidékére menvén, a’ Luther’ tudománya terjesztésére, helyébe Altenberg Bertalan vittetett...”–

¹⁶ SZÉKELY Sándor, 1840. 48.

¹⁷ PELESKEY Sándor, 1925. 5.

¹⁸ PELESKEY Sándor, 1925. 56.

¹⁹ PELESKEY Sándor, 1925. 5.

²⁰ LAMPE, 1728. 108.

írja Tóth Ferenc,²¹ majd így folytatja: „Amint bánt a Szilágysággal Deretskei Demeter; úgy bánt 1524-ben Ramaschi Mátyás Szigettel, és Kálmántsehi Sánta Mihály Munkátszal, és azon Vár comendánsával Petrovits Péterrel 1530-ban. Midőn pedig Huszti Tamás Huszton az ő szüléit és atyafiait meglátogatta, azokat, és azoknak barátit a Római Eklésiából kitérítette; mellyért úzóben vétetvén, hogy kézre ne kerüljön, a szomszéd helységekbe szaladt, és Tetsöt, Visket Hoszszúmezőt fogva hozta a Protestáns Vallás követésére”²²

Az utóbbi eseményekre azonban már 1547-ben került sor. Glück László szerint ez inkább hitelt érdemlő adat, valamint egy másik is, amely szerint 1545-ben a lutheránus erdői zsinat aláírói közt már szerepel Huszti Tamás.²³ Ezek nyomán megállapíthatjuk, hogy Visken a hitújítást Ramasi Mátyás kezdte el, Surdaster János folytatta és Huszti Tamás fejezte be a század 40-es éveinek derekára.

A Nagybányai Református Egyházmegyében, amelynek történetében Ramasi szintén fontos szerepet játszott, viski származásúnak tartották a prédikátort, de Surdaster Jánossal kapcsolatban is olvashatunk hasonló megállapítást: „Szebenből Surdaster vagy süket János Viskre »mint talán születése helyére« költözött.”²⁴ Ezek a hitelt nem érdemlő adatok onnan származhatnak, hogy a két hittérítő szálláshelye a máramarosi tevékenységük idején valószínűleg Visk volt.

Útkeresés

Eleinte Visken is Luther tanai domináltak. A lakosság hitének alapja az Augsburgi Hitvallás (Ágostai Hitvallás) lett. Egy jó évtized múltán azonban csatlakoztak a svájci (helvét) reformációhoz, elfogadva Kálvin fő tanítását, az eleve elrendelés (predesztináció) elvét. Kálvin kettős predesztinációs tana szorososan összefügg azzal, hogy ő tagadta az emberi akarat szabadságát. Szerinte az emberi akarat beteg, képtelen az igazi jóra, csak a rosszat képes igazán és teljes erővel akarni. Mivel akaratunk nem szabad, ezért nem függhet tőlünk, hogy jót teszünk-e vagy rosszat, s így az sem függhet tőlünk, hogy üdvözülünk vagy sem. Megigazulásunk és üdvözülésünk csupán attól

²¹ TÓTH Ferenc, 1808. 23-24.

²² Uo. 37.

²³ GLÜCK László, 2006. 439 – 440.

²⁴ A Tisza völgye. 45.

függ, hogy Isten eleve örök üdvösségre vagy örök kárhozatra választott-e ki bennünket. A helvét reformációt Visken Peleskey az 1556-os évhez és Pál pap nevéhez fűzi,²⁵ de Tót Ferencnél²⁶ is ezt olvashatjuk: „Sziget, Huszt, s több ezen vidéken levő helyek, egy Pál nevű Református Prédikátor által behoztattak, mint azon Ekklésiái Megye’ Matrikulájából ki jegyeztetett, 1556-ban a’ Reformáta Vallásra.”²⁷

1557-ben kerül megszervezésre a tiszántúli helvét egyházkerület, amelyhez öt városi (Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező, Máramarossziget) és egy falusi (Remete) egyház tartozott, ezek szerveződtek majd néhány éven belül egyházmegyévé.²⁸ A reformáció ilyen gyors terjedését nagyban elősegítette, hogy a 16. század utolsó évtizedeiben a legfőbb, országos tisztségeket protestáns főurak viselték.

Mielőtt azonban a kálvinizmus végleg meggyökeresedett volna a máramarosi koronaváro- sokban, egy 1578-as adat arról tanúskodik, hogy a máramarosi városok magyar lakosai az újabb hitváltást, az antitrinitárius (szentháromság-tagadás) tant is követik. Glück László²⁹ utal Dávid Ferenc Szekeressi Basilius huszti unitárius espereshez (senior) intézett levelére, melyben egy máramarosi birtokos házassági ügyében adja meg a kért teológiai felvilágosítást.³⁰ A szóban forgó levél azt is bizonyítja, hogy Máramarosnak ebben az időben már unitárius esperese van Szekeressi Balázs személyében. Az előzményekhez tartozik, hogy „1568 tavaszán kezdenek a magyarországi eklézsiák is Szilágy–Szatmár vidéke, Tasnád, Nagy-Bánya és Huszt környéke önként az unitarizmus mellett nyilatkozni.”³¹ Ugyanebben az évben a tordai országgyűlés az unitárius felekezetet bevett vallássá tette, ezt az évet tartjuk az Erdélyi Unitárius Egyház megalapítása évének.

Miképpen történhetett az, hogy az egész máramarosi protestáns egyház-megye unitárius lett?

Az Itáliából eredő tanítást, amely Isten egységét hangsúlyozza és tanítása központjává az egyházi szentháromságtan elleni harcot tette, otthon üldözték, s ezért képviselői Svájcban, Erdélyben és Lengyelországban folytatták tevékenységüket.

²⁵ PELESKEY Sándor, 1925. 5–6.

²⁶ TÓTH Ferenc. 1808. 29–50.

²⁷ A reformáció Debreceni Ember Pál szerint Huszton is 1556-ban „fejeződött be”. LAMPE [Debreceni Ember]: i. h.

²⁸ ZOVÁNYI Jenő, 1977. 13–14.

²⁹ GLÜCK László, 2006. 440.

³⁰ SZILÁGYI István, 1858. 779–780.

³¹ KANYARÓ Ferenc, 1891. 216–217.

A reformációnak ezt a jelentős, radikális irányát Blandrata György,³²³² János Zsigmond (1540–1571) erdélyi fejedelem udvari orvosa ismertette meg az erdélyiekkel, s megnyerte az ifjú fejedelmet, aztán udvarának főembereit: Csáky Mihály (1492–1572) kancellárt, Bekes Gáspárt (1520–1579)³³³³, s a papság közül különösen Dávid Ferencet (1520 körül–1579).³⁴³⁴ Dávid Ferenc wittenbergi és frankfurti tanulmányait követően Erdélyben elfogadja a reformáció lutheránus ágának tanításait, lelkész majd püspök lett. Miután a reformáció helvét ágához csatlakozott, református püspököknek választották. Kolozsvár főlelkésze is volt, utána János Zsigmond erdélyi fejedelem udvari prédikátora. Ekkor kezdett antitrinitárius (1638-tól „unitárius”) nézeteket vallani. Ő lett az Erdélyi Unitárius Egyház megalapítója és első püspöke. János Zsigmond halála után az új fejedelem, a katolikus Báthori István megfosztotta az udvari papságtól. Dávid Ferenc egyre radikálisabb reformokat sürgetett. 1579-ben börtönben halt meg.

Hitújító tevékenysége során arra törekedett, hogy az új egyház megőrizze Erdély-szerzte kivívott pozícióját, s ehhez tekintélyes pártfogói legyenek János Zsigmond halála után is. Dávid Ferenc az új támogatókat Bekes Gáspár és Hagymássy Kristóf személyében találta meg.

Nem véletlen tehát, hogy éppen abban az időben – 1571–1573 között – erősödött meg az új vallás Máramarosban, amikor Bekes Gáspár a huszti váruralalom egyharmadának zálogbirtokosa és tényleges ura volt.³⁵³⁵

Még nagyobb szerepe volt ebben a folyamatban Hagymássy Kristófnak, aki talán a leg-többet tette azért, hogy 1568 után Erdély-szerzte gyorsan kiépüljön az új vallás infrastruktúrája, templomok és iskolák összefüggő hálózata.

Hagymássy, miután a Szapolyaiak pártjára állt, Huszt várának kapitánya lett (1557–1564). Már ebben az időben nagy tekintélyt szerzett a megyében, sőt egész Erdélyben. Mikor János Zsigmond 1566-ban Belgrádba ment Szolimán szultán üdvözlésére, erdélyi hadainak főparancsnokává Hagymássyt tette, hasznos szolgálataiért máramarosi kamaragróffá is kine-

³² Blandrata György, Giorgio Biandrata (1515–1588): olasz származású antitrinitárius vallási reformátor, orvos.

³³ Bekes Gáspár (1520 körül–1579) János Zsigmond fejedelem első számú bizalmasa, Erdély egyik legvagyonosabb unitárius földbirtokosa volt. Báthory István fejedelemmé választása után Bekes trónkövetelőként lépett fel, harcba szállt Báthoryval, de csatát veszített, és menekülnie kellett. 1577-ben kibékült Báthoryval, aki a lengyel lovassági csapatok főparancsnokává nevezte ki.

³⁴ KARÁCSONYI János, 1985. 128

³⁵ A huszti váruralalomhoz abban az időben az öt máramarosi koronavároson – Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező, Sziget – kívül ide tartozott még Bustyaháza, Dúlfalva, Talabor és Száldobos.

vezte. Igaz, 1567-ben a huszti kapitányságot és a máramarosi főispáni címet letette, de Huszton továbbra is megmaradt tekintélye.

Hagymássy 1571-ben Bekes Gáspárral és Csáky Mihállyal együtt újra megszerezte 30000 Ft zálogösszeg fejében a Huszt várához tartozó uradalmakat. Valószínű ennek hatására lett a szentháromság-tagadás híve az öt koronaváros lakossága, miként az Désaknán történt 1570-ben, mikor az egyházi birtokok Hagymássy Kristóf tulajdonába jutnak, aki alkalmazza a «cuius regio eius religio»-nak (akié a föld, azé a vallás) a magyar közjogtól egyébként idegen elvét, így a földesúr után unitárius lesz a templom is.

János Zsigmond halála (1571) után azonban utóda, Báthori István, a katolikus ellenreformáció támogatója harcot indított az antitrinitarizmus ellen. Az is igaz, hogy „a négy vallás szabadsága Báthori István idejére állt vissza, és 1575 májusában iktatják újra törvényekbe (V. t. c.), hogy egyben mereven el is zárkozzanak minden további újítástól ...”³⁶

Vissza a kálvinizmusához

Annak ellenére, hogy idővel megszűntek az ellenségeskedések Báthori és Bekes Gáspár, valamint Hagymássy között – az utóbbit Báthori 1576-ban Huszt várának főkapitányává is kinevezte –, az unitarizmus nem honosodott meg az öt koronavárosban, így Viskén sem. Ha virágzó emléke sokáig meg is maradt a máramarosi egyházakban, a koronavárosok visszatértek kálvinista hitükhöz, és szilárdan megmaradtak abban.³⁷

Peleskey Sándor így foglalja össze a viski református egyház 17. századi helyzetét: „... virágzásnak indult eklézsiánk és benne a kegyes keresztyén élet. A városi tanács (akkor ez volt a presbiterium is)³⁸ istenes rendet tartott a néppel, szigorú fenyítéssel illetve a cégéres bűnösöket és megbocsátó szeretettel bánt a bűneiket megbánókkal... Anyagilag is megerősödött az egyház és így meg is szilárdult az. Bántások és üldöztetések nem érintették a gyülekezetet és a várost, melynek egész lakossága református lévén, felekezeti torzsalkodások sem emésztették népe erejét.”³⁹

³⁶ TRÓCSÁNYI Zsolt, 2005: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Gondolat Kiadó, Budapest. 94.

³⁷ KANYARÓ Ferenc, 1891. 50.

³⁸ Viskén 1790-ig, tehát bő két évszázadon át a presbiterium tisztét a városi magisztrátus töltötte be.

³⁹ PELESKEY Sándor, 1925. 8.

A 16-17. századi Visken szolgáló református lelkészek kislexikona

Pál pap (?-?) viski plébános. Vezetésével a viski hívek protestánsná, majd 1556-ban kálvinistákká lettek. Azt tudjuk még róla, hogy 1597-ig szolgálta a viski gyülekezetet.

Sárosi (Sárossy) János (?-?) 1597-től 1613-ig szolgálta a viski gyülekezetet. Azt is tudjuk, hogy Viskról az ugcocsi Fertősalmásra költözött.

Szepsi (Sepsy) Boldizsár (?-?) máramarosi szénior⁴⁰ 1601 körül. Peleskey az egyháztörténetében nem említi, de neve, mint viski lelkésznek, szerepel a máramarosi református egyházmegye esperesei között 1604-ben.⁴¹

Viski János (?-?) 1613 és 1625 között teljesített szolgálatot szülőfalujában, ott is halt meg.

Szepsi (Sepsy) P. Menyhért (?-?) prédikátor, 1621-ben Rozsályon, 1625-től 1634-ig Visken szolgált. Sok jó tulajdonságát említik a jegyzőkönyvek. Mint esperes, Máramarosszigeten is teljesített szolgálatot 1629-től 1630-ig.

Helmezi (Helmeczi) L. Pál (?-?) 1634-től 1636-ig szolgált Visken, majd Ardóba kerül. A váradi gyűlésen 1634-ben esperesnek választják. Mint viski lelkész teljesített szolgálatot 1633-ban vagy az 1634–1635. években Máramarosszigeten.

Viski B. (vagy Ungi) Márton (Visk,?-Feketeardó, ?) református pap és szénior 1636-tól 1644-ig. Máramarosszigeten 1635-től szolgált esperesként, Visken 1636-tól 1648-ig teljesített szolgálatot. Ezek után Szatmáron tanárkodott, majd az ugcocsi Feketeardóban lett lelkész, itt is hunyt el.

Szathmári (Szathmáry) Lázár Miklós (Szatmár, 1607–Szatmár, 1656. január 11.) Szatmáron kezdte tanulmányait, majd 1628 júliusában Sárospatakon lépett felső osztályokba. Ezek elvégzése után rektor lett szülővárosában, később igazgató. Innen külföldre utazott, és 1635. augusztus 18-án Leidenben, 1637. február 14-én Franekerben iratkozott be az egyetemre. Hazatérése után igazgató-tanár, 1638 második vagy 1639 első felében másodpap volt, 1640 vége felé pedig elsőpap lett Szatmáron. 1641-től Nagyecsedén, majd Szepsiben teljesített szolgálatot (1642–1645). 1645-ben

⁴⁰ 1. A régi magyar protestáns egyházi nyelvben az esperes neve; 2. A tanuló ifúság elnöke, aki hatáskörét tekintve régen mindjárt a rektor után következett.

⁴¹ ZOVÁNYI Jenő, 1977. 382

Viskre, 1646 nyarán újból Szatmárra választották meg elsőpapnak. Mint viski pap prédikált az 1647. évi szatmári zsinaton Péter 1. 3, 8. alapján, ezért valószínű, hogy már ebben az évben Viskre lett kinevezve, mert egyháztörténetünk szerint 1648-tól 1650-ig volt viski lelkész. 1650-ben esperese lett a szatmári egyházmegyének, és még ez év júniusában püspöke a tiszántúli egyházkerületnek, de emellett tovább viselte az esperesi hivatalt is. Püspökségének legfontosabb mozzanatai a presbiterianizmus elleni küzdelemhez fűződnek.

Művei: *Disputatio Theologica... de Deo Patre et Deo Filio*. Leiden, 1636; *Három halotti prédikáció gr. Bethlen Péter felett* („Temetési pompa” c. gyűjteményben), Nagyvárad, 1646.

Üdvözlő verset írt Debreceni Péterhez (1637).

Gönci (Göncy) István (?-?) 1650–1655-ben szolgálta a viski híveket.

Szepsi Koroc (Korocz) András (?-Nagybánya, 1684. nov. 24.) esperes. Sárospatakon tanult, ahol 1647 tavaszán érte el a felsőbb osztályokat. 1650 augusztusában rektor lett Szatmáron. Ezt követően külföldön, 1652-től Utrechtben, 1653. július 13-tól Franekerben, augusztus 30-tól Groningenben, végül pedig Leidenben folytatta tanulmányait. Hazatérte után 1654 nyaratól újból szatmári rektor lett, de már 1655-ben lelkészi állást foglalt el Visken egészen 1658-ig. 1660-ban Szatmárnémetiben találjuk, 1663-ban vagy 1664-ben megint Visken. Utána neves tokaji lelkész lett. 1671-ben újra Szatmáron van. A szatmári egyházmegye 1675-ben esperessé választotta. Nagybányán, átutaztában halt meg.

Művei: *Disputatio Theologica De Aeterna Dei Praedestinatione...* Lugd. Batavorum, 1654; *Prédikáció Bocskai Ujlaki Ferencznek...* sírbatétele előtt. 17. Sept. Sepsi Korocz András. Debreczen, 1674.

Vilmányi András (?-?) 1658 és 1660 között szolgált Visken. Szatmáron is lelkészkedett. 1669–1672 között másodszer is szolgálatot teljesített Visken.

Cserey Pál (?-?) 1660–1669 között viski lelkész.

Viski (Vischi) Pál (Visk, ?-Visk, 1681 előtt) a viski református iskola elvégzése után 1662–63-tól lett a Debreceni Kollégiumban tógás diákja, *contrascriba*⁴² és szénior is volt. 1669. április 9-én 200 tallért vett fel a Bursa sacraból külhoni tanulmányaira. 1669. augusztus 17-től Groningenben, 1670. május 2-től Franekerben hallgatott teológiát. 1671-ben is még itt tartózkodott,

⁴² A *contrascriba* a szénior 2. segéde volt (l. a 40. jegyzetet), ki az énekre s az előadás-mulasztásra tartozott felügyelni.

hiszen köszönőverset küldött Varsányi Dániel disputációjához. Hazatérése utáni sorsáról annyit tudunk, hogy 1672-től 1678-ig Visken lelkészkedett.

Szigeti (Szigethy M.) György (Máramarossziget, 1645–Máramarossziget, 1705) esperes. Hazai tanulmányai után külföldre ment. 1668. szeptember 28-án a groningeni, 1669. március 29-én a franekeri egyetemre iratkozott be. Tudjuk, hogy peregrinus diák volt Utrechtben 1670-ben, ugyanis innen köszöntötte verssel Fogarasi János erdélyi lelkészt. Hazajöve először másodpap lett szülővárosában, 1681-ben lelkész Visken. Peleskey szerint Visken 1678-tól 1680-ig teljesített szolgálatot, 1683 körül Huszton, 1690 körül Avasújvároson, 1694-ben pedig Máramarosszigeten. Nem sokkal ezután esperesévé választotta a máramarosi egyházmegye.

Műve: *Dissertatio Theologica De Promissionibus Patrum Spiritualibus...* Franckerae, 1669.

Üdvözlő verset írt Fogarasi K. Jánoshoz (1670), gyászverset Szilágyi Mártonról (1700).

Szenci (Szenczi) A. Pál (Szenc, 1644–Debrecen, 1691. február 19.) esperes. Szencen tanult, majd Nagyszombaton, Komáromban és Sárospatakon. Innen Olaszliszkára ment rektornak, de ott csak két hónapot töltött. Külföldre utazott, ahol 1668. augusztus 8-tól Leidenben, augusztus 17-től Groningenben, 1669. június 23-tól Franekerben gyarapította ismereteit. Hazatérve, 1671-ben rektor lett Szatmáron, azután 1677-től lelkész volt Szatmárnémetiben, 1679-től Visken, 1681 áprilisától Debrecenben. Itt 1686-ban esperessé választotta a debreceni egyházmegye.

Művei: *Gvil. Amesii Medulla Theologica Illustrata. Quam... defendit...* Franekeræ, 1670; *Részegesek Jajos Pohara. Avagy: Részegségről való praedicatio, mellyet élő szóval a Debreczeni Nagy Templomban 23. Nov. Anno 1681 el praedicallott.* Debreczen, 1682; *Emlékezetnek Oszlopa, avagy: Egy praedikatio, melyet Isten féltő tanácsos üdvözült Iona István Uram temetésekor el mondott...* U. o., 1684; *Halotti Ket Praedicatiok, mellyek közül: Az első 10. Decemb. An. 1682. üdvözült Rosnyái János Uram: az másodikat 16. Jan. An 1684. üdvözült Hodosiné Aszszonyom felet az Debreczeni Nagy Temetőben elpraedikállotta...* U. o., 1684.

Latin versei vannak a debreczeni *Brabeumban* (1683) és a *Hedera Poeticaban* (1686). Üdvözlő verset írt a Drégelypalánki János *Via salutis* (1682) cz. művéhez s gyászverset a Nógrádi Mátyás halálára.

Viski Lőrinc (?–?) Viski Pál testvére, aki 1680–1703 között szolgált szülőfalujában.

Füsi Lőrinc (Erdély, 1658–Nagybánya, 1715. június 25.) esperes. Nagyenyeden tanult, ahonnan külföldre ment. 1684. augusztus 11-én a leideni, 1685. augusztus 13-án a franekeri, majd újból a leideni egyetemnek lett hallgatója. Hazatérte után, 1697-ben vagy valamivel később Visken, 1690-ben Szatmáron, 1693-ban Felsőbányán, 1704-ben Nagybányán, 1710-ben Alsómisztótfaluban töltött be lelkészi állást. 1708-ban, vagy 1709-ben esperesévé választotta a nagybányai egyházmegye.

Műve: *De Josepho vero Christi typo*, Leiden, 1686.

Üdvözlő verset írt Debreceni Ember Pálhoz (1686), gyászverset Szilágyi Márton halálára (1700). Respondens volt a rómaiakhoz írt levél magyarázata közben (1684).

Irodalom

1. *A Tisza völgye* [http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf3403.pdf] 45. 2017. 07. 14.
2. CZÉBELY Lajos, 1998: *A viski magyar iskola története az egyházi iskoláktól a Kölcsey Ferenc Középkoláig*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár.
3. CZÉBELY Lajos, 2002: *Visk története*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár.
4. GJUROV Alexander, 2001: *Tizenegy évszázados bolgár jelenlét Magyarországon* (bolgár nyelven). A Bolgár Országos Önkormányzat kiadványa.
5. GLÜCK László, 2006: *Máramarossziget mezőváros helyrajza és társadalma 1600 táján*. 427–445 p. [http://www.mtatk.hu/kiadvany/fiatal/24_gluck_laszlo.pdf] 2017. 07. 14.
6. KANYARÓ Ferencz, 1891: *Unitáriusok Magyarországon tekintettel az unitarizmus általános történetére*. Lehmann és Baldi, Kolozsvár.
7. KARÁCSONYI János, 1985: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest. 128
8. Kristó Gyula, 1988: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Nemzet és emlékezet. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
9. KRISTÓ Gyula, 1999: *Megyék születése a Felső-Tisza vidékén. // Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 34. 403–412.
10. LAMPE, Friedrich Adolf [Debreceni Ember Pál], 1728: *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*. J.van Pools, Utrecht.
11. MIHÁLYI János (szerk.), 1900: *Máramarosi diplomák a XIV., XV. századból*. Egybegyűjtötte és jegyzetekkel kísérve kiadta apasai Mihályi János, Máramaros-Sziget.
12. PELESKEY Sándor, 1925: *A viski reformárus egyház története*. Kálvin Nyomda, Beregszász.
13. S. BENEDEK András, 2001: *Árvíz után, vízár előtt* (Tanulmányok, esszék, kritikák). Minerva Műhely, Budapest–Beregszász.

14. SZABÓ István, 1994: *Ugocea megye*. Hatodik Síp Alapítvány (Budapest)–Új Mandátum Könyvkiadó (Beregszász), (második, átdolgozott kiadás).
15. SZÉKELY Sándor, Ar. Rákosi, 1840: *Unitária vallás története Erdélyben*. Kolozsvárt.
16. SZENTPÉTERY Imre, 1943: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. Budapest, II/I.
17. SZILÁGYI István, 1858: *Unitaria egyházak emlékezete Máramarosban*. Sárospataki Füzetek.
18. TÓTH Ferencz, 1808: *A' Magyar és Erdély országi protestáns eklésiák' Historiája*. Komárom.
19. TRÓCSÁNYI Zsolt, 2005: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Gondolat Kiadó, Budapest. 94.
20. VÁRADY Gábor, 1996: *Máramaros*. – Máramaros megye. Honismereti írások a Monarchia korából (S. Benedek szerk.) Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász.
21. ZOVÁNYI JENŐ, 1977: *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*.

Együtt, 2017/2.

A VISKI REFORMÁTUS EGYHÁZI ÉNEKKAR TÖRTÉNETE

(1891–1944)

A címben megnevezett egyesület létrejötte nem vonatkoztatható el a 19. század közepének magyar társadalmi életétől, az egyesületi élet szerveződésétől, amely, ha kicsit késve is, de teret hódított a Monarchia keleti részén, Máramarosban. Itt is jelentkeztek a polgári, illetve paraszt-polgári érdekek, melyek a pártok közömbössége miatt gazdasági társulatokban, olvasókörokbén, egyházi egyesületekben leltek támaszra.

A 19. század végén Visken is több egyesület működött (izraelita, görög és római katolikus és református egyletek, Polgári Olvasóköör), és gazdag felekezeti színezetű kulturális élet folyt. A lelkészek és a tanítók nemcsak vallási és oktatási feladatokat vállaltak, hanem a gazdasági ismeretek terjesztését, kulturális szerepet és a nemzeti érzés erősítését is. Jó példa erre a Viski Református Egyházi Énekkar, melynek történetét *A viski dalegylet jegyzőkönyve* és a *Pénztárkönyv*¹ alapján kíséreltem meg összeállítani.

A szóban forgó időben egyházunk a tiszántúli egyházkerület máramaros-ugocsai egyházmegyéjéhez tartozott, és jelentős gyülekezetnek számított (1854-ben 1722, 1874-ben 1970, 1884-ben 2038, 1894-ben 2440 fős).² A jegyzőkönyv szerint az énekkar 1891. december 23-án alakult meg, amikor 40 rendes, 2 pártoló taggal, Krüzsely Károly városi főbíró ideiglenes elnökletével és Nagy Jenő³ karvezető irányításával megkezdte működését, és alig két hónap múlva már sikeres dalárdabált szerveztek 82 Ft.- tiszta jövedelemmel. Itt kell megjegyeznünk – valószínűleg ez az oka a gyors eredménynek is –, hogy az énekkari tevékenység Visken nem volt előzmény nélküli. Ceruzával írt lapszéli jegyzet figyelmeztet arra, hogy Bökényi Dániel⁴ nyugalmazott tanító állítása szerint már 1880. augusztus 25-én, a református templom orgonájának ünnepélyes felavatásán is szerepelt egy viski énekkar Kecskeméti Károly⁵ vezetésével Doktor János esperes, több

lelkipásztor, gr. Lónyai János főispán, Mihálka László alispán és a nagyközönség jelenlétében.⁶

A hivatalos alakulógyűlésre azonban az említett első bál után, 1892. február 26-án került sor, amikor Ladányi Pál⁷ lelkészt választják a dalegylet elnökévé. Köszöntő beszédét Csík Mihály,⁸ szintén újonnan választott jegyző ekképp rögzíti:

„Korunkban a művelődés igen előrehaladott; a rohamos fejlődés, a haladás korát éljük; s jaj azon népnek, mely nem tart lépést a korrallal, s kétszer jaj azon népnek, amely akarna ugyan, de teljesen el van zárva ama tényezőktől, amelyek előmozdítják a felvilágosodást, jólétet, műveltséget; mi, fájdalom, azon helyzetben vagyunk, hogy csaknem egymásra vagyunk utalva, mivel közlekedésünk, a szomszéd népekkel való gyakori érintkezés nagyon meg van szorítva. Ahol pedig az ipar, kereskedelem nem virágzik, a művelődés is nagyon lassú tempóban halad. A mi körülményeink tehát jelenben nem a legrózsásabbak, mindazonáltal semmi nem gátol bennünket abban, hogy társuljunk, egyesült erővel szépet, nemest és hasznost létre ne hozzunk, hiszen mindnyájunk előtt ismeretes ama mondás: szilárd akarat sikert arat. Ugyanezért, mi, reformált vallású lakosok elhatároztuk, hogy négy hangra szervezett énekkart alakítunk, hogy mi célból tettük ezt, az alapszabály magában foglalja.”⁹

A következő gyűlésen az elnök felolvassa a técsőiektől kölcsönkért alapszabályzatot, de a szomszédokkal már hagyománnyá vált rivalizálás miatt a közgyűlés teljesen új szabályzat kidolgozását határozza el, és 11 tagból álló bizottságot választ a munka elvégzésére.

Nagy Jenő célratörő tevékenységének köszönhetően az énekkar az egyházközség által rendezett vallásos estélyeken és az istentiszteleteken való közreműködésen kívül egyre több önálló műsort ad. Minden évben fellép március 15-én, nemzeti ünnepünkön, melyet 1849. április 14-től kihagyás nélkül méltón megünnepel. „...a viski reformátusok mindig szabadságszerető, fajtájukért rajongó, független érzelmű polgárok voltak, és 1849-ben, amikor a magyart elnyomó, zsarnok uralkodó házat, a Habsburgokat, a magyar országgyűlés a debreceni református nagytemplomban letette a magyar királyságról, a trónról, afelett a viski egyháztanács kifejezte nagy örömét jegyzőkönyvében is üdvözölte a magyarok Mózesét: Kossuth Lajost és a Kossuth-kormányt hódolatát fejezte ki”¹⁰ – olvashatjuk az egyháztörténetben.

A műsoros estek és a temetésekért kapott díjak megerősítik az egyesület anyagi helyzetét. Kezdetben a temetésekért kapott pénz egyenlően elosztják, a maradékot az egylet vagyonához csatolják. Ebből fedezik a dalárda

megbízásából tett utazások költségeit, levelezések, műsornyomtatások, világitás (petróleum), fáklyaanyag, jelvény, takarítás, favágás, zenészek díjait. Az énekkar vagyonát kezdéskor „10 kötet kottáskönyv, 20 ív kótapapír, 2 Zsazskovszky-kottáskönyv, 1 Oláh-énekeskönyv, 1 Harach-partitúra, 2 lámpa, 1 nemzeti lobogó, 1 Vezérfonal az énektanításhoz és 1 hangsíp” képezi.¹¹

1983-tól kamatra pénz is kölcsönöznek az arra rászoruló tagoknak. 1896-ban a Viski Polgári Olvasókört is segíteni tudják 10 Ft-tal, két év mul-tával pedig harmóniumot vásárolnak, melyért fuvardíjjal együtt 67 Ft 27 ft fizetnek.

Közben Ladányi Pál betegsége miatt fia, Endre¹², aki tanító, veszi át az elnökséget, majd 1896-tól Csík Albert¹³ új lelkész került az egyesület élére. Gondot okoz azonban Nagy Jenő karvezető távozása. Ekkor a tantesület öt tagját kéri fel a kar vezetésére, akik ideiglenesen el is vállalják, de leginkább Nagy Kálmán¹⁴ orgonista vezeti a tanórákat.

Ha még nincs is elfogadott alapszabályuk, megszilárdul a próbák, fel-lépések és gyűlések rendje, és kialakul a tisztikar is. A vezetés elnökből (a mindenkori lelkész), alelnökből, karvezetőből, jegyzőből és pénztárnokból áll. *Csákányost* is választanak, aki az egyháznál alkalmazott csákányoshoz hasonlóan szervezi a tanórákat, értesíti a tagokat, előkészíti a próbatermet stb. Ezért szerény fizetést kap.

A képzett karvezető hiánya nyugtalanítja a vezetést és a tagságot. Ettől eltekintve 1899. március 15-én sikeres műsoros ünnepélyről és bárról tesz említést a jegyzőkönyv. Még nagyobb ünnepséget rendeznek 1902-ben, amikor a nemzeti ünnepen Kossuth Lajos születésének centenáriumát méltatják.

Egyre nagyobb népszerűsége tesz szert ez a fekete zsinórozott ruhába öltözött, ragyogóra fényesített csizmájú, jó hangú férfitársaság. A létszámuk is gyarapszik, a tagdíjak anyagi növekedést is eredményeznek. Nem odázható el már a vezetés megszilárdítása sem, amit a fegyelem lazulása indokol, így 1903. december 23-án a közgyűlés kérésére Hegedűs László görög katolikus tanító vállalja el három évre az énekkar vezetését „*vagy a dalkör tulajdonát képező physharmoniumért, vagy pedig 60 K tiszteletdíj fejében.*”¹⁵ Még ezen az összejevetelen megszilárdítják a látogatási fegyelmet (háromszori igazolatlan hiányzás után bárki kizárható), a tanórák idejét heti két estén 19-től 21 óráig határozzák meg. Mivel az állandó tanhelyiséget és ennek fűtését a református iskola biztosítja, a dalkör viszonzásul 100 K-t ajánlott fel a református templom javára. Módosítják a temetésekkel kapcsolatos rendet: „*a nem dalkörhöz, vagy csak rokonsághoz tartozó tagnak temetésén a dalárda*

*díja 10 K, a vezetőé 4 K. Ellenben a dalárda tagja ennek hozzátartozója temetésére a dalárda díjtalanul tartozik menni.*¹⁶

Hegedűs tanító úr hozzálatott az énekkar hangzásának csiszolásához. Az 1905. esztendő újévi bállal kezdi az énekkar. A meghívókat Nagyszőlősen készítették. Igen komolyan veszik a próbákat. Az énekkar zászlajának felszentelésére tisztán hangzó, minőségi énekkart szeretnének bemutatni. Erre az énekkar életében igen fontos eseményre 1906 nyarán került sor a református templomban és annak udvarán. Igyártó Bálint alelnök így örökíti meg az eseményt a *Pénztárkönyvben*:

*„A zászló szentelés és szegek beverése történt 1906 június 10-dikén
Zászló anya! Topertzel Ida Tekintetes Asszony a ki kitűnő szalaggal látta
Zászlónkat.*

Zászló Apa Dr. Székelyhidi Josef Elnök úr!

id. Igyártó Bálint al Elnök és Pénztárnok

Hegedűs László Görög katolikus tanító Karmester

Méhes Mihály Dísz elnök

Varga István ellenőr

Ötvös Bálint Tisztelet beli tag

A zászlóra való pénz az 1906 Évi úly Év Bálból került.-

*A Zászló került 114 korona és 2 fillérbe.*¹⁷

A zászlószentelés után két hónappal 50 f-es Lajos napi bált rendeznek, decemberben karácsonyi bált.

1907-ben majálisi bállal bővült a rendezvények sora, az év végén pedig újra felmerült az alapszabály kérdése. A tagság most Csík Albert elnököt és Hegedűs László karmestert bízta meg elkészítésével és a Belügyminisztériumba való felterjesztéssel. Még ebben az évben a belépődíjat 5 K-ra emelik.

A dalárda vezetői állandóan figyelemmel kísérik a tagok viselkedését, és igyekeznek helyes mederben tartani azt. Az 1908. január 1-i dalárdabál előtt elhatározzák, hogy sem a tagok, sem a zenészek részére közös italt nem adnak, hanem egy bizonyos összeget utalnak ki, amit egyéb célra is fel lehet használni. Mivel a tennivalók szaporodnak, a csákányos az évi 12 K mellett leköszönéskor 2 K tiszteletdíjat is kap. 1908 sok újságot hoz az egyesület életébe. Módosítják a tagdíjakat: akinek szülege is énekkari tag, annak csak 2 K a tagdíj. Kis Endre főjegyző úr igen nagy odaadással van az énekkar iránt, ezért január 14-én pártoló tagnak választják meg, és közreműködését kéri az alapszabály ügyének intézésében. Az egyház díjtalanítja az iskolai

helyiséget a tanórák idejére, így a farsangi bál jövedelmét felajánlhatják „*néhai boldog emlékü Szirmai Bálint emlékkövére*”. A következő rendezvényt a nemzeti ünnepre készítették, de a műsor jövedelmét csak úgy tudják felajánlani a református templom „*harangmegszerzési javára*”, ha belőle 28 K teremdíjat kifizethetnek, mert már saját pénztárukból kifizetni nem tudják. Új eljárást vezetnek be a testület részére történő bármilyen vásárláshoz: vásárolni csak az elnök vagy a jegyző nyugtájára lehet. Akik pedig az énekkar ügyében hasznosan fáradoznak, kamat nélkül is kaphatnak kölcsönt. Április 8-án a dalárda 24 tagja és 6 fuvaros tiszteletből díjmentesen vett részt Toma Jenő, huszti járási főszolgabíró temetésén. Az őszi bálon fordul elő első ízben, hogy az estély jövedelme nem fedezi a ráfordított költségeket, ezért elhatározzák, hogy díjmentesen semmilyen alkalmi rendezvényen nem vesznek részt, legföljebb csak akkor, ha a teremdíjat eltörlik. De a karácsonyi bál jövedelméből készek a város kérelmének megfelelően hozzájárulni a terem kifestéséhez, ha a város vezetősége megadja a Toma Jenő temetéséért járó díjat; ugyanis kiderült, hogy a városnak erre a célra külön pénze volt.¹⁸

1909 októberében Hegedűs László többféle elfoglaltsága és betegsége miatt nem tudja tovább folytatni a kar vezetését, de elszakadni véglegesen nem szándékozik tőle, ami igen jól esik az egyesület tagjainak. Meleg szavakkal köszönik meg eddigi tevékenységét: „*Szeretett tanító úr úgy mond sok viszontagságot átélt testületünk ha vissza gondolunk meg nyugvást és össze tartást általa nyert az addig olyanok voltunk mint a pásztor nélkül való juh, ... Kívánom hogy a Magyarok Istene éltét nyújtsa igen sokká s valamint mi ugy ön is őrizen és tarcsón meg emlékében...*”¹⁹

A kórus vezetésére Szabó Antal²⁰ tanítót választják meg, December 6-án Viskre látogat Mokcsay Zoltán huszti főszolgabíró (később nemzetgyűlési képviselő), akit az énekkar dallal köszönt. Csík Albert röviden bemutatja az egyesületet. Az énekkari munkában azonban a hanyatlás jelei észlelhetők, „*mivel ez idő szerint Szabó Antal tanító úr a körrel a gyakorlottságot kellően nem biztosítja*”.²¹ Ezért újra felkeresték Hegedűs karmester urat, aki látván a helyzet komolyságát, újra elvállalja a kar vezetését.

A felkészületlenség és lakosság későn való értesítése miatt az 1910. március 15-i estély, amelyet Ötvös Bálint jegyző figyelmeztetése ellenére megtartottak, nem sikerült kellőképpen, anyagi veszteséget hozott. Az alelnök és a jegyző ezért leváltásukat kérték, amit a közgyűlés elutasított. Megvizsgálva az anyagi helyzetet, igyekeznek rendet teremteni, annál is inkább, mert a técsői levélben kéri a viski dalegylet közreműködését a técsői dal-

egyleti zászló fölszentelési ünnepségének levezetéséhez. Hegedűs karmester hozzá is lát a műsor összeállításához és begyakorlásához. Az ünnepségre kis halasztással 1911. június 11-én került sor, és igen jól sikerült. „*Igyártó Gyula indítványozta, hogy a dalárda küldjön a Técsői dalárdának Tíz Kor.-nát szegre, mivel tisztességesen ellátták a dalárdákat, még pedig egyenlően.*”²²

Váratlan esemény zavarja meg az egyesület fellendülőben levő munkáját. Idézzük a jegyzőkönyvet:

„*Jegyző könyv*

Fölvétetett az 1911. év Augusztus 10. én

1. sz. Meg holt dalárdánk fő elnöke, az 1911 év. Augusztus 8. án szeretve tisztelt Csik Albert. Lelki pásztórnk, béke poraira, sok éven keresztül hív vezére a dalárdánknak. Nem mulasztjuk nevét meg örökíteni a dalárdánk jegyző könyvébe.

Kelt 1911. Augusztus 10. Följegyezte Szirmay Márton.”

Ideiglenesen Mikó Imre lelkész²³ látja el az elnöki teendőket, akit 1912. március 13-án hivatalosan is beiktatnak az elnöki tisztségbe. Az új vezetés azonnal munkához lát. Egy kis derűtséget keltő jegyzőkönyvi részlet ebből az időből:

„*...a gyűlés elhatározta a fűz harmónium el vitelét Szabó Antal tanító úrtól a Dalár gyűlés felkérte Miko Imre N. T. elnök urat hogy saját lakásán egy szoba helyet adjon amit a N. T. elnök készséggel megadott hogy el helyezzük a Dalár fűz könyveivel együtt.*”²⁴

1913 márciusának végén Mikó Imrét szülővárosába, Hajdúnánásra hívják, és ekkor választott meg Peleskey Sándor²⁵ viski lelkésszé és egyben az egylet elnökévé. Állandó karmestere azonban még mindig nincs az egyesületnek, emiatt nem tudnak felkészülni a nemzeti ünnepre. Ezért az elnök elhatározza, hogy „*mindazonáltal testületi jellegét fenntartandó, a másnap rendezendő márc. 15 iki hazafias ünnepre úgy a templomi istentiszteletre, mint a polgárság által rendezendő ünnepélyre zászló alatt testületileg fog kivonulni.*”²⁶

Végre új karmester kerül a kar élére Varga Lajos²⁷ református igazgató-tanító személyében, aki június 19-re – Dr. Baltazár Dezső debreceni püspök generális vizitációjára – felkészítette az énekkart, s az a vegyes kar részeként „*lampionos menetben gyönyörű szerenádot adott a Püspök úr tiszteletére.*”²⁸

A decemberi közgyűlésen Peleskey elnök úr felolvassa az alapszabályzat tervezetét, melyet a dalárda elfogad, és miniszteri jóváhagyásra felterjeszhetőnek tart. Az 1914. február 8-i hangversennyel egybekötött táncmulatságnak, melyet a *Szálában* rendeztek meg, már a műsorát is tudjuk:

1. „*Nyitány*. Kardos István zenekarától.
2. *Megnyitó beszéd* Peleskey Sándor elnöktől.
3. *Külföldön*. Előadja a Dalárda.
4. Énekduett. Janisch Kornélia és Gerdanits Ilona.
5. *Népdalok*. Előadja a Dalárda.
6. *Monolog*. Sütő Jolánkától.
7. *Énekquartett*:

Szoprán: Janisch Kornélka

Alt: Gerdanits Ilona

Tenor: Varga Lajos

Basszus: Hegedűs Lajos

Actuális strófák Viskről Varga Lajostól

Pálmagkor. Előadja az Énekkar

Belépődíj 1 és 2 Korona lesz²⁹

A díszes közönség előtt bemutatott műsor nagy sikert aratott. A nemzeti ünnep megünneplését most az árvíz zavarja meg: „*Elnök megható szép szavakban emlékezik meg az 1848 e nap estvéjén történt eseményekre s kéri a tagokat, hogy ez idő szerint a nagy árvíz miatt színben nem ünnepel ugyan, de szívben és lélekben őrizze meg a magyar nemzet e napon nyilott virágát, mert úgy mond más országban vérrel lett megszerezve a szabadság e nap elkészített pontjai megadása, s itt csak polgári át alakulás volt úr és jobbágy között.*”³⁰

A tanórák kihagyás nélkül folynak, új műsort készít az énekkar. Április 2-án a közgyűlés díszoklevéllel jutalmazta Hegedűs László volt karmestert, akit igen meglepett a megtiszteltetés: „Életem legmeghatóbb pillanata az, midőn önök által az én szerény személyem ily meg nem érdemelt elismerési jutalomban részesült, fogadják *a legbensőbb szívem megnyilatkozását hálául amit elfogultságom miatt kifejezni képes nem vagyok, s ígérem önöknek hogy míg vagyok és leszek a hála és a kötelesség az tőlem ami önökhöz fűzni fog; Isten tartsa és éltesse szeretett lelkipásztorát és minden tagját e nemes testületnek.*”³¹

Így köszöni meg a tiszteletet az egykori karvezető. Ezen az összejevetelen még nem is sejtik, hogy az utolsó közgyűlésüket tarják az első világháború kitérőre előtt.

A háború föllángolásával a dalárda tagjainak egy részét vezetőjükkel együtt behívják katonának. Az annyi áldozatot követelő világégés, majd a tanács hatalom leverésére bevonuló román csapatok garázdálkodása és a

cseh hadsereg bevonulása sem szüntette meg az egyletet. Igaz, egy sikertelen újraszervezési kísérlet és a Hegedűs László által vezetett néhány temetésen kívül a dalárda tevékenysége szünetelt 1921-ig.

A cseh állampolgárrá válásunk okozta döbbenet és a kisebbségbe való kerülés miatti feszültség ellenére 1921 őszén folytatja munkáját az énekkar. Csík István³² református tanítónak köszönhetően új értelmet nyert az egyleti munka. Számban megnövekedve, újult erővel láttak munkához. Csík István karvezető új fejezetet nyitott a viski református énekkar életében.

1922-ben már 20 fiatal taggal erősödik az énekkar, és a farsangi bált is megtartják. Az idősebbek szerint „szerény, de reményt ébresztő” műsor volt. A megnyitó beszédet Peleskey Sándor tartotta, s benne megemlékezett a rettenetes világháborúról. Ezt két szavalt, magyar népdalok, a *Tihanyi echo* és a *Viharban* c. műdalok követték.

Már ezen a rendezvényen tapasztalható, hogy az új hatóság megnehezíti az engedélyek megszerzését, és a különféle adókat nem rendeltetésszerűen kezelik, hanem az egyletek tevékenységének megnehezítésére használják.

A viski református énekkart már a háború előtt is terület szerete ismerték, most is nyitni próbál a tágabb közönség felé. 1923. január 7-én ünnepséget rendeznek Petőfi Sándor születésének 100. évfordulójára, amelyen megjelent Korláth Endre, a magyar pártok szövetségének elnöke, nemzetgyűlési képviselő, Egri Ferenc gazdaságpárti elnök pedig levélben üdvözli a viski magyarságot. Az ünnepély jövedelméből (1 217 Kč) 1 000 Kč-t a harangalapnak adományoznak, s mivel örvendetesen megnőtt a taglétszám, szólamonként 2-2, azaz 8 kottáskönyvet vásároltak. Január 13-tól Csík Istvánt választják a dalárda jegyzőjéül is. Ekkor indítványozzák az új alapszabályzat kidolgozását, és immár a csehszlovák hatóság általi jóváhagyatását is. Két hét múlva már megismerkedhetnek az alapszabály-tervezettel, és el is fogadják azt, valamint abban is megegyeznek, hogy lemondják a tervezett báljukat a görög katolikus testvérek javára, és azt húsvét második napján tartják meg. Előfizetik a *Szeretet* című lapot, és az orgona-alapba is befizetnek. A húsvéti bál bejveteléből is juttatnak az orgona rendbehozatalára 200 Kč-t. Az áprilisi közgyűlés kimondja, hogy az „*aprólékos költségekre fenntartott összegben kívül az egylet pénze 6%-os kamatra kiadható, de ha a pénzre sürgősen szükség lenne, a kölcsönvevő azt kamataival együtt visszafizetni köteles*”.³³

Az 1924. évről semmilyen érdemleges bejegyzést nem találunk azon kívül, hogy nyilvános előadásra a hatóság nem ad engedélyt többszöri kérés és egyéb közbenjárás ellenére sem.

Az 1925. év azonban igen jól kezdődött, már január 5-én sikeres Csokonai-ünnepélyre került sor (halálának 120. évfordulójára) népes közönség előtt, amelybe „*dissonanciát ... csupán egy pár tag kötelességéről való megfélelkedése kevert. Amiért a testület atyailag figyelmeztette őket*”.³⁴ Az egylet anyagi helyzete romlani kezd, kénytelenek visszautasítani az iskola kérését az iskolai padok kicserélését illetően, mivel kevés a vagyoniuk: „*ha a tőkénk gyarapodik, amint eddig, úgy ezután is készek vagyunk jótékonytságot gyakorolni; hisz ez a célunk*.”³⁵

A tagokat úgy próbálják ösztönözni, hogy minden tag egy hozzátartozója ingyen megjelenhet az énekkar rendezvényén, de többen, még ha gyermek, akkor sem. Azt sem engedhetik meg, hogy ételbevétel (addig szokásban volt) ürügyén bárki is fizetés nélkül bejárjon. A dalárda helyiségét takarító harangozónak is csak évi 50 Kč-t tudnak fizetni, és minden mulatságra ingyenjegyet.

Már a Csokonai-est után hozzálátanak Jókai Mór születésének 100. évfordulója tiszteletére tervezett estély előkészítéséhez, amelyre 1925. április 13-án került sor. A nagy siker miatt a közönség egy hét múlva megismételteti a műsort. A szép eredményhez a Beregszászból kölcsönzött kosztümök, parókák és a „*díszes, gyönyörű színpad*” is hozzájárult. Ugyanakkor a költségeket is növelte, ami a 2%-os forgalmi adó, a csehszlovákiai zeneiskolák támogatása, vöröskereszt egyesületi tagság stb. miatt amúgy is nagy volt. A pénztárkönyv 4063 Kč 30 f kiadást jegyez. Az anyagi helyzet megszilárdítása érdekében a dalárda elfogadja az elnök javaslatát a temetési díjakkal kapcsolatosan, ami szerint: „*az a temetésen megjelentek közt soha sem osztassék fel – mert az sok rendetlenségnek és kellemetlenségnek volna okozója –, hanem mindenkor a Dalárda tőkéjéhez csatoltassék*”.³⁶

Az 1926. évi szokásos újravi tanácsot követő gyűlésen az elnök a fegyelem kérdését tűzi napirendre: „*... a bál alkalmával szokásos áldomások, s az avval járó duhajkodás, kétes elemekkel való cimboráskodás stb. a dalárda renuméját előbb-utóbb teljesen tönkretesz: erkölcsi testület vagyunk, tehát az ilyenektől óvakodnunk kell. Mint egyházi énekkar felett, a presbitérium, illetve a lelkész-elnök gyakorolja a felügyeletet. Tehát nemcsak mint a Dalárda elnöke, hanem mint annak felügyelője – éppen a Dalárda iránt érzett szeretetből s a felügyelettel járó felelősége tudatában, az áldomásozást ilyen alakjában helytelennek, a Dalárda szellemével össze nem egyeztethetőnek nyilvánítja, annak a jövőben való folytatását megtiltja; hanem hogy őseink áldomásozó szokását mi is megtartsuk (vajha: ne csak azt tartanánk meg,*

hanem az ő szép erényeiket is, mindenek fölött hitöket), azt helyesnek látja, hogy egy bizonyos estén, pld. a szezonzáró estén itt a dalárda helyiségében beszélgetve, dalolgatva, borozgatva (!) egy kellemes családias estét töltsünk, melyen ő is örömmel részt vesz...”³⁷

Erősödik a kapocs a református leányszövetséggel. Még ez év február 14-én közös dalestélyt rendeznek. Meghívójukon a következő műsor áll:

Gazda-induló dr. Kovách Nyizsnyaitól, énekei a Dalegylet.

A tanú Várady Antaltól. Haidé-Endrődy Sándortól költemények, szavalja Hecel Etelka.

Ényhülés. Arany-Sarudytól, énekei a Dalegylet.

4. A CSODASÍP

Mesetréfa-színjáték Dr. Kersék Jánostól.

Előadják:

Vándor muzsikus	Szabó Imre
Sárai bíró	Czébely József
Fanni, a felesége	Jörös Ágnes
Böske, a lánya	Fodó Boriska
Fekete, törvénybíró	Czébely Lajos
Csicsó, kisbíró	Jörös Lajos
Csicsóné	Szijjus Irma
Ferke, fiatal legény	Szirmai Márton

5. *Dalfűzér*, énekei a dalegylet.

14-én az 1. 3. 5. számokat a „Viski Református Leányszövetség” adja elő és pedig az 1. számban: *Mindig velem* Gebhardtól.

3. számban: Üres a fészek... Kocsordytól.

5. számban: *Dalfűzér*.

Ez a két sikeres előadás sem lendít az anyagi helyzeten, mert a sokféle adó és kényszerjótékonyság megnyirbálja a jövedelmüket. Csupán az állami megbízott részvétele az estélyen 221 Kč 90 f-be kerül.

A pénztárkönyvből megtudhatjuk, hogy az egylet jó viszonyban van a többi felekezeti társulattal, úgy a görög, mint a római katolikussal, valamint

az izraelitával összezőrdülések nélkül megosztóznak a színpadon. A Peleskey Sándor lelkész eltávóztatása utáni két éves elnökhány Csík István karvezető következetes munkájának köszönhetően nem okoz kiesést az egylet működésében, habár szervezettségükben észlelhető kisebb lazulás.

1929. január 19-én Tusa Menyhért³⁸ új elnök tarja a közgyűlést. A 29 éves lelkész biztos kézzel vezeti tovább a társulatot. 1930. január 9-én születésnapját azzal teszi emlékezetessé, hogy a község nagytermében nagyszabású műsoros estet rendez valamennyi viski kultúregylet részvételével. Még mindig anyagi nehézségek zavarják a dalárda tevékenységét. Már kölcsönadni sem tudnak, sőt adósságuk is van. A községi vezetés hozzáállása is nehezíti a munkát. Egy jellemző példa: „A Jókai-ünnepély alkalmával 500 Kč kauciót deponáltunk a községi pénztárban, sok fáradtság után sem tudta (a vezető) visszaszerezni. Illető hatóság egy ideig biztatgatta, míg most legutóbb nyíltan tudatára adta, hogy azt a Dalárda visszakapni sohasem fogja.”³⁹

A tagságot nem riasztják az anyagi nehézségek. Partitúrát, szövegműveket vásárolnak, 8 régit bekötöttek. Az összetartozás érzését szezonzáró estekkel erősítik: „A karvezető örömet fejezi ki afelett, hogy a Dalárda belátva a báli krámpámpuliívás helytelen, sőt veszélyes voltát, arról lemondott, s helyette a szezonzáró esti szerény borozást hozta szokásba. Hogy ez a ránk jövő szezonzáró est még hangulatosabb legyen, indítványozom, hogy adjunk össze egy jó süldőre valót. Ha a Dalárda azt elfogadja s meg is valósítja, az őt illető tiszteletdíjról lemond, hogy abból legyen fedezve a záróesti borszükséglet.”⁴⁰

Az 1931. esztendő fontos állomás az énekkar életében. Az évnyitó közgyűlésen a tisztikar rostálást indítványoz, de azt is kihangsúlyozza, hogy a „hanyagok nagyobb odaadásának jobban örülnének, mint a rostán való kihullásnak”.

Így is 12 tagtól kellett megválniuk, miután a jelenlevők szint valloztak, a távollevők pedig megüzenték döntésüket. Elkerülhetetlen volt a közösség sorainak erősítése, mert meghívást kaptak az ungvári népdalversenyre, amit komoly elismerésként vettek tudomásul. Dr. Polchy István egyházkerületi főgondnok 2 000 Kč-t küldött Dr. Bodaky István ügyvezetőnek utazási költségekre. A község lakói is felfigyelnek erre a jelentős eseményre. A viski fuvarosok díjmentesen szállítják ki az énekkar tagjait a száldobosi állomásra. A március 25-i ungvári népdalversenyen a viskiek végül nagy sikert arattak. A Podkarpatszki Ruszi Közművelődési Szövetség „magyaros vendégszeretettel” fogadta az énekkart, s ezt a viskiek jegyzőkönyvi kivonatban meg is köszönték. A kitűnő szereplésért járó

emlékplakettet július 19-én Visken nyújtotta át ünnepélyes keretek között a PRKSZ főtitkára, Welmann Mihály. A meghívottak között ott találjuk Rác Pál főkarvezető, Horny Oszkár rk. lelkész, ifjúsági elnök, Ijjász Gyula festőművész nevét is.

Még azon a nyáron részt vettek az Országos Magyar Kisgazda- Földműves- és Kisiparos párt által rendezett aratóünnepi dalversenyen, melyen első díjat, egy aranyozott ezüst serleget nyertek.

Az év végén lázas készülődéssel teltek a foglalkozások. Az énekkar 40 éves fennállásának és a világháború utáni újjászerveződésének 10. évfordulóját szándékozták megünnepelni. Az ünnepélyre 1931. december 26-án, karácsony második napján került sor zsúfolásig telt nézőtér előtt. Műsoruk a következő volt:

I. *Prológ.* Elmondja Tusa Elluska.

II. A férfikar éneke.

1. Szabó – Takács: *Jelige.*

2. Csokonai – Lavotta: *A Reményhez.*

3. Taksonyi – Hoppe: *Sűrű erdő... , Kip, kop...*

III. Ünnepi beszéd. Tartja: Tusa Menyhért ref. lelkész, elnök.

IV. *A női kar éneke.*

1. Takács: *Nyisd ki, anyám..., Siófokra megy a hajó...*

V. A gyermekkar éneke.

1. Szentirmay: *Fehér galamb...*

2. Gáspár: *Kis lak áll..., Édses anyám..., Csörgedező kis patak...*

VI. VIGYÁZAT! HARAPÓS!

Bohózat egy felvonásban. Írta: Békeffy László.

Rezeda Lajos

Csjkolics Béla

Elza, felesége

Gojdicsné

Kelemen Zénó

Gojdics Mátyás

Aranka, a felesége

Csajkolicsné

Juci, szobalány

Szirmay Regica

VI. *A vegyeskar éneke*

1. Angol ének: *Mester a bösz vihar...*

2. Takács: *Halász legény a szeretőm..., A kikötő ormán állok..., Elragadta galambomat...*

VII. VÉGELADÁS!

Falusi komédia 1 felvonásban. Írta: Török Rezső.

Cserge Benedek

Pál Imre

Mari, a felesége

Czébelyné, Igyártó Boriska

Kistopány Pál, a szomszéd

Czébely József

Örzsé a testvére

Czébelyné Puffer Mariska

VIII. A férfikar éneke

Dr. Kováts –Nyizsnyai: *Gazda Induló.*

Veiland: *Éj van.*

Heckman: *Sötét éjjel, Az én babám.*

Petőfi – Goll: *Befordultam a konyhára...*

IX. Záróbeszéd. Tartja Tusa Menyhért

A csaknem ezer Kč vigalmi adó miatt kénytelenek voltak a Szijjusalapból⁴¹ kölcsönt kérni, sőt két régi tagjukat perrel megfenyegetni, mivel azok az énekkartól kölcsön vett összeget többszöri felszólítás után sem akarják visszafizetni.

Az 1932-es év jelentősebb esemény nélkül múlt el. A műsor felújításán kívül Gárdonyi *A bor* című színművét készítik elő, s azt a leánykör közreműködésével 1933. február 12-én mutatják be sikerrel. Ekkor a kiadásuk már 1931 Kč 30 f. A vigalmi adón kívül a zeneszerzők egyesületének, tűzoltóknak, csendőröknek is fizetniük kell, nem beszélve a világitásról, terembírről és egyéb kisebb költségekről. A karvezető gondja mégis inkább az éneklés minősége. A pünkösöd második napján rendezett nagyszülősi dalosünnepélyen, ahol nyolc énekkar között a viski is szerepelt, tűnt fel, hogy a viski dalárda tenor szólama gyengébb a többinél. Az 1933. szeptember 30-i közgyűlés el is határozza az énekkar fiatalokkal való kibővítését. Sikerült is hat jó hangú fiatalembert találniuk. Ezen a közgyűlésen hozzák a tagság tudomására, hogy a csehszlovák hatóság kötelezi az énekkart a többi egyesülettel együtt a Csehszlovák Köztársaság megalakulása 15. évfordulójának megünneplésére a község kultúrházában. Kényszeredve veszik tudomásul a rendelkezést, mivel a reformáció 416. évfordulóját készültek megünnepelni a templomban. Csík István karvezető felhívja a tagság figyelmét a Gazdakör és a Magyar Kultúregyesület megalakulására a községben, szerinte ezek célkitűzései nagyobb teret engednek a nemze-

ti hagyományoknak, s nem várnak el kormánypártiságot a műsorokban, mint azt a PRKSZ teszi.

1934-ben is igyekezzenek az állami és egyházi ünnepek mellett önálló műsorokat bemutatni. A január 28-i szerény műsoros est után két hónapon át odaadással készítik a húsvéti műsort, amit az ünnep második napján be is mutatnak.

Műsor

I. DALCSOKOR

Férfihangra: Takáts Gyula. Előadja az Énekkar

1. *A kanyargó Tisza partján, ott születtem...*
2. *Fehér galamb száll a falu felett...*
3. *Huncut az a toronyóra...*
4. *Szép a rózsám, nincs hibája...*

II. A MAKACS EMBER

1 felvonásos tréfa. Írta: Vadnai László

Fogorvos	Szijas Lajos
Holló	Fésüs József

III. MAGYAR SZÓLÓ

Táncolják:

Farkas Ilopnka	Fodó József
Fodó Emma	Jörös Lajos
Szirmay Emma	Pál Károly
Becske Erzsébet	Nagy Gyula
Szijas Róza	Heczel Bálin
Bacsi Emma	Igyártó József
Nagy Ida	Szijas Imre
Fodó Erzsébet	Bacsi József

IV. A KALAP

Vígjáték 1 felvonásban. Írta: László Miklós

A férj	Nagy Sándor
A feleség	Csákai Irma
Az udvarló	Jörös József
Házmester	Igyártó Gyula
Szobalány	Krüzszely Bözsi

V. ERDÉLYI TÁNC

Táncolják ugyanazok, akik a magyar szólót.

VI. A FÜRDŐMESTER

1 felvonásos bohózat. Írta: Görög László

Dudás János	Igyártó Gyula
Paraszt	Fésüs József
Detektív	Szijas Lajos

VII. MAGYAR NÉPDALOK

Férfikarra: Horváth Károly. Előadja az Énekkar

1. *Kilencet ütött az óra...*
2. *Elhervadt az a fű...*
3. *Házunk előtt van egy öreg eperfa...*
4. *Sárga rigó, darázsfészkek*

Egyre nyomasztóbb a testület anyagi helyzete. Tartozásukat az egyháznak úgy tudják kifizetni, hogy szövetkezeti betétjükhöz nyúlnak. A tagság is rossz anyagi körülmények között él: „*Botos Károly jelenti, hogy a 30 Ké-t, mellyel az énekkarnak tartozik, megadni képtelen, ellenben mint csákányos ledolgozza. Az énekkar az indítványt elfogadja.*”² A pénztelenség okozza a beregszászi dalosünnepélyen való részvétel lemondását, nem tudják az útiköltséget előteremteni.

Az 1935. január 3-i közgyűlésen ismertetik a tagságot a Magyar Dalos-szövetség körlevelével, közös akarattal be is lépnek a szövetségbe (a belépési és tagsági díjakat február 16-án be is fizetik). Azt is elhatározzák, ha egy mód van rá, részt vesznek a Munkácsi Országos Dalosünnepélyen. Addig azonban az otthoni igények kielégítésére Abonyi Lajos *A betyár kendője* című népszerű színművét szeretnék bemutatni az énekkar szereplése mellett. Ám idő szűke, vagy más akadály miatt az előadás elmarad, helyette február 10-én az alábbi műsorral szereztek hangulatos estét a viskieknek:

I. DALCSOKOR

1. *Nem férhet a falu tőlem...*
2. *A fonóba szól a nóta...*
3. *Érik a, hajlik a búzakalász...*
4. *Mindig mondtam, veszedelmes a lány*
5. *A puli*

Férfikarra: Takáts Gyula. Előadja az Énekkar.

II. A NARANCS

Falusi komédia 1 felvonásban. Írta: Török Rezső

Billentő János	Pál Imre
Juli, a felesége	Szirmay Regica
Rozi, a lánya	Krüzselly Bözsi
Özv. Sárgáné	Igyártó Emmus
Pista, a fia	Nagy Sándor
1. legény	Heczel Bálint
2. legény	Jőrös Lajos

III. A NÉMA EMBER

Burleszk. Írta: László Miklós.

Fogorvos	Heczel Bálint
Permete	Csajkovitz Béla
Oroszlán	Pál Imre
Kerekes	Nagy Sándor
Páciens	Jőrös Lajos

IV. HÁZTŰZNÉZŐ

Vígjáték 1 felvonásban. Írta: Vaszary János

Mama	Igyártó Emmus
A Bözsi	Szirmay Regica
Pista	Heczel Béla
Kefe	Nagy Sándor

V. CIGÁNYKAR

Összeállította: Takáts Gyula. Előadja az Énekkar.

A Helyi Körök Bizottsága március 7-én a csehszlovák köztársasági elnök születésnapjára ünnepséget rendez, és felszólítja az énekkart is, hogy mint a múlt évben, vegyen részt azon. A tagság helyesbít: az elmúlt évben az ünnepen nem vettek részt, s most sem áll szándékukban, mert a lakosság „sajnálja őket”, hogy kénytelenek a cseh ünnepélyen részt venni. Végül a rend kedvéért mégis részt vesznek egy számmal a közös műsorban.⁴³

Ebben az időszakban határozzák el, hogy azok, akik húsz évig hűséges tagok voltak és kiöregedtek, vagy valamilyen komoly ok miatt kénytelenek voltak a karból kilépni, hálából minden dalárdabálra 1-1 tiszteletjegyet kap-

nak. A július 10-i Munkácsi Országos Dalosünnepélyen három énekszámot mutatnak be a viskiek. Az utazási költségre a Dalosszövetség választmánya 600 Kč-t, a Helyi Körök Bizottsága 200 Kč-t utalt ki.

Javul az énekkar szervezettsége, több új tag jelentkezik felvételre. Az egyesület által 1935. július 7-én elfogadott alapszabályzatot Goidics jegyző cseh nyelvre fordítja, s azt 1935. október 3-án Ungváron (Užhorod) 87.830-IV-7 a i 1935 sz. alatt végre jóváhagyták.

A kórus anyagi helyzete nem javul. A Hitel-szövetkezetnek 100 Kč törleszténivalója van. A nagy forgalmi adót úgy próbálják csökkenteni, hogy a Pénztárkönyvben névtelen adományként könyvelnek el összegeket, és az adósokat is felszólítják, hogy fizessék be a kamatokat. Az új tagokat pedig 10 Kč belépési díj beadására kötelezik, s minden tagtól minden csonka évre 2 Kč-t szednek be. Ebben a mozgalmas évben csak a karácsony előtti pár hét okozott kiesést a dohánysimítás miatt.

Az 1936. január 4-i közgyűlés Takáts Gyulát, a Magyar Dalszövetség Országos Karnagyát az alapszabályzat 3. §-ának megfelelően tiszteletbeli tagnak és díszkarnagynak választják meg. Az énekkar február 9-i fellépésén bemutat néhány dalt a III. országos dalünnepély műsorából:

I. SZUPRITZ: ÖRÖK DAL

A III. országos dalosünnepély egyik közöskari darabja.

Előadja a 70 tagú énekkar.

II. TAKÁTS: „PRO DEO ET LIBERTATE!”

Dalcsokor a legszebb kuruc nótákból. A III. országos dalosünnepély második közöskari darabja.

Előadja az énekkar.

III. A LEGDIVATOSABB NÓTÁK

1. *Szomorú vasárnap...*

2. *Kertes ház...*

3. *Ne mondja senkinek...*

Előadják: Czébely József és Fésüs József

IV. NAPRAFORGÓ

Falusi komédia 3 felvonásban.

Írta: Babay József.

Beleznay	Fésüs József
Beleznayné	Igyártó Emmus
Ferkó, fiuk	Pál Imre
Kisasszondy	Héder F. Lajos
Kisasszondyné	Rozsi Bözsi
Katalin, leányuk	Szirmai Regica
Micuráné	Lakatosné Becske Róza
Micuráné veje	Csajkovich Béla
Erzsi, a felesége	Szabó Juliska
Gyuri, községi postás	Heczel Béla
Lina, öreg hajadon	Torjainé Szabó Irma
Szolimán Tódor, agglegény	Varga Lajos
Vera	Lingvai Bözsi
Tobaki	Szücs Csana
ny. útkaparó	Igyártó Sándor
Tobakiné	Szabó Emmus
Vargáné	Szabó Ilonka
Bihalos	Stók Lajos
Bihalosné	Szirmay Emmus
Selmenci	Pál Lajos
Selmenciné	Pálné Román Juci
Juli	Horváth Emmus
Károly, cigányprímás	Gódi Pityu
Kis fiú	Hecel Józsi
Kis leány	Hecel Emmus

V. DALCSOKOR. ELŐADJA AZ ÉNEKKAR

A sikeres estet csak Varga Lajos viselkedése zavarta meg, akinek az ügyét az énekkar választmánya megtárgyalta. A vád az volt, hogy „berúgott, duhaj magaviseléssel a vendégeket botránkoztatva, a Dalárdát sértő jelzővel illette, belépti díjat vett át, s azt a pénztárosnak idejében át nem adta, s az idősebb dalárdisták jóindulatú figyelmeztetésére nem hallgatott”.⁴⁴ Az érintett a vádat tudomásul vette, de bocsánatkérésre nem bírta elszánni magát, kilépett a Dalárdából.

Március 14-én a karvezető megismerteti a tagságot a PRMDSZ február 6-i választmányi gyűlésének anyagával, és abból két dolgot megho-

nosított a viski dalárda is. Az első az új tagok felvételére vonatkozik: „a karvezető a felvevendő tag hangjára és zenei hallására vonatkozó véleménye után követően egy évre veszi fel, azon időre az új tag tagdíjat nem fizet. Az egy év letelte után a dalárdának és az ideiglenes tagnak is kölcsönös nyilatkozat alapján az ideiglenes tag elbocsáttatik vagy felvették. Az új tagok felavatása ünnepélyes keretek között – díszközgyűlésen a dalárda műsoros estélyén fog történni.” A második újítás a hűséges dalárdisták megjutalmazása: „10 év után bronzérmet, 15 után ezüstöt, s 25 éve után az aranyérmén kívül díszoklevelet kapnak az arra méltók. Ha közben a dalárda szünetelt, vagy a tag önhibáján kívül nem működött, az az időszak levonandó.”⁴⁵

A tavasz és a nyárelő az ungvári IV. Dalosünnepélyre való előkészülettel telik el, s ezen júliusban részt is vesznek. Szeptemberben beterjesztik az éremre jogosultak névsorát, az első világháború okozta kiesést figyelembe véve (1914 közepétől 1921 őszéig), és áthelyezik a tanórákat a hét páratlan napjaira, „mivel az énekkar jelentős része nőtlen – és a községben páros estéken szokták fogadni lányos háznál az udvarlókat”.⁴⁶ November 29-én az énekkar küldöttsége Csík István vezetésével részt vesz a Beregszászi Református Énekkar 75 éves jubileumán. Még az év elején napirendre tűzik a temetési díjak felemelését 100 Kč-ra, s a vezetés arra is ajánlatot tesz, hogy a halotti toron a tagok semmit ne fogadjanak el, mivel a népes dalárda ellátása költséges, inkább tegyenek félre 50-70 Kč-t, s ha összegyűl egy áldomásra, fogyaszták el közösen. A tagság nem fogadja el az ajánlatot, a régi szokásnál maradnak. Ebben az évben vezetik be a villanyt, amit nagy örömmel fogadnak, de csak akkor hajlandók a költségekhez hozzájárulni, ha a másik két egyesület is, kik szintén használják a termet.

A tagok megjutalmazása és az 1935-től belépettek ünnepélyes felvétele 1937. február 7-én, a farsangzáró bálon történt. A nézőket toborzó plakátokon a következőket olvashatták:

„A Viski Református Egyházi Énekkar
f. évi február hó 7-én
este 7 órai kezdettel a Kultúrházban
műsoros
DALESTÉLYT
rendez, melyre Barátait s a dal
kedvelőit tisztelettel meghívja.

Műsor:

1. Szabó–Takáts: *Jelige*. Előadja az Énekkar.
2. Tiszteletbeli taggá és díszkarnaggyá választott országos karnagynak az oklevél átadása.
3. Sípos: *Zúg az erdő...* Előadja az Énekkar.
4. Az énekkar régi tagjainak megjutalmazása: arany, ezüst és bronz éremmel.
5. Szupritz: *Örök dal...* Előadja az énekkar.
6. Az Énekkar új tagjainak ünnepélyes felvétele.
7. Takáts: *Petőfi-dalok*. Előadja az Énekkar.
8. DR. BORKA–DR. MIHOLA: KARIKAGYŰRŰ

Énekes népszínmű 3 felvonásban. Szereplők:

Böcsüs gazda	Pál Imre
Marika, a lánya	Szirmay Regi
Báró	Csajkovich Béla
Bözsi	Szabó Juliska
Laci	Jőrös Lajos
Szakácsnő	Szabó Emma
Postás	Heczél Béla
Lupuj, csavargó	Jőrös József
Bocskor	Héder József
Csendőr	Sütő József
Kisbíró	Igyártó Sándor
Orvos	Gyapjas Imre

Műsor után tánc

Zenét a KÖZKEDVELT Csüri-zenekar szolgáltatta.

Helyárak: I. Hely 7 Kč, II. hely 5 Kč.

Jegyek február 1-től Imre Sámuel üzletében kaphatók.”

A rendezvényen megjelent a PRMDSZ vezetősége is. Ez év pünkösdjének második napján két dallal szerepelnek Huszton az V. Országos Dalünnepélyen.

Az 1938. február 6-i vidám farsangi esten új műsorral mutatkozik be az énekkar. Jövedelmük viszont igen csekély volt, mert az előző előadáson a 16 éven aluli résztvevők szüleit megbüntették a csendőrök, s mivel most a plakáton is jelezve volt a korhatár, kevesebben vettek részt az előadáson.

Ezek után a kar elhatározta, hogy csak a rendezvény aktív résztvevői kapnak tiszteletjegyet. A Masaryk-szobor alapjára is pénzt kérnek a csekély évi jövedelem ellenére. A szeptember 24-i mozgósítás és a vele járó gyülekezési tilalom lehetetlenné tette az őszi munkát és a karácsonyra való felkészülést. A csendőrsparancsnok szerint a község fegyelmezetten viselkedett az izgalmas napokban: „*A dalárda működésének nincs akadályja, ha a tanórákon senki nem politizál*” – nyilatkozta.⁴⁷

Az egylet valóban igyekszik a nyugalmat megőrizni. Úgy tesz, mintha nem venné észre a Huszt központú szics-mozgalmat. Fegyelmezetten próbál, és 1939. február 5-én műsort mutat be:

I. DALCSOKOR

Férfikarra: Takáts Gyula.

A VI. Országos dalosünnepély összkari darabja.

1. *Kis utcátok csupa illat...*
2. *Felhőzik a tiszavirág lelke...*
3. *Tulipános láda...*
4. *Csalj el, édes!*

II. MUSKÁTILIS ABLAKOK

Népszínmű 3 felvonásban.

Szabóné, özvegyasszony	Hánkáné Igyártó Klári
Jenő	Sari József
<i>Szabóné gyermekei</i>	
Gábor	Jőrös Lajos
Magda, Szabóné keresztlánya	Heczel Erzsi
Mayer, pékmester	Heczel Béla
Marietta, Mayer lánya	Hánka Irma
András, öreg cseléd	Czébely József
Lili, nagyvárosi elvált asszony	Szirmay Irén
Tibi	Almási László
<i>Városi ficsúrok</i>	
Duci	Heczel Pál
Szobalány	Héder Emma
János gazda	Sütő Lajos
Péter gazda	Czébely Lajos
Pál gazda	Héder József

III. DALCSOKOR

1. Hajlik a jegenye...
2. A kis lány a kertjében...
3. Csopaki bort iszogatok...
4. Most kezdődik a tánc...

Az estélyre tódul a tömeg, kevésnek bizonyul a férőhely is. Ez már nemcsak a műsornak szól. Sikerélményként élük meg a visszacsatolást, azt etnikailag és történelmileg is igazságosnak tartják.

A visszacsatolás utáni első nagyszabású összejevetel 1939. április 15-én volt, „ezen a karvezető visszatekint az elmúlt nehéz 20 esztendőre s örömmel állapítja meg, hogy Dalárdánk becsülettel megállta a helyét”. Megköszönte a tagság kitartását, és megállapította, hogy az egyesület „községünk legfegyvermezeiből egyesülete”.⁴⁸ Lelkesedéssel veszik tudomásul, hogy részt vehetnek a Kassai Országos Dalünnepélyen, ahol mintegy 200 dalárda közreműködik majd. Mivel az egyesület anyagi állapota gyenge, anyagi hozzájárulásra is kész a tagság. Áprilisban az egyesület 1989 Kč 40 f vagyonát 284 pengő 14 fillér értékre váltják be. Felkavarja a kedélyeket, hogy egy személy, aki pár hétig volt tagja a karnak, „azt a kijelentést tette, hogy őt a „magyarságáért” zárták ki. Mivel a karvezető már nem emlékezett az esetre, az idősebb tagok alapos emlékezés és az eset megvizsgálása után elmondták, hogy nem a „magyarságáért”, magának és testvéreinek a magyarság ellen elkövetett bűnei miatt nem nézték őt jó szemmel, de azért nem zárták ki, hanem a karvezetőt megkérték, hogy négy szemközt tapintatosan adja tudtára, hogy énekkarunkból maradjon ki önként”.⁴⁹

Csík István karvezető így summázta az 1939-es esztendőt:

„Ez az év örömteljes változást hozott életünkben. A múltban ugyancsak vigyáznunk kellett minden szavunkra, ha a bajt el akartuk kerülni, ma: ami szívünkben, az a szánkban.” Örömmel állapítja meg, hogy „az elmúlt nehéz idők alatt a tagoktól sok hűséget tapasztalt Egyesületünk iránt, kéri ezt a jövőben is”.⁵⁰ 1940. február 4-én a szokásos farsangi bálon a következő műsor szerepel:

1. *Hiszkegy.* Énekli az Énekkar.
2. Üdvözlő beszéd. Mondja: Tusa Menyhért, az énekkar elnöke.

3. *Riadó.* Előadja az Énekkar.
4. Zilahy Lajos verseiből szaval Sari József.
5. *Masírozás az ütközetbe.*
6. *Az aranyérem*
7. *Petőfi a táborban*
8. Dalcsozor. Férfikarra: Csík István. Előadja az Énekkar.
9. *Minden nagy örömmek nagy bánat a vége...*
10. *Bementem a patikába...*
11. *Kék pettyes rakott szoknya...*

Krüzszely Erzsébet: Szép Rozál búcsúja.

Heczel (Hánka) Irma

Magyar szóló. Táncolják:

Csákai Boris	Kereszturi Irén
Farkas Elza	Lingvay Boris
Fodó Ica	Ötvös Ilus
Hánka Klári	Pál Róza
Igyártó Elza	Szirmay Magda
Igyártó Irén	Varga Bözsi

1. Dr. Borka–Dr. Mihola: ARANYLÁNC

Népszínmű 3 felvonásban.

Bán Józsi, jómódú gazdalegény	Sari József
István gazda	Héder József
Mikó Bözsi, gazdag lány	Heczel Hánka Irma
Recege Pista, szegénylegény	Heczel Lajos
Német Julis, szegény lány	Szirmay Irén
Ambrus bácsi	Czébely József
Mócsi kocsmáros	Czébely Lajos
Örzse vénasszony	Pál Boris
Trézi	Heczel Boris
Emerenci	Becske Emma
Rogya cigány	Heczel Pál
Polocska	Becske István

Himnusz. Éneklé az Énekkar.

Az énekkar vagyona egy hónap alatt 646 P 25 f-re gyarapodott, ezért a februári közgyűlés a tagsági díjat 1940. január 1-től eltörli. A tagoknak Bocsikai-nyakkendőt vásárolnak, nyilvános szereplésen azt kell viselniük. Április 29-én a közgyűlés elfogadja a Magyar Királyi belügyminiszter 364.400/1939. VII. a BM rendeletének megfelelően átdolgozott alapszabályt, és jóváhagyásra terjeszti fel. Közben egyre több énekari tag teljesít honvédi szolgálatot, ez hátráltatja a dalárda munkáját. De a március 15-i ünnepet megtartják, fellépnek a Viskről bevonuló honvédcsoportok búcsúünnepségén és a Huszti Rákóczi Dalárda zászlóavató ünnepségén, ahol Bomola István főszolgabíró kitüntetésben részesítette a viskieket, amiért azok köszönetüket fejezték ki. Ellenben az ünnepség utáni mulatság felszabadult hangulatában többen méltatlanul viselkedtek, ezért a novemberi közgyűlésen figyelmeztették őket, és egy tagot ki is zártak.

1941-re sok fiatallal gyarapodik az egylet. Február 2-án az énekari számok mellett bemutatják Dr. Borka–Dr. Mihola *Maharadzsa* című 3 felvonásos színjátékát. Közönségi kívánságra február 13-án megismétlik az előadást. A lakosság hangulata a háború miatt egyre komorabb.

„Bár a háború lángja az egész világra átcsapott már, az Énekkar múlt évi működése normálisnak mondható. Megtartottuk szokásos műsoros estélyünket, részt vettünk a márc. 15-én rendezett ünnepélyen. Közreműködünk a ref. egyház által rendezett hazafias és egyházi ünnepélyeken úgy is, mint férfikar, úgy is, mint a vegyeskar része: dec. 6-án a Kormányzó úr neve napján, dec. 24-én szentestén, 31-én gróf Széchenyi István születésének 150. Évfordulója alkalmából rendezett ünnepélyen, október 31-én a templomban énekeltünk, és néhány temetésen is részt vettünk. Sok fiatal értékes tagunk katonai szolgálatot teljesít, de emiatt nem zúgolódunk, kérjük Istent, hogy óvja meg őket. Köszönetet mond a tagoknak a sokszor megtapasztalt hűségükért, s kéri azt ezutánra is.” – olvashatjuk az évi munka rövid összefoglalását a jegyzőkönyvben.⁵¹

A háborús évek utolsó farsangi műsorát 1942. február 8-án mutatja be a több mint fél évszázadot megélt énekkar. „*Vendégeink oly szép számmal jelentek meg, hogy a Kultúrház padjain kívül a dalárdisták által összehordott 200-220 szék is kevésnek bizonyult.*”⁵²

A műsor:

1. *Magyar Hiszekegy.* Énekli az Énekkar.
2. Megnyitó szavak: Tusa Menyhért ref. lelkész.
3. Major I.: *Szentelt föld.* Induló. Előadja az Énekkar.

4. Szabolcska Mihály: *Magyar nóta*. Szavalja Szabó Sándor.
5. Énekkettős: *Irredenta nóták*. Énekli Cs. Kiss Sándor és Czébely József.
6. Beszéd: *Az élő orgona*. Mondja: Hadházy Antal ref. s. lelkész.
7. Kacsóh P.: *Késő ősz van...* Énekli az Énekkar
8. Bánkuti R. János: JÖN A KÉRŐ

Bohózat egy felvonásban.

Balogh birtokos	Szabó Sándor
Baloghné	Szabó Emma
Margit, a leányuk	Krüzsely Emma
Dr. Ördög	Varga József
Sulyok, kocsis	Bacsi Lajos
Julcsa, szobalány	Igyártó Elza

9. Hadházy Antal ref. s. lelkész magyar dalokat elő (dongókar kísérettel)

10. Szabó Lili: HÁZI LÉGOLTALOM

Falusi tréfás jelenet.

Férj	Heczel Béla
Feleség	Heczelné sz. Pál Boris
Sógor	Heczel Bálint
Lajos	Héder Ernő

11. Magyar nóták. Előadja az Énekkar.

12. Barnász–Cserháti: KI AZ ÚR A HÁZBAN?

Falusi vígjáték egy felvonásban

Bóka András	Jőrös Lajos
Bókáné	Varga Emma
Juli néni	Varga Bözsi
Berci, a fiúk	Czébely Lajos
Terus	Heczel Erzsé
Hörcsögné	Sütő Róza
Jani	Rozsi Imre

13. Magyar tánc: *Vigadó*. Táncolják:

Heczel Emma	Farkas Béla
Héder Emma	Heczel Béla

Pál Róza
Hánka Klári
Igyártó Elza
Krüzsely Emma
Heczal Erzszi
Nagy Juliska

Becske Sándor
Szirmay Imre
Hánka Imre
Czébely Lajos
Igyártó Gyula
Bacsi Lajos

14. Záró szavak: Tusa Menyhért ref. lelkész.

15. „Himnusz”. Énekli az Énekkar.

Ezen az estén minden szereplő jutalmazva volt. A nők csokoládét, a férfiak egy-egy liter bort kapnak. A báli bevételből Hani Imrének és Heczal Rozáliának segélyt is tudnak juttatni. Elhatározzák, hogy a továbbiakban a terem zsúfoltságának csökkentése végett a műsoros estek előtt nyilvános főpróbát tartanak csekély belépődíj ellenében. Március 15-én műsorral emlékeznek meg a magyar forradalomról, május 17-én pedig alapszabály-módosító rendkívüli közgyűlést kell tartaniuk, mert a felterjesztett szabályzatot elavultnak találták. A közgyűlésen megismerkedtek a 77. 000/1322 BMSZ VII. a. 9. 900/323 DMSZ és a 181. 000/537 BMSZ rendelete alapján a karvezető által átdolgozott szabályzattal, jóváhagyták azt, és október 1-én 215 134/942. sz. rendeletével a belügyminiszter is.

Július folyamán Dr. Révész Imre püspök egyházlátogatásakor lép fel az énekkar a vegyeskar részeként a templomban. „*Aug. 1-től sok taggal együtt a karvezető is katonai szolgálatra vonult be, s így a dalárda működése teljesen leállt, Pikolc Pál temetését kivéve, ahol Hadházy Antal hitoktató lelkész úr vezetése alatt énekelt. A háború, mint sok mást, Dalárdánk működését is megbénította. Kérjük a jó istent, hogy vessen véget ennek a rettenetes világégésnek, s hozza el mielőbb a győzedelmes békét, hogy végezhessük tovább Neki Tetsző és embereket gyönyörködtető munkánkat!*” – olvashatjuk a jegyzőkönyvben.⁵³

1943-ban már jelentkeznek a háború okozta sérülések az énekkar életében is. A tagok jelentős részét behívták katonának és kivitték a frontra. Itthon elsötétítés mellett tartják a próbákat. Azonban az énekkar így is hallat magáról, fellépnek a március 15-i ünnepen, július 17-én a hősök emlékművének és az országzászló felavatásának ünnepségén, ahol már az új lelkipásztor, Forgon Pál⁵⁴ is jelen van (az 1951-es koncepció perében ez is vádként szerepel ellene), mert Tusa Menyhért lelkészelnökünket is elvitte ez a nehéz esztendő.

Az új lelkipásztort, mint az énekkar új elnökét az 1944. augusztus 6-i közgyűlésen köszöntik. Miután a vezető arra kéri az új elnököt, „*hogy szeretetéből, hitéből, idejéből és zenei tudásából juttasson az énekkarnak is*”, Forgon Pál lelkész megígéri, hogy az énekkar támasza lett. Ebben a jelenlevők nem is kételkednek.

Azt azonban legmerészebb álmukban sem gondolták, hogy alig négy hónap múlva csaknem valamennyien rálépnek a sztálini táborokba vezető útra, ahonnan sokan sohasem térnek vissza, és azt sem, hogy ez az utolsó közgyűlése a Viski Református Egyházi Énekkarnak a szovjet megszállás előtt.

Jegyzetek:

1. A viski dalegylet jegyzőkönyvét (a továbbiakban *Jegyzőkönyv*) és a *Pénztárkönyvet* egyéb énekkari tulajdont képező iratokkal együtt Csík István egykori karvezető őrizte meg. Munkácsra való költözésekor az énekkar pénztárosára, Igyártó Károlyra bízta ezeket (Hátulsó u.), kinek elhunytá után vejéhez, Czébély Józsefhez kerültek (Kisszer u.18.), ő bocsátotta rendelkezésemre. Köszönettel tartozunk érte.
2. PELESKEY Sándor, 1925: *A viski református egyház története*. Beregszász, 56. o.
3. Nagy Jenő, 1890–1896 között református tanító Viskén, innen Sajószentpéterre ment.
4. Bökényi Dániel, 1879–1883 között református tanító Viskén. Innen Máramaroszigetre került, ahol állami iskolai igazgató lett. Mikor a románok elbocsátják munkájából, Nyíregyházára költözik.
5. Kecskeméti Károly, 1879–1898 között református tanító Viskén, majd Verbőcön (Ugozca m.) tanított.
6. PELESKEY Sándor, 1925. 25. o.
7. Ladányi Pál, 1874–1894 között ref. lelkész Viskén. Gyulán (Ugozca m.) született, itt lett pap. Miután Viskre került, húszévi tevékenykedése alatt nagyon sokat tett a falu művelődéséért. Létrehozta a *Magtár Alapot*, a kincstártól megszerezte a piaci telket. Egyházmegyei tanácsbíró és főjegyző is volt. Viskén halt meg.
8. Csík Mihály, 1888–1901 között ref. tanító Viskén, aztán ugyanitt állami tanító lett. A 20. század húszas éveiben halt meg Huszton.
9. Jegyzőkönyv, 1892. február 16.
10. PELESKEY Sándor, 1925. 9. o.
11. Pénztárkönyv, 1895. január 23.
12. Ladányi Endre, 1892–1896 között ref. tanító Viskén. Innen Nagytárnára ment papnak, s mint fertősalmási lelkész halt meg 1918-ban.
13. Csík Albert, 1894–1911 között ref. lelkész Viskén. A nagyszülősi születésű, budapesti teológiát jelesen végző pap először dolhai lelkész volt. Innen került Viskre és itt is hunyt el.

14. Nagy Kálmán, 1899–1901 között, csak kevés ideig volt ref. tanító Visken.
15. Jegyzőkönyv, 1903. december 23.
16. Uo.
17. Pénztárkönyv, 1906. június 10.
18. Jegyzőkönyv, 1909. január 7.
19. Uo., 1909. október 30.
20. Szabó Antal, 1912–1913-ban ref. tanító Visken. Aztán Técsőn lett állami tanító, majd Tiszaújlakon.
21. Jegyzőkönyv, 1910. január 7.
22. Uo., 1911. június 25.
23. Mikó Imre (1884–1814), 1912–1913-ban ref. lelkész Visken. Hajdúnánáson született. Debrecenben tanult, utána a kollégium esküdt felügyelője, majd szülővárosa káplánja. Onnan jött Viskre, de egy év múlva hazahívták, ahol nem sok idő múlva meghalt.
24. Jegyzőkönyv, 1912. március 17.
25. Lásd: 2. sz. jegyzet.
26. Jegyzőkönyv, 1913. március 14.
27. Varga Lajos, 1913–1914-ben ref. tanító Visken. A világháborúban orosz hadifogságba került, onnan szabadulva hajdúböszörményi tanító lett.
28. PELESKEY Sándor, 1925. 12. o.
29. Jegyzőkönyv, 1913. december 14.
30. Uo., 1914. március 14.
31. Uo., 1914. április 12.
32. Csík István (1901, Visk–1983, Munkács) 1920-tól a szovjet megszállásig református kántortanító, később igazgató-tanító Visken, 1921-től a Viski Református Egyházi Énekkar karmestere és 1923. január 13-tól 1944-ig egyben jegyzője is. Ezen kívül az 1933-ban megalakult Gazdakör jegyzője szintén 1944-ig. A sztálini légerekből hazatérve méltatlan kolhozi munkára kényszerítik. A politikai nyomás enyhülésével újra kórust szervez, szép sikereket ér el a magyar iskola tanulói énekkarával is.
33. Jegyzőkönyv, 1923. április 8.
34. Uo., 1925. január 5.
35. Uo.
36. Uo., 15. sz.
37. Jegyzőkönyv, 1926. január 6.
38. Tusa Menyhért (Forgolány, 1885–Visk, 1943) középiskolai tanulmányait a Szatmárnémeti Református Főgimnáziumban, a teológiáit pedig a Debreceni Akadémián végezte. Segédlelkészi képzése után a máramaros–ugocsei esperes mellett Tekházán és Nagyszőlősen káplánkodott három évig. 1913-tól 15 éven át a szőlősgyulai gyülekezet lelkipásztora volt. Az egyházmegye iskolafelügyelője, egyházmegyei lelkészi jegyző és egyházmegyei tanácsbíró is volt. 1928 januárjától 1943 augusztusáig szolgált a viski gyülekezetet. A viski református temetőben temették el.
39. Jegyzőkönyv, 1930. február 16. 4. sz.

40. Uo., 9. sz.
41. Szijus Lajos alap. Az Amerikába kivándorolt és ott elhunyt Szijus Lajos örökösei hozták létre ezt az alapítványt az elhunyt pénzbeli hagyatékából (8 400 K) a ref. templom egyik karzatának felépítésére.
42. Jegyzőkönyv, 1934. április 7.
43. Uo., 1935. február 16. 5. sz.
44. Uo., 1936. március 4.
45. Uo., 1936. március 14. 2. sz.
46. Uo., 1936. szeptember 26. 2. sz.
47. Uo., 1939. január 2. 2. sz.
48. Uo., 1939. április 15. 3. sz.
49. Uo., 5. sz.
50. Uo., 1940. január 3. 3. sz.
51. Uo., 1942. január 9. 3. sz.
52. Uo., 1942. február 13. 3. sz.
53. Uo., 1943. január 10. 3. sz.
54. Forgón Pál (1913–2002), 1944–1951 között református lelkész Visken. 1951-ben koncepció perben 25 évre ítélik. 1956-ban szabadult, folytatta lelkészi hivatását. A kárpátaljai református egyház püspöke is volt.

Meghívó és hirdetés 1935-ből

Az énekkar pecsétje

A táncsoport

A Viski Református Egyházi Énekkar története (1891–1944). // P. Punykó Mária (szerk.), 1997: „Hét kereszt alatt felkelek”. Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok. Budapest–Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 48–72. o.

A NÉPRAJZ VONZÁSÁBAN

GÁTI GYERMEKMONDÓKÁK ÉS JÁTÉKDALOK 1975–1985

Mikor 1975 tavaszán Gát régi iskolájának udvarán (az egykori parókiában és a 19. századi iskolaépületben tanítottunk) felfigyeltem a hét-tíz éves kislányok énekes játékaire, már ismertem Kodály Zoltán gyermekdalaink magyarságáról szóló írását (Kodály Zoltán: *Visszatekintés*. Bp., 1974. I. k. 124. o.), amelyben figyelmeztet arra, hogy a *Boci, boci tarka* és a *Szeretnék szántani*-féle gyermekdalokkal már jó 70 éve „hajlítjuk” el a magyar palántát a maga természetes ősi zenéjétől. Nyomban izgatottá tett egy kérdés: Milyen zenei gyermekkora van emberkéinknek most, száz év elmúltával, beleszámítva a fél évszázados kisebbségi sorsot és a magyar óvoda nélküli harminc évet?

Gát község

Így kezdtem el az énekes játékok és mondókák gyűjtését. Leginkább a lányok szolgáltak adatközlőként, mert a fiúk inkább gomboztak, vagy újabb sportos játékot űztek. A lányok felnőttektől és egymástól még az iskola előtt eltanult játékaik tovább éltek az iskoláskor folyamán is, ezért megfigyelhet-

tem azokat a szünetekben meg a nyári vakációk idején. 1985-ig gyűlt az anyag, s mikor újra ellenőriztem egy újabb nemzedéknél, derült ki, hogy tíz év mekkora negatív változást okozott a műfaj mennyiségében és minőségében egyaránt. Sokat nem ismertek már közülük a gyerekek, jó néhánynak a dallama merült feledésbe. Az itt dallam nélkül közölt játékoknak már a szövegét is csak az idősebbek ismerik.

A néphagyomány folytonosságának sérülését a nemzetit háttérbe szorító iskolai oktatás és az óvodai nevelés mellett a falu gazdasági szerkezetének megváltozása is elősegítette. Egyre több lett az ingázó, és a szovjet rendszer éveiben sokat cserélődött a lakosság is.

A gátiak régen is szerettek, és ma is szeretnek dalolni. Népzenei hagyományuknak egy rétegét a gyermekjátékdalok alkotják. Ha a dallamviláguk oldaláról közelítjük meg őket, megfigyelhetjük, hogy a gyermekjáték-szövegek nagyobb része először ritmikus előadásban jelentkezik, a legtöbb gyermek csak így ismeri. Aztán a dallamos hanglejtés egy magasabb és egy mélyebb hang változásaként jelenik meg. Számos gyermekdal hangkészlete nem haladja meg a 2-3 hangot. Ez egy ősi sajátosság. Így csak két hangból áll, és a tengelyhangról a felső nagy szekundra lép a *Dombon törik a diót* dallama, az alsó nagy szekundra pedig a *Csiga-biga, gyere ki, Szállj le, lepke* és a *Gólya viszi a fiát* dallama. Három hangból álló motívum (d r m) áll a *Cini, cini, muzsika*, a *Tűzet viszek* és az *Egy arany alma* (sz l sz m) dallama. Négy hangból az *Itthon vagy-e, hidas mester?* és a *Csön-csön gyűrű* dallama áll, s az utóbbi dallamvezetése mutat pentaton jelleget (sz l sz m r). A többi dallam 5 és 6 hangból áll, de nem az ősi pentaton, hanem a d r m f sz diatonikus hangsor alapján. Ezeknek kezdősorai a kvint tájékról indulnak, s végül az alaphangra érkeznek.

A fentiekből láthatjuk, hogy a magyar gyermekdalok dallamhagyományai még élnek vidékünkön. A 84. játék dallama negatív példaként szolgál. Ez egy szovjet–moldáv műdal dallamváltozata, amit magyarított szöveggel terjesztenek óvodáink. Sekélyége és idegenszerűsége azonnal kitűnik, és azért is ártalmas, mert kiszorít egy eredetibb dallamú hasonló játékot.

A játékok és mondókák szövegéről általában elmondhatjuk, hogy mint a magyar gyermekeket általában, a gátiakat sem a szöveg tartalma, hanem a szavak ritmusa, hangzása, zeneisége ragadja meg. Élvezik ezeket, ha értelmüket nem is ismerik. A szótorzulások között itt is találkozunk a nevek átváltozásával (*Uborkáné–Buborkáné*), játszi szóképzésekkel (*ajbėj-májbé, csili-csala-mádé, inc-pinc, etyki-petyki, enc-penc, ikom-pikom, csörög-börög*),

egész mondatnyi értelemváltozással (*Pattanj, tyúk!–pattantyu*), tájszavakkal (*kanitu-kanna*) és elavult szavakkal (*penna, ifúr*). Mivel a játékok szüntelenül variálódnak, a szövegük is összekeveredik, átkerül az egyikből a másikba, vagy ki-kiesik egy-két sor.

A gyermekek játék közben való elhelyezkedése (a tág-, szűk-, kettős kör; az egyes és páros oszlop és az egyes arcsor – kettős arcsorral nem találkoztam) egyezik a magyar gyermekjátékok jellegzetes térformáival.

Igazgatóm (Kovács Emil) a gáti iskolában osztályával az 1940-es évek végén

Ezzel a kis tájékoztatóval és a hozzá tartozó népköltészeti anyaggal az a célom, hogy fölhívjam a figyelmet: annak ellenére, hogy nap nap után koptnak és kihalnak gyermekjátékaink, gyermekdalaink és velük a magyar zenei észjárás is, még mindig fellelhetők a kárpátaljai magyarság gyermekközösségeiben ennek az ősi kincsnek maradványai, és ez lehetőséget teremt ahhoz, hogy legjobb darabjait visszaadjuk jogos tulajdonosaiknak: gyermekeinknek. Ez a feladat az igen lassan szaporodó magyar óvodáinkra vár, mert ezek a primer jelentőségű és használati szintű mondókák, kiolvasók, játékdalok első benyomásként maradandóak. Mivel aktív zenélésként hatnak, elősegítik a gyermek fantáziájának gazdagodását. Ellenben az otthoni és részben az iskolai hallgatásra épülő zenei világkép inkább a populáris zenére támaszkodik, és egysíkúvá, szürkévé, beszűkültté teszi a képzeletet.

„A gyermek, mint egész fejlődésében, dalában is újra átéli az ember őskorát” – írja Kodály, s ebből logikusan következik: ha megfosztjuk őt a primitív művészi élménytől, önmegvalósulását akadályozzuk.

1. Tenyeresdi

Ez elment vadászni,
Ez hazahozta,
Ez megsütötte,
Ez megette,
Ennek meg nem maradt semmise.

2. Jártató

Dom-bon tő- rik a di-ót, er- re meg a
mo-gyo-rót. Tes- sék, ké-rem, meg- be- csül- ni,
És a föld- re le-csü-csül- ni: Csüces!

3. Lovagoltató

Hőc, hőc, katona,
Ketten ülünk egy lóra,
Szénát, zabot a lónak
Abrakot a csikónak.

4. Ha új gyümölcsöt esznek

Újság hasamba,
Betegség pokolba.

5. Harag

Örök harag,
Míg a kiskutya
Meg nem harap.

6. Táncoltató

Ci-ni-ci-ni, mu-zsi-ka, Tán-col a kis Zsu-zsi-ka.
Jobb-ra dűl, bal-ra dűl, Ci-gány Jó-zsi he-ge-dül.

The image shows two staves of musical notation in G major, 2/4 time. The first staff contains the melody for the first line of lyrics, and the second staff contains the melody for the second line. The notes are simple eighth and quarter notes.

7. Árulkodóra

Árulkodó Judás,
Kell egy macskatojás?
(Vagy: Kell egy bűdös tojás?)

8. Majmolóra

Utánozás, majomszokás.
Nyald ki a kisborjú
Korpás jukát.

9. Névrecsúfolók

Aladár!
A fazékba szaladgál.

10. Bence!

Kihűlt a kemence.

11. Dezső!

Mozog a háztető.

12. Elek!

A seggi meleg.

13. Katica!

Karmolja meg a cica!

14. Lackó!

Pipadohány zacskó!

15. Sándor!

Kenyérhajon táncol.

16. Sándor!

Gatyába táncol.

Felesége bugyiba,

Úgy mentek a moziba.

17. Vince!

Tele van a pince!

18. Zoltán!

Tököt visz a hátán.

19. Pista!

Lábad közt a fegyverista.

20. Április 1-re

Április bolondja

Felmászott a toronyba.

Kérdik tőle: Hány óra?

– Féltizenkettő.

Vigyen el a mentő!

21. Naphívogató

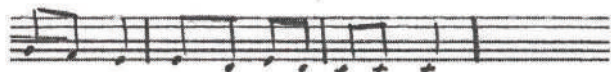
(A talált katicabogárnak addig éneklük a dalt, az ujjukon sétáltatva vagy tenyerükön himbálva, míg az el nem repül.)

Ka-ti-ca-bo-gár-ka, menj fel az ég-be!

Mondd meg a jó is-ten-ké-nek, zár-ja be a

Hi-de-get, nyis-sa ki a me-le-get.

22. Esőindító

Add, Uram, add!
Ne csak mutogasd!

23. Esőre

E-sik az e-ső, Á-zik a me-ző, Ha-rag-szik a
Ka-to-na, mert meg-á-zik a lo-va.

The image shows two staves of musical notation in G major and 4/4 time. The first staff contains the melody for the first line of lyrics, and the second staff contains the melody for the second line. The lyrics are written below the notes.

Hozzámondják dallam nélkül:

Ne haragudj katona,
Majd kisüt a napocska,
Megszárad a lovacska.

24. Esik az eső,

Süt a nap,
Paprikajancsi
Mosogat,
Hát az öreg
Mit csinál?
Hasra fekszik,
Úgy pipál.
(Az utóbbi időben hozzámondják:)
Nem kén néki
Pipázni,
Csak egy pofont
Levágni.

25. Csigahívogató

The image shows a single staff of musical notation in G major and 4/4 time. The melody is written on a treble clef staff.

Csi - ga - bi - ga, gye - re - ki! Ég a há - zad i - de - ki.

Sós kútba teszlek, Onnan is kiveszlek.
Kapsz tejet, vaját, Holnapra is marad.

26. Méhecskére

Mézzel kínál erdő, berek,
Nem üldöznek rossz emberek.
Szállj, szállj, szállj,
Kis méh, meg se állj!

27. Lepkére

Szállj le, lepke,
Babot adok,
Ha megeszed,
Többet adok.

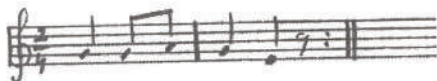
28. Pulykacsúfó

Szebb a páva, mint a pulyka,
Mert a pulyka véreshurka,
Mert a páva aranyos,
És a pulyka haragos.
Lyu-lyu...

29. Hintáztató

Egy – megérett a meggy.
Kettő – csipkebokor vessző.
Három – nincsen semmi károm.
Négy – biz oda nem mégy.
Öt – kapd bé a tökömöt.
Hat – leszakad a pad.
Hét – a pincébe belemégy.
Nyolc – tiszta a polc.
Kilenc – kis Ferenc.
Tíz – tiszta víz.
Tizenegy – essen ki a félszemed.
Tizenkettő – essen ki mind a kettő.
Tizenhárom – szarok neked télen, nyáron.

30.

Egy a - rany - al - ma,
Két aranyalma,
(Így tízig)
Tíz aranyalma;
Tíz, tíz, tíz,
Tekenőben meleg víz.

- Minek az a meleg víz?
- Kiskertet locsolni.
- Minek az a kiskert?
- Tököt bele vetni.
- Minek az a tök?
- Disznót hizlalni.
- Minek az a disznó?
- Háját kivenni.
- Minek az a hája.?
- Kocsit kengetni.
- Minek az a kocsi?
- Kispuját ringatni.
- Minek az a kispuja?
- Kenyért pusztítani.

Inc, pinc, Lőrinc,
Te vagy odakint!

Vagy:

A hintáról leszállás!
Másnak kell felülni.

31.

Hinta, palinta,
Szépen szól a pacsirta.
Lökd meg, pajtás a hintát,
Érd utol a pacsirtát!

Vagy:

Had essen le Pisti.

32.

Hinta, palinta,
Karácsonyi kis Katica,
Régi dunna, kis katona,
Ugorj a dunnába!

33. **Kiszámolók**

Gyertek, lányok, iskolába,
Öltözzetek papruhába!
Inc, pinc, lakatos,
Tied ez a bikafos!

34.

Etyki, petyki,
Haladj ki,
A nyavalya
Törjön ki!

35.

Egy, petty, libapetty,
Kire jut a tizenegy?
Egy, kettő, ..., ... tizenegy.

36.

Megy a vonat, megy, megy, megy.
Vajon hova megy?
Mond meg nékem aztat te,
Vagyis, vagyis te!
Milyen színben megy a vonat?
Mond meg nekem aztat te,
Vagyis, vagyis te!

37.

Kertem alatt könnyű kocsi,
Abban lakik bécsi bácsi.
Süt, főz haluskát,
Még azt mondja, pofon vág.

Ha pofon vág, meghalok,
Eltemetnek angyalok.
Répaföldbe temetnek,
Megesznek a tehenek,
Eltörött a kas!

38.

Egy, kettő, három, négy, öt,
Mariska harisnyát köt,
Ne legyen se kicsi, se nagy,
Te meg, babám, kint vagy.

39.

Piros kendő, pi-pi-pi,
Azalatt van valami:
Két kisegér meg egy nyúl,
Elszaladt az ifiúr.
Vagy:
Szaladj ki, te nagyszájú!

40.

Apám volt a csendőr,
Utca szélén állt.
Meglátott egy bolhát,
Rögtön bekakált.
Csitt, csitt, csitt,
Várjon egy kicsit!
Anyám hozza a bilit.

41.

Enc, penc, kimehetsz,
Holnapután bejöhetsz!
Cérnára, cinegére,
Ugorj, cica, az egérre!
Fuss!

42.

Egy, kettő, három, négy, öt, hat,

Futbalozni megy a csapat.

Kérdik tőle: Hány gól kell még?

– Három.

Egy, kettő, három.

43.

Egy, kettő, három, négy, öt, hat,

Futbalozni megy a csapat.

Van két pár papucsuk,

Meg egy hülye kapusuk.

Mikor a labda közeledik,

Hülye kapus hasra esik,

Gól. Gól. Gól,

Te vagy a fogó!

44.

Egy, kettő, három, négy,

Te kiskutya, hová mégy?

Nem megyek én messzire,

Csak a falu végire,

Ott se leszek sokáig,

Csak egy óra hosszáig.

45.

Egyedem, begyedem, tengertánc,

Cicamica, mit kívánsz?

Nem kívánok egyebet,

Fogjuk meg az egeret!

46.

Csiripelnek a verebek,

Egy kanitu pinát kérek.

Inc, pinc, Lőrinc,

Te vagy odakint.

47.

Szörös töki van a légynek,
Ha nem hiszed, gyere, nézd meg.
Inc, pinc, Lőrinc,
Te vagy odakint.

48.

Megy a bika hentes (v. tenger) felé,
Lóg a töki ezerfelé.
Inc, pinc, Lőrinc,
Te vagy odakint.

49.

Debrecenben van egy bót,
Abban mindenféle volt:
Tinta, penna, papiros.
Szaladj ki, te kis piros!

50.

Madarak voltunk, földre szálltunk,
Búzaszemet kapirgáltunk.
Hány szem kelt ki belőle?
Mondd meg nékem re!

51.

Sem egy,
Sem kettő,
Sem három,
Sem négy,
Sem öt,
Sem hat,
Sem hét,
Sem nyolc,
Sem kilenc,
Kimehetsz!

52.

Di-dáb, daruláb,
Ne menj arra,
Tarka kutya
Mezítláb,
Mert feldőf a bika.
A bikának négy a lába,
Ötödik a farka,
Farka alatt szuszogója,
A te orrod a dugója.

53.

Baba ül a széken,
Kalács a kezében.
Kértem tőle, nem adott,
Pofon vágtam, elaludt.
Behoztam a baltát,
Levágтам a nyakát,
Begöngyöltem lepedőbe,
Úgy vittem a temetőbe.
Inc, pinc, Lőrinc,
Te vagy odakint.

54.

Apám írta levelét,
Rátette a bélyegét,
Volt benne sóska,
Te vagy a fogócska.

55.

Volt egyszer egy ember,
Szakálla volt kender,
Bükkfa tarisznyája,
Égerfa csizmája.
Közel volt a tenger,
Beleesett seggel,
Két kutya húzta,
A harmadik nyúzta.

Gáti gyermekek játék közben

56.

Egyedem, begyedem, német tánc,
Meghalt-e már a finác?
Meghalt, bizony, nem eszik,
A temetőben fekszik.
Majd felkől az nem sokára,
A nagy Úrnak hatalmára.
Ikom-pikom, Sári-pikom.
Puff!

57.

Kiugrott a gombóc a fazikbul,
Utána a molnár fazakastul,
-Stul, -stul, -stul, fazakastul.

Kiugrott a gombóc a fazikbul,
Utána a gazdaasszony kanalastul,
-Stul, -stul, -stul, kanalastul.

Kiugrott a gombóc a fazikbul,
Utána a cica kiscicástul,
-Stul, -stul, -stul, kiscicástul.

58. Játékok

Csip- csip, csó - ka, vak - var - jucs-ka,
Jó volt - e a kis - fi - ucs - ka?
Ha jó volt a kis - fi - ucs - ka,
Ne csípd meg őt vak- var - jucs - ka.

Másodszor:

Ha rossz volt a kisfucska,
Csípd meg, csípd meg, vakvarjucska.

A szülő és a gyermek, vagy két gyermek felváltva egymás fölé teszik kezüket, ujjuk közé csípi a kéz bőrét, és ütemesen himbálják.

59.

Csön- csön gyűr - ú, a - rany gyű - rű,
Nálam, nálam ezüst gyűrű.
Itt csörög, itt börög, itt a kincs.

Dallam nélkül:

Jöhet a bába,
Kifőtt a kása
Tizenkét órára
Piros csizmába.

A gyűrűsdi játékban ezzel a dallal rejtik el a gyűrűt a hunyó elől.

60.

Ég a gyer-tya ég, El ne a-lud-jék, A-ki lán-got

lát-ni a-kár, mind-le-gu-gol-jék!

A lányok egymás kezét fogva, körbe járva éneklék, a dal végén leguggolnak.

61.

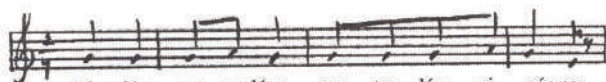
Ko-csi,ko-csi, ko-mám-asz-szony, Szél fuj-ja

pánt-li-kám. Fogd meg, ró-ka, a szok-nyám!

Túrót ettem, elejtettem,
 Azt se tudom, hová tettem.
 Szél fujja pántlikám,
 Fogd meg, róka, a szoknyám!
Párosan forogva dalolják

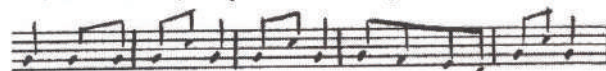
62.

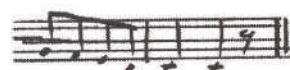
Lánc, lánc, esz-ter-lánc, esz-ter-lán-ci cér-na;

Cér-na vol-na, se-lyem vol-na, még-is ki-for-dul-na.

Pé-ny vol-na ka-ri-ka, ka-ri-ka, for-dul- jon ki Ma-ri-ka.

Ma-ri-ká-nak lán-ca!

Kézen fogva körbe járnak, a megnevezett kifordul.

63.

Kis ka-csa för-dik Mo-sa-kod-jál meg,
 Fekete tóba, Fészülködjél meg,
 Anyjához készül
 Lengyelországba.

Egy kis-lány-nak kö-tő-jé-be tö-rül-köz-zél meg.

A lányok körben állnak, egy a közepén guggol, és a szöveg szerint tagjait járattja, majd egyik ruhájába megtörülközik. Az újrakezdéskor az utóbbi megy a kör közepére.

64.

Bujj, bujj, zöld ág, zöld le-ve-lecs-ke,
 Nyit-va van az a-rany-ka-pu, csak buj-ja-tok raj-ta!
 Raj-ta, raj-ta, be-sza-kadt a paj-ta, benn-ma-radt a macs-ka.
 Hé! Rál Zsupsz!

Két lány titokban nevet választ: egyik „aranyalma”, másik „aranykörte”. Majd kaput tartanak. A többiek sorba állnak és átbújnak a kapun, az utolsó átbújót lefogják. „Mi kell, aranyalma, vagy aranykörte?” Válasza szerint áll be a sorba. A játék addig tart, míg a sor el nem fogy.

65.

- Itthon vagy-e, hidas mester?
- Itthon vagyok, csak most jöttem.
- Eressz át a híd alatt!

– Nem eresztlek, mert leszakad.
– Ha leszakad, megcsinálom.
– Miből tudod megcsinálni?
– Elmegyek a zöld erdőbe,
Hozok neked aranyágot.

66.

Já-runk e-gyes-ben, csak ma-gunk e-gyes-ben.

Szé-pen kér-jük ki-rály- nőn-ke-t, Ad-ja né-künk ezt.

Ez kell nekünk, ez,
Ezt szeretjük, ezt.
Szép ő maga, szép ruhája,
Szép az ő járása.

Nem kell nekünk ez,
Nem szeretjük ezt,
Csúf ő maga, csúf ruhája,
Csúf az ő járása.

67.

Szerdán viszik a lányokat, lányokat,
A legszebbik lányokat, lányokat.
Gyöngy, gyöngy, gyöngy, gyöngy asszonyára,
Gyöngykoszorút a lányára, vesszót a farára.

68.

Er- zse- bet asz-szony ké-re-ti lá- nyát,
Szeb-biket, job-bikat, kar-csú ma-ga- sab-bi-kat.

Dallam nélkül:

– Kakas uram, jó napot!
– Mit keres itt, mit fordul itt
Az én házam tájékán?
– Azt keresem, azt fordulom
A te házad tájékán,
Hogy Irénke lányát
El akarom venni.
– Irénke lányom nem adom
Gyöngykoszorú nélkül.
Lipityom, lapityom,
Eriggy, Irénke lányom!

69.

Most vizik, most vizik
Buborkáné lányát
Bíborba, bársonyba,
Gyöngyös koszorúba.

Kakas uram, jó napot!
Receruca fogadja:
– Mit keres itt az én házam tájékán?
– Azt keresem, azt fordulom,
Hogy két lányát el akarom venni.
– Én a két lányom nem adom
Üveghintó nélkül.
Sej, ruca, haj, ruca
Eriggy te, Marika lányom!

70.

Gó-lyát lá-tok, Szeplőt há-nyok, Fél-lá-bon ug-rá-lok.

71.

Gólyát látok,
Szeplőt hányok,
Selymet gombolyítok,
Féllábon ugrálok.
Tavasszal a gólyák megérkezésekor énekelik.

72.

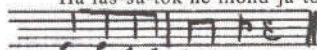
Gó-lya vi-szi a fi-át,
Itt le- te-szi ott meg-áll.

Keresztre fogott kézre ültetik a gyermeket, s úgy viszik.

73.

Tü-zet vi-szek, ne lás-sá-tok, Én lá-tom, nem mon-dom,
Ha lás-sá-tok ne mond-já-tok.

Aj-tó mő-gé le-do-bom.

A gyerekek körben állnak, egy a körön kívül jár egy kendővel, akinek a háta mögött elejti, az kergetni kezdi őt.

74.

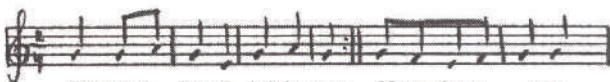
1. A part a- latt, a part a- att, há-rom var-ju ka- szál,

há-rom var-ju ka-szál.

2. Róka gyűjti, ://: szunyog kévét köti.:/
 3. Bolha ugrik, ://: hányja a szekérre.:/
 4. Mén a szekér, ://: majd a malomba ér.:/
 5. A malomba, ://: három tarka macska.:/
 6. Egyik szítál, másik rostál, /: harmadik követ vág.:/
 7. Szürke szamár, vizet hoz már, /: tekenőbe tölti.:/
 8. Tehén dagaszt, ://: kemencébe rakja.:/
 9. Medve várja, ://: kisült-e a cipó?:/
 10. Tyúk a cipót csipegeti, /: hangya morzsát szedi.:/
- Éneklés közben a gyerekek mutogatással utánozzák a szöveget.*

75.

Csin-cse-ri bor-só bab-len-cse, Ne menj ar-ra es-te
Fe-ke-te-sze-mű me-nyecs-ke,

mert meg-dőf a kecs-ke, pat-tan-tyu!

(Pattanj tyúk!)

76.

A gaz-da rét-re megy, A gaz-da ki a rét-re megy,
A gaz-da rét-re megy,

Ki a, ki a rét-re megy.

A lány vele ment, :/
A lány ki a rétre ment,
Ki a, ki a, rétre ment.

A fia vele ment, :/
A fia, ki a rétre ment,
Ki a, ki a rétre ment.

A kutya vele ment, :/
A kutya ki a rétre ment,
Ki a, ki a rétre ment.

A macska vele ment, :/
A macska ki a rétre ment,
Ki a, ki a rétre ment.
És a szamár bennmaradt!

A gyerekek körben állnak, az egyik a körön kívül ellentétes irányban jár. Minden versszak alatt magával visz egyet a körből. A járók gyarapodnak, a kör egyre fogy.

77. Ha hó esik

Esik a hó,
Ázik a ló,
Seggen csúszik
Az igazgató!

78. Szembekötősdí

Erre, kakas, erre, tyúk,
Erre van a gyalogút.

79. Homokozó játék

Ennyi tetű vót a hajamba (fejembe),
Ennyit anyám kiszedett,
Ennyi pedig megmaradt.
(Búzával is játszák.)

80.

Járjad, járjad, jó katona,
Hadd lobogjon ez az utca.
Ájbéj, májbéj, kis menyecske,
Akit szeretsz, azt vegyed be.
Ezt szeretem, ezt kedvelem,
Ez az én édes kedvesem.

81. Labdázó

Megy a labda vándorútra,
Aki tudja, meg ne mondja.
Csili-csala-mádé,
Rothadt karalábé,
Jöhet a kiskutyá keresni!

*A gyerekek körbe helyezkednek el, egyikük a kör közepére.
A körbeállók egymásnak dobálják a labdát, egyikük elrejt
a háta mögé. A körben állónak ki kell találnia, kinél ma-
radt a labda. Ha kitalálja, helyet cserélnek.*

82.

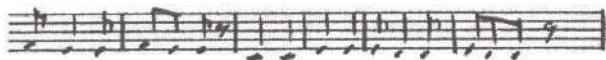
- Gyertek haza, libuskáim!
- Nem lehet!
- Miért?
- Híd alatt a farkas.
- Mit csinál?
- Mosdik.
- Miben törülközik?
- Arany kendőbe.
- Hol az arany kendő?
- Bükkfa (fűzfá) tetejébe!
- Gyertek haza, libuskáim!

*Az egyik, a sorban álló gyerekek között a „gazdaasszony”
hívja haza a tőle nagyobb távolságra elhelyezkedő többie-
ket, a „libákat”, közben egy másik gyerek, a „farkas” meg-
próbál elfogni belőlük, míg el nem fogynak.*

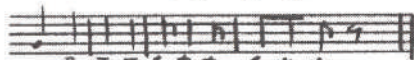
83.

Kis gaz-dasz-szony va-gyok én, va-gyok én, Süt-ni, főz-ni

Tu-dok én, tu-dok én. Meg-ka-va-rom a má-kot, a má-kot,
(vagy: Tipp-topp, tő-röm a má-kot, a má-kot.

Ki-sü-tőm a ka-lá-csot, ka-lá-csot.
Da-gasz-tom a ka-lá-csot, ka-lá-csot.)

Ha piszkos lesz a kötőm, a kötőm,
Készen áll a tekenő, tekenő.
Mosom, mosom, csavarom, csavarom,
Kerítésre akasztom, akasztom.

Hazajött az anyukám, anyukám.
Megdicsérte a munkám, a munkám.
Azt mondta, hogy „ügyes vagy, ügyes vagy,
Jár érte egy puszika, puszika.”

Éneklés közben mozdulatokkal utánozzák a szöveget.

Irodalom

1. KÁLMÁNY Lajos: *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból*, I. Pécskáról való, II. Elegyes, Arad, 1877–78
2. *Szeged népe*, I-III. Szeged, 1891
3. KISS Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*, Bp., 1981
4. ARANY László–GYULAI Pál: *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*, Pest, 1872, MNGy, I.
5. TÖRÖK Károly: *Csongrád megyei gyűjtés*, Pest, 1872, MNGy, II.
6. MAILAND Oszkár: *Szekelyföldi gyűjtés*. Bp., 1905, MNGy, VII.
7. Gáti gyermekmondókák és játékdalok 1975-1985. // PUNYKÓ MÁRIA (szerk.), 1999: *Madarak voltunk... Kárpátaljai honismereti íráskok*. Budapest–Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 195–210.

LOCSOLÓVERSEK GÁTRÓL

Gát község lakóinak túlnyomó többsége református. Számukra húsvét a karácsony mellett a legnagyobb ünnep. Húsvét másodnapján itt is elevenen él a locsolás szokása. Ehhez a hagyományhoz fűződő énekeket nem ismernek ugyan, de verset az idősebbek szerint már régóta mondanak a locsolódók.

Örvendetes, hogy ez a szokás még napjainkban sem csak az adományok (tojás, pénz, édesség) gyűjtését szolgálja, hanem ünnepi tiszteletadás is, és hangulatteremtő hatása sem lebecsülendő.

A lányok már az ünnepet megelőző napokon vöröshagyma héjával és viaszos módszerrel – újabban színes filctollal – hímestojást készítenek, s azokat mindig párosával ajándékozzák a locsolkodó fiúknak.

Régen húsvét hétfő kora reggelén kezdték a locsolódást, hogy a délelőtti istentiszteletre elérjenek. Délután inkább csak a legények és a felnőtt férfiak jártak. Ezt a gyakorlatot a szovjet rendszer megváltoztatta, hiszen minden vallási ünnepnap munkanap volt, a gyerekeknek az iskolában kellett tartózkodniuk, számukra a templomba járás is tilos volt, ezért a locsolódás inkább délután zajlott, gyakran késő estig. A nyolcvanas évek végétől lassan kezd visszaállni a régi időrend.

A múltban vízzel, szappanos vízzel, manapság kölnivel locsolódnak. Szólnunk kell azonban arról is, hogy virtusból, kivagyiságból ma is előfordul a vízzel való locsolkodás, természetesen a legények mit sem tudnak ennek az eredetéről, arról, hogy egykor termékenységvarázsló szereppel bírt. A község északi részén elterülő ún. Major ruszin illetve ukrán lakossága vízzel locsolódik, leginkább az ünnep harmadik napján. A tartós együttélés eredményeképpen több református családot érint a görög katolikus, illetve a pravoszláv húsvét is és fordítva, ezért sokan mindkettőt megünneplik.

A verseket leggyakrabban a kislányok mondják, a legények és a felnőttek inkább tréfás vagy obszcén szövegeket adnak elő. A lányok illendően megköszönik az öntözködést, s a kisebbeket édességgel és hímessel vagy pénzzel

jutalmazták, a nagyobbakat benn a házban sonkával, süteménnyel, borral, pálínkával tele asztal várja. A vendégek nem soká tartózkodnak egy helyen, mert sok lány várja, hogy meglocsolják.

Az itt következő verseket az 1992 húsvétja utáni napokon gyűjtöttem. Ezek a községben legismertebb, ma is közszájon forgó mondókák. A kisebbek rövid négysorosokat mondanak el, gyorsan, kötelességszerűen. A nagyobbaknak viszont illik hosszabb költeménnyel előrukkolniuk.

Példáink között találunk locsolódást és adományt nem is említő, csak köszöntő funkciójú vallási (1., 2.), csak tisztán locsoló – (7/a, 8., 9., 12.), adománykérő – (6., 13., 14., 15., 17., 18.) vagy mind a hármat tartalmazó verseket (1/c, 3., 4., 5., 7/b, 10., 11., 16.).

Sokszor a vallásos tartalmú, a feltámadás reményét kifejező köszöntőhöz csak hozzámondják az ajándékkérő szöveget (1/c, 5.), de akad olyan változat is, amelyben már szervesen kapcsolódik az adománykérés a köszöntőhöz (3.).

Ezek a versek szerkezetükben sem különböznek a magyar nyelvterületen ismert formáktól. Az első rész általában szerencsekívánatot, majd ezt követi az ajándékkérés. Még a záradékban is megfigyelhető ez a sorrend: *Szívemből kívánok, egy pár hímet elvárok!*

A legtöbb mondókában hímet kérnek, sokszor nagyon szerényen még pénzt sem kívánnak (13/a, 13/b), egyesek viszonzásul szerelmet várnak el (6., 14.), de van olyan vers, amelyben bejelentik, hogy ajándék nélkül nem hagyják el a házat (1/c), fenyegetőznek, hogy mindent összevезenek (10.), sőt, még drasztikusabb lépésre is készek.

A gáton gyűjtött versek azonos funkciójuk ellenére tartalmunkban, szövegükben és eredetükben igen változók. Találunk közöttük a már említett tartalmi jegyekkel bíró négysoros (4.), de olyan kétsoros is, amelyben csak a tavaszra való utalás és a locsolódás szándéka jut kifejezésre (12.), egyesek iskolai hatásról tanúskodnak (13.), mások a deákos műveltséget, a virágénekek metaforáit idézik (15., 16.), sokuk ünnepi köszöntőből alakult át obszcén húsvéti köszöntővé.

Ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk a gáti locsolóversekről, egy átfogóbb gyűjtés anyagát szükséges megvizsgálnunk a községben ismert többi jeles napi köszöntővel együtt.

1/a

*Távol napkeleten Jézus sírja mellett
Mária Magdolna zokogva könnyezett.
Siratták a mestert, világ megváltóját,*

*Jöttek, hogy szent testét bebarzsamozzák.
De rémülten látják: üres a koporsó,
Benne ül egy angyal, ajkán Isten így szól:
Holtak közt az élőt miért keresitek?
Feltámadott Jézus, immár örvendeztetek!
Meghasadt a kárpit, megnyílt a sír szája,
Kilépett belőle az élet királya.
Ezzel megmutatta, hogy lesz feltámadás,
Lesz a síron túl is örökélet-bírás.
Tiketket is az Úr ebbe részeltessen,
E nap ezt kívánom, vegyétek szívesen!*

1/b

*Mária Magdolna zokogva, könnyezve
Siratták a Mestert, világ megváltóját,
S jöttek, a szent testét bebarzsamozzák.
De bámulva látták, hogy üres a koporsó,
Az angyalok ajkán isteni szó:
Holtak közt az élőt miért keresitek,
Feltámadott Jézus, ímé örvendeztetek!
Örülj hát, keresztény, midőn ezt elérted,
Hogy a szabadulás napját elérted.
Ez az ünnep néktek olyan boldog legyen,
Hogy ne érje házatokat semmi veszedelem!*

1/c

*Távol napkeleten Jézus sírja mellett
Mária Magdolna zokogva könnyeztek,
Siratták a Mestert, világ megváltóját,
Jöttek, hogy szent testét bebarzsamozzák.
De rémülve látták, üres a koporsó,
Benne ül egy angyal, ajkán isteni szó:
Holtak közt az élőt miért keresitek?
Feltámadott Jézus, ímé örvendeztetek!
Virrasszon az Isten több húsvéti napot,
Hímest kérek emlékül,
El se megyek anélkül!*

2.

*Az ártatlan Jézus, de sokat szenvedett,
Egy kőkoporsóba bele is tétetett.
A mennyei szentek, a mennyei karok,
Virrasszon az Isten több húsvéti napot!*

3.

*Húsvét másodnapján hirdetem köztetek:
Feltámadott Jézus, ki sokat szenvedett,
Zsidók sokasága sokat üldöztetett,
Végül a keresztfára feszítették.
De a keresztfáról szent testét levették,
Drága balzsamokvā egészen bekenték.
Öröm ez minékünk az egész világon,
Mert tudjuk, hogy Jézusunk főtámadt.
Jézus díjadalmán jöttem bé e házba,
Van-e hímes tojás készen a számomra?
Hímes vagy aranyos, vagy tiszta parasztos.
Szívemből kívánok!
Egy pár tojást elvárok!*

4.

*Kinyílt az ibolya húsvét hajnalára,
Harmatos rózsavíz ére a kislányra.
Főtámadt Úrjézus, adj áldást erre a házra!
Kisleány, egy pár hímes adj a tarisnyába!*

5.

*Felderült, fősütött napnak sugara,
Tündöklik az ege, mint két piros alma.
Én is elmennék tündérek hegyibe,
Koszorút kötnék angyalok fejire.
Ó, angyalok, nyissátok meg a mennyek kapuját,
Had nézzem meg Krisztus Urunk koporsóját!
Köszönöm a tojást a gazda asszonyának,
Aki gondját viselte tojós tyúkjának.
Bár a kakasok is többet tojhatnának,
A legények számára többet adhatnának.*

6.

*Zöldül már a vetés, csicsereg a szarka,
Én asz' hittem, hogy a hímes tarka.
Itt is van szép kisjány, aki hímost adjon,
Nézzem a szemembe, tőlem ne szaladjon.
Ha megajándékoz pár hímesével,
Úgy beszéljen velem, mint szerelmesével.
Én pedig innen már elmegyek békével,
Itthagynom a házat Jézus kegyelmével.
Sztívemből kívánok,
Egy pár hímost évárok!*

7/a

*E húsvéti locsolódás,
Ez már nálunk régi szokás.
Hadd nőjjenek az apró lányok,
Mint a szép kis tulipántok.*

7/b

*E húsvéti locsolódás,
Ez már nekünk régi szokás.
Nőljenek a sok szép lányok,
Mint a kerti tulipánok.
Sztívemből kívánok,
Egy pár tojást elvárok!*

8/a

*Én kis kertész legény vagyok,
Virágokat locsolgatok.
Asz' hallottam a faluba,
Itt is van egy piros rózsza.
Szabad meglocsolni?*

8/b

*Én kis kertész legény vagyok,
Virágokat locsolgatok.
Azt hallottam a faluba,*

*Itt is van egy bazsarózsa,
El akar hervadni,
Szabad meglocsolni?*

9.
*Zöld erdőben jártam,
Szép ibolyát láttam,
El akart hervadni (v. szaladni)
Szabad meglocsolni?*

10.
*Kőjjetek fel, lányok
Arany nyoszolyából!
Ha nem adják a pár hímest,
Kész a vizipuska.
Tarka dunna, tarka párna,
Minden csupa víz lesz.
Szabad meglocsolni?*

11.
*Húsvét másodnapján mi jutott eszembe,
Egy üveg rózsavizet vettem a kezembe.
Elindútam vele pirostojást szedni,
Engedelmet kérek, szabad meglocsolni?*

12.
*Fúj a szél, szánt az eke,
Meglocsolhatlak-e?*

13/a
*Egy kis tinta cseppent a csizmám orrára,
Elérkeztem húsvét másnapjára.
Zörgetik a kócsot, pénzt akarnak adni.
Ha rubelt adnának, el se venném,
Egy pár hímest adnának, még meg is köszönném.*

13/b

*Egy kis tinta cseppent a csizmám orrára,
Én is megérkeztem húsvét hajnalára.
Csörgetik a kócsot, pénzt akarnak adni,
Ha egy tojást adnak, meg fogom köszönni.*

14.

*Itt is van szép kisjány,
Nekem hímet adjon,
Szemem közé nézzen,
Tőlem ne szaladjon.
Ha megajándékoz
Egy pár hímessel,
Úgy beszélek véle,
Mint szerelmesemmel.
Szívemből kívánok,
Egy pár hímet elvárok!*

15.

*Nagypénteken amint erre jártam,
Ezen az udvaron sok tyúkot láttam.
Volt közöttük fehér, s pöttyögetett tarka,
Az egyiknek nagyon is piros volt a farka.
Gondoltam magamban: Lesz itt tojás bőven,
Nem kell érte kimenni majd a tyúkülőbe.
Szépen kifestve adják a kezembe,
Mert ahol szép lány van, annak van hímezve.*

16.

*Kerek erdőn jártam, piros tojást láttam,
Bárány hozta zengő kocsin gyorsan ideszálltam.
Nesze friss rózsavíz, gyöngyöm, gyöngyvirágom,
Piros tojást, hímes tojást a zsebembe várom.*

Locsolóversek Gátról. // BARNÁ GÁBOR (szerk.), 1995: Vallásos népelet a Kárpát-medencében. Népismereti tanulmányok és közlések. Magyar Néprajzi Társaság. 191–197.

Konfirmáló tanítványaim Gáton 1976-ban

SZÓBELI REJTVÉNYEK GÁTON

A szóbeli rejtvényeket Gáton is *találós kérdéseknek* mondják. Ha volt is más megnevezése a régmúltban, azt az iskola (sem a cseh, sem a szovjet rendszerben nem volt jelentős kihagyás a magyar nyelvű oktatásban) kiszorította. Ennek a ma is igen népszerű műfajnak továbbélésére és rejtvények mennyiségének alakulására kedvezően hatott és hat ma is a szomszédos és a távolabbra eső magyarajkú településekkel tartott intenzív kapcsolat. A gátiak rokoni, baráti, munkatársi vagy kereskedelmi kapcsolataira gondolok.

Még több találós kérdés terjed írásos források közvetítésével, különféle gyűjteményekből és tankönyvekből.

Az itt következő találós kérdéseket a gátiak sajátjuknak tartják, ami nem jelenti és nem is jelentheti azt – az előbb említett okokból –, hogy valamilyen helyben keletkezett. Minden esetre a községben kézen forgó kiadványokban nem találhatók.

A gáton gyűjtött és itt bemutatásra kerülő találós kérdések stilisztikai szempontból nem térnek el az általánosan ismertektől. Itt is igyekeznek verssé formálni a szóbeli rejtvényeket, vagy ritmikus prózává alakítják. Nagy szerepet kapnak a rímek, szóismétlések és az alliterációk is.

Az szintén nyilvánvaló mindenki számára, hogy megváltoztak a rejtvények előadási alkalmai. Társas munkák (krumplivajás, tengerihántás, lekvárfőzés, disznótor) idején már ritkábban, inkább szórakozáskor, bandázás alkalmával (már 3 fiú vagy lány is bandának számít), óraközi szünetekben hangzanak el.

Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a találós kérdéseknek nemcsak a szórakoztató szerepe fontos, hanem szellemi erő- és ötletpróbát is jelentenek, néha még az idősebbek körében is.

1.

Töve tengerbe,
Hegye Lembergbe,
Ága-boga Jeruzsálembe.
Mi az?

– Napsugár

2.

A legelő méretlen,
A bárány számolatlan,
A juhásznak meg szarva van.
– A csillagos ég és a Hold

3.

Tűzbe nem ég,
Vízbe nem fúl bele.
Mi az?

– Jég.

4.

Ki jár reggel négy lábon,
Délbe két lábon,
Este három lábon?
– Az ember.

5.

Az enyém tátja,
A tied kívánja.
– Ásítás.

6.

Eljött hozzám egy valaki,
Asz' monta, hogy adjak neki.
Lefeküdtem, adtam neki,
Asz' monta, hogy több kell neki.
– Álom.

7.

Kint is van,
Bent is van,
Még is jó hejjen van.
– Ablak.

8.

Kisasszony szobába,
Véknyat, vastagot
Dugnak a jukába.
Mi az?

– Spór, fűtő.

9.

Állj mellém,
Tegyel belém!

– Spór.

10.

Sereg madár megindul,
Egy közülük megsántul,
Ezt az ezer megvárja,
Míg az az egy meggyógyul.

– A szátyivába¹ a szakadt fonál.

11.

Hanyatt fektetik,
Nyers hússal döfkölik.

– Tésztagyúrás.

12.

Télen játszik,
Nyáron alszik.

– Szánkó.

13.

Kis ember, nem nagy vót,
A gatyáján kívül vót,
Ki is vette, be is tette,
Ha kellett, hasznát vette.

– Fenőkö és tokja.

14.

Van nekem egy olyan kismalacom,
Hogy kihányja maga alól a piszkát.

– A fúró.

¹ szátyiva= szövőszék

15.

Komámasszony szijjelterpeszkedik,
Bátyámuram beléereszkedik.

– Gémeskút.

16.

A faluba fát vágnak,
Ide hull a forgácsa.

– Harangszó.

17.

Gömbölyű, mint az öklöm,
Hosszú, mint a könyököm,
Fehér, fekete, olyan, mint a szirkó²,
Úgy beszél, mint a zsidó.

– Szarka.

18.

Van nekem egy olyan tyúkom,
Hogy a föld alá jár tojni.

– Kolompér³.

19.

Van nekem egy kislányom,
Ha leótoztetik,
Mindenki sír a házba.

– Hagyma.

20.

Mi áll az ágyban leghegyesebben?

– A murkó.

21.

Ül a lány a kamrába,
A haja meg kint van.

– Murkó.

22.

Domboldali Dömötörnek
Csüng a lődörgője.

– Szőlő.

Gát, 1989

² szirkó = elhmvadt parázs, szénné égett

³ kolompér = krumpli, burgonya

*Agati iskola énekkara 1955-ben
(A hátsó sorban tanítók állnak)*

VALÓSÁG ÉS CSODA

(Gáti mondák nyomában)

Balassa Iván *A határainkon túli magyarok néprajza* című könyvében említést tesz Kárpátalja gazdag történeti és hiedelemmonda-világáról. A történeti mondák közül a *Mátyás-mondakörre*, a hiedelemmondák közül a *kenyér titkos erejéről, a tej elvívéséről, a táltosról és a tudós kocsisról* szólókra hívja fel a figyelmet. Az említettek mellett bizonyára még számos felfedezetlen monda rejtőzhet a kárpátaljai magyarok emlékezetének legmélyén.

Azt, hogy ez így van, az egykori Bereg megyei Gát község magyar ajkú lakói által napjainkban is ismert névmagyarozó és hiedelemmondái bizonyítják. Az alábbiakban bemutatásra kerülő *történeteket* a gáti magyar iskola tanulóitól jegyeztem le 1989–1992 között.

A helyi magyarság megmaradása szempontjából megnyugtató, hogy a gáti gyermek még hallhat szüleitől vagy nagyszüleitől hasonló történeteket, mint az is, hogy megjegyzik és továbbmondják azokat. Sajnálatos azonban nyelvi megformálásuk színtelensége, valamint az, hogy nagyon sokuk feledésbe merül.

A község nevének eredetéről szóló mondát sokan ismerik a településen, és igaz történetnek tartják.

Gátot azír nevezték ě Gátnak, mer itt rígen mocsár vót, és ezt amiko lecsapolták, gátakvā kerítették körbe, hogy ne áraszsa el a falut, és a gátról nevezték el a fálunkot Gátnek.

Rígen, ahol most ilünk, ezt a területet Szernye-mocsárnak hívták. Azér hívták Szernye-mocsárnak, mē vót egy nagy tó, améjk mindig kiömlött, és a fáluba béfojt állandóan. Ez a terület nagyon mocsáros vót, s vadállatok tenyészkedtek benne. Régen a gyerekek nem járhattak mindig az iskolába, az emberek ěhatározták, hogy gátat fognak ípiteni. El is készült a gát, és má nem

ömlött ki soha. És kivágták az erdőt, ahol a vadállatok tenyészkedtek, utat csináltak oda. Innen kapta falunk a nevit, hogy Gát.

A Szernye-mocsárnak a gáti emberek életében mindig meghatározó szerepe volt. A szájhagyomány úgy tartja, hogy a falu lakosságát az egykor sűrűn benőtt mocsár gázlóinak ismerete mentette meg az első tatárjáráskor, 1241-ben. A monda szerint a tatárok – maguk nem mervén bemenni a mocsárba – az elejtett magyar foglyokkal kiabáltatták be: „Sári, Mári, gyere ki, elmentek a kutyafejű tatárok!” De a gátiak nem álltak kötélnek, nem hagyták magukat megréveszteni, s ennek köszönhető, hogy nem halt ki akkor az egész falu.

A mocsaras táj és annak állatvilága elevenedik meg egy másik mondában is, amely a falu északi szélén álló, közismert és nagy népszerűségnek örvendő Veres-kocsma nevének eredetét magyarázza:

Réges-régen élt falunkba egy juhászlegény, ő őrizte a falu nyáját. Azt vette észre, hogy esténként mindig elveszlik egy juha. Egy este kileste, s azt vette észre, hogy a juhokhő odakúszik egy óriáskígyó. Elővett egy bunkósbotot, és agyon akarta ütni. Aztán az állat a juhászra akarta vetni magát. A juhász futni kezdett, migcsak el nem érkezett a Szernye-mocsárig. Ott addig verte a kígyó fejét, míg az szíjjel nem loccsant. Ott a sok vér kifojt, és nagy tócsa kerekedett

A Veres Kocsma a 20. században

belölte. A közelbe vót egy kocsmá, aztán miko reggē a' zemberek kijöttek, meg-látták a sok vért, és elnevezték Veres-kocsmának a kocsmát.

Egy szép északa a juhászlegén terelte a juhokat a karámba, egyesével szá-molta őket. A bárányok közzül egy hiányzott. A juhászlegény az'gondolta, hogy a farkas vitte el, ezér nem vót oda. De másnap és azután is elveszett egy-egy. A juhászlegény gondolt egyet, elment a közeli fára és rámászott. És láss csudát, egy hatalmas kígyó egy bárányt vett el és megette. Erre a ju-hászlegény leugrott a fáról, és kaszájával egy csapásra levágta a fejit. A kígyó fej nélkül támadta a legényt, a mezón keresztül e legény fejutott az útra. Ott a kígyó kimúlt. A sok vír az út melletti kis földre fojt. Ezt a hejjet elnevezték Veresnek. Ijen legenda fűződik a Veres-kocsmá nevéhez.

A másik mondatípusról, a gáti hiedelemmondákról szólva – és elfogadva a meghatározást, miszerint egy elbeszélést akkor nevezünk hiedelemmon-dának, ha az „már eltávolodott az eredeti élménytől, de összhangban van egy vidék memorat- és hiedelemanyagával” – előre kell bocsátanunk, hogy a mi esetünkben inkább hiedelemtörténetekről beszélhetünk. Ezek keletke-zésének jobb megértéséhez ismerkedjünk meg néhány olyan gáti elbeszélés-sel, amelyekben még az élmény, a reális elem a meghatározó.

Vót etyszer egy ember, annak vót egy lova. A lú magába vót, nem vót párja. Eccer ěment a'zember a'zerdőbe, mire hazajött, a lovának nyoma vezett. Az ember ěment megkeresni, de a lovat nem lelte, osztán más este megint ěment. Mire hazajött, elveszett egy zsák fája. Az ember gondót egyet, és a fába puska-port tett.

A szomszéd ember vót az.

A szomszéd ember tett a fából a tűzre, és miko rátette, a fában a puska-por robbant egyet, az ember megijjedt, kiszaladt a házbul feleségével együtt.

Az ember megtudta, hogy ki vót a tolvaj. És a szomszéd ember visszaadta az embernek a lovat is, a disznót is, és a fát is. Az ember többet nem lopott semmit sēkitül.

Eccer vót egy tanító az iskolába. Ment haza az erdő felé, megtámadták őtet a farkasok. Akko fémászott egy szénabogjára, és meggyútotta színát, hogy a farkasok ne menjenek hozzá. Akkō irt egy levelet, és bedugta a csizmaszárá-ba. Amiko elígett a széna... az egész széna, megettik a farkasok.

Másnap mentek az emberek és megtanálták a tanító csizmáját, és magtanálták a levelet és elolvasták.

Ezekben a kifejezetten szórakoztatás céljából elmondott történetekben, amelyek valóban élő, sokszor ismert emberekkel estek meg, fokozatosan megjelennek az irreális elemek.

Egyszer nagyapám elment az erdőbe, és ahogy mentek télbe, a farkasok őket megtámadták. Kifogták az egyik lovat, azt otthagyták. A másikká meg ementek haza. A farkasok meg utánnairamodtak a lú után, naszgyapámék meg hazamentek.

Estefeléd hazajött a ló, és nyerített a kapuba. Ahogy befogták a lovat, kisébb összeesett, meghasadt a szíve, azt monta az orvos. Másnap ementek arra a hejre, ahol a lovat hagyták. Egy csomó farkas agyon vót a patkóval rugdosva, mind elpusztultak.

Etszzer az eszpéemkánál¹ a juhász hajtotta hazafelé a juhot. Észrevette, hogy minden nap étűnt egy jú. Megfigyelte este, hogy egy fehér farkas bebujik a bárányok közzé. A kutyák észrevették eztet, és körbefogták a csordát. És ekko a juhásznak vót egy puskája, elővette és le akarta lüni a farkast. A farkas bébujit a juhok közzé, a juhász meg fílt, hogy lelövi a bárányt. Így várt reggelig, mer a farkas onnan nem mozdult. A kutyák nem hagyták, ezir nem tudott kimenni.

A juhásznak eszébe jutott, hogy van egy botja és annak a végén van egy kacskaringós. Ékezde a bárányokat kifelé huzogni a botjával. Mire a farkasra került a sor, a farkas kiugrott, de az ember a botjával visszahuzta, ököllel leütötte, megnyúzta, a bundáját pedig kitette a sátorjára.

A következő történetekben már a természetfeletti erőkkal való találkozás élménye is feltűnik, és megjelenik a hiedelemmondára jellemző befejezés: a megoldatlan helyzet, illetve a tragikum.

Rígen történt a fonóba, hogy összeszedődtek az emberek, és ahogy dógoztak, történeteket vagy egyéb dógokat mesétek.

Eccer az jutott eszükbe, ki kéne próbálni egymás bátorságát. Annak, aki a legbátrabbnak akart kitűnni, annak éféli tizenegy órakor el kellett menni a

¹ Eszpéemká = építővállalat, orosz betűszó kiejtve (SZPMK)

temetőbe, ottan kihuzni egy fejfát, évinni a fonóba, ottan megmutatni, visszavinni és visszadugni az eredeti hejéjére.

Vót itt egy nagyon bátor ember – azt má nem tom ki, de vót –, ő elindult, kihuzta a fejfát, évitte a fonóba, megmutatta a zembereknek, aztán visszaindult, hogy visszavigye a fejfát. Amiko vissza akarta dugni a fejfát, véletlenül odaakadt a kötője, me' rígen még kötőt is szoktak hordani, és ű azt tudta, hogy űtet a halott szelleme húzza béfele, és meghasadt a szive.

Eccer, miko mamáék mentek ... a szűni fonalat, megláttak egy döglött kutyát. Visszafelé jövet bémentek a gazdájához, és monták neki, hogy temesse el a kutyáját, és a zember el is temette. Vagy hárombét múlva ment, hogy meglocsolja a kutyának a sírját, és csak látta, hogy csak egy juk van benne. Belenézett, hogy megnézze, hogy van-e még a kutya. És a kutya szelleme béhúzta az embert a kutyának a sírjába.

Ahogy rígen nem vót se tévé, se rádió, egy csepp kocsmába jártak az emberek kártyázni. Eccer hallotta az egyik ember, hogyha elmegy a temetőbe, keres egy emberfogat, és magánál fogja hordozni, a kártyázásba mindig szerencséje lesz.

El is ment az ember egy este a temetőbe, és lét egy emberfogat. Más este ément kártyázni és sok pinzt nyert. Amiko jött hazafelé, annyi fekete macska jött az uton, hogy nem tudott tőlük lépni... És más este megint elment kártyázni, és akko is sok pinzt nyert.

Utközben hazafelé egy nagy ember odalapította a kerítéshez.

Máanap az ember elment a jóshoz, és asz'monta neki a jós, hogy este tizenkét órakko mennyen ki a temető kiskapujához, és háttal hajtsa be a fogat. Nagy lárma keletkezett, visitás, kacagás hallaccott. És ezek után má este akárhányszó ment hazafelé, semmise bántotta őtet.

Míg egyik történetben a fejfát elmozdító ember saját félelmének áldozata, a következőben már a kísértet ragadja el, az utolsóban pedig megjelenik a természetfeletti erejű személy, a jós, akinek segítségével legyőzhető a kísértet.

Már eddig is észrevehettük, hogy a Szernye-mocsár egykoron gazdag élővilágából a kígyónak van igen jelentős szerepe a történetekben. A következőben az orvos, a tudományos ember, ő szabadítja meg a gyermeket a kígyótól. A félig-kígyó, félig-gyermek megtalálása pedig igen ősi hiedelmet

sejtet még akkor is, ha az elbeszélő tréfás mesére jellemző záradékkal fejezi be a történetet.

Etyszer vót egy asszony, az kivitte a pujáját a mezőre. Egy csúszó megérezte a tejszagot a fjujról, és bémászott a szájába. És akkő, miko az asszony visszatért a munkábul, látta, hogy a pujája vickándozi. És nem tudta, mi a baja, és hazaszaladt híjni a falusi orvast

És az orvos megvizsgáta és megállapította, hogy csuszó mászott bele a gyomrába.

És ekko a'z orvos fejfelé állította a fjujt, és rotyogós tejet tettek a feje alá, és akko a csúszó a tej szagára kimászott a szájából.

Eccer vót egy asszony, annak vót egy gyermeke. Aztán az asszony ěment az erdőbe rőzsét szedni, és ahogy szedte, meghallotta, hogy valahő egy gyermek sír. És odamegy a bokorhoz, hát meglát egy kispuját. Fővette és gondolja, hogy megszojtassa. Miko megszojtatta, nem tudta elhúzni a kispuját ... na ... a mejjitű, és vele együtt ment haza.

Miko hazment, ěment az orvoshoz, és az orvos beadott egy innyekcijót. És elengedte.

Akko kigöngyőték a pójábú, és akko fele ember vót, fele csúszó.

És ezt a puját elvitték a muzeumba és elkezdtek mutogatni.

Ha a kispuját ki nem göngyőték vóna, az én történetem is tovább tartott vóna.

A község és a Veres-kocsma nevének eredetéről, a tatárjárásról szóló *történetek*, valamint a fejfáról, a kutya szelleméről, az emberfogról és a kígyóról elmondott hiedelmek utat mutatnak a gátiak egykor gazdagabb mondavilága felé. Ezen az úton haladva reménykedhetünk, hogy még számos mondával gyarapodik ez a világ.

*Valóság és csoda. Gáti mondák nyomában. // Hatodik Síp,
VI. évf., 1994, Ősz*

MADARAK VOLTUNK, FÖLDRE SZÁLLTUNK

(Gyermekkorom költészetéről)

Nemzedékem gyermekkorát a 20. század 50-es éveiben élte. Ebben az időben még nem hegedtek be a kárpátaljai magyarok lelkében – így a viskikiében sem – a szovjet megszállás, a „három napra történő elhurcolás”, a kolhozosítás (és még hosszan sorolhatnám) okozta sebek. De az élet továbblépésre készítette a lakosságot. Ez a továbblépés lehetetlen volt a családi tűzhely melegének biztosítása nélkül, ami nemcsak hajlékot és eledelt jelentett, de szellemi otthon és lelki táplálék előteremtését is. Azt próbálom itt felidézni, hogy mi és hogyan hagyományozódott ránk, gyerekekre, elődeink szellemi kultúrájából. Leginkább nagyszüleimtől, szüleimtől és gyermektársaimtól tanult mondókákról, dalocskákról van szó. Ezek szájhagyomány útján terjedtek, majd kiegészültek az iskolában tanultakkal.

Nagyszüleim gyermekkorára a századfordulóra és a 20. század elejére esett, és az általuk ismert gyermekköltészet átadása a cseh rendszerben felnövekvő szüleimnek még zökkenőmentesebben zajlott, mint szüleink hasonló igyekezete a szovjet érában. A szovjet rendszer közismert gazdasági és politikai viszonyai szétrombolták az évszázados közösségeket, ami igen negatívan hatott a gyermekfolklór sorsára, ha nem is akadályozta meg a gyermekkori költészet továbbélését, sem napjainkig elérő hatását.

A továbbiakban bemutatott mondókák és játékdalok felidézése családom körében történt, amelynek tagjai leginkább földművesek voltak, de mesteremberek is akadtak közöttük. Emlékezetem mellett főleg édesanyám „tudományára” támaszkodtam, de családjunk 10-12 éves tagjai is besegítettek.

A játékszövegeket és -dalokat nem készakarva tanultuk, hanem engedték hatni magunkra, ami a versekből és a dalocskákból felénk áradt. A világ felfedezésének egyik módja lett ez számunkra. Nem említettem meg azokat

a darabokat, amelyeket iskolában vagy könyvből tanultunk. A gyermek-költészet szempontjából az óvodában töltött éveim meddők voltak, mivel 1944-től 1989-ig Visken nem volt magyar óvoda. De befolyásolhatták és befolyásolták is a gyermek-költészetünket úgy a századelő magyar, mint a két világháború közötti időszak cseh óvodái, melyekben cseh és ruszin nyelven tanítottak játékokat és játékdalokat.

Ha a szóban forgó gyermekjátékok szövegét (a szövegközlés a tájnyelvi sajátosságokon kívül a helyesírást követi) vizsgáljuk, észrevehetjük, hogy a magyar gyermek-költészet főbb jellemzői – a nyelvi, tartalmi és kölcsönzött jegyek, valamint a többi jellegzetességek – rájuk is érvényesek. Többségük az általánosan ismert magyar gyermekjátékok változata, szinte valamennyit megtalálhatjuk különböző gyűjteményekben¹, melyeknek anyagát a 19. sz. végén és a 20. sz. elején jegyezték le.

Ezek a dalocskák dallamvilágukat tekintve sem térnek el az általánosan ismert gyermekjátékoktól. Akadnak közöttük csupán 2 hangból építkezők: *Ciróka*, *Hinta-palinta*, *Csiga-biga* (sm), *Kecske ment* (lsz); sok közülük 3 hangból épül: Áll a baba, Jár a baba, Sétálunk, sétálunk, Tánci, baba, Tapi, *tapi*, *Csiga-biga*, *gyere ki* (mrd), Ájá baba (lszf), *Kis kacsa*, *Csipi csóka* (lszm). Még négyhangnyi terjedelműt is találunk, a *Gólya*, *gólya*-t (mrd-f). Ötfokú pentaton dallam is előfordul (*Elvesztettem páramat*, lszmrd), amely, ha kiegészül félhanglépessel (f), előttünk áll gyermekdalaink leggyakoribb hangsora, a hexacord (*Kiment a ház az ablakon*, *János úr*, *Bujj, bujj, zöld ág*, *Új a cipőm*, *Fehér liliomszál*, *Katicabogárka*, *Süss fel, nap*). Azt is észrevehetjük, hogy gyermekdalaink világába igen gyakran betolakodik a hétfokúság, a dúr és a moll hangsor, és elnótásítja azt (*Tarka kicsi pillangó*, *Aludj, baba, aludjál*, *Kolbászt készít hentes bácsi*, *Erdő mellett nem jó lakni*). Még jobban eluralkodott ez az irány a felnőttek dalkincsében, olyannyira, hogy szinte idegenkednek a pentatóniától. Ennek a jelenségnek a kifejtése azonban már nem ide tartozó téma.

Édesanyám elbeszélése szerint már „karanülő kispuja koromban” ezzel a mondókéval cirógatott:

¹ ARANY László – Gyulai Pál, 1872: *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*, Pest., MNGY, I.
TÖRÖK Károly, 1872: *Csongrád megyei gyűjtés*, Pest. MNGY. II.
KÁLMÁNY Lajos, 1877-78.: *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból*. I., Pécskáról való, II. Elegyes. Arad.
KÁLMÁNY Lajos 1891: *Szeged népe*, I-III. Szeged.
KISS Áron 1981: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*, Budapest.
MAILAND Oszkár 1905: *Szekelyföldi gyűjtés*. Budapest, MNGY, VII.

– *Ciróka,*
Miróka,
Mit főztél,
Cicuska?
– *Kását.*
– *Hová tetted?*
– *A pócra.*
– *Míg viztr jártam,*
Megette a más macskája,
Kác-kác-kác!

A versike befejeztével pedig megcsiklandozott.
Nagyon kedveltem, és később öcsémmel is szívesen játszottam az általános ismert ujjkiolvasó egyik változatát.

Kerekecske, dombacska!
Itt szalad a nyulacska!
Ez meglátta,
Ez meglátte,
Ez megsütötte,
Ez megette,
Ennek az iciri-picirinek
Nem maradt semmise.

Kedvencünk volt, és a ránk bízott kisebb szomszéd gyerekeket is megtanítottuk a kézfejcsipkedőre és az orrösszedörzsölő játéokra.

Csipi csóka,
Vak varjucska!
Jó volt-e a kisfiucska?
Ha jó volt a kisfiucska,
Ne csipd meg őt vak varjucska!
Kár! Kár! Kár!

Én is pisze, te is pisze,
Gyere, pisze, vesszünk össze!

Mikor kinőttünk a bölcsőből, fokozatosan állni, majd jární tanítottak.

*Áll a baba, áll,
Mint a gyertyaszál.*

*Jár a baba, jár,
Mint a kismadár.*

Vagy:

*Sétálunk, sétálunk,
Egy kis dombra lecsücsülünk,
Csüccs!*

A tánchoz is mondókával szoktattak:

Tánci, baba, tánci!

Ezek a mondókák tulajdonképpen három hangból felépülő (mrd) dalcsoportok, melyek közül az *Áll a baba, áll a legmagasabb, a *Sétálunk, sétálunk* a legmélyebb, a *Tánci, baba, tánci* a középső hangon zár.*

A következő, ma is népszerű tapsoltatóban felbukkan az ányá szó, ez a régi tájszavunk, amely a Mezőségen a magyardécsi gyermekdalokban is fellelhető:

*Tapi, tapi ányának,
Cukrot ad a fiának!*

Mikor már nagyobbcskák voltunk, szüleink térdükön vagy kinyújtott lábukon lovagoltattak.

*Hőc, hőc, katana,
Ketten ülünk egy lúra.
Színát, zabat a lúnak,
Abrakat a csikónak.
(v. Szalanát a kocsisnak)*

De a nyakukba ültetve is lovagoltattak, és „Büdes turót vegyenek!” felkiáltással kínálták átvételre a nevető „lovast”. A következő lovagoltatót később nyelvtörőként is használtuk:

*Hátaman a zsákam,
Zsákamban a mákam,
Kijukadt a zsákam,
Kifojatt a mákam.*

A kisgyereket, amikor három-négy éves korában elindult a világ felfedezésére, sok veszély fenyegette. Ezért a rossz cselekedetektől, helytelen viselkedéstől óvni kellett. Minket is a népi hiedelemvilág történeti rétegeire utaló, általánosan ismert *Mumussal* és a *Krampuszszal* ijesztgettek, de volt saját ijesztőnk is: a *Kándusz*. Kérdésemre, hogy mit tudnak róla, ezt felelték: „Biztas az ördeg cimborája.”

Játékhoz nem kapcsolódó, egyszerűen csak szórakoztató mondókákkal is megismerkedtünk otthon a családban, ezeket kiszámolósként is használták:

*Vót egyszer egy ember,
Szakálla vót kender,
Felmászatt a fára,
Leesett a sárba,
Kitört keze, lába.
Két kutya húzta,
A harmadik nyúzta,
Sári néni siratta,
Péter bácsi kacagta,
Há-há-há-há-há!*

Vagy máskor:

*Vót egyszer egy ember,
Szakálla vót kender,
Bajusza vót szösz,
Nyald ki a lába közt!*

Felcseperedvén már nemcsak a szülőház és az udvar, de az otthoni táj is ismertté vált. A *Kertvíge*, a *Pallag*, az *Andrusz-tó* füzessel benőtt környéke, ahol a jószágot legeltettük, a *Tisza-part*, az *Alsó- és Felsőmező*, a hegyek sora a *Várhegytől* a *Sajánig*. Ebben a csodálatos környezetben vártuk a tavaszt, a napfényt:

*Süss fel, nap,
Fényes nap,
Kertünk alatt
A ludaim
Mégfagynak!
(vagy: A kisbárány majd megfagy!)*

A következő esőkérőre már csak édesanyám emlékezett:

*Ess, eső, ess,
Sűrűn, sűrűn ess!
Ess a rétre,
A mezőre,
Ess, eső, ess!*

S ha eleredt a jó meleg nyári eső, a tócsában mezítláb *trapickolva* szavaltuk:

*Esik az eső,
Ázik a mező,
Haragszik a katana,
Mert megázik a lova.*

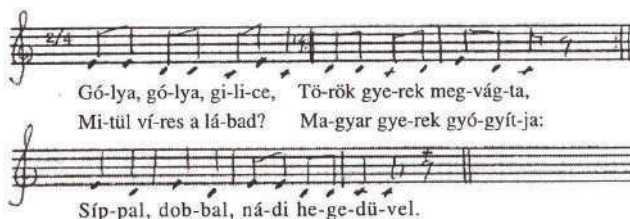
Vagy azt, hogy:

*Esik az eső, süt a nap,
Paprikajancsi mosogat.
Hát az öreg mit csinál?
Hasrafekszik, úgy pipál.*

Mikor a kerti lombok közül rigófüttyöt hallottunk, anyám így fejtette meg: *Kell-e dió, fű?* Mi pedig vidáman kiáltoztuk egymásnak:

*Fütyel a rigó,
Szalad a biró!*

A *Gólya, gólya gilicé*-t szinte a beszéddel egyidőben tanultam meg a szüleimtől.

The image shows two staves of musical notation in 2/4 time. The first staff contains the melody and the lyrics: "Gó-lya, gó-lya, gi-li-ce, Tö-rök gye-rek meg-vág-ta, Mi-tül ví-res a lá-bad? Ma-gyar gye-rek gyó-gyít-ja:". The second staff continues the melody with the lyrics: "Síp-pal, dob-bal, ná-di he-ge-dü-vel."

Tavasszal a repülő vagy a fészkében álló gólyához így kiáltottunk fel:

„Gólya bácsi, hozzan nekünk kisbabát!”

vagy:

*Gólyát látak,
Szeplőt hányak,
Pfü-pfü-pfü!*

Más:

*– Hosszú lábú gólya bácsi,
Mit akar ma vacsarázni?
– Bikahust, bre-ke-ke,
Jaj, de milyen jó lenne!*

Valamennyien ismertük és napjainkban is ismerik a katicabogár-röptető dalocskát:

*Katicabogárka,
Menj fel az égbe!
Mondd meg az Istennek:*

*Nyissa ki a meleget,
Zárja bé a hideget!*

A csigacsalogatóból már csak ennyit tudunk felidézni:

*Csigabiga, gyere ki,
Íg a házad ideki,
Kapsz tejet, vajat...*

De családjunk gyermektagjai jól ismerik ezt a durvábbat, fenyegetőzőt:

*Csigabiga, dugd ki a szarvadat!
Ha nem dugad, összetörem a házadat!*

Nyári pillangókergető hangulatot idéz az édesanyámtól tanult mutogatójátékdal, s egyben példa is arra, hogyan épül bele a műdal a gyermekköltészetbe, miként szorít magának helyet.

*Tarka kicsi pillangó,
Ici-pici lepke,
Légy hamar szófogadó,
Szállj le a kezemre.
Hipp ide, hopp oda,
Szállj el, pillangó, tova,
Messze, messze, messze.
Hi-hi-hi, ha-ha-ha,
A pillangó megfogva,
Itt van a kezembe.
Nincs is itt már, elrepült,
Repülünk már mi is
Erdőn, mezőn, ligeten,
Vigyázz, te kis hamis!*

Állatcsúfoló és -bosszantó mondókákra nem emlékszem, egyre azonban mégis:

*Szebb a páva, mint a pulyka,
Glu-glu, glu-glu, glú!*

Szüleimnek is eszébe jutott egy: „Pujakoromban kedvenc helyünk a kapu vagy a kerítés teteje vót. Ott ültünk, mikor este jött a tehéncsorda hazafelé, és ha a tehenek közt bikát láttunk, mindig bosszantattuk.”

*Böm, böm, bika,
Sós tarisnya,
Váras pecsenyéje!*

Visk történeti alakulása folytán kétnyelvű lett, mégsem hallottam olyan nép- vagy nemzetiségcsúfolókat, amelyek a nyelvi idegenséget figuráznák ki. Annál több kölcsönzést találunk úgy a ruszinság, mint a magyarok szókincsében. Ezt mutatja be tréfásan egy apámtól hallott, a *Menyből az angyal* dallamára énekelt kántáló:

*Abara színü,
Kazal kocmányú
Dáj, Bazse, dáj, Bazse!*

Gyakran megnevettetett a „fazikas tót” dalát kifigurázó nótájával anyai nagyapám, aki a cseh hadseregben volt katona, visszacsatoláskor pedig Miszkolcon kapott átképzést, és valószínű ott hallotta ezt a dalt:

*A tót zember mestersége
Vékony kulccsal zárulni,
Kapálgatnyi, kaszálgatnyi,
Fazikakat fódaznyi.
Hej, szeginy, tót leginy,
Mindig krumplit zabálnyi.*

*Ha van pindzünk, vig leszünk,
Ziszunk kicsi pálinka.
Ziszunk, zeszünk, vigan laszünk,
Zölelgetünk Sziblánka.
Hej, szeginy, tót leginy
Mindig krumplit zabálnyi.*

Hasonló jellegű, nemzetiséget említő dalt vagy mondókát nem ismerem, de nem hagyhatom említés nélkül azt, amelyet akkor mondtunk egymásra, ha csereberélés közben – amit elég gyakran üztünk – valamelyik társunk visszakérte a már elcserélt holmit:

*Cigány adta, visszakérte,
Másvilágon ég a lelke.*

A közösség ítéletét fogalmazza meg az alábbi foglalkozáscsúfoló is:

Halász, madarász – éhenkórász!

Édesanyám így emlékszik egy másikra, melyet mi már csak kiszámolós-ként használtunk: „mint puják, felálltunk egy tőkére vagy dombacsikára és onnét kiabáltuk”:

*Pap vagyok, prédikálak,
Túróscsuszát hajigálak!*

Jóval több azoknak a mondókáknak a száma, melyek emberi tulajdonságokat és helyzeteket gúnyolnak ki. Ha megharagudtunk egymásra, így:

*Örök harap,
Szalmakalap,
Míg a bolond kutya
Meg nem harap.*

Az árulkodóra:

*Árulkadó Judás,
Kell egy macskatojás?*

Egy kárörvendő:

*Úgy kellett,
Káposztába hús kellett!*

Még egy:

*Úgy kell neki, hadd fájjan,
Jányak után ne járjan!*

Kételkedőre:

*Ha nem hiszed, bidd el,
Fingak egyet, vidd el!*

Két hármascsófoló:

*Két szillin aranyszál,
Közepibe tyukszar!*

*Elöl megyen lepedő,
Szart eszik a legelső,
Hátul megyen Icik,
Temetőbe viszik!*

Ugrató:

*A kecskének négy a lába,
Ötedik a farka.
Árkat ugrik,
Nagyat fingik,
Igya meg a gazda!*

Az előbbiekhöz hasonló szókimondás, sokszor bizonyos fokú gátlástalanság is jellemzi a környezetünkben ismert névcsófolókat.

*Jóska, Bóska,
Turobóska!*

*Pista, Pista, pipaszár,
Pistának a lába fáj!
Úgy kell neki, had fájjan,
Jányak után ne járjan!*

*Sanyi, Sanyi, sapka,
Mit eszik a macska?
Egeret, bogarat,
Mindenféle madarat!*

*Lajas!
A segged olajas!
(visszavágás)
Mársd ki sültkrompéval!*

A következő mondókát is ismerjük, csak már egyikünk sem emlékezett rá, milyen alkalomból szólt.

*Ádám, Éva,
Két szem szilva,
Ábrahám!*

A természeti környezet, a zsindeletetős házak tornácai, az ólak és az abbarák környéke, a szénatartók és a szénával megrakott ólpadok mind megannyi lehetőséget kínáltak a „bujósdihoz” (bújócskához) és más játékokhoz. Ezekhez számos kiszámolásra volt szükség. Előfordultak közöttük halandzsaversek és értelmesek is egyaránt.

*Antam ténusz,
Szó raka ténusz,
Tiki-taka,
Ám-bám bujusz!*

*Enike, Benike
Krikki be.
Áber, fáber,
Domine.
Ecer, pecer,
Doki pecer,
Brojt!*

Ap cuk,

*Funda luk,
Fundás kámen,
Kámen duk!*

*Egyedem, begyedem, tengertánc,
– Hajdu sógor, mit kívánsz?
– Nem kívánok egyebet,
Csak egy szelet kenyeret.*

*Falu vígín vót egy bót,
Abba mindenféle vót,
Toll, tinta, papíros,
Eriggy ki, te, kis piros!*

Az alábbi pedig iskolás gyerekektől halottam:

*Nyuszi ül a fűbe,
Kalács a kezibe,
Kírtem tülle, nem adatt,
Pofon vágtam, szaladatt.*

Egy rajzoló mondókára is emlékszem. Török basát rajzoltunk a porba, homokba vagy papírra ritmusára:

*Kicsi feje,
Nagy a hasa,
Készen van a
Török basa.*

Beszélgetésünk során több olyan dallam nélküli vers, rigmus jutott eszünkbe, melyeket már egyre ritkábban használunk. Ismertünk egy verses mondást a hét napjaira is.

*Hétfü hetibe,
Kedd kedvibe,
Szerda szerelmibe,
Csütörtök csűribe,*

*Pintek pitvarába,
Szombat szobájába,
Vasárnap az Isten házába!*

Napjainkban is élnek, és sokan hisznek is az alkalmilag mondogatott időjárési tapasztalatokat megőrkítő mondókákban.

*Ha megcsordul Vince,
Megtelik a pince!*

*Sándor, József, Benedek,
Zsákba hozza a meleget.*

*András napja ma vagyan,
Ugrik a bak a fagyan.*

*Tibor napján ha a rét
Téli mezét hordja még,
Nincs tanítás arra más:
Gyenge lesz az aratás.*

Verses szólás is akad közöttük:

*Ha adnak, vedd el,
Ha ütnek, szaladj el!*

A gyermekköltészet határán mozog az a beugratós kérdés is, mellyel gyakran bosszantottuk egymást:

– Szereted az almát?
– Igen.
– Akkor várd meg az estét,
Jönnek a kecskék,
Húzd meg a farkát,
Potyagnak az almák.

A római katolikusok és a reformátusok egykori rivalizálásának emléke a harangok szavának értelmezése. Ezt is szüleimtől hallottam, de napjainkra már elvesztette jelentését.

Református nagyharang:
– *Buzakenyér!*
Kisharang: – *Szalana!*
Katolikus: – *Csak tósnyi,*²
Csak tósnyi!

Édesanyám is jól emlékszik még a szemem keletkező árpa lebájlására használt mondókára. Ha már nem is bíznak vakon a kimondott szó erejében, mégis megőrizték e sorokat a gyermekversek között.

*Árpa, árpa, learatlak,
Fehér lú seggibe duglak,
Onnan is kihuzlak.
Malamkú alá teszlek,
Ott meg összetörlek,
Mégis ki kell bújnad.*

A mondóka jellegű párbeszédesszövegek közül a „Gyertek haza, libuskáim” kezdetű felelgetős játékot játsszák ma is, és több párbeszédesszöveg is eszünkbe jutott. Először azonban egy ma is használatos egyszerű hintáztató mondókát mutatok be:

*Hinta, palinta,
Két krajcárért paprika!*

Legtöbbször a „szekerálló” mestergerendájára, vagy egy fa erősebb vízszintes ágára készítettek hintát a felnőttek számunkra kötélből vagy láncból, de egy tönkre fektetett deszkán is hintáztunk és hintáztattuk kisebb testvéreinket, pajtásainkat.

A most következő hintás játékot szüleim játszották: két nagyobb gyerek összefogott kezére ráhasal egy harmadik. Hintáztatják. Egy gyerek pedig

² tósnyi = zsírban kisütött reszelt burgonya (tócsi, kremzli, cicege, görheny, prósza, pacсни, krumplilatke, krumplislepény, burgonyafánk).

szemközt guggol a hintázóval, grimaszokkal és a következő mondókával próbálja nevetésre bírni:

*Anyád pipázik,
Apád bagózik,
Neked pedig
Tejfeles a szád.*

Ha a hintázó elneveti magát, az ördögök, ha nem, az angyalok sorát gyarapítja.

Az egykori hintáztatóink kiszámolósként, sokszor már csak töredékekben élnek tovább.

*Egy, kettő, három, négy:
– Te, kis kutya, hová mégy?
– Megyek a híd alá kakálni,
–Te meg gyere mamálni!
Egy, kettő, három, négy:
Te, kis kutya, hová mégy?
–Megyek a híd alá
Vasat szedegetni.
Vasat adak a kovácsnak,
Kovács nekem pínzt ad,
Pindzet adam bótasnak,
Bótas nekem cukrat ad,
Cukrat adam anyámnak,
Anyám nekem inget ad,
Inget adam apámnak,
Apám nekem ... (nem tudtuk folytatni)*

*Egy, kettő, három, négy,
Öt, hat, hét, nyóc,
Kilenc, tíz,
Olyan, mint a meleg víz.*

*Egy, kettő, ..., tíz,
Olyan, mint a főrásvíz.*

*Komámasszony belésett a Tiszába.
Szedjétek csinteket-csontakat,
Aval harangazzatak,
Szállj le, pajtás a hintárul!
Eb lesz, kutya lesz,
Aki nem fordul, ördeg lesz!*

Az alábbi hintáztatóból pedig az idők folyamán ujjszámoltató lett:

*Egy – megérett a meggy.
Kettő – feneketlen teknő.
Három – a babámat várom.
Négy – oda bizany bé nem mígy.
Öt – sütik a tököt.
Hat – hasad a pad.
Hét – döreg az ég.
Nyóc – üres a kispóc.
Kilenc – kis Ferenc.
Tíz – tiszta víz.
Ha nem tiszta,
Vidd vissza,
Ott a számár,
Megissza!*

Sajnálatos, hogy az énekelt felelgetős játékok feledésbe merültek, csak a dallam nélküli szövegmaradványok jelzik egykori jelenlétüket. Egyikükből anyám is csak két sort tudott felidézni.

*– Mit kerüled, mit fordulad
Az én házam tájikat?*

Egy másikból pedig csak ennyit:

*Setit az erdő,
Hangas a mező,
– Kit acc nekem, király uram,
Kivel hazamenjek?*

Hasonlóképpen igen gyakran játszották a „Kecske ment a kiskertbe” játékot. „Körbeálltuk azt a puját, améjk a kecske vót, a csósz meg a kören kívül vót, és ezt danaltuk:

Kecske ment a kiskertbe,

A káposztát megötte.

Siess, kecske, ugrani!

Próza: *Jön a csósz,*

Jön a csósz

Megfogni!

Csósz: *Kecske, mit csinálsz a kertembe?*

Kecske: *Eszem a káposztát!*

Csósz: *És ha megfoglak?*

Kecske: *Itt is juk,*

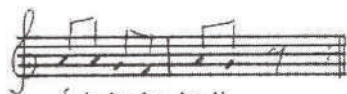
Ott is juk,

Gyorsan kiszaladak.

És a csósz próbálta megfogni a kecskét.”

A lírai játékokról szólva megállapíthatjuk, hogy a fiatalasszonyok manapság is gyakran altatják énekszóval kicsinyeiket, de eredeti népi bölcsődalok már nem élnek az anyák ajkain, még a legjobb esetben is erős iskolás és irodalmi hatás érezhető rajtuk.

A szoktató mondókáknál említett három hangból álló dallam jellemző a ráánkmaradt altató dalocskára is a *Tente, baba, tentére*, vagy a következőre:

Á-ja ba-ba, be-li,
Szard-a böl-csöt te-li!

Engem és öcsémet édesanyám egy műdallal altatott, ez a dalocska ma is kedves számomra:

A-ludj, ba-ba, a-lud-jál, Nyu-szi-ka is al-szik. Es-te van a
 Fa-lu-ba, Es-ti ha-rang hal-lík. Majd ha reg-gel fel-ra-gyog
 Is-ten tángyér-ká-ja, Mo-so-lyog a ci-ca is. Kar-csi-ka is
 Rá-ja

Nagyanyám gyermekkorában még játszották a „Csin-csin gyűrű” énekes játékot, de anyám már nem emlékezett dallamára.

*Csin-csin gyűrű, arany gyűrű!
 Merre jár az arany gyűrű?
 Aki tudja, meg ne mondja,
 Merre van a gyűrű utja!*

Mind a mai napig egyike a legnépszerűbb énekes leányjátékoknak az „Ég a gyertya, ég”, de az idősebbek emlékeznek egy másik körtánc szövegére is.

*Túrót öttem, elejtettem,
 Azt se tudam, hová töttem,
 Szál fujja pántlikámat,
 Fogd meg, kisjány, a szoknyámat!*

Körbe járva énekeltek a következő dalt is, a körön kívül álló pedig párt választott magának, így lassan mindenki kivált a körből.

*Kis kacska fürdik fekete tóba,
 Anyjához készül Lengyelországba.
 – Hajlik benne kis menyecske,
 Ölelj, akit szeretsz!*

– Ezt ölelem. Ezt csókalam,
Ez az én drága galambam.

Még ma is játsszák a régi, általánosan ismert „Lánc, lánc, eszterlánc” kezdetű körtáncot, de ami most következik, azt már sokkal kevesebben tudják. Ezt énekelve a kislányok mutogatással kísérik a szöveget.

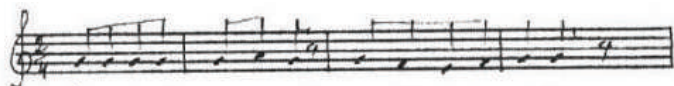

Fe-hér li - li - om-szál, U-gorj a Du - ná-ba, Mo-sa-kad-jál, És meg-fé-sül köd-jél!
Tá-maszd meg ol-da-lad Két a-rany pál-cá-ba. Tö-röl-köz-zél,

Ehhez hasonló mutogatós játék az alábbi is. A „Debrecenbe kéne menni” dallamára éneklük:

*Kolbászt készít hentes bácsi,
Így szokták a hust felvágni:
Vágja, vágja jó apróra,
Utoljára jól megsózza.
Jól megsózza, paprikázza,
Hogy a hideg jól kirázza.*

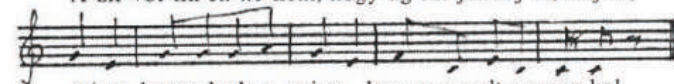
Sajnos a fentiekhez hasonló igénytelen dalocskákkal találkoztak az iskolában és az óvodában is egyaránt a két világháború közötti cseh érában. Ekkor terjedt el és máig szilárdan tartja magát a „Beültetem kiskertemet a tavasszal” kezdetű játékdal. Ezzel szemben az alábbi hidasjátékot már nagyszüleim is játszották.

Új a ci-pöm, most ve-tfk, most finy-nyes a tal-pa.

A-zir vöt-tik én-né-kem, hogy ug-rál-jak raj-ta; Raj-ta,

raj-ta, le-sza-kadt a paj-ta, benn-ma-radt a macs-ka!

A következő általánosan ismert kapujátékban két dallam ötvöződött. Ezt a változatot is a szüleinktől örököltük.

Bujj, bujj, zöld ág, zöld le-ve-lecs-ke; Nyit-va van az
A-rany-ka-pu. csak buj-jatok raj-ta. Nyisd ki, ró-zsám,
Hadd ke-rül-jem
Ka-pu-dat, ka-pu-dat, Szi-ta-pi-ta-pén-tek, sze-re-lem esü-
vá-ra dar, vá-ra-dat,
tör-tök, dob-szer-da. I-haj-lá-rom, tyu-haj-lá-rom.
I-haj-lá-rom, tyu-haj-lá-rom.
sza-ka-dá-sig já-rom.
u-tol-já-ra já-rom.

Anyám szerint a következő dal egy körjátékhoz tartozott, de már ők sem játszották gyermekkorukban, mi is csak daloltuk.

Er-dő mel-lett nem jó lak-ni, Ti-zen-há-rom ö-let, meg egy
Mert sok fát kell ha-so-gat-ni;
Fe-let, Ö-lel-jen meg en-gem, a-ki sze-ret.
Játszottunk egy másikat:
El-vesz-tet-tem pá-ra-mat, Gye-re ha-za, pá-ram, Ju-lis ne-vű já-nyam!
Szíp el-adó já-nya-mat.

Még egy körjáték, amelynek az utolsó soránál meg kellett hajolni:

Já-nos úr ké-szül né-me-tül Bécs-be, Lo-va-i van-nak nyer-ge-lő-be.
Já-nos, u-ram, ü-ze-net,
Ü-ze-ne-tes ü-ze-net.
Hajts e-lő-re ma-ga-dat,
azt a gör-be nya-ka-dat!

Már több nemzedéket végigkísért a „Körben áll a kislányka” kezdetű leányjáték, ezzel szemben a következőnek csak egy töredéke maradt fenn, az is dallam nélkül.

*Most viszik, most viszik
Danikáné jányát,
Biborba, bársanyba,
Gyöngyes koszaruba.*

Most egy olyan dal következik, amely valamikor körjátékhoz kapcsolódott, idő múltával csúfolóként mondogatták a gyerekek.

Ki-ment a ház az ab-la- kon, Ben-ne-ma-radt a vén-asz-szony.

Har-minc-há-rom fo-ga hi-ja, Még-is a ba-bá-ját hij-ja.
ba-tyut kö-tett a há-tá-ra, Úgy bal-la-gatt a vá-sár-ra.

Tudom, hogy szűkebb hazám (a Kisszer) gyermekköltészetéből az itt bemutatottak nem elegendők a viski magyarság gyermekköltészetét átfogó általánosításra, de megerősíthetik azt a véleményt, ami szerint a zsenge korunkban belénk gyökerezett versikék és dallamok, ha tetszik, ha nem, részei életünknek, zenei tudatunk kialakulásnak. Teljes megismerésük nélkül a továbblépés lehetetlen.

Madarak voltunk, földre szálltunk. Gyermekkorom költészetéről. // P.PUNYKÓ Mária (szerk.), 1999: Madarak voltunk... Kárpátaljai néprajzi írások. Beregszász–Budapest, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 184–195.

ELMENNÉK ÉN TIHOZZÁTOK

(Ismerkedési, udvarlási és párválasztási szokások Visken az 1930-as években)

A serdülőkor, valamint a leány- és legényélet az ember életének egyik legizgalmasabb szakasza. Erre az időre esik a nemek közeledése, egymásra találása. Ezek az események formálják a lelket, de a fiatalság lelki változásainak külső meghatározói is jelen vannak: ezek az ismerkedés, udvarlás közösségre jellemző szokásai. Akik erről a témáról beszélgettek velem, a második világháború előtti évtizedekben voltak fiatalok, de az általuk ismert és megélt szokások néhány eleme a távoli múltba is visszamutat.

A Tisza és a hegyek által ölelt Visk lakossága az 1930-as években nem annyira vagyoni helyzete miatt differenciálódott, mint inkább nemzetiségi (az *Oroszvéghben* és a *Gáriton* ruszinok éltek) és vallási alapon (a mélyebb gyökerű reformátusság elkülönült a katolikusoktól).

A leány- és legényéletet kialakító mozzanatok már az iskolában elkezdődtek, ám a meghatározó a templom és a vallásos nevelés volt. A nagylánykor kezdetét a konfirmálástól számították (14. évtől). Ilyenkor a lányok fehér ruhában, esetleg – akinek tellett – magasabb sarkú cipőben, úrvacsorát vettek. Ezt követően a kislányos ruhát már fölcserélte a szoknya-kosztüm, általában sötét- vagy világosszürke. Akinek a szülei megengedték, kiindulhatta a haját, és a templomban is szülei padjába ülhetett. Ezt megelőzően a gyermekkarban hallgathatták az igehirdetést.

A fiúk esetében a konfirmáció csak korlátozott legényjogokat adott a sihernek: az utcán szóba állhatott a leányokkal, társaival el is járhatott a lányos házakhoz, de teljes jogaiba csak a sorozás elérésevel (18-19. év) lépett a legény.

A lányok többsége 18-20 évesen ment férjhez, de gyakran előbb is, a fiúk zöme azonban csak katonaság után, 23-25 évesen nősült. A lányok huszonöt évük elmúltával *vinjányinak* számítottak, és a fiúk is harminc év körül valamint utána *vinlegínynek* vagy *agglegínynek*.

A falu számára nem volt közömbös, hogy ki miként leánykodik, vagy hogyan éli legényéletét. A kisebbek irigykedve nézték a szórakozni járó nagyokat, az idősebbek pedig újraélték ifjúságukat a fiatalok viselt dolgait mérlegelve.

A már említett vallási és nemzetiségi különbözőség, ha befolyásolta is a leány- és fiútársaságok kialakulását, a harmincas évek végére veszített élességéből. A reformátusoknál nagy létszámú egyházi leánykör működött még a háború alatt is, ahol nagyszerű alkalom nyílt a barátkozásra és egymás közelebbi megismerésére. A legénybandák spontán alakultak falurészek vagy utcák szerint, és előfordult, hogy társas összejöveteleken össze is verekedtek, s a verekedés vége gyakran szurkálódás lett. Nem hiába nevezték legényeinket *viski bicskásoknak*. Voltak lányok, akiknek a *virtusas* legények tetszettek jobban, és voltak olyanok is, akiknek a szelídebbek. A lányok miatt is verekedtek, különösen italozás után.

A szóban forgó időszakban az iskolás fiúk és lányok tegeződtek, és ez a forma megmaradt életük végéig. De élt több idős házaspár még az 1950-es években is, akik magázták egymást.

A közösség elvárta, hogy a lányok illedelmesen, tartózkodóan viselkedjenek, és a fiúk többsége is tisztelettudóan viselte magát. A *mindenféle jányak* külön társaságot alkottak, akárcsak a megesett lányok, akiknek nehéz volt elviselniük a szényent. Ki lettek *rekesztve*, ha kitudódott a szégyen – s mindig kitudódott –, könyörtelenül nyelvére vette őket a falu.

Kettesben csak a jegyesek járhattak. Igyekeztek is kiválni a társaságból, hogy többet lehessenek együtt, a többieknek azonban nem illett a közöségtől félrevonulni. A csók meg volt engedve a fonóban vagy más összejövetelen, de csak mint a játék része. Egymás ölébe ülni is csak rövid időre lehetett és „nagyon tisztességes alapon”. Azt, hogy milyen mértékben sikerült az ifjúság tüzét rövid lángon tartani, nem tudjuk, de Peleskey Sándor *A viski református egyház története* című 1925-ben kiadott könyvében olvashatjuk, hogy „1848-ban a még ma is divatban lévő fonókák úgy elfajultak, ott olyan csúnya és illetlen dolgok történtek, hogy a tanács betiltotta azokat, míg a szülők sok kérésére és azon ígérete mellett, hogy éberebbek lesznek és jobban vigyáznak az ifjakra, újból megengedte azokat.” Az egyház igyekezett vigyázni hívei erkölcsére. Így történhetett, hogy „1643-ban Bakos Ilona hitvesi engedetlenségéért a gyülekezet megkövetésére ítéltetett, mely abból állott, hogy a bűnösnek ki kellett állnia istentisztelet után az Úrasztalához, ott bűneiről nyilvánosan vallást tett és megkérte a gyülekezetet. 1636-ban

három személyt vesszöztek meg a piacon paráznaságért, Osvát Katát arra ítélték, hogy két évig nem mehet férjhez, mert hitegette Herbeli Ferencet és másához akart férjhez menni. Katona Sárát pedig 1805-ben fajtalankodásért pap és kántor nélkül temették el.” Még a két világháború között is bűnnek számított, ha valaki nem felekezetéből választott vőlegényt. Azt a fiatal *kibarangozták*, meghúzták a gyászharangot. Aki a másik felekezet templomában esküdött, elhagyta hitét, „reverzális” volt.

A megszokott rendhez tartozott az is, hogy a bálban, vagy egyéb táncos alkalomkor a fiúk *szabad?* kéréssel vitték táncba párjukat, akiknek illet megköszönniük a táncot. Az volt a „híres” lány, aki kapósabb volt, kézről kézre járt. Ha a legénynek valamilyen nézeteltérése keletkezett a lánnyal, tánc közben magára hagyta partnerét. Ez nagy megalázás volt.

Ezek után vegyük sorra, milyen alkalmak adódtak a lányok és fiúk ismerkedésére, szerelmek születésére.

Vasárnaponként a délutáni istentisztelet végével hat-hét lányból álló csoportok verődtek össze, kinéztek egy táncolásra alkalmas sima udvart, ahol *mulatságot* rendeztek. A fiúk ezt természetesen kifigyelték és odasiettek. A táncolók maguk közé engedték a kisebbeket is, akik itt tanulták meg az első tánc lépéseket. A *süldő legénykék* és a növendék lányok korábban hazamentek, alkonyat után otthon volt a helyük. Az eladósorban lévő lányok és a legények 11-12 óráig járták harmonikaszóra.

Az alkalmi táncok közé tartozott a *földelő* (földelő), ami még az én gyermekkoromban is gyakori volt. Az újonnan épített házban a padló alá kerülő földet kellett ledöngölni (a régi *földeleles* házakban még inkább). A földelőre általában szombat este került sor, de vasárnap és egy hét múlva is folytatták. 1942-1943-ban még *Kardas Imre* bácsi citerázta a talpalávalót, később őt is felváltotta a harmonika. A táncban kimelegedett párok sötétedés után egyre gyakrabban szaladtak ki *hűtközni*, nemcsak a maguk, de a kisebbek örömére is.

Táncmulatságokat nyáron az üresen álló dohánypajtában is rendeztek az egymás közelségére vágyakozó fiatalok. A lányok és legények maguk siettek alkalmassá tenni a helyiséget, felsepérték azt és lámpákat függesztettek fel. Estefelé gyűltek össze. A kicsik is jöhettek szüleikkel, és táncoltak önfeledten, persze, nem sokáig, mert reggel korán dologhoz kellett látni. Ugyanez folyt *bukbáláskor* (len- vagy kendertöréskor) és *szapulás* alkalmával is, amikor a *fonalfalkákat* addig főzték, amíg kifehéredve *fel nem kelt*. Ha jegyesek is jelen voltak a munkánál, a következő versikével bíztatták őket a többiek:

*Úgy el ne felejtse fonal a kelését,
Mint Erzsi Sanyival az egybekelését!*

Ősszel a *magoló* (szilvamagoló) és a *kavaró* (lekvárfőzés) sem volt egyhangú esemény. Viccelődtek, daloltak, s közben az illatos *ciberét* (még alig szétfőtt szilva) kóstolgatták. Mikor a lekvár már jól megkeményedett, táncra is perdültek. A *máléhántóban* is mese- és nótaszó mellett folyt a munka. Az a gyerek, aki kilenc piros *csőt* lelt, mehetett aludni.

Természetesen a fonók voltak a legnépszerűbbek, hisz itt sok minden kitudódott a lányokról: munkabírásuk, ügyességük, temperamentumuk, viselkedésük. Az őszi mezei munkák végeztével már elkezdődtek a fonók, és Bálint napkor tartották az utolsót, amikor már munkához valót már nem is vittek, csak szórakozni gyűltek össze.

12-13 éves lányok is eljárhattak a fonóba idősebb testvéreikkel, de egyedül sohasem. Almát, szőlőt, zabban megőrzött barackot is vittek magukkal. A munkát tréfa, mókázás, játék és nótázás kísérte, és igencsak fokozta a hangulatot, mikor juhásznak, sátorosnak, betyárnak, mindenféle úrfinak és kisasszonynak öltözött lányok és fiúk (*maskurások*) érkeztek a fonóba, és nagy viháncolással szórakoztatták egymást és a munkálkodókat.

Az ifjúság összemelegedésére adott alkalmat a disznótorok álöltözékben való meglátogatása. Itt is a maskurások jártak *reszelni* (kanalakkal, tepsivel, reszelővel csörömpölni), amiért kóstolót – hurkát, kolbászt stb. – kaptak.

Itt említjük meg a *talutípót* (tollfosztót) is, ahol a dal, a tréfa, mese mellé *cukrasmálét* (lúggal megtisztított száraz tengerit cukros lében puhára főzve) vagy *markasmálét* (ugyanaz leve nélkül) rágcsáltak tenyerükből.

Télen a lányok kézimunkázni jártak össze (*krécse*n), és az ablak előtt foglalatoskodva ki-kilestek, s számolgatták a ház előtt elhaladó lovakat, mert az öregek szerint, a kilencedik fehér lovat üli meg, vagy hajtja a jövendőbeli.

Udvarlásra adtak alkalmat a lakodalmak is. Oda csak a meghívottaknak illik elmenni ma is, de ha kevés fiatal volt a rokonságban, külön is hívogatták az ifjúságot a táncra. A táncra meghívott fiatalok az ebéden nem vettek részt.

A spontán táncalkalmakon kívül igen gyakoriak voltak a polgári jellegű bálók: újévi *maszkabál*, farsangkor dalárda- és céhbál volt, de bál koro-

názta a leánykör vagy más egyesület által előadott népszínművek bemutatását is; aztán volt húsvéti, pünkösdi és szüreti bál. A tánczenét a hét testvérből álló cigánybanda szolgáltatta, ennek anyaga az újstílusú népdal, a csárdászene és népies műdal mellett a keringő, a tangó és a fox volt.

A legények kedden, csütörtökön és szombaton jártak udvarolni. Kedden inkább a *komolyan udvarlók*. A fiúk csoportosan keresték fel a lányos házakat, és mindig az igyekezett utolsónak maradni, akiből a *szerető* lett. Ha a lány elfogadta a legényt, a többiek elmaradoztak. Ezeket a leányjáró estéket társasjátékokkal töltötték el. Igen népszerű volt a *malmozás*, az *Ember, ne mérgelődj!* elnevezésű dobókockás játék és más játékok.

A szerelmi ajándékoknak is szerepük volt az udvarlásban. A fiúk faragott *sulykot*, kicifrított *guzsalyt*, vagy gazdagon faragott *kazettát* (dobozt) ajándékoztak a lányoknak. A vásárfia is igen kedves volt a gyengébb nem számára. Még a háború után, a szovjet rendszerben is megmaradtak egy ideig ezek a szokások. Így emlékeznek: „*Miko az oroszok béjöttek, oszt kisébb elvittik a fíjukat a fezeóba, Husztan mizesbábat, babát, szívet vettek a bazárba és küldtik haza a jányaknak a testvérekkel vagy aki elkísírte őket.*”

A mai napig gyakorolják a viski legények a *májfa*-állítást, ami szintén a leány iránti érzelem kifejezése. A legények már május elseje előtt az erdőre mentek szekérral, és hibátlan növésű fiatal nyárfát vágtak ki és hoztak haza. Május elsejére virradó éjszakán a kiválasztott lány kapujához szegezték, s közben valamelyik szülő, leginkább az apa, kiment a legényekhez, hogy megtudja, mégis ki az ajándékozó. Minél komolyabb volt a legény szándéka, annál nagyobb volt a májfa. A legények, természetesen, segítettek egymásnak a *májfa*-állításban, de akadtak olyan fiúk is, akik levágták a más által felállított fát, és saját választottjuknak szegezték fel. Ha a lányos háznál elfogadták az ajándékot, egy hétig állhatott a fa, utána a legény vette le. Ha fiúcska állította a májfat, mert az is természetes volt, a háziak is levehették, nem esett sértődés. A lányok a májféért viszonzásul fehér, rózsaszín, kék horgolt szélű, vagy csipke zsebkendőt adtak a fiúknak. Ma már kiháló félben van ez a szép szokás, csak a kisfiúk állítanak májfat. Májfa helyett *virágkosarat* visznek a lányos házhoz, amit az ablakba helyeznek. Ilyenkor a fiúkat vendégül látják, és értékes ajándékkal viszonozzák a virágkosarat. Észrevehető, hogy az érzelmi szempontokat egyre inkább az anyagi érdekek váltják fel.

Már egy jó évszázada szerenádot is küldenek a lányoknak. Éjjelizenét is május első éjszakáján szokás húzatni. A komoly szándékú udvarló vagy

vőlegényjelölt névnap alkalmával is meglephette kedvesét szerenáddal. Ha a lány elfogadta a zenét, gyertyát, lámpát vagy villanyt gyújtott. Ez a szokás napjainkban is él. A zenészek először hallgatót játszanak és csak a végén csárdást. Nem felejtik el a leány nótáját sem, ezt a legény előre megtudja, és tájékoztatja a muzsikusokat. Napjainkban már magyar és külföldi slágerek is elhangzanak szerenádként. Régen selyemínggel, kötött pulóverrel, borotvakészlettel és más ajándékokkal viszonzták az éjjelizenét.

*Elmennék én tihozzátok. Ismerkedési, udvarlási és párválasztási szokások
Visken az 1930-as években. // Honismeret, 1993, 3. sz.*

HALOTTAS SZOKÁSOK ÉS HIEDELMEK VISKEN

*Gyarló testünk porrá lészen,
Mivel porból vétetett,
A halál vár kit-kit készen,
Mert halálra született.*

(A XLII. Zsoltár dallamára
költött temetési énekből)

Az elmúlás olyan természeti törvény, amelyet az emberiség kénytelen elfogadni. Ezért minden kultúra egyik legfontosabb feladata, hogy felkészítse közössége tagjait a halál tényének elfogadására. Elfogadjuk a halált, de mivel az megismerhetetlen, a közösség egy-egy tagjának halálával krízissituáció áll be. Ennek feloldására minden közösség – így a viski reformátusság is – használatban tart egy kollektív viselkedési programot: a halállal kapcsolatos szokásokat. Ezekről kérdeztem 1991 nyarán Visk lakosait.

Visk lakói a reformáció idején a nagyszebeni kereskedők és a külföldön tanuló diákok közvetítésével korán felvették az új hitet. A több évszázados reformátusság erősen meghatározza halottas szokásaikat.

Mindemellett a halál előjelének tartják, ha a kutya *vonít*, ha a halálmadár, a *kuvikk*, megszólal, vagy a fecske fészekrakás vagy -keresés közben nekirepül az ablaknak, vagy berepül az ablakon. „*Nem vagyok babinás, de lehet valami benne, mer a patkány is menekül a sijjedő hajóru, vagy a pókat se szabad megölni, mert vírt fog adnia tehén*” – magyarázza az egyik asszony, és hozzáfűzi tréfásan: „*Ha meg viszket az ember hasa, paphalál lesz.*”

Az álmok is előrevetítenek várható eseményeket, változásokat. Így betegséget, halált is. Ha zavaros vízzel álmodnak, betegséget, ha tiszta vízzel, egészséget jelent. A sár, a gödörbeesés, de még a *krompépuálás* is bánatot jelent. A meszelés, a házépítés pedig halált, vagy más rosszat. „*Be nagyon*

rossz álmam vót. Fődeletes házba meszeltek, és Erzsi beteg is lött... ha a ház öszszedül vagy kidül az ódala, az is halál.” Ha szövésről álmodik valaki, az is rosszat jelent, ha álmában kiesik a foga, és az fájdalommal jár, közeli hozzátartozó komoly betegségét jelenti, ugyanaz fájdalom nélkül: idegenét. A beteg álombeli tusakodása a rég meghalt hozzátartozókkal, vagy ha ezek hívják a beteget, a halál közelségét jelenti. „A rigi házba teli vót az udvar níppele. Láttam, hogy apám nígy kosarat visz magával, egyik kezín is kettőt, mag a másikon is kettőt. Rászoltam, hogy: hova viszi? Nígy testvírem halt meg utána ... Egy másik álmamba egy nagy szíp ződ mezőben jártam, oszt az emberek döglött disznót vittek, és Mari néni meghótt reggére.” A történetnek folytatása is van: adatközlőm szomszédja, a fiatal Szabó József 1991 tavaszán hirtelen meghalt, és az asszonyok elmondták, hogy „Viola, a Józsi felesége elárulta, hogy Józsit álmába meglátagatta Mari néni, és azt mondta neki: Szabó, jöttem utánad.”

Ugyancsak a halálra következtettek abból, ha a kép magától leesett a falról.

Különösen akkor jósolták ezekből a jelekből a bekövetkezendő halált, ha beteg volt a háznál. A halál közelségét jelentette, ha a beteg őseivel viaskodott, azokkal tépelődött, vagy az őt körülvevő tárgyakkal hadakozott: „Édesanyámnak mindig a telázi vót utba” – emlékezik informátorom.

A haldokló szenvedését imádkozással próbálják enyhíteni. Ezt az idősebb családtagok végzik. Úgy tartották, hogy akinek sok volt a bűne életében, az sokat szenved, és nehezen hal meg, „de ma a tapasztalap azt mutatja, hogy a jók többet szenvednek” – hangzik a fiatalabbak vélekedése. Akkor nehezen hal meg valaki, ha nem láthatja még egyszer a számára legkedvesebbeket. „Ilona néni se tudatt addig meghalni, míg a jánya, Magda, meg nem jött. Magda mégis elkisett.”

A haldokló mellett nem szabad sírni, mert azzal megnehezítik és meghosszabbítják a haldoklását. „Erzsi mikor orditatt, Káraly bátyám befogta a száját és kinyomta a házbul, azt mundta: mer nem tud nyugadtan meghalni. Se nem íl, se nem hal.”

A nagybeteghez, haldoklóhoz, ha úgy kívánta, papot hívtak, és úrvacsorát vett a beteg. Ez ma is így van, és a hozzátartozók kérésére a lelkész a vasárnapi istentiszteleten *könyörög* a beteg gyógyulásáért vagy a könnyítő halálért.

Úgy tarják, hogy a légzés megszűntével beáll a halál. „Nem libel má, valaki pedig höreg egy nagyat” – mondják. Ezután indul be egy hagyományos szokásokra épülő összeműködés, amelynek a mozgatói a rokonság és a barátok, célja pedig a közvetlenül sújtottak tehermentesítése.

A halál beálltakor a család egyik idősebb tagja lefogja a halott szemét. Régebben, de még a közelmúltban is előfordult, hogy „*pénzt töttek rá, ötköpekest, hogy ne pattanjon fel a szeme*”. Majd felkötik az állát, „*hogy ne maradjon táva*”. A virrasztásra ezt a kötést levették. Valamikor ezeket a kellékeket használat után a koporsóba, a halott lábához rakták.

A tükröt letakarják fekete kendővel, de csak abban a szobában, ahol a halott van, mert „*a tükröben csúnyán látszik vissza a halatt, hogy valaki meg ne ijedjen*”. „*Sokak a ház minden tükröt letakarják, nem tudam, mijir*” – mondják (miután a halottat kiviszik a szobából, lekerül a tükrőről a lepel). Ezután megmosdatják a halottat, ha férfi, meg is borotválják. Mosdóvizét olyan helyre öntik, ahol senki sem jár. Ezeket a teendőket a családtagok végzik. A múltban a *halottmosóért* és öltöztetőasszonyért a rokont vagy a jó ismerőst küldték. *Pikra* nénire, *Sütő Klári* nénire és *Tudósínere* emlékeznek a viskiek, akik ezzel foglalkoztak, és pénzt, enni- és innivalót kaptak munkájukért.

Régen tüzet sem raktak a halottas házban, ma csak a halott közelében nem, hogy ne legyen melegben. Ha kicsi a lakás, inkább a szomszédban készítik el az ételt, ami a torra szükségeltetik.

Énekelni nem illett a halottas szobában, sem oda nem illő dolgokról beszélni: „*Nem lehet minden tücsket-bogarat összehordani a halatt mellett, mindenféle kolhozdogákat megbeszélni. A halattnak tiszteletet kell adni.*”

Minél idősebb az ember, annál gyakrabban gondol a halálra. Többségük a saját halottas ruháját is előre elkészíti. Ha nagybeteg vagy haldokló van a családban, a közeli hozzátartozók titokban, hogy az érintett ne tudjon róla, előkészítik a szükséges ruházatot és halottas kellékeket, ne kelljen az utolsó percben kapkodni.

Szemfedőt ma is többen varrnak a községben, de a ruhát a férj, feleség, testvér, a legközelebbi hozzátartozó készíti elő. A halott leányt menyasszonyi ruhába öltöztetik most is, mint régen. A fiatalasszonyt világosabb ruhába, kendőt kötnek a fejére. Az idősebbeket tiszta feketébe öltöztetik. A férfi feje fölé helyezik a kalapját. A halott kezét – ha lehet – a hasára teszik, s bele zsebkendőt raknak, vagy két oldalt egyenesre nyújtóztatva fekszik a kéz a test mellett.

A ravatalt a háznál régen az *elsőházban* (tisztaszoba) csinálták meg. Általában a szoba hosszában, fejjel az ablaknak, lábbal a kijáratnak állítják fel. Rendszerint a nagy, kihúzó asztalt leterítik ágyelibealóval, hímzett (néha még rojtozott is) háziszőttessel. A halott lepedője alá gyaluforgácsot raknak, a feje alá pedig a szemfedő csipkéjével díszített, gyaluforgáccsal, vagy – az

utóbbi időben szinte általánosan – viráglevéllel kitömött, fekete szalagos kispárna kerül. A koporsóba majd a legszebb párnát teszik a díszes kispárna alá, de leszegezése előtt a nagyot kiveszik, és a csipkéssel temetik el az elhunytat. A halottat nem a közeli hozzátartozók teszik fel a ravatalra. A ravatal alá ecetes vizet is szoktak rakni, „*hogy a halatt fel ne fujódjan*”.

Mikor mindennel elkészülnek, akkor kinyitják a kaput, hogy bejöhesse a halottlátogatók; a szobát és az udvart kivilágítják egész éjszakára.

Míg mindez elkészül, egy közeli rokon, régen férfitrokon, intézi a hivatalos dolgokat, papnál, harangozónál, kántornál jár a szükséges adatokkal. A rokonságot, annak fokának megfelelően, értesítik a halálesetről. Meghúzzatják a harangokat. Először a református temploméit, de a legtöbbnek a római és a görög katolikus templom harangjait is. Az asszonyoknak két, a férfiaknak három megszokással kongatnak. A harangszó hallatán mindenki érdeklődik, így nagyon gyorsan megtudja a falu apraja-nagyja, ki az elhunyt. A temetésig aztán naponta kétszer harangoznak a halottnak. Minden családban van egy ezekre az intézkedésekre alkalmas rokon, aki személyesen jár el.

A halottat nem hagyják egyedül. Ebben a rokonok, szomszédok, barátok segítenek. Sötétedéskor kezdődik a virrasztó, ahova senkit sem hívnak, mindenki jószántából megy, és mindenkit szívesen látnak. Esetleg az elhunyt haragosát nem, de ezt sem nyilvánítják ki. A virrasztás tizenegyig vagy éjfélig tart (legújában már csak kilenc-tíz óráig), régen naplementétől kakasszóig tartott. Házilag szőtt pokróccal letakart lócákat állítanak a szobákban (ma már inkább székeket) és az udvaron is, mert sokan eljönnek. Tiszteletadás ez. Ilyenkor látszik, kit mennyire tartottak életében. A ravatal mellett csak a közeli hozzátartozók állnak: a fejnél a legközelebbieket. A halottnézők megállnak egy percre a ravatalnál és kimennek. A pap csak akkor megy el virrasztani, ha számára is közeli a halott. A távolabbi ismerősök be sem mennek a halotthoz, inkább az udvaron üldögélnek. A virrasztáskor az idősebb asszonyok és férfiak *diktálásra* (előmondásra) kéziratosságyász- és búcsúztató énekeket énekelnek, a többiek pedig a szomszédos helyiségekben és az udvaron beszélgetnek a halotról, cigarettáznak. A virrasztás vége felé iddögálnak is, mert borral, de inkább pálinkával kínálják őket, főként a diktálót (vagy diktálókat) és az éneklést magukra vállalókat. Az is igaz, hogy a kínáltak többsége nem fogadja el az italt. A legközelebbi hozzátartozók végig kitartanak: „*Úgyis mi má többet nem találkaazunk, azt az estét úgyis ki lehet bírni*” – mondják. Akinek nincs ideje, vagy nem szeret virrasztóba jár-

ni, az napközben megy halottnézőbe. Rokonok, ismerősök, barátok virágot vagy koszorút visznek, a távoliak csak benéznek. A halottlátogatókat nem szokás kikísérni. A köszönés is a szokásos. *„Mint mások, úgy köszennek. A közeli rokonok megcsókálják a gyászalót, és részvétjüket fejezik ki. De ez má városias inkább, mi nem szoktuk.”*

A virrasztóban beszélnek meg az ismerősök, rokonok a sírásással kapcsolatos tennivalókat. A sírt mindig a temetés napjának reggelén kezdik ásni, éjszakára sohasem hagyják nyitva. Általában nem fogadnak sírásót: rokonok, barátok, szomszédok szokták kiásni. A halottas háztól enni-, innivalót visznek ki nekik a temetőbe. Egy sírásóra a régebbi időkben azért emlékeznek: *Seres Károly* bácsinak hívták.

Viski temetés a 20. század első harmadában

A halottat a ravatalról a temetési szertartás előtt veszik le. A férfi kalapját kiveszik a koporsóból, csak a zsebkendőt hagyják a kezében. *„Nagyan rígen kenyeret, kalácsat és pájinkát is töttek mellé, hogy vígan menjen a más-világra.”* A koporsó felső részét (*szemfedél*) erősebb szívű férfirokon szegezi le, még a lakásban. Ez egyik oldalára a halott nevét, a másikra az életkorát írják. A *szemfedő* szépen elrendezve, a halott arcánál kihásva elkíséri az elhunytat a sírba. *„A halatt után nem szabad nagyon sírni, mer a halatt akko fuldaklik”* – tarják az idősebbek.

A koporsót a nem közvetlen hozzátartozó férfiak lábbal előre viszik ki az udvarra, és elhelyezik az odakészített székre vagy asztalra lábbal az utca kapuja felé. Egyesek azonnal a koporsó kihozatala után bezárják rövid időre a szoba ajtaját, de magyarázatot nem tudnak rá adni.

A temetési szertartás az udvaron kezdődik. Előtte negyedórával meghúzzák a harangot, *gyülekezőt* harangoznak. A harangszó elhalása jelenti a temetés kezdetének közeledtét.

A koporsó fej felőli oldalán van az asztal két székkal, a pap és a kántor számára. A koporsó mellett csak a közeli nő hozzátartozók ülnek, a férfi családtagok állnak. Fényképész is hívnak, aki megörökíti a családot a ravatalnál és az udvaron a koporsónál is.

Mikor a háznál befejeződik a szertartás, temetőbe indul a gyászmenet. Elöl megy a pap a kántorral és az egyházfival, őket követi a férfiak csoportja.

Ezután viszik a koporsót, és utána megy a gyászoló család, majd a nők következnek.

A koporsót ma gyászkocsin szállítják, régen három rúdra téve vitte hat *vivő*. Ha fiatalkorút temettek, hat fehér ruhás leányt hívtak *vivőnek*, később csak fiúk vitték a koporsót. A temetőben pedig sorfalat álltak: egyik oldalon a lányok tiszta fehérben, másikon a fiúk; nyáron fehér lobogós gatyában. A *vivőket* felkérték a koporsó vitelére. Fiatal halott hozzátartozói vagy barátai olykor zenét is fogadtak a temetésre: főleg cigányzenét. Az utóbbi kihalásával hegedű, harmonika, klarinét, nagybőgő összeállításban magyar nótákat játszanak, de csak a temetési szertartás után, a friss sírhantnál. Ezt nem mindenki szereti. Ha a halott egészen kicsi gyermek, koporsóját keresztszüleje hóna alatt viszi ki a temetőbe.

A gyászoló család a temetésen részt vevő rokonságot meg szokta hívni a temetés utáni halotti torra. Fánkot, töltött káposztát volt szokásban adni, és természetesen bort vagy pálinkát. Az is megesik, hogy a sok vendég a házba be sem fér, ilyenkor – ha jó az idő – az udvaron terítenek nekik. A toron nem szokás koccintani. Több helyen a halottnak is kitesznek egy poharat. A régi szerény tort, ahol csak egy darabka fehér házikenyérrel és egy kupica pálinkával kínáltak, felváltotta a többfogásos toros vacsora. A temetést mindig délután tartják, nyáron később, téli időben korábban. Régen a módosabb emberek temetésére megfogadták a dalárdát is, őket is vendégül látták a toron.

Ma már megmosolyogják a babonákat, de azért elbeszélgetnek arról, hogy a halott lelke visszajár. Egyik asszony meséli: „*Mikor Imre meghótt, a*

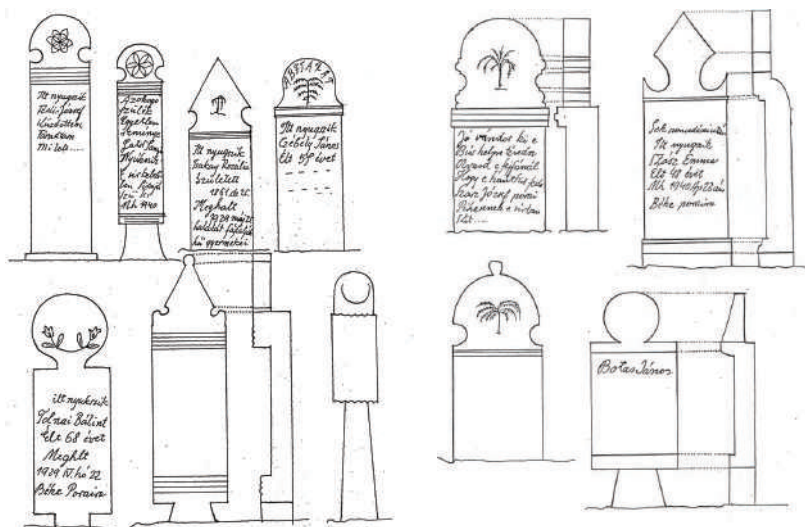
felesége kihordta az edínyt a pócra. Eccercsak nagy csörempeléssel a pócrul minden kiburult, minden pozdorjára összetört.” Emma néni meg álmában látta viszont az elhunyt legényunokáját: „*Nagyan szíp kisjány állt Laci mellett tiszta fehirbe, mintha angyal lött vóna.*”

A halottra való emlékezés formái a következők: rövid ima, gyászruha felöltése, a mulatozástól való tartózkodás. Szülőt, testvért, férjet egy évig, nagybátyát, nagynénét három hónapig gyászolnak, az unokák pedig hat hétig gyászolják nagyszüleiket. A valódi gyászt azonban kinek-kinek a szíve diktálja. A sír rendbentartása minden családnak szent kötelessége. Különösen halottak napján szép a temető. Gyertyát nálunk nem gyújtanak.

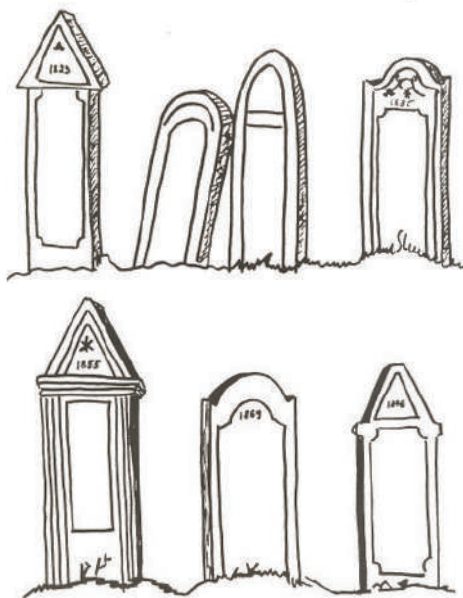
A viski református temető a templomtól nyugatra terül el. Valamikor a falu széle volt ez a terület, napjainkra már beépült. A 19. század elejétől használják, elődje a Nagy utcai Kőiskola mellett volt. 1851-ben az egyház eladta a temető előtti telket 632 Ft-ért *Berec Mihálynak* azzal a feltétellel, hogy ott a mindenkori tulajdonos síkátort tartson a temetőhöz. Ez a síkátor köti össze most is a Hátulsó utcát a Temető utcával. 1871-ben, 1888-ban és 1923-ban újabb földet vásárolt az egyház, és bővítette a temetőt. 1901-ben lett először bekerítve, azóta a kerítést már többször felújították. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy a régi viskiek lelkészeiket a református templom padlózata alatti sírboltba és a cinterembe temették.)

A szovjet rendszer elvette a reformátusoktól a temetőt, bért fizetett érte, az állam köztemetőként kezelte. A harangszót fokozatosan betiltották, temetések alkalmával az éneklést is. Az utóbbit nem is sikerült feleleveníteni. De az egyház tagjai nem törtek meg, igyekeztek a temetőt rendben tartani. Rendszeresen kaszálták kalákában, a szénát pedig átszállították a kolhoz mezejére. A hatvanas évek végén a temető kerítése mentén a keleti, déli és nyugati oldalt fenyőfával ültették be. E magas, zöld, élő kerítés öleli körül a halott viskiek „faluját”. Fenyő, gyümölcs, orgona, szomorúfűzfák, számtalan fajta virág és díszcserje között aluszszák örök álmukat.

A sírok egymás mellett gyalogútnyi távolságra sorakoznak az elhalalozás idejének sorrendjében. Ha lehetőség adódik, a családi hovatartozást is figyelembe veszik, előre kihagyva a családtagok sírhelyét. Reformátusaink mentalitását tükrözi az, hogy ide mindenkit el lehet temetni: az öngyilkosokat is (nem így régen), és azokat, akiket más temető valamilyen oknál fogva nem fogad be.

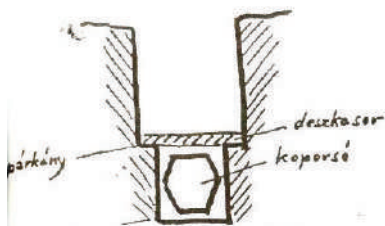

Fejfafarmák: női, férfi, régi és új fejfék oldalnézet

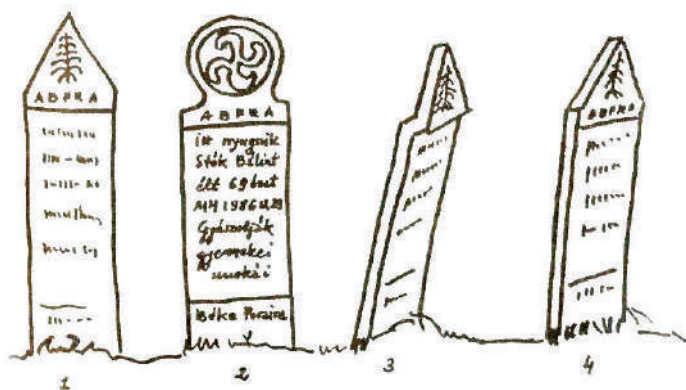
19. századi kőírjelek

A halottat fejjel északnyugat felé, arccal délkelet felé helyezik el. A sír méretei: 220 cm hosszú, 110 cm széles, 200 cm mély. A viskiek régen mindig a *bárkás* temetkezési módot alkalmazták: a bárka a koporsó méreteitől 5 cm-rel nagyobb, vastagabb deszkából készített láda, amely megvédi a koporsót a ránehezedő földtömeg összeroppantásától. A deszka árának emelkedésekor és valószínűleg kényelmi szempontokból Szirmay Sándor által Ugocsából ellesett temetkezési mód honosodott meg. E szerint a sír aljától kb. 80 cm-re földperemet hagynak, s erre helyezik a koporsót a föld súlyától megmentő deszkákat.

A padmalyos sír vázlatrajza

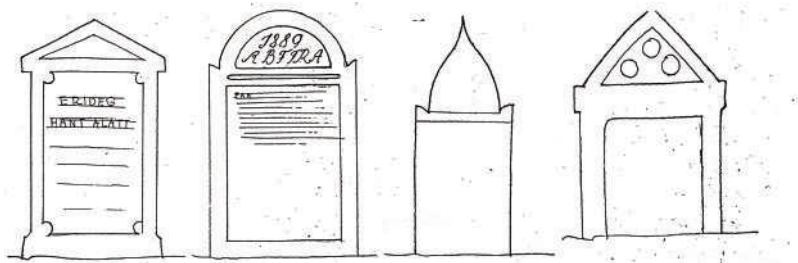
A fejfákat tölgyből faragják, de előfordul más faanyag is. Magasságuk: felnőtteké 180 cm, gyerekéké 120 cm, kb. egyharmaduk a földbe kerül. A férfiak fejfája kör alakban, a női háromszögben végződik. Az előbbi díszítése *körtiállású* minta (örvény), az utóbbié a *szomorúfűz* (életfa). A már kész, de még kivésetlen fejfát feketére festik, majd *meccóvísóval* kivésik a díszítést és a betűket. Így a festetlen betű szépen kirajzolódik a fekete alapon. Szirmay Sándor készíti ma is igen nagy gyakorlattal a fejfákat. Elmondta, hogy a *szőpnagyagyapja*, Szirmay Mihály (1776–1872) faragott kősírejeleket *sólyomkői* kőből. Ezekből több is látható a temetőben, de a felírás már kivehetetlen rajtuk.

Fejfaformák: 1. női, 2. férfi, 3-4 régi és új fejfák oldalnézete

A tanácsi és pártszervek utasítására ravatalozót is építettek, de ritkán használják.

Az utóbbi évtizedekben egyre több fából faragott viski fejfát cserélnék ki tartósabb márvány síremlékre. Csak az ABFRA rövidítés hirdeti a viski reformátusok viszonyát a halálhoz: *A Boldog Feltámadás Reménye Alatt*.

Régi köfejfák (1942-ben készült rajzok)

Adatközlők: Czébely Lajosné Czébely Emma (1933), Fodor Istvánné Hecel Erzsébet (1950), Hecel Bálintné Cébely Emma (1911), Igyártó Gézá-
né Petréc Jolán (1920), Szirmay Sándor (1920).

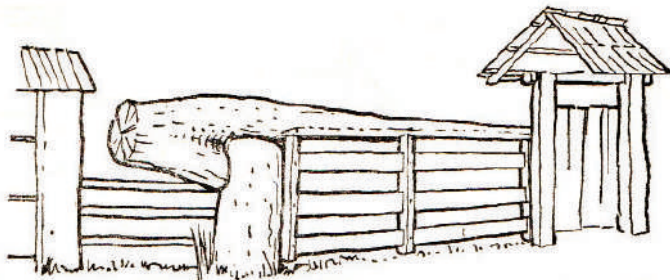
*Halottas szokások és hiedelmek Viskén. //
Néprajzi Látóhatár I. évf. 1992, I-II. szám. 148–154. o.*

VISK NÉPI ÉPÍTÉSZETE

Visk, mint a falvak általában, dombhátra települt, a vízjárta határ kiemelkedő részén. Többutcás, valamikor tizedekre volt osztva. Még a 19. század végén is lezárták az utcákat egy-egy nagy *tőkéskapuval* éjszakára. Éjjeliőr engedte be az arra járók kikérdezés után, pénzért.¹

A telek: A gazdák telkeit a régmúltban nem kerítették körül, a 18. századtól kezdve azonban a telkek hosszanti elosztása miatt egyre inkább.

A viski portára főként a soros elrendezés jellemző, amikor egy oldalon vannak elhelyezve a lakó és a gazdasági épületek, függetlenül egymástól, külön tetőszerkezettel, hasonlóan az avasságihoz: az egyik oldalon az utcára merőlegesen, de ettől elég távol a hátrafelé nyúló lakóház, alatta pincével. Az udvar végén a *szekezálló*, az ól a hozzá tartozó favágó színnel (*fásszínnel*), a kert felé az oldalt nyitott abora (*abara*). Több udvaron *pajta* is állt. A gémeskút a *vállóval* rendszerint a telek ház előtti, alacsonyabb fekvésű részén volt. Az udvart az utcától „gömbön forgó” *tőkéskapu* vagy *leveles kapu* zárta el. A ház előtt virágoskertet létesítettek.

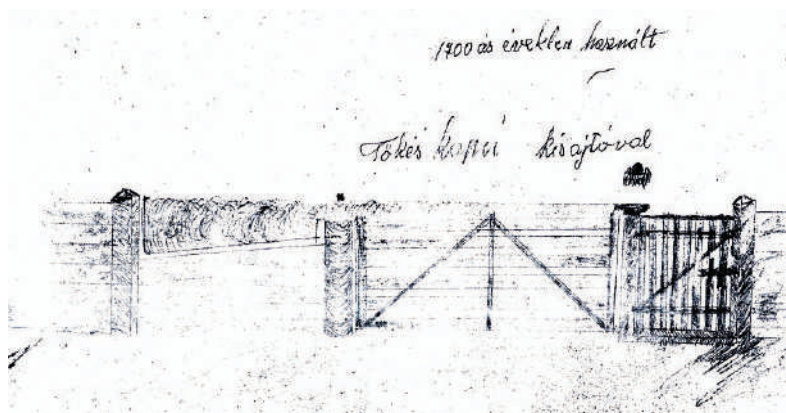

Tőkéskapu
Régimódi tőkés kapu Ráksán (most az Avasság múzeumában.)²

¹ MORVAY Judit 1989: 183.

² Dr. KÓS Károly 1978: 63.

A 20. sz. második felétől lassan eltűntek a gazdasági épületek (*csűr, pajta*), csak a *disznóól, tehenóól* és a *tyúkól* maradt.

Az 1700-as években Viskén használatos tőkéskapu³

Méhész Lajos és Nagy Sándor udvarának fedeles kiskapuja (kisajtója) a Kandikó utcában (Szabó László rajzai, 1941)⁴

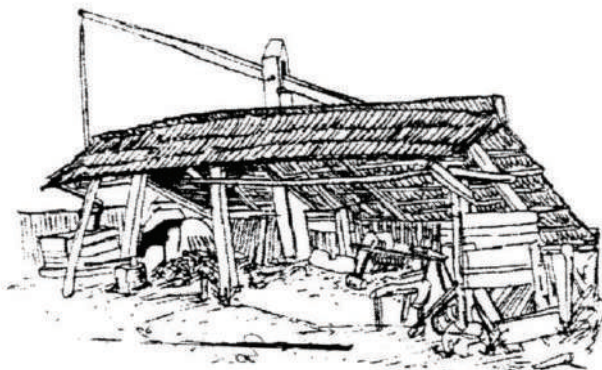
³ Pál Imre viski lakos, egykori népfőiskolai hallgató rajza 1971-ből

⁴ Varga Sándor 1999: 98.

Leírásokból tudjuk, hogy létezett kettős udvar is, melyen a gazdasági udvar helyet cserélt a lakó udvarral, hogy a szekérrel és a jószággal ne kelljen a ház előtt átmenni. Ilyen volt a Nagy u. 91. sz. telkének elrendezése is.

A régi viski udvar jellegzetességei: *abara*, *málékas*, *tőkéskapu*, fedeles kiskapu (*kisajtó*).

*Fénykép: Pál Károly udvarában,
Magyarország, 1931*

*Fénykép: Pál Károly udvarában,
Magyarország, 1931*

*Abara (szalmagöngy) Lőrinc Sámuel udvarában,
Magyarország, 1931*

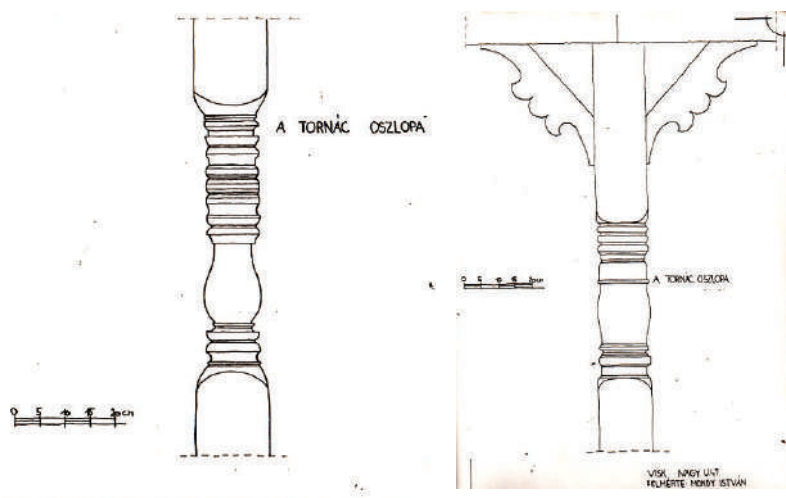
*Fásszín és tyúkkas Pál Károly, abara Lőrinc Sámuel udvarában
(Szabó László rajza, 1941)⁵*

⁵ Varga Sándor 1999: 97.

A ház: A lakóházak általában fából készültek. Szerkezetük is favázás volt, ezt Visken *saráncos* építkezésnek mondják. A *saránc* a talpfába csapolt egyik, vagy mindkét oldalán *nútolt* oszlop, amelyet beraktak deszkával (zsilipes építkezés). A falat vékony lécekkel *paticsolták*, kívül-belül sárga agyaggal (*sárgafölddel*) tapasztották be, meszelésük mészsoldattal történt.

A házakat már a 18. században is magas, hosszú *szarufás sátortetővel* látták el. A szarufákat azokba a hosszanti gerendákba illesztették, amelyeket a végeikkel a falon túlnyúló keresztirányú gerendákra fektettek. A 20. század elejétől a mestergerendát már a keresztgerendák fölé teszik.

Jellemző külső sajátosság még a tornác, mely a fal mentén helyezkedik el az udvar, gyakran az utca felől is.

*Tornácoszlopok a Kandikó és a Nagy utcából
(Rajzolta Mondy István, 1994)⁶*

A tetőfedő anyag általában a zindely (hegyes bükkfazindely) volt, amelynek legfelső sorát *fürstnek*, a tető szellőzőnyílásait pedig *kerekjuknak* nevezték.

A konyha szabadkéményét mogyorófavesszőből fonták, belülről betapasztották, hogy szikrát ne fogjon, a kéményekre kerek kéménytető került.

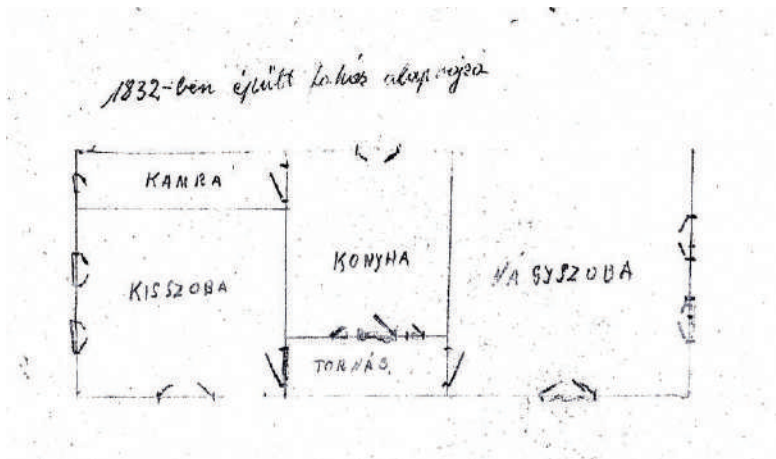
⁶ Visk 1994.

Függőleges tagolás szempontjából a viski háznak két típusát ismerjük:

1. talpas ház – két- vagy kisebb háromhelyiségű, alap nélküli ház. Úgy készült, hogy négy darab nagy követ helyeztek el a sarkokon, melyeket nagy keresztmetszetű tölgyfa *berenákkal* hidaltak át, s ezekre állították a *saráncokat*.

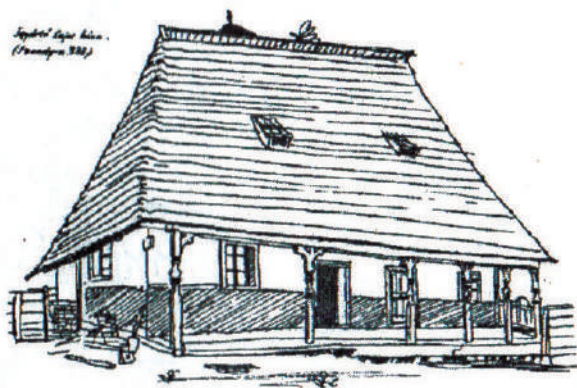

1822-ben épült szoba-konyhás faház alacsony alappal.
Pál Imre rajza 1971-ből

Az 1832-ben épült ház alaprajza.
Készítette Pál Imre 1971-ben

2. Magas alapra épített – sokszor pincével ellátott, három- és többhelyiséges lakóház, amely a jobbmódú parasztgazdákat, parasztpolgárokat jellemezte.

Igyártó Lajos háza

Becske János háza
(Szabó László rajzai, 1941)⁷

⁷ Varga Sándor 1999: 97.

*Méhes Simon és Varga Ilona által 1829-ben épített ház a Piac utcán
(Bárány Tamás rajza, 1994)⁸*

Fénykép a fenti Piac utcai házról lebontása előtt⁹

A 18. században a kéthelyiséges lakóépület dominált (szoba+pitvar (*ház+konyha*)), amelyhez elkezdnek hozzáépíteni még egy helyiséget, ennek eredményeképpen a ház hármas tagozatúvá vált: *első ház (nagyház)+konyha+hátulsó ház (kisház)*. A 19. század közepétől a viski házaknál megjelenik a negyedik helyiség – a kamra (*kamara* vagy *ódalház*), melyet egy fallal választottak el a *hátulsó háztól*, bejáratát pedig a konyha

⁸ Visk 1994.

⁹ DRAGUN, Ivan Vasziljevics 1989: 167.

felől alakították ki. Előrelépést jelentett a pince, amelynek bejárata az utcai homlokzatról nyílt, vagy a ház kert felőli végéről.

A lakóhelyiség berendezése: erdélyi, vagy még távolabbra mutató kulturális rokonságot hordozott a ház berendezése. A régebbi, otthon készült bútorok alacsonyak voltak. Alacsony volt az ágy (vagy *dikó*), *kisszékek* álltak körül az evőszéket (ivőszék).

A tizenkilencedik század elején kezdett elterjedni a városi, majd a viski asztalosok által készített bútor, ládákkal (*karasláda*), sublótokkal (*kaszli*), *kredencekkel*, almáriumokkal, *vederszékekkel*, *pohárszékekkel*, *tálasokkal* (a díszesebb edények elhelyezésére a *tisztaszobában*) együtt. Eleinte kevés tolas, vászonból varrt ágyneműt használtak.

A két- vagy háromhelyiségés ház lakószobájában állt nyílásával a homlokzati fal felé forduló *kemence* (később a *csikóspór* majd az *angolspór* váltotta fel).

Az elülső homlokzati falnál a karosláda (*karasláda*), a homlokzati és a hátsó falnál álltak az ágyak, középen az asztal és a székek, a sarokban a kemencével szemben helyezték el a *telázsit* (később a konyhaszekrényt) és a *sifont* (szekrényt) a ruhák számára.

A kenyérsütő *kemence* az udvar vagy a kert végén szerénykedett – akár csak a székelyföldön –, vagy a konyhában állt. A népi építkezés az előzőekben felsorolt jellegzetes vonásait őrzi számunkra napjainkban a Viski Tájház.

*Kemence a Kandikó u. 70. sz. alatti házban
(Részei: a rekesztő (suber), kemence, sütő, a sütő tűztere, valamint a spór és annak tűztere.)¹⁰*

¹⁰ Visk 1994.

A viski tájház rövid története

A gyorsan változó építkezési forma, a hagyományos lakóházak gyors eltűnése késztette arra a Viski Zöld Falusi Turizmus Szövetséget, hogy megvásárolja a Nagy utca 93. szám alatti épületet.

A telek, amelyen a lakóház fekszik, szabad parasztgazda telkek közé tartozott a szomszédos telkekkel együtt. A lakóháznak megmaradt a régi házszáma, amelyen a 166. szám látható.

A házat szüleitől Berecz Ágnes örökölte, Fodor Mártonnal kötött házassága után ide költöztek. Haláluk után egyetlen fiukra, Fodor Bélára szállt, akitől lánya, Fodó Józsefné Fodor Magdolna örökölte. A Fodó-házaspártól vásárolta meg 2005-ben a Viski Zöld Falusi Turizmus Szövetség a magyarországi Illyés Alapítvány anyagi támogatásával.

A legnagyobb helyreállítási munka a tető újrafedése volt, ezt Stark István építészcsoportja végezte el. A tető annyiban tér el az eredetitől, hogy nem a Visken szokásos hegyes zsindelet alkalmazták, és a kéménytető alakját is megváltoztatták.

Annak ellenére, hogy a ház a 20. sz. első éveiben épült, az építési mód, az alkalmazott technika és egyéb adatok alapján teljesen megegyezik a 19. században épített négyhelyiséges viski házakkal.

Irodalom

1. DRAGUN, Ivan Vasziljevics 1989: *A kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságai.* – *Népi építézet a Kárpát-medence északkeleti térségében* (A Miskolcon 1989. március 15–16-án megrendezett konferencia anyaga) Miskolc–Szentendre, 165–181. o.
2. DR. KÓS Károly 1978: *Részletek az avasújavárosi népi életmód változásvizsgálatából.* – *Korunk Évkönyv 1979.* Orbán Balázs születésének 150. évfordulójára. Kolozsvár–Napoca, 58–67. o.
3. MORVAY Judit 1989: *A kárpátaljai magyarok néprajza.* – *Magyarok Kárpátalján.* Csukás–Gyurkovics–Hernádi–Szakonyi–Végh. Új Idő Kft.181–193. o.
4. VARGA Sándor 1999: *Népi építészeti kutatások Kárpátalján 1945 előtt.* – P. PUNYKÓ Mária (szerk.): *Madarak voltunk... Kárpátaljai néprajzi írások.* Beregszász–Budapest, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó.
5. VISK 1994. *TDK tanulmány.* (ANDIRKÓ Dénes, BÁRÁNY Tamás, DENKINGER József, FÖLDI Mihály, MONDY István, NAGY Péter, SZENDREI Zsolt, WÖREÖS András)

TARTALOM

SORSUNKHOZ SZEGEZVE

Sorsunkhoz szegezve.....	7
„... A hűségre gondol egy kárpátaljai”	13
Aggódás és bizakodás.....	19
Emlékezés Géressy László viski református lelkészre.....	23
A Viski magyar iskola fennállásának 450. évfordulóján	29
Töprengéseim ezerkilencszázötvenhatról.....	49
Véletlen találkozás	55
Emlékbeszéd Fodó Sándor sírkövének felavatásán.....	57
Kovács Vilmos másik útja	61
Vágyak eltörlése.....	75
Levél S. Benedek Andrásné Rozsnyai Líviának.....	89
Emléke a kertnek.....	107
Barangolás a viski református temetőben.....	111
Adalékok a Viski Református Egyház 16-17. századi történetéhez ...	119
A Viski Református Egyházi Énekkar története (1891–1944)	133

A NÉPRAJZ VONZÁSÁBAN

Gáti gyermekmondókák és játékdalok 1975–1985.....	167
Locsolóversek Gátról.....	193
Szóbeli rejtvények Gáton.....	201
Valóság és csoda (Gáti mondák nyomában).....	207
Madarak voltunk, földre szálltunk (Gyermekkorom költészetéről)	213
Elmennék én tihozzátok (Ismerkedési, udvarlási és párválasztási szokások Visken az 1930-as években).....	235
Halottas szokások és hiedelmek Visken.....	241
Visk népi építészete.....	251